

DR. KOVÁTS J. ISTVÁN

TÁRSADALMUNK KRISZTUSI ALAPJAI

I. RÉSZ

EGYÉN ÉS KÖZÖSSÉG A MÚLTBAN

Bevezetés

Egyén és közösség Krisztus előtt

Egyén és közösség Krisztus tanításában

Egyén és közösség a középkor századaiban

Egyén és közösség a reneszánsz és a reformáció korában

Az egyén előtérbe kerülése a jog világában

Az egyén érvényesülése gazdasági téren

A nemzeti gondolat előtérbe kerülése

Az ipari forradalom, mint a kapitalizmus és a szocializmus szülőanyja

A munkásság érdekeinek megvédelmére irányuló mozgalmak

- a.) Szociáldemokrácia
- b.) Szindikalizmus
- c.) Brit Munkáspárt
- d.) Keresztyén (római katolikus) szocializmus
- e.) Evangéliumi szocializmus

II. RÉSZ

LEGÚJABB TÖREKVÉSEK

Totális államrendszerek

A bolsevizmus

A fasizmus

A nemzeti szocializmus

A totális államrendszerek bírálata

Megvalósítható-e tartósan a vagyonközösség?

Nemzetközi összefogások a közösségek és az egyén érdekeinek meg-
oltalmazására

Az egyén és közösség egyensúlya

Irodalomjegyzék

BEVEZETÉS

Az egyén és közösség helyes viszonyának kialakítása minden idők egyik legnagyobb kérdése. Nyilvánvaló, hogy az egyén és a közösség igényei közt többször érdekellentét támad. Nyilvánvaló az is, hogy sem az egyén, sem a közösség igényei nem érvényesülhetnek korlátlanul, nehogy az egyik elnyomja a másikat. Mik az egyén és mik a közösség igényeinek méltányos és jogilag is megszabható határai? Hol kell végződnie az egyiknek is, a másiknak is, hogy a másiknak hasonlóképpen jogos igényeit el ne nyomja s így igazságos társadalmi rend alakulhasson ki?

Mai társadalmi életünknek is ez a legégetőbb kérdése. Az ún. „keleti” és „nyugati” demokráciák közt éppen ebben a vonatkozásban mutatkozik a legélesebb ellentét. A keleti demokráciában a közösség minden, az egyén alig számít valamit. A nyugati demokráciákban viszont bármilyen fontos is a közösség érdeke, az sohasem érvényesülhet az egyén elidegeníthetetlen, szinte szentnek tartott szabadságjogainak feláldozása árán.

A nyugati demokráciák rövid összefogása a keletivel – egyik közös ellenségük leverése érdekében – átmenetileg összekapcsolta ezt a két, egymástól merőben elütő világot: a tüzet a vízzel. Amikor közös ellenségüket, a német nemzeti szocializmust leverik és a hadszínterek legnagyobb része a keleti demokrácia uralma alá kerül, ez a levert nemzeti szocializmus totális államrendszerét is messze túlszárnyaló rendszerét akarja ráerőszakolni a békekötésig, illetve bizonyos időre neki kiszolgáltatott közép- és kelet-európai országokra.

Ezekben az országokban tervszerűen és fokozatosan totális államrendszerének még kérlelhetlenebb alakját lépteti életbe, mint aminő a nemzeti szocializmusban érvényesült. Azok a nyugati országok, amelyek harcba indították tömegeiket a nemzeti szocializmus ellen, egyre erőteljesebben kezdik érezni a történelem előtt való felelősségüket azért, hogy – rövidlátónak bizonyult – segítségükkel fokozatosan olyan államrendszer alakult ki szinte egész Közép- és Kelet-Európában, sőt Ázsiában is, amelyben a nemzeti szocializmusnak az egyént elnyomó hibái összehasonlíthatatlanul nagyobb mértékben valósulnak meg.

Egyre jobban kell érezniük, hogy nem tehetik kockára küzdelmük és elért győzelmük minden erkölcsi alapját, ezért a „népi demokráciával” szemben minden azt ellenző országgal össze kell fogniuk. Ezt annál inkább tanácsos megtenniük, mert volt szövetséges-társuk saját országaikra nézve is egyre kellemetlenebbé kezd válni. Mint mindenfelé a világon, ott is megkezdte földalatti munkáját az ún. „ötödik hadoszlop” megszervezésével. Eszközökben nem válogató propagandáját az alacsonyabb, elégedetlenségre mindig hajlamos rétegek csaknem

mindenfelé lelkesedéssel fogadják. Az elégedetlenségre – tagadhatatlanul – elég sok ok van világszerte. Emellett a régi eszmékbe vetett hit is megrendül sokfelé. A sohasem tapasztalt „szabadságról” és az „új földi paradicsom” megteremtéséről szóló ígéretek a hiszékeny tömegek sokfelé örömmel hallgatják. Azzal sem törődve, hogy az új eszmék biztosítják-e valóban az ígért „paradicsomi” állapotokat, sokban bedőltek a hangzatos ígéreteknek.

A nyugati demokráciák ennek egyre feltűnőbb jelenségeivel találják magukat szemben mind odahaza, mind különösen a tőlük egyre jobban függetlenülő gyarmataik vagy domíniumaik világában. Immár elég jó ideje tartó „hidegháborút” indítanak az ún. „népi” demokrácia ellen. (Idézójelbe tesszük ezt az elnevezést, mert ennek a rendszernek éppen olyan kevés köze van a néphez, mint a demokráciához!) A hidegháború elég sok pénzbe, de kevés emberéletbe kerül. A nyugati demokráciák a háborúnak inkább ezt a módját kísérlik meg, csakhogy a kezükben lévő, borzalmas atom- és hidrogénbombák bevetésétől eltekinthesse nek. Isten és a történelem ítélőszéke előtt való felelősségük tudatában erre csak a legvégső esetben akarják magukat rászánni.

A történelem folyamán sohasem került még egymással ilyen éles ellentétbe az egyén és a közösség. Mennyi küzdelmet folytattak, mennyi vért ontottak az emberek a különböző korszakokban, évszázadokon át, az egyén jogaiért! Sokfelé még ma sem tartják tiszteletben az egyén jogait. Nagy tragédiája az emberiségnek, hogy szélsőségek közt hányódik. Amikor kiábrándul az egyik eszméből, az ellenkező végletben keres megoldást – amint Madách is oly meggyőzően mutat rá *Az ember tragédiájában* –, holott a megoldás sohasem a végletekben található.

Így van ez az egyén és a közösség viszonya terén is: hol az egyénnek minden korlátozástól mentes, teljes szabad érvényesüléséért, hol a közösség mindenhatóságáért folyik a harc, noha az igazság és az egyetlen megoldás az egyén és a közösség igényeinek egyensúlyában található.

Avégből, hogy az egyén és közösség helyes viszonyát, társadalmunknak ezt a krisztusi alapját megismerhessük, lássuk mindenekelőtt a két tényező viszonyának múltját. Azután lássuk ezen a téren a legújabb törekvéseket. Végül mutassunk rá a kérdés egyetlen megoldására: az egyén és a közösség egyensúlyára.

ELSŐ RÉSZ – EGYÉN ÉS KÖZÖSSÉG A MÚLTBAN

Egyén és közösség Krisztus előtt

Az egyén és a közösség kapcsolatának történetében lényeges fordulópontot jelent elsősorban Krisztus tanítása, azután az újkort megteremtő reneszánsz és reformáció, az újabb századokban kibontakozó ipari forradalom, a XIX. század elején erőteljesen előtérbe nyomuló nemzeti gondolat, végül a XIX. század derekán meginduló munkás-tömegmozgalmak. Ezek alapján az egyén és a közösség viszonyának történetéről az alábbi korszakok szerint emlékezhetünk meg: Krisztus előtt; Krisztus tanításában; a középkor századaiban; a reneszánsz és a reformáció korában; az egyén előtérbe kerülése a jog világában; az egyéni érvényesülés gazdasági téren; a nemzeti gondolat megjelenése; az ipari forradalom, mint a kapitalizmus szülőanyja; végül a munkásság érdekeinek megvédelmezésére irányuló tömegmozgalmak. Ezekkel az immár történelminek mondható törekvésekkel és mozgalmakkal azért kell foglalkoznunk, hogy lássuk, milyen nagy érdekek forognak kockán a legújabb-kori törekvésekkel kapcsolatban; milyen, több ezredéves küzdelmek árán kivívott alapvető szabadságjogokat akarnak fölláldozni a – szerintük – az emberiség javát egyedül szolgáló totális közösségi rendszer érdekében. Továbbá lássuk, milyen állapotából emelte ki Krisztus az emberiséget s hogyan mutatta meg számára a megoldásnak egyedül helyes és egyedül célhoz vezető útját.

Krisztus előtt az öncélú ember, az egyén gondolata csaknem ismeretlen, az igazi közösség is csak nagyon lassan és nagyon fogyatékos formában rajzolódik ki. Óriási tömegek egyéni öntudat nélkül, szinte vegetatív életet élnek. Az egyén gondolata rendkívül lassan bontakozik ki. Az ókor hatalmas népeinek: a kínaiaknak, hinduknak, perzsáknak, babilóniaiaknak, egyiptomiaknak az élete zsarnoki uralom alatt folyik. Ezeknek a birodalmaknak csaknem mindegyikében merev kasztrendszer alakul ki. A különböző zárt társadalmi osztályokhoz, kasztokhoz tartozók élesen elkülönülnek egymástól. Ezek tagjai többfelé szóba sem állhatnak egymással, szélsőséges esetben az alacsonyabb kasztbelinek nemcsak az érintését, de még a magasabb kasztbelire vetődő árnyékát is fertőzőnek tekintik. Olyan erős ez a szellem, hogy India most is csak nehezen tud ennek a minden haladást megbénító világnak a karjaiból kibontakozni. Néhány valóban megdöbbentő példát olvashatunk erről a kiváló indiai misszionárius, Stanley Jones ismert könyveiben, így a *The Christ of every road* (Minden utak Krisztusa) címűben is, amely *Krisztus India országútjain* címmel magyar fordításban is megjelent. Egy gijeráti templom homlokzatán ez olvasható „Alsó kasztbelieknek és kutyáknak tilos a bemenet.” A szerző látott olyan templomot is, melynek kapujában egy pap meg egy kivont kardú rendőr állt: az alacsonyabb kasztbeliek-

nek tilos volt még a templomhoz vezető úton járni is, nehogy megfertőztessék azt. Megrendítő adatokat olvashatunk ebben a könyvben a nők megalázó helyzetéről is, melyből – annyi fáradozás ellenére – rendkívül lassan tudja csak kiemelni őket Krisztusnak ott is teret hódító világa.

A hinduk törvényadója, Manu szerint a férfi egyedül is lehet tanú, míg az asszony értelmének „megbízhatatlansága” miatt – többedmagával sem. A nő sem a brahmanista, sem a buddhista vallás szerint nem üdvözülhet mint nő, előbb újjá kell születnie férfiként. Ez a megalázó felfogás még ma is érezteti szomorú hatását. Egyik előkelő hindu feleség beszélte el egy misszionáriusnőnek, hogy a férje iránt érzett tisztelete és hódolata jeléül a hindu asszonynak innia kell abból a vízből, amelyben előzőleg megfürdött a férje. Noha a brit uralomnak hosszú küzdelem után nagyrészt sikerült megszüntetnie egyfelől a gyermekkorban kötött házasságokat, másfelől azt a borzalmas szokást, hogy az özvegyeknek, még a gyermekkorban özvegységre jutottaknak is, bele kellett ugraniuk férjük máglyájának tüzebe. Az özvegyek helyzete még ma is szinte elviselhetetlen: be kell vonulniuk a nőtthonokba, ahol holtukig alig áll velük szóba valaki.

A Krisztus előtti világ asszonyainak a szomorú helyzetén aligha csodálkozhatunk, hisz – most a fontosabb szerepet játszó népekről, így az egyéves „próbaházasságot” meghonosító rómaiakról ne beszéljünk – a zsidók körében is a többnéjűség mellett hosszú évezredek át elég sajnálatos felfogás uralkodott a nőkkel kapcsolatban. Amire ugyancsak Stanley Jones hivatkozik, a kegyes farizeusok mindennap megköszönték Istennek, hogy „nem születtek asszonynak, bélpoklosnak és pogánynak”. A legszentebb farizeusokat „vérző farizeusoknak” hívták, mert földre szegezett tekintettel jártak és mindenbe beleütötték fejüket, nehogy asszonyra kelljen tekinteniük.

Az autonóm egyén gondolata nemcsak ezekben az országokban, de a görög és római világban is csaknem teljesen ismeretlen, inkább csak néhány nagy gondolkodó lelkében kezd ébredni. A görög bölcselek kezdik kutatni a dolgok lényegét. Eme kutatásaik közben születik meg az önmagunk megismerésének: az ember önmagára eszmélésének gondolata. Csak rendkívül kevesek előtt válik világossá, hogy minden egyén a maga sajátos tulajdonságaival külön kis világ. Ezek a tulajdonságok alkotják az ő "én"-jét, különböztetik meg minden más "én"-től.

Ennek az egyedi világnak a tudata csak jóval később, és akkor is csak nagyon kevés ember előtt válik öntudatossá. Ebben a Krisztus előtti világban, – amelyet olyan találóan jellemez Madách *Az ember tragédiájában* a fáraó emlékére gúlát építő, haldokló rabszolga fájdalmas kiáltásával: „Milliók egy miatt!” – az egyénnek nincs semmi értéke. A rabszolgákat részint háborúk során szerzik, részint rabszolga-vásárokon veszik. Rabszolgák végeznek minden fizikai munkát. Még a szellemi munkák közül is többet rabszolgákra bíznak. Így a gyógyí-

tást, többfelé a tanítást, az írást. Rabszolgájával teljesen szabadon rendelkezik ura: eladhatja, meg is ölheti. Több hatalmasság rabszolgáinak húsával eteti halastava halait. Még a nagy jogász nép: a rómaiak felfogása szerint is a rabszolga csak abban különbözik a gazdasági szerszámtól, hogy beszél, az állatoktól pedig abban, hogy beszéd közben artikulált hangokat ad. A római felfogás a szerszámot „néma” eszköznek, az állatot „értelmetlen hangot adó”, a rabszolgát pedig „beszélő” szerszámnak tekinti. A kiváló görög bölcselő, Aristoteles sem tudja rabszolgák nélkül elképzelni a jól berendezett államot, pedig ő az első, aki az egyén számára jogokat követel!

Még Mózes törvényei is megengedik, hogy a zsidók rabszolgákat vegyenek maguknak az idegenek közül. A III. Mózes 25, 44-46 ezeket mondja: *„Mind szolgád, mind szolgálóleányod..., a kik lesznek néked, a körületek lévő népek közül legyenek; azokból vásárolj szolgát és szolgálóleányt; Meg a zsellérek gyermekei közül is, a kik nálatok tartózkodnak, azokból is vásárolhattok és azoknak nemzetségéből, a kik veletek vannak, a kiket a ti földetek nemzettek, és legyenek a ti tulajdonotok. És örökül hagyjátok azokat a ti utánatok való fiaitoknak, hogy örökségül bírják azokat, örökké dolgoztathattok velük; de a ti atyátokfiain, az Izrael fiain, egyik a másikán senki ne uralkodjék kegyetlenül.”*

A rabszolgaság csak a XIX. század folyamán szűnik meg, akkor is csak „hivatalosan”, az Egyesült Államokban a század közepén e miatt folyt az észak-déli polgárháború. Ha hivatalosan megszűnik is a világon, különböző országokban leánykereskedelem, kényszermunka-táborok alakjában – fájdalom – még ma is megvan! A közösség gondolata is csak nagyon lassan alakul ki. Eleinte csupán a család, a családból sarjadó törzsek ismeretesek. Századokra van szükség, míg a rokon törzsek nagyobb közösségekké tömörülnek. Ezeknek még nagyobb közösségekké alakulása több nyugati országban csupán a legutóbbi századokban ment végbe. A kisebb közösségekből fokozatosan alakulnak a nagyobbak. Ez a tömörülési, integrálódási folyamat kezdetben a családfő, majd egy-egy erősebb törzsfő uralmán épül fel. A családfő uralma többfelé zsarnoki mértéket ölt. Sok helyen a családfő a megszülető leányt, a nyomorék gyermeket megsemmisítheti. A római apa is, ha megszülető gyermeke nem tetszik neki, a gerincét kettétörheti térdén és kidobhatja. A krisztusi világ gyermekszeretetéhez és az azon felépülő gyermekgondozáshoz szokott lelkünk szinte borzadva gondol ezekre az időkre. A közösségeknek ez a közös eredet, közös nyelv, közös szokások és közös hagyományok alapján való kialakulása a legtermészetesebb és legtisztább közösségformáló erő.

Vannak azonban e mellett a közösséget egyfelől valósággal kikényszerítő különböző adottságok, másfelől azt fokozó és siettető érdekek is. Ilyen kikényszerítő körülmények lehetnek a földrajzi, éghajlati adottságok, a szükségletek fokozódása, azok kielégítésének az egyes emberre nézve lehetetlen volta. Ilyen kikényszeri-

tő körülmény lehet a szomszédos hódítani vágyó, erősebb törzsek, népek betörései ellenében való közös védekezés szükségessége. Viszont ilyen érdek lehet a megnövekvő törzs vagy megsokasodó nép számára könnyebb megélhetést biztosító újabb területek szerzési vágya. Az is lehet, hogy egyes népek olyan nagy területek birtokába jutnak, amelyeket önmaguk nem tudnak kellőképpen megművelni vagy értékesíteni, ezért más népek közül valókat is hívnak oda. Az is lehetséges, hogy egyes népek más hódító népek reájuk rontása elől menekülnek szomszédos országokba és ott telepednek meg. Viszont az is lehet, hogy addigi gazdasági vagy politikai berendezkedésüket annyira kedvezőtlennek tartják magukra nézve, hogy önmaguk költöznek más népek közé és néhány nemzedék múlva eggyé olvadnak azokkal. De az is lehetséges, hogy egyes erőteljesebb és uralomra vágyó csoportok tagjai nagyobb közösség kialakulása után vágyódnak, amelyben erejüket, tudásukat, vezető képességüket nagyobb mértékben kibontakoztathatják és érvényesíthetik. Egyik-másik ilyen egyén nem is nyugszik addig, míg ezt a vágyát meg nem valósítja. Szinte csábító hatással lehet ilyen hódítási vágy kibontakozására az a körülmény, hogy hanyatlásnak, elerőtlenedésnek induló közösségek tengődnek körülöttük. Így alakulnak ki az egyre nagyobb közösségek.

Az egész népet érdeklő adottságok, szükségletek kielégítése – nyilvánvalóan – erősítően hat a közösségre, míg az érvényesülni vágyó egyéni törekvések a legtöbbször lazítják, erőtlenné teszik a közösséget. A közösség szükségleteinek, adottságainak kielégítését célzó törekvések és az egyéni érdekek természetesen nem elkülönülten, hanem rendszerint összefonódva jelentkeznek. Hol az egyik, hogy a másik csoportot erősítő, vagy – lazító erők jutnak túlsúlyra és nyomják rá a maguk bélyegét a közösségre.

Nagy igazság rejlik abban is, hogy igazi egyéniség csak közösségben bontakozhat ki és érvényesülhet. A közösség buzdítja hősi tettekre, fokozottabb erő kifejtésre és munkára tagjait. Már a nagy német költő, Goethe is megmondotta, hogy csendes magányában fejlődik a tehetség, a világ zajában a jellem. De amint közösség nélkül nem igen bontakozhat ki igazi egyéniség, úgy igazi személyiségek, erkölcsi egyéniségek nélkül valódi közösség sem alakulhat ki. Ezek ihletik dalaikkal, írásaikkal, művészetükkel, önfeláldozó szeretetükkel, hősiességükkel, megfeszített munkájukkal társaikat, és így erősödik a közösség. Az egyén és a közösség nyilvánvalóan egymásra vannak utalva, és kölcsönösen hatnak egymásra.

A család a közösség alapsejtje. Az egyes személyek a családban és a családon keresztül épülnek be a közösségbe. A kisebb családból nagyobb család lesz, a nagyobb családokból nemzetség, a nemzetségekből törzs, a törzsekből a nép. Az egymás mellett élő néprétegek együttvéve alkotják a társadalmat, a politikailag megszervezett népben pedig az állam valósul meg.

Nagy birodalmak keletkeznek és tűnnek el a Krisztus előtti időben, míg egy nagy görög gondolkodó, Platón csaknem harmadfélezer évvel ezelőtt (Kr.e. 427–348) elmélkedni kezd az állam helyes berendezésének kérdéséről. *Az államban* (Politeia) abból indul ki: Mi az igazság és mi az igazságos élet? Milyen államforma jó, milyen elégíti ki az összesség valódi szükségleteit, milyenben valósul meg az igazságos élet? Szerinte csak az az államforma jó, az elégíti ki az összesség igazi szükségleteit, abban valósul meg az igazságos élet, amelyben az állam minden polgára alá van vetve az egységes állami akaratnak. Államában mindenkinek azt a hivatást kell betöltenie, amely leginkább megfelel képességeinek. Három osztályt különböztet meg az államban: a kormányzókét, a harcosokét és a munkásokét. A kormányzók bölcsességükkel, a harcosok vitézségükkel, a munkások engedelmességükkel és munkájukkal szolgálják a közösség érdekeit. Az első két rend az uralkodó osztály. A munkás osztály mentesíti őket a mindennapi élet gondjaitól. Az uralkodó osztály két rendjénél meg akarja szüntetni a magántulajdont, sőt a családi életet is: ennél a két rendnél vagyoni- és családközösséget akar. Önzetlen uralmuk biztosítása érdekében tartja ezt szükségesnek.

Platón fanatikusan hisz eszméinek valóra válthatóságában. Szirakúzában ismételtelen meg akarja azokat valósítani. Második kísérlete csaknem életébe kerül. Idősebb korában önmaga is belátja eszméinek megvalósíthatatlanságát, és „Törvények” című művében, rámutat arra, hogy mi valósítható meg az államban.

A görög szellem másik kimagasló képviselője és a politikai bölcselkedés másik megalapítója: Aristoteles (Kr.e. 384–322) már tárgyilagosabb szemmel nézi a közösség életét. Megállapítja, hogy az ember társas lény (zoón politikon). Boldogságát az államban valósítja meg. Nemcsak a szükség kényszeríti az embereket közösség alkotására, de az a vágy is, hogy boldogságukat megvalósíthassák. Munkáiban jellemzi a különböző államformákat. Az arisztokráciát és a királyságot fölébe helyezi a többinek, de megkívánja, hogy minden esetben a törvény uralkodjék. Megállapítja, hogy nem minden nép számára alkalmas ugyanaz az alkotmány. Nem lehet „abszolút”, hanem csak „az adott körülmények közt legjobb államformáról” beszélni. Kevés kiváló ember mellett a királyság, birtok nélküli tömeg mellett a demokrácia felel meg. Az a államszervezet a legjobb, amelynek a béke a célja. Államjogi nézetei közül nagyon fontos az a megállapítása, hogy a törvényhozó és a végrehajtó hatalom nem összpontosulhat ugyanazoknak a kezében, mert az így könnyen zsarnokságra és a szabadság elvesztéséhez vezethet. Aristoteles a családi életet az állami élet alapjának tekinti. Platónnal szemben helyteleníti a vagyonszösséget, mint amely minden erénynek és igazságnak nyakát szegné. A rabszolgaságot fenntartandónak véli. Szerinte a természet is igazolja ezt: minthogy egyesek csak testi munkára képesek, méltányos, hogy a szellemileg felsőbbrendűek uralkodjanak fölöttük. De hangsúlyozza, hogy igazságosan uralkodjanak.

Sajátos közösség alakul ki Spártában. Itt Solon törvényei alapján arisztokratikus államforma valósul meg. Ez az erős és vitéz polgároknak nevelését tekinti legfőbb céljának, hogy uralkodni tudjanak a rabszolgáknak számbelileg jóval nagyobb tömegén. Ezzel szemben a görög világ másik központjában, Athénban demokratikus hatalomgyakorlás fejlődik ki. Itt a nép közvetlenül vesz részt a közügyek intézésében. A fórumon, ahol a közügyeket megvitatják, mindenki hozzászólhat. Ez az alacsonyabb rétegek uralmához vezet hamarosan. A tehetséges embereket mellőzik, és szószátyár demagógokra bízják a város ügyeinek intézését. Azok, hogy a nép kegyét megnyerjék, a közösséggel tartatják el a fórumon tartott gyűléseken résztvevőket. Élesen rávilágít ez arra, milyen formát nem szabad öltenie a közügyek intézésének.

Igazi és tartós állami közösséget csak a kiváló jogi érzékéről ismert római nép tud alkotni. A közösségi szempont: a *salus reipublicae suprema lex esto* (a közösség érdeke legyen a legfőbb törvény) mellett itt jelentkezik először az egyén jogainak megbecsülése. Természetesen, itt csupán az állam szabad polgárainak, a *civis romanus-oknak* a jogairól beszélhetünk, nem pedig a plebejusok és rabszolgák sokkal nagyobb tömegeinek jogairól. A proletároknak csak az a joguk, hogy utódokat (*proles*) hozzanak létre.

Még egy államformáról kell – legalább néhány szóval – megemlékeznünk: a zsidó nép theokratikus államáról. Ebben kezdetben valóban maga Isten volt az Úr véle szövetségre lépő népe fölött. A papok kormányozták a népet. Isten törvénye szabott mindenben irányt. A törvények közt a közösség – különösen a bajba jutottak – érdekében több üdvös rendelkezést találunk. A törzsek osztoztak az ország területén, csupán a papok nemzetségének, a lévítáknak nem jutott föld. Ezek eltartásáról a többi törzsek gondoskodtak a tized megadásával (III Móz 27,30–32¹), hogy egészen hivatásuknak élhessenek (II Krón 31,4–5²). A lévíták viszont a főpapnak adtak ebből tizedet (IV Móz 18,28³). Mivel a tizedet Isten szolgáin keresztül voltaképpen magának az Úrnak adták, ez a gondolat – a krisztusi világ széles köreiben egyre jobban terjedő „tized-mozgalommal” kapcsolatban – napjainkban is fontos szerepet játszik.

¹ „A földnek minden tizede, a föld vetéséből, a fa gyümölcséből az Úré, szentség az az Úrnak. És ha valaki meg akar valamit váltani az ő tizedéből: adja hozzá annak ötödrészét. És minden tizede a baromnak és juhoknak, mindabból, a mi vessző alatt átmege, a tizedik az Úrnak legyen szentelve.” (III Móz 27,30–32)

² „Meghagyá a népnek is, Jeruzsálem lakosinak, hogy megadják a papok és a Léviták járandóságát, hogy az Úr törvényéhez annál inkább ragaszkodjanak. A mint ez intézkedés híre elterjedt: az Izráel fiai a búzának, a bornak és olajnak, a méznek és minden mezei termésnek zsengejét bőséggel megadják: és mindenből a tizedet bőséggel meghozzák.” (II Krón 31,4–5)

³ „Így vigyettek ti is felemelt áldozatot az Úrnak minden ti tizedetekből, a melyet beszedtek Izrael fiaitól, és adjátok abból az Úrnak felemelt áldozatot Áronnak, a papnak.” (IV Móz 18,28)

Egyén és közösség Krisztus tanításában

Krisztus az első, aki fajra, nemre, származásra való tekintet nélkül minden egyén végtelen nagy értékét hangsúlyozza. A legkisebb, a legnyomorúságosabb viszonyok közt élő ember is végtelen nagy érték Isten szemében, hisz abba is a Maga halhatatlan lelkét lehelte belé, s ezzel Önmagához hasonlóná tette (I Mózes: 2,7 I Kor 3,16⁴) Az emberben nem a test, hanem a lélek a végtelen nagy érték. Ezért mondja Krisztus: „*Mert mit használna az embernek, ha az egész világot megnyeri is, de az ő lelkében kárt vall?*” (Mt 16,26; Mk 8,36; Lk 9,25).

Mennyei Atyánk az embert – minden bűne és gyarlósága ellenére – „örökkévaló szeretettel” – „*Messziünnen is megjelent nékem az Úr, mert örökkévaló szeretettel szerettelek téged, azért terjesztettem reád az én irgalmasságomat.*” (Jer 31,3) – szereti és keresi. Ez különbözteti meg az evangélium világát a pogány vallásoktól: minden más vallásban az ember keresi Istent, az evangélium pedig Isten ember-kereséséről beszél. Stanley Jones is hangsúlyozza: Az az evangélium legnagyobb csodája, hogy nem mi keressük Istent, hanem Isten keres minket. Ezért küldi a próféták egész sora után Egyszülött Fiát is a világra (Mt 21,37–39⁵). Krisztus békíti ki a bűnös embert a bünt gyűlölő és büntető, igazságos Istennel. A kereszten mindannyiunk bűneiért meghal és ártatlanul elszenvedett halálával kiengeszteli az Atyát. Ennek a kiengesztelődésnek pecsétje Krisztus föltámasztása és mennybemenetele.

Elbúcsúzása alkalmával megígért és mennybemenetele után hozzánk küldött Szent Lelke végzi bennünk a munkát. Ez tanít meg minket arra: ki a mi számunkra Krisztus. Ez tanít meg minket Mennyei Atyánknak Krisztus keresztségében nyilvánvalóvá lett, végtelen nagy szeretetére és ezzel indít minket Isten iránt szeretetre, s ennek teljességére: önmagunk átadására. Ebben az átadásban látszólag elveszítjük, valójában ekkor találjuk meg önmagunkat.

Ekkor találja meg igazi célját földi életünk, mert Isten a Szent Lelkétől újjászült egyéneket arra méltatja, hogy „munkatársaivá” teszi őket, (I Kor 3,9⁶) rajtuk keresztül valósítja meg világ-kormányzó terveit.

Az egyén Krisztus szerint minden más földi lélynél és dolognál értékesebb. Valójában az egyetlen érték. Tanításaiban mindenütt megtaláljuk az egyén végtelen nagy értékét. Evangéliuma az egyénnek ezt a mindent fölülmúló, nagy értékét tanítja fajra, nemre, társadalmi osztályra, földi hivatásra való tekintet

⁴ „És formálta vala az Úr Isten az embert, a földnek porából, és lehellett vala az ő orrába életnek leheletét.” (I Móz 2,7); „Nem tudjátok-e, hogy ti Isten temploma vagytok, és az Isten Lelke lakozik bennetek?” (I Kor 3,16)

⁵ „Utoljára pedig elküldé azokhoz a maga fiát, ezt mondván: A fiamat meg fogják becsülni. De a munkások, meglátván a fiút, mondanak maguk közt: Ez az örökös: jertek öljük meg őt, és foglaljuk el az ő örökségét. És megfogván őt, kiveték a szőlőn kívül és megölelék.”

⁶ „Mert Isten munkatársai vagyunk: Isten szántóföldje, Isten épülete vagytok.” (I Kor 3,9)

nélkül. Isten lényéhez hasonló lelke mellett azért is olyan nagyon fontos minden egyén, mert Krisztus minden emberért meghalt, és mindegyikhez elküldi Szent Lelkét, ki hittel kéri és befogadja Őt. Így tesz mindenkit „Isten Templomává” (I Kor 3,16⁷).

Az egyén határtalan értékéről beszél Krisztus tanításainak egész sora: „*Nemde öt verebet meg lehet venni két filléren? és egy sincs azok közül Istennél elfelejtve. De néktek a fejetek hajszálai is mind számon vannak Ne féljete azért, sok verébnél drágábbak vagytok*” (Lk 12,6–7; Mt 10,29–31⁸).

„*Ne aggodalmaskodjatok a ti éltetek felől: mit egyetek és mit igyatok, sem a ti testetek felől: mibe öltözködjete ... Tekintsetek az égi madarakra, hogy nem vetnek, nem aratnak, sem csűrbe nem takarnak; és a ti Mennyei Atyátok eltartja azokat. Nem sokkal különbek vagytok-é azoknál?*” „*Az öltözet felől is mit aggodalmaskodtok? Vegyétek eszetekbe a mező liliomait, mi módon növekednek: nem munkálkodnak és nem fonnak, de mondom néktek, Salamon minden dicsőségében sem öltözött úgy, mint ezek közül egy. Ha pedig a mezőnek fűvét, amely ma van és holnap kemencébe vettetik, így ruházza Isten, nem sokkal inkább-é titeket, ti kicsinyhitűek?*” (Mt 6,25–26,28–30). „*Jól tudja a ti Mennyei Atyátok, mire van szükségetek, mielőtt kérétek tőle*” (Mt 6,8).

„*Az élet több, hogynem az eledel, és a test, hogynem az öltözet. Tekintsétek meg a hollókat, hogy nem vetnek, sem nem aratnak, kiknek nincs tárházuk, sem csűrük, és az Isten eltartja őket: mennyivel drágábbak vagytok ti a madaraknál?*” (Lk 12,23–24). „*Ha pedig a fűvet, mely ma a mezőn van, és holnap kemencébe vettetik, így ruházza az Isten, mennyivel inkább titeket, ti kicsinyhitűek! Ti se kérdezzétek, mit egyetek, vagy mit igyatok és ne kételkedjete... Csak keressétek az Isten országát, és ezek mind megadatnak néktek.*” (Lk 12, 28–29, 31.v.).

Még a legműveltebb ókori népek világában olyan alacsonyrendűnek tartott nőt is nagy értéknek tartja Krisztus. Ő veszi észre először, hogy a nőnek, még a szennyben, mocsárban élő nőnek is, halhatatlan lelke van, mely éppúgy éhezi és szomjúhozza az igazságot, éppúgy vágyik a bűnbocsánat és az örökélet után, mint a férfiúé. Krisztus tanítványainak szélesebb körében ott találjuk a nőket is.

⁷ „Nem tudjátok-é, hogy ti Isten temploma vagytok, és az Isten Lelke lakozik bennetek?” (I Kor 3,16)

⁸ „Nemde két verebecskét meg lehet venni egy kis fillérért? És egy sem esik azok közül a földre a ti Atyátok akarata nélkül! Néktek pedig még a fejetek hajszálai is mind számon vannak. Ne féljete azért: ti sok verebecskénél drágábbak vagytok” (Mt 10,29–31)

Mindjárt az első Pünkösöd alkalmával a jeruzsálemi felházban azokra is kiárad Szent Lelke (ApCsel 1,14⁹).

Azokkal az ókori, sőt későbbi felfogásokkal szemben, amelyek a templomok falai közül is kirekesztették a nőket és amelyek olyan megalázó szerepet szántak nekik, valóságos forradalmi változás ez. A nők hálásak is ezért. Bűnbánó Magdolna rendkívül értékes nárdusolajat önt lábára és hajával törülgeti azt (Lk 7, 44–50¹⁰). Ajándékokkal halmozzák el. Azt az egyvarratú köntöst is, amelyre a római katonák sorsot vetnek, nők ajándékozták Krisztusnak. Míg keresztje alól leghűségesebb tanítványai is eloldalognak egy kivételével, a nők, édesanyjával együtt, hűségesen kitartanak mellette. Nők mennek ki Húsvét hajnalán sirjához, hogy drága kenetekkel kenjék meg holttestét. Első követői közt is több kiváló nő van (Johanna, Susanna, Tábitha, Priscilla, Lois, Eunika).

Krisztus a házasság intézményét megszenteli (Mt 19,6¹¹). Az Ő világában születik meg a poligámiával szemben az egynejlőség és egyfőrlőség, a monogámia intézménye. Ennek a minket felváltó újabb nemzedékek életre hívása mellett az az Istentől rendelt, legszentebb hivatása, hogy a házastársak kölcsönösen előkészítsék egymást az örök életre.

Krisztus a pogány világban olyan kevésre értékelt gyermekben is szereti a halhatatlan lelkű, kibontakozó egyént. Ha még oly fáradt is, mindig van ideje ezek számára (Mt 19, 14¹²). Versengő tanítványai elé is ezeket állítja mintaképl (Mt 18,3¹³).

Krisztus nemcsak azt hirdeti, hogy az egyén minden földi lélynél értékesebb, mert halhatatlan lelke van, hanem azt is, hogy ezt a halhatatlan lelket a test bűnös indulatai, érzései, cselekedetei megfertőzik. Az ember földi kincsek után fut, melyeket rozsda és moly emészt meg, nem pedig a mennyekiek után (Mt 6,19–

⁹ "Ezek mindnyájan egy szívvel-lélekkel foglalatosak valának az imádkozásban és a könyörgésben, az asszonyokkal és Máriával, Jézusnak anyjával, és az ő atyjafiaival együtt." (1,14)

¹⁰ "És az asszonyhoz fordulván, monda Simonnak: Látod-é ezt asszonyt? Bejövék a te házadba, az én lábaimnak vizet nem adál: ez pedig könnyeivel öntözé az én lábaimat, és fejének hajával törle meg. Engem meg nem csókolál: ez pedig az időtől fogva, hogy bejöttem, nem szünt meg az én lábaimat csókolgatni. Olajjal az én fejemet meg nem kented: ez pedig drága kenettel kené meg az én lábaimat. Minekokáért mondom néked: Néki sok bűne bocsáttatott meg; mert igen szeretett; a kinek pedig kevés bocsáttatik meg, kevésbé szeret. És monda annak: Megbocsáttattak néked a te bűneid. És a kik együtt ülének vele az asztalnál, kezdék magukban mondani: Ki ez, hogy a bűnöket is megbocsátja? Monda pedig az asszonynak: A te hited megtartott téged. Eredj el békességgel!" (Lk 7,44–50)

¹¹ "Úgy hogy többé nem kettő, hanem egy test. A mit azért az Isten egybeszerkesztett, ember el ne válassza." (Mt 19,6)

¹² "Jézus pedig monda: Hagyjatok békét e kis gyermekeknek, és ne tiltsátok meg nekik, hogy hozzám jöjjenek, mert ilyeneké a mennyeknek országa." (Mt 19,14)

¹³ "És monda: Bizony mondom néktek, ha meg nem tértek és olyanok nem lesztek, mint kisgyermekek, semmiképpen nem mentek be a mennyeknek országába." (Mt 18,3)

20¹⁴). Az ember az az adós szolga, akinek nagyon sok adósságát engedi el Isten, ő mégis fojtogatni kezdi a néki összehasonlíthatatlanul kisebb összeggel tartozó adósát (Mt 18,23–35¹⁵). Ahhoz a paphoz és lévítához hasonló, aki nem tud lehajolni vérben fekvő felebarátjához (Lk 10,31–32¹⁶). Az a hűtlen sáfár, aki Istentől reábízott kincseit elássa, ahelyett, hogy az Ő dicsőségére kamatoztatná azokat (Mt 25,25–27¹⁷).

Krisztus azt is hirdeti: nem azért jött, hogy a bűnösöket és a bűnös világot elveszítse, hanem hogy megtartsa; „Mert az embernek Fia azért jött, hogy megtartsa, a mi elveszett vala.” (Mt 18,11); „mert azért jött az embernek Fia, hogy megkeresse és megtartsa a mi elveszett” (Lk 19,10). Mert bármily félelmes is a bűn ereje, „úgy szerette Isten e világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy valaki hiszen ő benne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen” (Jn 3,16).

Krisztus minden egyénért, a világ minden bűnös emberéért: férfiuért, nőért, gyermekért, ezek örökéletre jutásáért meghalt a kereszten.

Aki tudatára ébred annak, hogy Krisztus érte is földre szállt, az ő bűneiért és az ő váltságáért is meghalt, s az ő bizonyosságára is föltámadt és bűneit megbánva, töredelmes lélekkel elfogadja Őt Urának, Királyának, személyes Megváltójának, az Szent Lelke által újjászületik és eggyé lesz Véle. A szőlőtő hasonlatával érzé-

¹⁴ „Ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön, hol a rozsdá és a moly megemészti, és a hol a tolvajok kiássák és ellopják. Hanem gyűjtsetek magatoknak kincseket a mennyben, a hol sem a rozsdá, sem a moly meg nem emészti, és a hol a tolvajok ki nem ássák, sem el nem lopják.” (Mt 6,19–20)

¹⁵ „Annak okáért hasonlatos a mennyeknek országa a királyhoz, a ki számot akar vala vetni az ő szolgálival. Mikor pedig számot kezdte vetni, hozának eléje egyet, a ki tízezer talentummal vala adós. Nem tudván pedig fizetni, parancsolá annak ura, hogy adják el azt, és a feleségét és gyermekeit, és mindenét, a mije vala, és fizessenek. Leborulván azért a szolga előtte, könyörög vala néki, mondván: Uram, légy türelemmel hozzám, és mindent megfizetek néked. Az úr pedig megszáván azt a szolgát, elbocsátá őt, és az adósságot is elengedé néki. Kimenvén pedig az a szolga, találkozik eggyel az ő szolgatársai közül, a ki száz dénárral vala néki adós, és megragadván azt, fojtogatja vala, mondván: Fizesd meg nékem, a mivel tartozol. Leborulván azért az ő szolgatársa az ő lábai elé, könyörög vala néki, mondván. Légy türelemmel hozzám, és mindent megfizetek néked. De ő nem akará, hanem elmenvén, börtönbe veté őt, míg nem megfizeti, a mivel tartozik. Látván pedig az ő szolgatársai, a mik történtek vala, felettébb megszorodának, és elmenvén, mindent megjelentének az ő uroknak, a mik történtek vala. Akkor előhivatván őt az ő ura, monda néki: Gonosz szolga, minden adósságodat elengedtem néked, mivelhogy könyörögtél nékem: Nem kellett volna-é néked is könyörölnöd a te szolgatársadon, a miképpen én is könyörültem te rajtad? És megharagudván az ő ura, átadta őt a hóhérok kezébe, míg nem megfizeti mind, a mivel tartozik. Ekképen cselekszik az én mennyei Atyám is veletek, ha szívetekből meg nem bocsátjátok, kiki az ő atyjafiának, az ő vétkeiket.” (Mt 18, 23–35)

¹⁶ „Történet szerint pedig megy vala alá azon az úton egy pap, a ki azt látván, elkerülé. Hasonlóképen egy Lévíta is, mikor arra a helyre ment, és azt látta, elkerülé.” (Lk 10,31–32)

¹⁷ „Azért félvén, elmentem és elástam a te talentomodot a földbe, imé megvan a mi a tied. Az ő ura pedig felelvén, monda néki: Gonosz és rest szolga, tudtad, hogy ott is aratok, a hol nem vettem, és ott is takarok, a hol nem vettem. El kellett volna tehát helyezned az én pénzemet a pénzváltóknál, és én megjövé, nyereséggel kaptam volna meg a magamét.” (Mt 25,25-27)

kelteti ezt. Azt mondja Magáról: Ő az igazi szőlőtő, mi pedig a szőlővesszők. Ha beoltatunk Belé, mint szőlőtőbe, sok gyümölcsöt termünk. Ha nem, terméketlenek maradunk, s nem vagyunk egyébre méltók, minthogy kivágattassunk és tűzre vettessünk. (Jn 15,1–10¹⁸).

A Krisztusba oltott, Szent Lelke által újjászült, s Véle egyé lett egyén igazi szabadságot nyer és tudatára ébred annak, hogy isteni rendeltetését nem a maga érdekeinek, hanem mások szolgálatában töltheti be csupán. Nem akkor cselekszik helyesen, ha megtalált Krisztusával elvonul a világtól, hogy megtartsa Őt magának, mert elveszti akkor Őt, hanem ha belemegy Véle együtt a világba és igyekszik azt Isten dicsőségének szolgálatára megnyerni. Krisztus el is várja ezt tőlünk: „*Ismét monda azért nékik Jézus: Békesség néktek! A miként engem küldött vala az Atya, én is akképpen küldelek titeket*” (Jn 20,21): „*Elmenvén azért, tegyetek tanítványokká minden népeket*” (Mt 28,19).

Krisztus „Isten országa” számára keres lelkeket. „*Felele Jézus: Az én országom nem e világból való. Ha e világból való volna ez én országom, az én szolgálaim vitézkednének, hogy át ne adassam a zsidóknak. Ámde az én országom nem innen való.*” (Jn 18,36). Ez a nagy lelki közösség tanításainak, jövődöléseinek, hasonlatainak tárgya. Minket is arra tanít, hogy ennek az eljövételéért, megvalósulásáért imádkozzunk minden nap: „*Jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod, mint a mennyben, úgy a földön is.*” (Mt 6,10). Isten országa, bár egyre jobban terjed, nem valósul meg teljes mértékben itt a földön. Eleinte csak néhány lélekben él mustármagként, majd az első Pünkösöd után nőni kezd. Minden ellenkező látszat ellenére, ma is nő a benne kovász-szerűen működő isteni Lélek munkája nyomán.

Ennek a közösségnek csak az lehet a tagja, aki Krisztust Urának, Királyának tartja, Véle egyé lesz, Szent Lelke által igazi szabadságot, gyermeki lelkületet nyer és isteni Mesterével együtt vallja, hogy csak egy dologban: a szolgálatban szabad egymással versenyre kelni. Ebben a lelki közösségben, melyben a

¹⁸ „Én vagyok az igazi szőlőtő, és az én Atyám a szőlőműves. Minden szőlővesszőt, a mely én bennem gyümölcsöt nem terem, lemetsz, mindazt pedig, a mely gyümölcsöt terem megtisztítja, hogy több gyümölcsöt teremjen. Ti már tiszták vagytok ama beszéd által, a melyet szóltam néktek. Maradjatok én bennem és én is ti bennetek. Miképpen a szőlővessző nem teremhet gyümölcsöt magától, hanemha a szőlőtőkén marad, akképpen ti sem, hanemha én bennem maradtok. Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők: A ki én bennem marad, én pedig ő benne, az terem sok gyümölcsöt: mert nálam nélkül semmit sem cselekedhettek. Ha valaki nem marad én bennem, kivettetik, mint a szőlővessző, és megszárad, és egybe gyűjtik ezeket és a tűzre vetik, és megégnek. Ha én bennem maradtok, és az én beszédeim bennetek maradnak, kérjétek, a mit csak akartok, és meglesz az néktek. Abban dicsőítették meg az én Atyám, hogy sok gyümölcsöt teremjétek, és legyetek nékem tanítványaim. A miképpen az Atya szeretett engem, én is úgy szerettelek titeket: maradjatok meg ebben az én szeretetemben. Ha az én parancsolataimat megtartjátok, megmaradtok az én szeretetemben, a miképpen én megtartottam az én Atyámnak parancsolatait, és megmaradok az ő szeretetében.” (Jn 15,1–10)

földi életben olyan nagy szerepet játszó erőszak teljesen ismeretlen, az a nagyobb, aki megelőzi a többieket a szolgálatban: „*És a ki közöttetek első akar lenni, legyen a ti szolgátok. Valamint az embernek Fia nem azért jött, hogy néki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, és adja az ő életét váltságul sokakért*” (Mt 20,27–28) (Mk 10,44–45¹⁹). Így állítja a hatalomra, uralomra törő emberi lélek elé legszentebb eszményként a szolgálatot.

A közösség szolgálata Krisztus minden igazi követőjére nézve nemcsak kötelesség, de egyszersmind a legfelségesebb kiváltság is. Nem lehet Krisztus igazi követője, aki híveinek közösségébe be nem lép. Krisztus követője nem élhet a sivatagban, vagy a világtól elvonulva, valami renetegben.

A szolgálatról elválaszthatatlan a munka. A lelki közösségbe Krisztusban való hite mellett csak az juthat el, aki a szolgálatot és a munkát tekinti földi élete legfőbb céljának, aki a munkát Krisztussal együtt nem nyűgnek, nem büntetésnek, hanem a bennünk munkálkodó Mennyei Atyánkhoz fölemelő kiváltságnak tekinti. Az, aki Krisztussal együtt vallja: „*Nekem cselekednem kell annak dolga- it, aki elküldött engem, a míg nappal van: eljő az éjszaka, mikor senki sem munkálkodhatik*” (Jn 9,4), az, aki tudja, hogy a munkának egy fajtája sem lealázó, mert minden becsületesen végzett munka Isten részéről a többre bízatus jutalmát veszi, embertársai részéről pedig elismerést érdemel.

Bár ez a lelki közösség több mint akármelyik földi közösség, Krisztus a földi közösséget sem veti meg. Azt mondja: „*Adjátok meg azért, ami a császáré, a császárnak, és mi az Istené, az Istennek*” (Mt 22,21). A földi közösségben is vallja az emberek egymásra-utaltságát. Isten mindegyikünk számára kijelöli földi hivatáskörünket. Egyikünkre öt, másikunkra két, a harmadikra már csak egy talentumot bíz, de mindnyájunktól elvárja, hogy hűségesen gazdálkodjunk azzal és ne ássuk el. (Mt 25, 14–30²⁰) (Lk 19,12–27²¹). Aki becsülettel betölti

¹⁹ „És a ki közületek első akar lenni, mindenkinek szolgája legyen. Mert az embernek Fia sem azért jött, hogy néki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, és adja az ő életét váltságul sokakért” (Mk 10,44–45)

²⁰ „Mert épen úgy van ez, mint az az ember, a ki útra akarván kelni, eléhivatá az ő szolgálait, és a mije volt átadá nékik. És ada az egyiknek öt talentomot, a másiknak kettőt, a harmadiknak pedig egyet, kinek-kinek az ő erejéhez képest, és azonnal útra kele. Elmenvén pedig a ki az öt talentomot kapta, kereskedék azokkal, és szerze más öt talentomot. Azonképpen a kié a kettő vala, az is más kettőt nyere. A ki pedig az egyet kapta vala, elmenvén, elásá azt a földbe, és elrejté az ő urának pénzét. Sok idő múlva pedig megjöve ama szolgáláknak ura, és számot vete velök. És előjövén a ki az öt talentomot kapta vala, hoza más öt talentomot, mondván: Uram, öt talentomot adtál vala nékem, imé más öt talentomot nyertem azokon. Az ő ura pedig monda néki: Jól vagyon jó és hű szolgám, kevesen voltál hű, sokra bízlak ezután, menj be a te uradnak örömébe. Előjövén pedig az is, a ki a két talentomot kapta vala, monda: Uram, két talentomot adtál volt nékem, imé más két talentomot nyertem azokon. Mondá néki az ő ura: Jól vagyon jó és hű szolgám, kevesen voltál hű, sokra bízlak ezután, menj be a te uradnak örömébe. Előjövén pedig az is, a ki az egy talentomot kapta vala, monda uram, tudtam, hogy te kegyetlen ember vagy, a ki ott is aratsz, a hol nem vetet-

hivatását és végzi munkáját, méltó embertársai megbecsülésére. Csak egy igazi vagyon van: a hivatástudattal végzett munka.

Minden földi közösségnek szüksége van mindegyikünk ilyen munkájára. Mindannyiunknak nemcsak kötelességünk a munka, de jogunk is van a munkához és pedig ahhoz a munkához, amely Istentől kapott talentumainknak megfelelő.

Az Ótestamentumban föllelhető, értékes szociális gondolatokat Krisztus kiemeli a zsidó nép szűk köréből és egyetemes érvényűvé teszi. Az Ótestamentum az özvegyek és árvák fölkarolásával és megsegítésével (V Móz 24, 17,19–21²²), még inkább a szegény és szűkölködő napszamosok megkímélésével kapcsolatban (14–15.v.²³) – beszél a jövevényekről is, míg egyes szociális követelmé-

tél, és ott is takarsz, a hol nem vetettél. Azért félvén, elmentem és elástam a te talentomat a földbe, imé megvan a mi a tiéd. Az ő ura pedig felelvén, monda néki: Gonosz és rest szolga, tudtad, hogy ott is aratok, a hol nem vetettem, és ott is takarok, a hol nem vettem. El kellett volna tehát helyezned az én pénzemet a pénzváltóknál, és én, megjövén, nyereséggel kaptam volna meg a magamét. Vegyétek el azért tőle a talentomot, és adjátok annak, a kinek tíz talentoma van. Mert mindenkinek, a kinek van, adatik, és megszorítottatik, a kinek pedig nincsen, attól az is elvétetik, a mije van. És a haszontalan szolgát vessétek a külső sötétségbe, ott leszen sirás és fogcsikorgatás.” (Mt 25, 14–30)

²¹ „Monda azért: Egy nemes ember elméne messze tartományba, hogy országot vegyen magának, aztán visszatérjen. Előszólitván azért tíz szolgáját, ada nékik tíz girát, és monda nékik: kereskedjétek, míg megjövök. Az ő alattvalói pedig gyűlölék őt, és követséget küldének utána, mondván: Nem akarjuk, hogy ő uralkodjék mi rajtunk. És lőn, mikor megjött az ország vétele után, parancsolá, hogy az ő szolgálait, a kiknek a pénzt adta, hívják ő hozzá, hogy megtudja, ki mint kereskedett. Eljőve pedig az első, mondván: Uram, a te girád tíz girát nyert. Ő pedig monda néki: Jól vagyon jó szolgám, mivelhogy kevesen voltál hív, legyen birodalmad tíz városon. És jöve a második, mondván: Uram, a te girád öt girát nyert. Monda pedig ennek is: Néked is legyen birodalmad öt városon. És jöve egy másik, mondván. Uram, imhol a te girád, melyet egy keszkenőben eltéve tartottam Mert féltem tőled, mivelhogy kemény ember vagy, elveszed a mit nem te tettél el, és aratod, a mit nem te vetettél. Monda pedig annak: A te szádból ítélek meg téged, gonosz szolga. Tudtad, hogy én kemény ember vagyok, ki elveszem, a mit nem én tettem el, és aratom, a mit nem én vettem. Miért nem adtad azért az én pénzemet a pénzváltók asztalára, és én megjövén, kamatostól kaptam volna azt vissza? És az ott állóknak monda: Vegyétek el ettől a girát, és adjátok annak, a kinek tíz girája van. És mondának néki: Uram, tíz girája van! És ő monda: Mert mondom néktek, hogy mindenkinek, a kinek van, adatik, a kinek pedig nincs, még a mije van is elvétetik tőle. Sőt ennek felette amaz és ellenségeimet is, kik nem akarták, hogy én ő rajtok uralkodjam, hozzátok ide, és öljétek meg előttem!” (Lk 19,12–27)

²² „A jövevénynek és az árvának igazságát el ne csavard, és az özvegynek ruháját ne vedd zálogba. Mikor learatod aratni valódat a te meződön, és kévét feleltesz a mezőn, ne térj vissza annak felvételére, a jövevényé, az árváé és az özvegyé legyen az, hogy megáldjon téged az Úr, a te Istened, kezeidnek minden munkájában. Ha olajfád termését lerázod, ne szedd le, a mi még utánad marad, a jövevényé, árváé és az özvegyé legyen az.” (V Móz 24, 17,19–21)

²³ „A szegény és szűkölködő napszamoson ne erőszakoskodjál, akár atyádfiai, akár a te jövevényeid azok, a kik a te földeden a te kapuid között vannak. Azon a napon add meg az ő bérét, és le se menjen felette a nap, mert szegény ő, és kívánczik az után az ő lelke, hogy ellened ne kiáltson az Úrhoz, és bűn ne legyen rajtad.” (V Móz 24, 14–15)

nyekről kimondottan csak Izrael fiaira vonatkoztatva emlékezik meg, így az ember-lopásról, a zálog vételről és visszaadásról (10–13.v.²⁴), úgyszintén a kamatvételi tilalomról (V Móz 23, 20²⁵). Krisztus az Ótestamentum szociális követelményeit minden nemzeti megszorítás nélkül egyetemessé teszi.

Isten országa bármely földi ország fölött áll. Ennek tagjait nem földi szüleik, hanem Krisztus vére kapcsolja egybe. Mikor tanítása közben hírül adják Krisztusnak, hogy édesanyja és testvérei várnak Reá, a tömegre mutatva, ezt mondja: *„Íme az én anyám és az én testvéreim! Mert a ki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát, az nékem fítestvérem, nőtestvérem és anyám.”* (Mt 12, 49–50). A Véle lélekben eggyé lett emberekből: az „új teremtések” minden földi köteléknél erősebb, új lelki közösséget teremt.

„Azért ha valaki Krisztusban van, új teremtés az, a régiek elmúltak, ímé újjá lett minden.” (II Kor 5,17). Ennek a közösségnek nem az erőszak, nem a kard a fegyvere, hanem a szeretet. Tagjai megfogadják isteni Mesterük parancsát: *„Új parancsolatot adok néktek, hogy egymást szeressétek, a mint én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást.”* (Jn 13,34). A másokkal jót tevőknek biztatóan cseng fülebe mély értelmű szava: *„Mert éheztem, és ennem adtatok, szomjúhoztam, és innom adtatok, jövevény voltam, és befogadtatok engem. Meztelen voltam, és megruháztatok, beteg voltam, és meglátogattatok, fogoly voltam, és eljöttetek hozzám. És felelvén a király, azt mondja majd nékik: Bizony mondom néktek, a mennyiben megcselekedtétek eggyel ez én legkisebb atyámfiái közül, én velem cselekedtétek meg.”*(Mt 25,35–36,40). Akik ehhez a lelki közösséghez tartoznak, nem akarnak földi fegyverekkel viaskodni, mert emlékezetükben van Krisztus szava: *„Akik fegyvert fognak, fegyverrel kell veszniük.”* (Mt 26,52). Ennek a közösségnek a tagjai nem akarnak a gonosznak sem ellenállni. A „szemet szemért, fogat fogért” (III Móz 24,19–20²⁶) elvvel szemben nem a megtorlást, a bosszút, hanem a megbocsátást, sőt: ellenségeink szeretetét hangoztatják. A rosszat jóval, a gyűlöletet szeretettel győzik le. István vértanú is imádkozik az őt megkövezőkért (Ap Csel 7,60²⁷).

²⁴ „Ha kölcsön adsz valamit a te felebarátodnak: ne menj be az ő házába, hogy magad végy zálogot tőle. Kívül állj meg, és az ember, a kinek kölcsönt adsz, maga vigye ki hozzád az ő zálogát. Hogyha szegény ember az, ne feküdjél le az ő zálogával. Bizony add vissza néki azt a zálogot napnyugtakor, hogy az ő ruhájában feküdjék le, és áldjon téged. És igazságul lesz ez néked az Úr előtt, a te Istened előtt.” (V Móz 24, 10–13)

²⁵ „Az idegentől vehetsz kamatot, de a te atyádfiától ne végy kamatot, hogy megáldjon téged az Úr, a te Istened mindenben, a mire kinyújtod kezedet, azon a földön, a melyre bemégy, hogy bírjad azt.” (V Móz 23,20).

²⁶ „És ha valaki sérelmet ejt a felebarátján, a mint ő cselekedett, vele is úgy cselekedjenek: Törést törésért, szemet szemért, fogat fogért, a milyen sérelmet ő ejtett máson, olyan ejtessék rajta is.” (III Móz 24,19-20)

²⁷ „Térdre esvén pedig, nagy fennszóval kiálta: Uram, ne tulajdonítsd nékik e bűnt! És ezt mondván, elaluvék.” (Ap Csel 7,60).

Krisztus igaz követőjének másik arcát is oda kell tartania az őt arculütőnek és aki egy mérföldnyire kényszeríti őt, el kell azzal mennie kettőre (Mt 5,39,41²⁸). Áldaniuk kell azokat akik őket átkozzák, imádkozniuk kell azokért, akik őket kergetik. (Mt 5,42–44²⁹).

Isten országa így kapcsolja szent közösséggé az Isten Lelkétől újjászült egyéneket. Akik átadják magukat Istennek, felebarátjaikat szeretni tudják és a rászorulókkal önként meg tudják osztani nélkülözhető javaikat, mert mélységesen átérzik, hogy „*Kölcsön ad az Úrnak, a ki kegyelmes a szegényhez, és az ő jótéteményét megfizeti néki.*” (Péld 19,17).

Krisztus világában így kapcsolódik össze az egyén a közösséggel.

Az egyén a kiinduló pont, de csak akkor jöhet számításba, ha a közösség szolgálatába lép. Így Krisztusnál az egyén éppen olyan fontos szerepet játszik, mint a közösség. Isteni összhangba kerül a kettő.

Jézus nemcsak szavaival, hanem egész életével tanít. Gyógyításainál, csodatételeinél, bűnbocsátásainál nem ismer faji, nemi, osztálybeli különbségeket és korlátokat. Nem kerüli el a zsidóktól annyira gyűlölt szamaritánusokat. Sőt az irgalmas szamaritánust példaként állítja elének a felebaráti szeretet példázatában, a hálát adó szamaritánust pedig a tíz bélpoklos meggyógyításánál (Lk 17,15-18³⁰). Országának kapuit a pogányok előtt is kitarja. Még a legelvesztettebbnek hitt lélek is drága Számára. Nem átal a megkövezésre méltónak talált parázna nővel, vagy az egész városától lenézett samáriai asszonnyal szóba állni. Sőt az utóbbi előtt tárja fel titkainak egyik legszebb gyöngyszemét: „*Az Isten lélek: és a kik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják.*” (Jn 4,24). A hozzá az éjszaka leple alatt odamerészkedő farizeusnak mondja el a jeruzsálemi felházban a legfelségesebb titkot: „*Mert úgy szerette Isten e világot, hogy az ő Egyszülött Fiát adta, hogy valaki hiszen Ő benne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen*” (Jn 3,16).

A nap bármely szakában kész bárkit meghallgatni. Mind az alázatosságot, mind a szolgálat lelkét csodás mértékben árasztja felénk.

²⁸ „Én pedig azt mondom néktek. Ne álljatok ellene a gonosznak, hanem a ki arcul üt téged jobb felől, fordítsd felé a másik orcádat is. És a ki téged egy mérföldútra kényszerít, menj el vele kettőre.” (Mt 5,39,41).

²⁹ „Aki tőled kér, adj néki, és a ki tőled kölcsön akar kérni, el ne fordulj attól. Hallottátok, hogy megmondattok: Szeresd felebarátodat és gyűlöld ellenségedet. Én pedig azt mondom néktek: Szeressétek ellenségeiteket, áldjátok azokat, a kik titeket átkoznak, jót tegyetek azokkal, a kik titeket gyűlölnék, és imádkoztak azokért, a kik háborgatnak és kergetnek titeket.” (Mt 5,42–44).

³⁰ Egy pedig ő közülük, mikor látta, hogy meggyógyult, visszatérel, dicsőítvén az Istent nagy szóval És arccal leborula az ő lábainál, hálát adván néki: és az Samáriabeli vala. Felelvén pedig Jézus, monda: Avagy nem tízen tisztulának-e meg? A kilenc pedig hol van? Nem találkoztak a kik visszatértek volna dicsőséget adni az Istennek, csak ez az idegen.” (Lk 17,15–18)

Az utolsó vacsora előtt megmossa tanítványai lábát, ezzel példát ad mindannyiunknak az alázatosságra és a szolgálatra. (Jn 13,15³¹).

Az elfogatására menőknek nem áll ellen, bár megmondja: „*Avagy azt gondolod-é, hogy nem kérhetném most az én Atyámat, hogy adjon ide mellém többet tizenkét sereg angyalnál?*” (Mt 26,53). Visszailleszti a szolga fülét, amelyet Péter levág (Lk 22,51³²). A kereszt kínjai közt is imádkozik az őt megfeszítőkért (Lk 23,34³³).

Krisztus keresztje követőinek igazi erőforrása. Ez békíti ki őket nemcsak Istennel, de embertársaikkal is: az egyik embert a másikkal, az egyént a közösséggel, az egyik közösséget a másikkal. A nagypénteki kereszt ereje és a Húsvét hajnalán megüresedő sír bizonyossága szeretettel tölti el egymás iránt Krisztus hűséges követőit.

A kereszt kiengesztelődést teremt nemcsak Isten és ember közt, de a földön élő mindenféle ember, sőt a különböző népek közt is. Így a kereszten az egész bűnös világért meghaló és halottaiból diadalmasan föltámadó Krisztusban találkozik és áll fenn minden (Kol 1,17³⁴).

Krisztus tanítványai, ha nem is zökkenőktől mentesen, de egyre jobban megértik Mesterük tanítását és példáját.

Pál szerint Krisztusban minden faji, társadalmi és nemi különbség megszűnik: „*Nincs zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban*” (Gal 3,28), (Kol 3,11³⁵) Pál fogásában a megszökött rabszolga, az újjászületett lelki fia, Onésimus érdekében megleghangú levelet ír annak gazdájához, Filemonhoz. Arra kéri, fogadja őt vissza „*nem úgy immár, mint szolgát, hanem szolgánál nagyobbat, mint szeretett atyafit*” (Fil 1,16.) Pál is vallja: „*közülünk senki sem él önmagának, és senki sem hal önmagának*” (Róm 14,7), „*az erőtlének erőtlenségeit hordozzuk*” (Róm 15,1). Azt is vallja, „*nincsen csak egy igaz is*” (Róm 3,10). Ő írja le – tömörségben és mélységben a világirodalom minden tragédiáját messze túlszárnyaló mó-

³¹ „Mert példát adtam néktek, hogy a miképen én cselekedtem veletek, ti is akképpen cselekedjetelek.” (Jn 13,15).

³² „Felevén pedig Jézus, monda: Elég eddig. És illetvén annak fülét, meggyógyítá azt.” (Lk 22,51).

³³ „Jézus pedig monda: Atyám! Bocsásd meg nekik, mert nem tudják mit cselekesznek. Elosztván pedig az ő ruháit, vetének reájok sorsot.” (Lk 23,34).

³⁴ „És Ő előbb volt mindennél, és minden Ő benne áll fenn.” (Kol 1,17/b)

³⁵ „A hol nincs többé görög és zsidó: körülmetélkedés és körülmetéletlenség, idegen, scithiai, szolga, szabad, hanem minden és mindenkben Krisztus” (Kol 3,11).

don – azt a nagy harcot, amely Istenhez vágyódó lelkünk és azt a föld porába húzó testünk közt nap végbemegy (Róm 7,14–21³⁶).

Pál írja a fenségesen szárnyaló himnuszt Isten szeretetéről (I Kor 13,1–13³⁷), mely, Krisztusban aláhajolva hozzánk, megvált: „*törvény alatt valókból kegyelem alatt valókká*” (Róm 6,14³⁸) tesz minket, kik hiszünk abban.

Pál írja le a közösségi élet nagy krisztusi törvényeit (Kol 3,12–14³⁹), ezek közt azt az egyik legnagyobbat, hogy *„a gonoszt jóval győzd meg”* (Róm 12,21). Szent Lélektől megvilágosított szemével látja a hosszú századok múltával olyan véres valóságként a világ elé meredő igazságot, hogy *„minden rossznak gyökere a pénz szerelme”* (I Tim 6,9–10⁴⁰). Ő örökíti meg Krisztus törvényét minden

³⁶ „Mert tudjuk, hogy a törvény lelki, de én testi vagyok, a bűn alá rekesztve. Mert a mit cselekszem, nem ismerem: mert nem azt művelem, a mit akarok, hanem a mit gyűlölök, azt cselekszem. Ha pedig azt cselekszem, a mit nem akarok, megegyezem a törvénnyel, hogy jó. Most azért már nem én cselekszem azt, hanem a bennem lakozó bűn. Mert tudom, hogy nem lakik én bennem, azaz a testemben jó, mert az akarási megvan bennem, de a jó véghezvitelét nem találom. Mert nem a jót cselekszem, melyet akarok, hanem a gonoszt cselekszem, melyet nem akarok. Ha pedig én azt cselekszem, a mit nem akarok, nem én művelem már azt, hanem a bennem lakozó bűn. Megtalálom azért magamban, ki a jót akarom cselekedni, azt a törvényt, hogy a bűn megvan bennem.” (Róm 7,14–21).

³⁷ „Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szólok is szeretet pedig nincsen én bennem, olyan ná lettem, mint a zengő érc vagy pengő cimbalom. És ha jövődőt tudok is mondani, és minden titkot és minden tudományt ismerek is, és ha egész hitem van is, ugyanannyira, hogy hegyeket mozdíthatok ki helyökről, szeretet pedig nincsen én bennem semmi vagyok. És ha vagyonomat mind felé tettem is, és ha testemet tűzre adom is, szeretet pedig nincsen én bennem, semmi hasznomból. A szeretet hosszútűrő, kegyes, a szeretet nem irigykedik, a szeretet nem kérkedik, nem fuvalkodik fel. Nem cselekszik éktelenül, nem keresi a maga hasznát, nem gerjed haragra, nem rója fel a gonoszt. Nem örül a hamisságnak, de együtt örül az igazsággal. Mindent elfedez, mindent hiszen, mindent remél, mindent eltűr. A szeretet soha el nem fogy: de legyenek bár jövődömondások, eltöröltetnek, vagy akár nyelvek, megszűnnek, vagy akár ismeret, eltöröltetik. Mert rész szerint van bennünk az ismeret, rész szerint a prófétálás. De mikor első a teljesség, a rész szerint való eltöröltetik. Mikor gyermek valék, úgy szóltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek: minekutánna pedig férfivá lettem elhagytam a gyermekhez illő dolgokat. Mert most tükrök által homályosan látunk, akkor pedig színről színre, most rész szerint van bennem az ismeret, akkor pedig úgy ismerek majd, a mint én is megismerttem. Most azért megmarad a hit, remény, szeretet, e három, ezek között pedig legnagyobb a szeretet.” (I Kor 13,1–13)

³⁸ „Mert a bűn ti rajtatok nem uralkodik, mert nem vagytok törvény alatt, hanem kegyelem alatt” (Róm 6,14)

³⁹ „Öltözzetek föl azért mint az Istennek választottai, szentek és szeretettek, könyörületes szívet, jószágosságot, alázatosságot, szelidséget, hosszútűrést. Elszenvedvén egymást és megbocsátván kölcsönösen egymásnak, ha valakinek valaki ellen panasza volna, miképpen a Krisztus is megbocsátott néktek, akképpen ti is. Mindezeknek fölébe pedig öltözzétek föl a szeretetet, mint a mely a tökéletességnek kötele.” (Kol 3,12–14),

⁴⁰ „A kik pedig meg akarnak gazdagodni, kísértetbe meg törbe és sok esztelen és káros kívánságba esnek, melyek az embereket veszedelembé és romlásba merítik. Mert minden rossznak gyökere a pénz szerelme: mely után sóvárogván némelyek eltévelyedtek a hittől, és magokat általszegezték sok fájdalommal.” (I Tim 6,9–10)

emberi közösség számára: „Egymás terhét hordozzátok és úgy töltsétek be Krisztus törvényét” (Gal 6,2).

Ennél tömörebb és hatásosabb társadalmi törvényt egy legújabb kori „próféta” sem találhat beteg világunk számára. Pál nemcsak hirdeti, de valóban hordozza is az egész akkor ismert világ minden lelki terhét: bejárja a római világbirodalom nagy részét, hirdeti mindenütt Krisztus örömuzenetét. Nyomatékosan lelkére köti az embereknek: „Ne nézze ki-ki a maga hasznát, hanem mindenki a másokét is” (Fil 2,4), „Teljes alázatossággal és szelídséggel, hosszútűréssel, elszenvedvén egymást szeretetben” (Ef 4,2).

Mint aki krisztusi alázatosságában nem állja magát a „bűnösök közül elsőnek” vallani (ITim 1,15⁴¹), arra buzdítja mindannyiunkat, hogy „alázatosan egymást különbnek tartván ti magatoknál” (Fil 2,3), „tiszteletadásban egymást megelőzők legyetek” (Róm 12,10) és „legyetek pedig egymáshoz jószágosak, irgalmasok, megengedvén egymásnak” (Ef 4,32).

Pál meggyőző erővel tanítja a különböző tehetségekkel megáldottaknak és különböző munkákat végzőknek a test tagjaihoz hasonló egymásrautaltságát (1Kor 12,4–25⁴²). Azt az embert, aki Isten adta tehetségével hűségesen sáfárkodik, munkáját bármilyen szerény körben becsülettel végzi, nem nézheti le, nem

⁴¹ „Igaz beszéd ez és teljes elfogadásra méltó, hogy Krisztus Jézus azért jött e világra, hogy megtartsa a bűnösöket, a kik közül első vagyok én.” (ITim 1,15)

⁴² „A kegyelmi ajándékokban pedig különbség van, de ugyanaz a Lélek. A szolgálatokban is különbség van de ugyanaz az Úr. És különbég van a cselekedetekben is de ugyanaz az Isten, a ki cselekszi mindezt mindenkiben. Mindenkinek azonban haszonra adatik a Léleknek kijelentése. Némelyiknek ugyanis bölcsességnek beszéde adatik a Lélek által, másoknak pedig tudományának beszéde ugyanazon Lélek szerint. Egynek hit ugyanazon Lélek által, másnak pedig gyógyítás ajándékai azon egy Lélek által. Némelyiknek csodatévő erőnek munkái, némelyiknek meg próféta, némelyiknek pedig lelkeknek megítélése másoknak nyelvek nemei, másnak pedig nyelvek magyarázása. De mindezeket egy és ugyanaz a Lélek cselekszi, osztogatván mindenkinek külön, a mint akarja. Mert a miképpen a test egy és sok tagja van, az egy testnek tagjai pedig, noha sokan vannak, mind egy test, azonképpen a Krisztus is. Mert hiszen egy Lélek által mi mindnyájan egy testté kereszteltettünk meg, akár zsidók, akár görögök, akár szolgák, akár szabadok, és mindnyájan egy Lélekkel itattattunk meg. Mert a test sem egy tag, hanem sok. Ha ezt mondaná a láb: mivelhogy nem kéz vagyok, nem vagyok a testből való: avagy nem a testből való-é azért, És ha a fül ezt mondaná: mivelhogy nem vagyok szem, nem vagyok a testből való, avagy nem a testből való-é azért? Ha az egész test szem, hol a hallás? Ha az egész hallás, hol a szaglás, Most pedig az Isten elhelyezte a tagokat a testben egyenként mindeniket, amint akarta. Ha pedig az egész egy tag volna hol volna a test? Így azonban sok tag van ugyan, de egy test. Nem mondhatja pedig a szem a keznek: nincs rád szükségem: vagy viszont a fej a láboknak: Nem kelletek nékem. Sőt sokkal inkább, a melyek a test legerőtlenebb tagjainak látszanak, azok igen szükségesek. És a melyeket a test tisztességtelenebb tagjainak tartunk, azoknak nagyobb tisztességet tulajdonítunk, és a melyek éktelenek bennünk azok nagyobb ékességben részesülnek. A melyek pedig ékesek bennünk, azoknak nincs erre szükségük. De az Isten szerkeszté egybe a testet, az alábbvalónak nagyobb tisztességet adván. Hogy ne legyen hasonlóság a testben, hanem ugyanarról gondoskodjanak egymásért a tagok.” (1Kor 12,4–25).

nyomhatja el a másik ember azon a címen, hogy ő rá több bízott, neki fontosabb munkaköre van, vagy ő gazdagabb, mert Istennek minden emberrel célja van.

Egyik társadalmi osztályhoz tartozók sem nézhetik le, nyomhatják el a másik osztályhoz tartozókat azon a címen, hogy rájuk nagyobb szükség van, mert – a test tagjaihoz hasonlóan – mindegyiknek nélkülözhetetlen a szerepe a közösségben. Egyik nemzet sem nézheti le, nyomhatja el a másikat azon a címen, hogy a kisebb és gyöngébb: Isten akarata az, hogy különféle nemzetek legyenek és azoknak – egymással nemes versenyre kelve – kell megvalósítaniuk az emberiség Istentől rendelt nagy céljait.

Ha megértené a világ, hogy minden nemzetnek helye van a nap alatt, hogy egyik nemzetnek sincs joga kiuzsorázni vagy megsemmisíteni a másikat, hogy Isten úgy teremtette a világot, hogy még egyszer ennyi ember is megélhetne ezen: sokkal kevesebb gyűlölködés, sokkal kevesebb háború lenne. Az egész világ megértené azt, amit Pál – Isten Szent Lelkétől indítatva – az emberi együvé tartozást, a szolidaritás krisztusi, nagy törvényeként így fejez ki: „*És akár szenved egy tag, veled együtt szenvednek a tagok mind, akár tisztességgel illetetik egy tag, veled együtt örülnek a tagok mind*” (1Kor 12,26). Ennek a mind az egyesekre, mint a különböző társadalmi osztályokra, mint a nemzetekre egyaránt érvényes, Isteni törvénynek mélységes igazságát hirdeti a békességét könnyelműen eltékozolt, de megtalálni immár évtizedek óta sem tudó, mai világ.

A többi apostol is ezeken a krisztusi nyomokon jár. Jakabot méltán nevezik „szociális” apostolnak. Ő hirdeti: „*Tiszta és szeplő nélkül való istentisztelet az Isten és az Atya előtt ez meglátogatni az árvákat és özvegyeket az ő nyomorúságukban és szeplő nélkül megtartani magát e világtól*” (Jak 1,27). Ő szól megrázó szavakkal a gazdagság családságáról (Jak 5,1–5⁴³).

Krisztus, ha látszólag ki is tér a társadalmi kérdések boncolgatása elől, rámutat azok isteni alapjaira: egyfelől az egyén végtelen értékére, másfelől arra, hogy az isteni hivatásának tudatára ébredt egyénnek a közösség életében kell kifejtene isteni értékeit, hogy Istennek minden egyénnel, minden osztállyal, minden nemzettel célja van és mindezek csak úgy tölthetik be isteni hivatásukat, ha gyűlölködés, féltékenykedés, háborúskodás helyett nemes versenyre kelnek egymás terhének hordozásában.

⁴³ „Nosza immár ti gazdagok, sírjátok, jajgatván a ti nyomorúságaitok miatt, amelyek elkövetkeznek reátok. Gazdagságotok megrohadt, és a ruháitokat moly ette meg. Aranyotokat és ezüstöket rozsdá fogta meg, és azok rozsdája bizonyosság ellenetek, és megemészti a ti testeteket, mint a tűz. Kincset gyűjtöttetek az utolsó napokban! Imé a ti mezőiteket learató munkások bére, a mit ti elfogtatok, kiált. És az aratók kiáltásai eljutottak a Seregek Urának füleihez. Dözsöltetek e földön és dobzódtatok, szíveteket legeltettétek mint áldozás napján.” (Jak 5,1–5).

Az apostolokhoz hasonlóan, Krisztus első követői is megértették ezt. Erről tanúskodik egymás iránt érzett, csodálatos szeretetük.

Önként megosztják mindenüket a szűkölködőkkel (2,42–47⁴⁴). Az antióchiai gyülekezet tagjai az ínséges júdeai gyülekezetek segítségére sietnek (11,27–30⁴⁵), hasonlóképpen a korinthusiak is (1 Kor 16,1–3⁴⁶). Nem kényszerből, nem az érdemszerzés csalóka vágyától indítatva teszik ezt: Isten Szent Lelke indítja őket erre. Tudják, hogy a hívőknél természetes eredménye a gyümölcs, míg a nem hívőknél csak rájuk aggatott valami. Krisztus első hívei nem állnak ellene a gonosznak, Krisztussal való közösségük csodálatra méltó erők forrásává válik számukra. Ha kell, boldogan meg tudnak halni hitükért. Az óriási római cirkusz (a Colosseum) látogatóinak tízezrei mélységes megdöbbenéssel láthatták, hogyan halnak meg Krisztusukért. Így rendítik meg a megdönthetetlennek hitt világbirodalmak alapjait. A Colosseum porondján fölállított, hatalmas fehér kereszt az ott meghalt vértanúk százainak és százainak emlékezetét hirdeti ma is.

Egyén és közösség a középkor századaiban

Krisztus első tanítványai a felebaráti szeretetnek kifejező példáit mutatják. Napenként szeretet-vendégségre (agapé) jönnek össze, ápolják a betegeket. A módosabbak önként eladják vagyonukat, és a kapott pénzt a szűkölködők és az apostolok rendelkezésére bocsátják. Az Isten Szent Lelkével telt hívek elviselhetetlennek tartják magukra nézve, hogy többet fogyasszanak, avagy többet költsenek magukra, mint amennyire szükségük van, ezért fölöslegeiket megosztják a rászorulókkal. Az első idők Krisztust követőinek szívét nem a vagyongyűjtésnek ma is olyan sok bajt okozó szelleme, hanem inkább a fölösleges vagyon elosztása kiváltságának érzése tölti be, ezért osztják meg önként: minden külső kény-

⁴⁴ „És foglalatosok valának az apostolok tudományában és a közösségben, a kenyérnek megtörésében és a könyörgésekben. Támada pedig minden lélekben félelem, és az apostolok sok csudát és jelt tesznek vala. Mindnyájan pedig, a kik hívének, együtt valának, és mindenük köz vala. És jószágukat és marháikat eladogatták, és szétosztogatták azokat mindenkinek, a mint kinek-kinek szüksége vala. És minden nap egyakarattal kitartva a templomban, és megtörve házanként a kenyeret, részesednek vala eledelben örömmel és tiszta szívvel. Dicsérve az Istent, és az egész nép előtt kedvességet találva. Az Úr pedig minden napon szaporítja vala a gyülekezetet az idvezülőkkel.” (2,42–47)

⁴⁵ „Ez időtájban pedig menének Jeruzsálemből Antiókiába próféták. Felkelvén pedig egy azok közül, név szerint Agabus, megjelenté a Lélek által, hogy az egész föld kerekéségén nagy éhség lesz, a mely meg is lőn Klaudius császár idejében. A tanítványok pedig elhatározták, hogy a szerint, amint kinek-kinek közöttük módjában áll, küldenek valamit segítségül a Júdeában lakozó atyafiaknak: Amint meg is cselekedének, elküldvén a vénekhez Barnabás és Saulus keze által.” (11,27–30)

⁴⁶ „Ami a szentek számára való alamizsnát illeti, a miképen Galácia gyülekezeteinek rendeltem, ti is azonképpen cselekedjétek. A hétnek első napján mindenitek tegye félre magánál, a mit sikerül összegyűjtenie, hogy ne akkor történjék a gyűjtés, a mikor odamegyek. Mikor pedig megérkezem, a kiket javaltok leveleitek által, azokat küldöm el, hogy elvigyék Jeruzsálemba a ti ajándékokotokat.” (1 Kor 16,1–3).

szertől mentesen fölöslegeiket a rászorulókkal. Krisztus is azt mondja a gazdag ifjúnak: „*Ha tökéletes akarsz lenni, eredj, add el vagyonodat és oszd ki a szegényeknek és kincsed lesz a mennyben*”, eltávozása után pedig azt mondja tanítványainak: „*A gazdag nehezen megy be a mennyeknek országába*” (Mt 19,21–23). Pál is azt írja Filemonhoz: Isten azt akarja, hogy „ne kényszerítésből”, hanem szabad akaratból legyen” jótéteményünk (Fil 1,14⁴⁷). Krisztus első követői tudják, hogy „jobb adni, mint venni” (20,35⁴⁸). A körükben mutatkozó „vagyonszűkösség” önkéntes, nem pedig kötelező. Világosan utal erre Ananiás és Safira esete (5,4⁴⁹).

Krisztus követői később is, amikor a hívek számának növekedésével nem tudnak már olyan mértékben segíteni a bajba jutottakon, rendkívül sokat áldoznak karitatív munkákra. Több egyházi atya (Justinianus, Tertullianus) megkapó részleteket mond el ezekről. A gyülekezetek vasárnaponként az özvegyek, árvák, betegek, aggastyánok, foglyok, munkaképtelenek számára adakoznak, eltemetésük költségeinek fedezésére pedig a „szegények takarékpénztárát” szervezik meg. Bár a hívek inkább a társadalom szegényebb rétegeiből kerülnek ki, a pestistől elpusztított, milliós pun főváros, Karthágó megsegítésére egymillió szeszterciust adnak össze. Krisztus követőinek Istenben való dicsekedése, hogy az első árvaházat Krisztus hűséges követője: Constantinus Copronimus leánya, Anthusa alapítja. Egész sereg szeretet intézményt létesítenek. Lehajolnak az árva, nyomorék, elhagyott gyermekekhez, a segítségre szoruló felnőttekhez, megnyitják hajlékukat az úton járóknak, megosztják edelüket, italukat, ruházatukat az éhezőkkel, szomjazókkal, ruhátlanokkal. Tudják, hogy isteni Mesterük tanítását követik, mikor ezt művelik. Mélységesen átérzik, hogy egyedül ez méltó hozzájuk és nem vehetnek részt olyan szórakozásokban, ahol nem lehetne velük Krisztus is. Szeretet-munkáik előtt a pogány császárok is tisztelettel hajolnak meg és követendő példaként állítják azokat népük elé. Julián császár, az aposztata, ezt írja róluk: „*Szegényünk nekünk, pogányoknak, hogy a szegényekre semmi gondunk nincs, míg egyetlen zsidót sem látunk koldulni és a galilleuszok (így hívták Krisztus követőit), akármilyen istentelenek, a maguk szegényei mellett a miéinket is eltartják.*”

Krisztus első követői, mint Pál apostolnak Filemonhoz írt levele is ékesen bizonyítja, küzdenek a rabszolgaság ellen. Nagyon jól tudják, hogy menthetetlenül szétmorzsolná őket a nagy világbirodalom, ha nyíltan hadat üzenének ez ellen

⁴⁷ „De a te megkérdezéssel nélkül semmit sem akartam cselekedni, hogy jótéteményed ne kényszerítésből, hanem szabad akaratból való legyen.” (Fil 1,14)

⁴⁸ „Mindenesztől megmutattam néktek, hogy ily módon munkálkodva kell az erőtlenekekről gondot viselni, és megemlékezni az Úr Jézus szavairól, mert ő mondá: Jobb adni, mint venni.” (20,35)

⁴⁹ „Nemde megmaradva néked maradt volna meg, és eladva a te hatalmadban volt? Miért hogy ezt a dolgot cselekedted szívedben, nem embereknek hazudtál, hanem Istennek.” (5,4).

az intézmény ellen, amely nélkül a régi világ szinte elképzelhetetlennek tartotta a gazdasági életét, ezért azt teszik, amit a kötőrő virág, vagy a sziklarepesztő fa, mely hajszálgököreit beleereszti a sziklák réseibe. A gyökerek nyomán víz szivárog a repedésekbe. Amikor a víz télen megfagy, szétrepesztik a sziklát. Krisztus követői a testvériség isteni elvét, ezt a hajszálgököket eresztik a régi világ alapzatának kövei közé és ezek az isteni erejű gyökérszálak szétrepesztik azokat. A középkor hajnalán még csak ez lehetett ennek a nehéz kérdésnek az egyedüli megoldása.

Amikor Krisztus vallása a negyedik században, Nagy Konstantin idejében államvallássá lesz, s így a módosabb rétegek körében is gyorsan elterjed, több neves egyházi atya: Chrysostomos, Ambrosius, Basilius már erős küzdelmet folytat a pénz szerelme ellen. Basilius, Cézarea püspöke (kb. 330–379) odáig megy, hogy azt mondja: „A gazdag nem más, mint tolvaj.” Mintha az új idők anarchisztikus nézetű francia szocialistáját, P. J. Proudhon-t (1809–1865) hallanánk, aki szerint a tulajdon lopás („La propriété c’est le vol”).

Az istentiszteleteken összegyűlő adományok kezdetben egészen a szegényeké. Az egyház meggazdagodásával, később már négyfelé osztják: ekkor már csak negyedrésze jut a szegényeknek. Majd a IX. század derekán keletkezett Al-Iszidori gyűjtemény nyomán az a helytelen felfogás kezd elterjedni, hogy a szegényeken a szegénységi fogadalmat tett papokat (szerzeteseket) kell érteni.

Amikor az egyházban is úrrá kezd lenni a földi dolgok szerelme, több lélek úgy érzi, hogy a világ veszélyezteteti üdvösségüket: a földi jólét, a gazdagság után futó világ elragadja tőlük megtalált Krisztusukat. Ezek a világ zajából a kolostorok zárt, csöndes világába menekülnek. Itt közös munkával és elmélkedéssel töltik idejüket. A kolostorok a vagyonszűkösség valóságos kis telepei, emellett a gyógyító- és könyörületes felebaráti szeretetnek is megannyi fellegetvára. A kolostorok betegek gyógyításával, az úton járóknak szállásadással, a szegények rendszeres segélyezésével foglalatoskodnak. Előbb csak a hozzájuk csatlakozóknak, majd a környéken élő népnek is tanítói lesznek, még ipari és mezőgazdasági téren is. Az „irgalmasság hegyei”, a zálogházak is ebben a korban születnek meg. A segítségre szorulóknak kamatmentes kölcsönt adnak (Lk 6,35⁵⁰), zálogtárgyaik otthagynak mellett.

A kolostorok világa a krisztusi könyörülő szeretetnek számos megható példáját mutatja. Ezért a nép elhalmozza adományaival a szerzetesrendeket. Így azok is meggazdagodnak. Később már egyenesen azért alapítanak új szerzetesrendeket, hogy tagjaik örökös szegénységben éljenek. Ezek közül is kiemelkedik az iste-

⁵⁰ „Hanem szeressétek ellenségeiteket, és jót tegyetek, és adjatok kölcsönt, semmit érte nem várván, és a ti jutalmatok sok lesz, és ama magasságos Istennek fiai lesztek: mert ő jöltévő a háládatlanokkal és gonoszokkal.” (Lk 6,35)

nes életű Assisi Ferenc (1181–1226) rendje. Fájdalom, ez a rend is a többi sorsára jut. Rendkívül nagy népszerűsége és az ezzel kapcsolatos adományok arra bírják IV. Innocent pápát, hogy megváltoztassa a rend szabályait. Azzal a formulával fog ki az alapító nemes rendelkezésén, hogy a rend vagyona a pápáé, a rend csupán haszonélvezője annak.

Már a szerzetesrendek alapítása is egyengeti annak az útját, hogy az egyén újból háttérbe szoruljon. A kialakuló hűbéri-rendszer a rabszolgaság helyébe a jobbágság intézményét állítja. A földesúr vagy hűbérúr földjét a jobbágyok kisebb-nagyobb csoportja műveli. Ők a hét bizonyos napjain a földesuruknak dolgoznak, annak a jobbágyföldnek a fejében, amit rendelkezésükre bocsát birtokából. Később a jobbágyok szabad költözködési jogát is elveszik. Ebben az időben csak a nemes embernek vannak jogai. A legtöbb országban ez is alig valósul meg. Néhol viszont – fájdalom – ezt is beszennyezi olyan jog, amely a jobbágy testét is kiszolgáltatja földesurának. Csupán a csaknem egy időben keletkező angol „Magna Charta” (1215) és a magyar „Arany Bulla” (1222) kivételével.

Az egyház fokról-fokra a legnagyobb földi hatalommá lesz. Uralkodóvá válik az elv, hogy az egyházon kívül nincs üdvösség. Nem engedik meg, hogy ne hajoljon meg valaki az egyház akarata előtt. A másképpen gondolkodókat, különösen Spanyolországban, az inkvizíció eszközeivel nyomozzák ki. Akit eretnekségben találnak bűnösnek, átadják az államhatalomnak, máglyára küldik. Lángelmék és hithősök is a máglyák tűzének áldozataivá válnak, mint Giordano Bruno, avagy az orleans-i Szűz, Jeanne d’Arc.

Az egyházi hatalom egyre kevesebb ember kezébe kerül. Százados küzdelmek eredményeként, utoljára egy ember kezében, a pápában összpontosul. A pápa Isten földi országában, a Civitas Dei-ben – mint „Krisztus földi helytartója” – korlátlan hatalommal uralkodik, bár az örökké élő és – ígérete szerint – Szentlelkével a világ végezetéig velünk maradó Jézus Krisztusnak senki sem lehet helyettese, hanem csak szolgája.

Hamarosan kialakul a pápai állam. A pápa világi szuveréné válik. A lelki és a világi hatalom két képviselője: a pápa és a császár közt elkezdődik a versengés. A pápa már-már a lelki és világi hatalom korlátlan urává lesz. Ezt mutatja a pápa győzelmével végződő investitúra harc. Az egyházi hatalom akar uralkodni a világi hatalom felett, ami éppoly helytelen, mint amikor a világi hatalom akar uralkodni az egyházi felett. Az egyházi hatalom növekedését szolgálja az egyházi vagyon megőrzésével kapcsolatban a papi nőtlenség, a coelibatus bevezetése. A keresztes hadjáratokat részben azért indíttatja a pápa, hogy a Szentfölddel együtt Kelet is hatalma alá kerüljön. Palesztina elfoglalása a Kelettel való fűszer kereskedelem szempontjából is fontos. A pápai hatalom fénykorában, a XI–XIII. században, az egyház, a lelki közösség, szinte az egész akkor ismert világot egybefogó világi hatalommá kezd válni. A pápa a legfőbb hűbérúr: több ország urai

az ő hűbéresei. Amit eddig csak császárok tettek, a pápa is küld koronát egyes országok fejedelmeinek, így első királyunknak is. A pápának ez a világi hatalom és vagyon után törekvése a kiválóbb egyházi férfiak lelkét mélységes aggodalommal kezdi eltölteni.

A középkor kimagasló koszorús költője, Dante Alighieri (1265–1321) erőteljesen felemeli szavát az ellen, hogy a pápa, mint a világ fölötti lelki uralom letéteményese, ahelyett, hogy tiszteletben tartaná a világi uralkodók jogait, országukat, Toscanát és annak szép fővárosát, a virágok városát, Firenzét uralma alá szeretné hajtani. Kívánatos, hogy egy ura legyen a világnak lelkiében: a római pápa, és egy ura világiakban: a római császár. Az emberiség egysége megkívánja, hogy egyik se vágyódjék a másik fölött uralomra. Kárhoztatja Nagy Konstantin császárt, mert a pápát világi uralommal is megajándékozta, viszont kárhoztatja azokat a császárokat, akik hatalmuk alá akarják hajtani az egyházat. Rotterdami Erasmus (1466–1536) a középkor utolsó századának nagy humanistája azt vallja, hogy Krisztus követőjének nem szabad világi hatalommal rendelkeznie.

A hatalom csúcspontján – a történelem örök példájaként – megkezdődik a hanyatlás. A csaknem korlátlanul váló pápai hatalmat belső és külső erők kezdik ki. Az ellenpápákkal megszűnik az egyház egysége. Ez önmagában is súlyos csapást mér az egység nevében megszülető intézményre. Egy rendszer sem dől meg kívülről, hanem előbb belülről: akkor, amikor önmagának ellentétévé válik. A világ fölött korlátlan hatalommal uralkodni akaró pápa az ellenpápával vagy pápákkal való küzdelmében önmagának ellentétévé válik. Egyes világi uralkodókkal szemben is kénytelen meghátrálni. Emellett szektás és elő-reformátori mozgalmak ütnek fel fejüket hol Dél-Franciaországban (valdensék), hol Észak-Itáliában (apostoltestvérek), hol a Rajna mentén (beghardok), hol angol földön (lollhardok), valamint J. Wicliff elő-reformátori mozgalmak is kibontakoznak. Ennek hullámai cseh földre is eljutnak. Itt megszületik a századokig tartó huszita mozgalom, mely ma is él a cseh-morva atyafiak egyházában. Nemcsak a világi uralkodók kezdik lerázni magukról a pápai hatalmat, de a hitbéli meggyőződésükben erősen korlátozott egyének is mind elviselhetlenebbnek kezdik érezni azt magukra nézve.

Egyén és közösség a reneszánsz és a reformáció korában

A pápáknak az a terve, hogy a keresztes hadakkal meghódítsák Keletet is, a százados küzdelmek ellenére eredménytelen marad, sőt, a legkevésbé sem várt következménye lesz: közvetve a pápáknak Európa nyugati és északi országai fölött gyakorolt lelki hatalma tekintélyes részének elvesztéséhez vezet.

A keresztes hadak a Kelettel való érintkezés során megismerkednek az ókori világ két nagy népének, a görögnek és a rómainak hosszú századokon át elfelejtett tudományával és művészetével. Ez a tudományok és művészetek reneszánsz-

szát hívja életre. Elsősorban Itália ennek a hazája. A középkor századaiban olvasással és írással nagyjából csak papok foglalkoznak. Uralkodók, így a középkor leghatalmasabb uralkodója, Nagy Károly császár sem tud írni, olvasni. A világhírű törökverő hadvezér, Hunyadi János is csak negyvenéves korában tanulja meg leírni nevét. A kolostorok celláiból előkerülő, és a nyomtatás felfedezése révén sok példányban megjelenő régi irodalmi emlékek megismerésének vágya egyre több embert buzdít az olvasással és írással való megismerkedésre.

A művészetek új életre kelnek. A fejedelmi udvarok szinte versenyeznek egymással a tudományok és művészetek felkarolása terén. Azok a városok, amelyek a keresztes hadaknak akár kiinduló, akár közbenső állomásai, megvagyonosodnak. Ez a körülmény a városi polgárság művelődési igényeit nagymértékben fokozza. Egyfelől mesterségük tökéletesítése, másfelől kereskedelmi tevékenységük fokozása érdekében nemcsak írásra, olvasásra, de egyéb hasznos tudásra, a számolásra, mérésre, rajzra, földrajzra és természetrajzi ismeretekre is szükségük van. Ez teremti meg a városokban a polgárság iskoláit. Az anyagi jólétnek köszönhető, hogy szebben és kényelmesebben berendezett házakat kezdenek maguknak építeni. A megváltozott viszonyok lassan megváltoztatják azt a gyakorlatot, hogy az ügyek intézését akár a városokban, akár az egyes országokban továbbra is a papság végezze. A középkor folyamán két címen igényli a papság a közügyek intézését és vár engedelmisséget az ún. „világiaktól”. Az egyik jogcím, hogy egyedül a papság tud írni, olvasni. A másik pedig, hogy a nőtlenségben, a cölibátusban élő papság az egyik egyetemes emberi érzés valóra váltásáról, a családalapításról mond le. Amikor a világiak közül egyre többen tudnak már írni, olvasni, továbbá a cölibátus terén is megsokasodnak – a magát az erkölcsi korlátokon könnyen túltevő reneszánsz szellem hatása alatt – a bűnök, mindkét jogalap megrendül. Minél több a tanult világi ember, és minél jobban hatalmába keríti az erkölcstelenség szelleme a papságot, sőt egy időre – fájdalom – magát a pápai udvart is, annál erőteljesebben megrendül a megdönthetetlennek vélt jogalap. Egyre több városban, tartományban kerülnek világi emberek vezető állásokba. A közügyek intézése terén egyre több országban a világiak javára billen a mérleg nyelve.

Ezt látjuk Itáliában is, ahol – különösen az északi részen – sorjában alakulnak ki egy-egy hatalmasabb főúr körül a fejedelemségek, hercegségek. Ez nyilvánvalóan nem tetszik a világi hatalomra törő pápáknak, akik szeretnék ezeket is bekebelezni a pápai államba. Az egyiknek, Romagnának a polgára Dante Alighieri, az olasz nyelven írt *La Divina Commedia* halhatatlan emlékezetű költője.

Életének főművében, melyet ő maga csak *Commedia*-nak nevez, de amely elé hódolói az „istenit” jelzöt illesztették később, s melyet méltán tekintenek az egész emberiség eposzának, kemény szavakkal ostromozza ezért a pápákat, különösen VIII. Bonifáciust és V. Kelemt (a Paradicsom 30. énekének 142–148. soraiban). A pápák azzal bűnhődnek hódítási vágyukért, hogy jó ideig ők maguk

is a francia királyok foglyai lesznek Avignonban, amivel az egyházat is megalázzák. Dante szeretné megvédelmezni hazáját az idegen uralom veszedelmétől. Műve második részének, A purgatórium 16. énekében ezt írja:

„*Rab Itália, hajh, nyomor tanyája,
Kormánytalan hajó vad fürgetegben,
A világnak nem úrnője, hanem rimája*”
(76–78. sor Babits fordításában)

Az olasz egység érdekében írja *De Monarchia* c. kis könyvét is latinul. Az olaszok méltán tekintik őt nemzeti egységük első apostolának. Borgia Cezar lesz két század múlva Firenze uralkodója. Számára írja a reneszánsz politikai bölcse-lője, Niccolò Machiavelli (1469–1527) a *Fejedelemtől* szóló, hasonlóképpen világhírűvé váló kis művét, az *Il Principe*-t (1513). Machiavelli ezzel a művével az ókori görög bölcsek, Platón és Aristoteles után a politika tudományának fel-elevenítőjévé lesz. Ez a hazáját szerető reneszánsz ember már 29 éves ifjúként kerül a Firenze sorsát intéző tanács első titkári székébe. Tizennégy évig működik ott. Még látta a város fénykorát. Látta, miként bűvöli el a várost Savonarola (1452–1498). Ez a fanatizáló erejű, fiatalon máglyára kerülő szerzetes próbálja megállítani a bűn lejtőjén a várost. De megéri azt is, miként veszi el Itália a függetlenségét. Nézetei miatt nemcsak mellőzést, de száműzetést is kell szenvednie. San Cassino-i birtokára vonul. Itt, a magányban megírja első politikai művét: „*Elmélkedések Titus Livius első tíz könyve felett*”. Ebben a római köztár-saság élén állók cselekedeteiről töpreng. Arra a megállapításra jut, hogy a jól berendezett államban a közjó eszméjének kell uralkodnia. Ezt a vezetők csak úgy érhetik el, ha nem válogatnak az eszközökben. Ha célját helyesen állapítja is meg, az ezekhez vezető utat már kevésbé!

Közben Itália egyre szomorúbbra forduló sorsa kezdi foglalkoztatni. Megírja *A Fejedelem* című, világhírűvé vált munkáját. Látja, miként sodródik hazája a sok egyenletlenség, árulás, a rendes katonaság hiánya miatt a pusztulás szélére. Eddi-gi politikai megfigyeléseiből meglepő, érdekes következtetéseket von le hazája megmentése érdekében. Az érzelmi elemeket, a vallást, az erkölcsöt – a rene-szánsz embert annyira jellemző módon – szinte semmibe se véve, csak nemzete megmentését és boldogabb jövőjét látja. Várja, hogy jöjjön olyan fejedelem, aki rendet teremt pusztuló hazájában. Ezt csak harc árán érheti el. Harcolni „kétféle fegyverrel lehet: a törvényekkel és az erővel. Az első mód emberi, a második állati. Minthogy az első nem mindig elég a győzelemhez, a másikat is igénybe kell vennie”. Éppen ezért a „fejedelemnek nemcsak embernek, de bizonyos szempontból állatnak is kell lennie. Az állatok közül: a rókát és az oroszlánt kell utánoznia”. „A jogtalanságokat egyszerre kell elkövetnie, a jótéteményeket azonban jobb apránként gyakorolnia.” „A fejedelemnek nem lehet és nem sza-bad szótartónak lennie, ha ez érdeke ellen van és semmi nyomós ok nem szól

amellett, hogy ígéretét megtartsa.”. Példaként állítja oda VI. Sándor pápát, akit „az összes pápák közt a legkiválóbbnak” tart.

Miután megemlíti, hogy Romagnában az ellenséges főurakat mind kivégeztette, azt írja róla: *”Nem ismerek embert, aki jobban tudott volna esküözni és hamarabb megszegte volna esküjét. Fondorlatai mindig sikerrel jártak.”* Az emberek a fejedelmek tetteinél csak az eredményt nézik. *„Az legyen a célod, hogy győzz..., eszközeidet mindig tiszteletreméltóknak és dicséreteseknek fogják tartani...”*.

Művének vége felhívás az olaszokhoz: *„Eljött az ideje, hogy Itáliában hatalmas, új fejedelem jelenjék meg.”* Szükség volt Itália mai helyzetére, hogy *„elnyomottabbak legyünk a zsidóknál, megalázottabbak a perzsáknál és szétszórtabban az athéniaknál, vezér nélkül, leverve, kifosztva, meggyötörve és megalázva.”* *„Mindnyájan kérjük Istent, hogy küldje el azt a fejedelmet, aki megváltja a barbár rabigában görnyedő Itáliát.”*

Amit Cesare Borgia, Fr. Sforza nem tudott elérni, Milánó uraitól, a Mediciektől, Medici Lőrincetől várja, bár eredetileg Medici Gyulának ajánlja munkáját. *„Itália mennyi idő óta vár felszabadítójára! Kimondhatatlan örömmel fogadná minden tartomány, mert sokat szenvedtek az idegen elnyomás alatt... Lenne olasz, ki ne követné? Mindenki gyűlöli a barbár uralmat!”*

A várt fejedelem nem jelenik meg... Ehelyett egész sereg támadás éri nemcsak akkor, de később is. Művét a pápa is indexre (tiltott könyvek jegyzéke) teszi. Lelki szemei előtt hazájának megmentése lebeg. Mindent hajlandó megtenni, csak hogy ez megvalósulhasson. A részéről ajánlott eszközök egy része nem lehet alkalmas ennek a tartós megvalósítására.

Machiavelli *Fejedelmének* elveit századokig támadják, amin a legkevésbé sem csodálkozhatunk, mégis egész politikai irodalmat teremt a világon ez a kis munka. Magát a művet, amelyet Machiavelli hazafias érzületét követve nem latinul, hanem olasz nyelven ír, a világ minden számottevő nemzetének nyelvére lefordítják.

A reneszánsz korában, a tudomány, a művészetek, különösen az építészet és festészet új életre kelése idején megint fontossá válik az egyén. Ezt a nagy változást még erőteljesebbé teszi egyfelől a nyomtatásnak, másfelől az „új világnak”, Amerikának a felfedezése.

A könyvnyomtatás révén az irodalmi termékek rendkívül megsokasodnak, egyre több ember olvas. Amerika felfedezése hihetetlen lendületet ad a vállalkozói kedvnek. Betetőzi ezt a nagy átalakulást a XVI. század elején feltűnő, egyre hatalmasabb méreteket öltő reformáció.

Az egyéneknek nemcsak a művelődésre, de a közösség ügyeibe való beleszólásra irányuló joga egyre nagyobb arányokban kezd érvényesülni lelki téren a reformációban.

Az emberek már a dél-francia, még inkább az angol és a cseh elő-reformátori mozgalmak során kezükbe veszik a Szentírást, amit addig csak a papok olvashattak. Egyre nagyobb tömegek kezdik belátni, hogy az emberek nemcsak a papjaik közvetítésével, de önmaguk is kapcsolatba kerülhetnek imádságaik révén Istennel, és önmaguk is munkálhatják lelki üdvösségüket. A lelki függetlenségre irányuló törekvés a futótűz gyorsaságával terjed. A XVI. század első felében Isten Szent Lelke csaknem egyidejűleg több helyen indítja meg a reformációt: német földön Luther Márton, Kelet-Svájcban Zwingli Ulrich, Genfben a francia földről odakerülő Kálvin János útján.

A reformáció – az egyetemes papság (I Pt 2,9⁵¹) elvét hangoztatva – mindenkitől elvárja, hogy önmaga vegye kezébe a Szentírást, önmaga tudakozza abból napról-napra Istennek egyenesen őhozza szóló parancsait, útmutatásait. Avégből, hogy ez lehetségessé váljék, mindenkit meg akar tanítani legalább olvasni, ha írni nem is. Százával, ezrével nőnek a templomok tövében az egyházi iskolák. Ezek mindenfelé megtelnek tanulni vágyó ifjúk seregével. Minél nagyobb mértékben nyer meg a reformáció egy országot, annál kevesebb írni-olvasni nem tudó marad. A kettő fordított arányban áll ma is csaknem minden országban. Nem véletlen, hogy a világ legprotestánsabb országában, Finnországban van ma is a legkevesebb analfabéta.

A reformáció következtében Európa nyugati és északi felének nagy többsége hamarosan elszakad Rómától. Nemzeti egyházak szervezkednek mindenfelé. A templomokban a nép nyelvén szólal meg az ige. Anyanyelvükön száll a hívek ajkáról Isten felé az ének, az imádság.

A reformátorok megegyeznek abban, hogy hitünk alapja egyedül a Szentírás, és a sákramentumok csak az ige szerint szolgáltatathatók ki. A közösség ügyei iránt kiváló érzékkel megáldott genfi reformátor, Kálvin János még tovább megy. Azt az akkor még forradalminak tetsző elvet hangoztatja, hogy az egyházi élet alapja nem az egész világon, avagy egy-egy országban lévő egyházak összessége, hanem maga a gyülekezet. Mindenütt, ahol Krisztust Uruknek és Megváltójuknak elfogadó lelkek erről való bizonyosságtétellel összejönnek, máris ott az egyház, mert Krisztus is ott van velük; ahol pedig Krisztus jelen van, ott egyház is van. Az egyházban, mint Krisztus testében, rendnek, az egyház Fejének, Krisztusnak tetsző életnek: egyházfegyelemnek kell uralkodnia. Ezt az igét hirdető és a sák-

⁵¹ „Ti pedig választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, megtartásra való nép vagytok, hogy hirdessétek Annak hatalmas dolgait, a ki a sötétségből az ő csodálatos világosságára hívott el titeket.” (I Pt 2,9)

ramentumokat kiszolgáltató lelkipásztorok nem gyakorolhatják egymaguk: a gyülekezet véneinek, presbitereinek is részt kell abban venniük. Sőt a súlyosabb esetek elbírálásánál a gyülekezet tagjainak is jelen kell lenniük, nehogy valami igazságtalanság vagy hatalmaskodás történhessen. Ilyen módon a Kálvin tanítása szerint szervezkedő egyházak híveiket is bevonják az egyházi hatalom gyakorlásába. Így születik meg a gyülekezeti önkormányzat. Ebben a vonatkozásban is tiszta bibliai alapon állnak.

Már Mózesnek meghagyja Isten, hogy Izráel vénei közül gyűjtsön össze hetven férfit, Ő majd elszakít abból a lélekből, amely Mózesban munkálkodik és azokba is áraszt belőle, „hogyan viseljék te veled a népnek terhét, és ne viseljed te magad” (IV Móz 11,16–17⁵²). Az újtestamentumi gyülekezetekben az apostolok is rendelnek mindenütt véneket, presbitereket a gyülekezet kormányzására (I Tit 1,5⁵³).

Az egyházban a szeretet munkáit is gyakorolni kell. Kálvin a genfi egyházban intézményesen megszervezi a szegényügyet, mely mindmáig áldásosan működik. A tanítása nyomán szervezkedő egyházak – a Szentírással egyezően – az vállalják, hogy a szegényekről, betegekről, árvákról, elhagyottakról, a magukkal tehetetlenekről a gyülekezetnek kell gondoskodnia. Így lesz az egyház nemcsak hit-, hanem szeretetközösség is. A krisztusi könyörülő szeretet munkái így nyernek intézményes keretet magában az egyházban.

A presbiterek és a szeretetmunkákat végző diakónusok révén egész sereg nem-lelkipásztor kapcsolódik be az egyház fegyelmező-, kormányzó- és szeretetmunkájába. Így egyre több egyén lesz részese a gyülekezet autonómiájának. Egyre több egyén ébred annak a tudatára, hogy – Isten kegyelme folytán – nagy kiváltság vár rá itt a földön, hogy „Isten munkatársa” legyen (I.Kor 3,9⁵⁴) legyen. Ez az érzés fokozott tevékenységre sarkallja Isten gyermekeit. Az lesz a vezérlő gondolatuk: *„Légy minden percben készen az Istenhez való menetelre, mégis dolgozz úgy, mintha örökké élnél.”*

Ez az életelv arra ösztönzi őket, hogy – a középkor emberével ellentétben – ne akarjanak kimenekedni a világból, hanem minél jobban hatoljanak bele abba és annak intézményeit is igyekezzenek Isten dicsőségének szolgálatába állítani. Mélységesen átérzik, hogy Krisztus igaz követője nem élhet sem sivatagban,

⁵² „Monda azért az Úr Mózesnek: Gyűjts egybe nékem hetven férfit Izráel vénei közül, a kikről tudod, hogy vénei a népnek és annak előljárói, és vidd őket a gyülekezet sátorához, és álljanak ott veled. Akkor alá szállok, és szólok ott veled, és elszakasztok abból a lélekből, a mely te benned van, és teszem ő beléjük, hogy viseljék te veled a népnek terhét, és ne viseljed te magad.” (IV Móz 11,16–17)

⁵³ „A végett hagyta téged Krétában, hogy a hátramaradt dolgokat hozd rendbe, és rendelj városokként presbitereket, a miképpen én néked meghagytam.” (I Tit 1,5).

⁵⁴ „Mert Isten munkatársai vagyunk: Isten szántóföldje, Isten épülete vagytok.” (I. Kor 3,9)

sem rengetegben, hanem csak embertársai közt. A fokozottabb tevékenység – az Isten gyermekeihez egyedül illő mértékletes életmód mellett – jólétet teremt köztük. Az evangéliumi hit gyermekei megvagyonosodnak. Boldogan vallják, hogy nincs köztük koldus, mert a segítségre szorulókról intézményesen gondoskodik gyülekezetük.

Kálvint úgy szokták emlegetni, mint a modern kapitalizmus egyik megteremtőjét. Krisztus középkori követői – a Lk 6,35-öt⁵⁵ úgy értelmezték, hogy a pénz nem gyümölcsöztethető, tehát Krisztus követőjének kölcsönadott pénze után nem szabad kamatot elfogadnia.

Ez a téves értelmezés vezetett ahhoz a nem kívánatos állapothoz, hogy a pénzzel való foglalkozás úgyszólván egészen a zsidók kezébe került. Kálvin tiltakozik a Biblia eme helytelen értelmezése ellen, mely nyilvánvalóan ellentétben áll a Krisztus példázatában az egy talentumot kapott és azt elásó „gonosz és rest szolgának” cselekedetével. (Mt 25,27⁵⁶). Nagyon helyesen mutat rá arra, hogy ha a pénzen vásárolt föld is gyümölcsözik, annak sem lehet semmiféle akadálya, hogy ne gyümölcsözzék maga a pénz is, de erkölcsi alapon.

Ezzel a kérdéssel behatóbban kell foglalkoznunk, minthogy az ehhez kapcsolódó kérdések rendkívül fontos szerepet játszanak a társadalmi mozgalmak további fejlődése során, így napjainkban is. E. Brunner, a kiváló zürichi teológus professzor is részletesebben megemlékezik erről *Gerechtigkeit* című, 1943-ban megjelent művében, melyben a társadalmi rend krisztusi törvényeit igyekszik megtalálni.

A kamatvételi tilalom a Biblia néhány ó- és új-testamentumi helyének félreértésén alapult. Egyfelől a II Móz 22,25-én *"Ha pénzt adsz kölcsön az én népemnek, a szegénynek, aki veled van, ne légy hozzá olyan, mint a hitelező; ne vessetek rá uzsorát"* és a V Móz 23,20-én *"Az idegentől vehetsz kamatot, de a te atyádfiától nem"*, másfelől a Mt 5,42-én *„a ki tőled kölcsön akar kérni, el ne fordulj attól"* és a Lk 6,34–35-én *„ha csak azoknak adtok kölcsönt, a kiktől reménylitek, hogy visszakapjátok, mi jutalmatok van? ... adjatok kölcsönt, semmit érte nem várván"*.

Brunner is hangsúlyozza, hogy ezek a versek nem kamatvételi tilalomról, hanem arról beszélnek, hogy a rászorulóknak akkor is adjunk kölcsön, ha nem tudnák visszafizetni. Ő is kiemeli: Kálvin érdeme, hogy megszűnt ez a rendkívül téves középkori bibliamagyarázat.

⁵⁵ „Hanem szeressétek ellenségeiteket, és jót tegyetek, és adjatok kölcsönt, semmit érte nem várván, és a ti jutalmatok sok lesz, és ama magasságos Istennek fiai lesztek: mert ő jöltévő a háládatlanokkal és gonoszokkal.” (Lk 6,35)

⁵⁶ „El kellett volna tehát helyezned az én pénzem a pénzváltóknál, és én, megjövén, nyereséggel kaptam volna meg a magamét.” (Mt 25,27).

A félreértés nyilvánvalóan abból származott, hogy a Lukács írása szerint való evangélium 6. részének csupán a 35. versét⁵⁷ ragadták ki, mint a szektáriusok szoktak tenni egy-egy verssel, de nem vették figyelembe az előző 34. verset⁵⁸ is, amely egymagában is világot vet a kérdés helyes értelmére. Nem vették figyelembe Krisztusnak a talentumokról szól példázatát sem (Mt 25,14–30⁵⁹), amire Brunner professzor is rámutat.

Ebben az egy talentumot kapó és az azt elásó harmadik szolgának éppen azt veti szemére gazdája (a példázatbeli gazda nyilvánvalóan Mennyei Atyánk): „*El kellett volna tehát helyezned az én pénzemet a pénzváltóknál, és én megjövén, nyereséggel kaptam volna meg a magamét*” (Mt 25,27). A kamatvételi tilalomnál egészen téves a Bibliára hivatkozni.

Kálvinnak a pénz gyümölcsöztethetőségéről vallott nézetét később a római egyház is elfogadta. Szinte beláthatatlan következményei lettek volna annak, ha Kálvin gazdasági nézetei nem érvényesültek volna legalább részben az egyre nagyobb mértéket öltő kapitalizmus kibontakozása előtt. A baj csak az, hogy a Kálvin részéről olyan nyomatékosan hangsúlyozott erkölcsi korlátokról annyira megfeledkeztek, és ma is megfeledkeznek oly sokan a pénzzel foglalkozók közül. Sok bajtól, sok elkeseredett harctól szabadult volna meg az emberiség, és

⁵⁷ „Hanem szeressétek ellenségeiteket, és jól tegyetek, és adjatok kölcsönt, semmit érte nem várán, és a ti jutalmatok sok lesz, és ama magasságos Istennek fiai lesztek: mert ő jóltévő a háladatlanokkal és gonoszokkal.” (Lk 6,35)

⁵⁸ „És ha csak azoknak adtok kölcsönt, a kiktől reménylitek, hogy visszakapjátok, mi jutalmatok van? Hiszen a bűnösök is adnak kölcsönt a bűnösöknek, hogy ugyanannyit kapjanak vissza.” (Lk 6,34)

⁵⁹ „Mert éppen úgy van ez, mint az az ember, aki útra akarván kelni, eléhivatá az ő szolgálait, és a mije volt átadá nékik. És ada az egyiknek öt talentomot, a másiknak kettőt, a harmadiknak pedig egyet, kinek-kinek az ő erejéhez képest, és azonnal útra kele. Elmenvén pedig, aki az öt talentomot kapta vala, kereskedék azokkal, és szerze más öt talentomot. Azonképpen a kié a kettő vala, az is más kettőt nyere. Aki pedig az egyet kapta vala, elmenvén, elásá azt a földbe, és elrejté az ő urának pénzét. Sok idő múlva pedig megjöve ama szolgának ura, és számot vete velök. És előjövén a ki az öt talentomot kapta vala, hoza más öt talentomot, mondván: Uram, öt talentomot adtál vala nékem: imé más öt talentomot nyertem azokon. Az ő ura pedig monda néki: Jól vagyon jó és hű szolgám, kevesen voltál hű, sokra bízlak ezután, menj be a te uradnak örömébe. Előjövén pedig az is, a ki a két talentomot kapta vala, monda: uram, két talentomot adtál volt nékem, imé más két talentomot nyertem azokon. Mondta néki az ő ura: Jól vagyon jó és hű szolgám, kevesen voltál hű, sokra bízlak ezután, menj be a te uradnak örömébe. Előjövén pedig az is, a ki az egy talentomot kapta vala, monda: Uram, tudtam, hogy te kegyetlen ember vagy, a ki ott is takarsz, a hol nem vetettél. Azért félvén, elmentem és elástam a te talentomodat a földbe, imé megvan a mi a tiéd. Az ő ura pedig felelvén, monda néki: Gonosz és rest szolga, tudtad, hogy ott is takarok, a hol nem vetettél. El kellett volna tehát helyezned az én pénzemet a pénzváltóknál, és én, megjövén, nyereséggel kaptam volna meg a magamét. Vegyétek el azért tőle a talentomot, és adjátok annak, a kinek tíz talentoma van. Mert mindenkinek, a kinek van, adatik, és megszorítottatik, a kinek pedig nincsen, attól az is elvétetik, a mije van. És a haszontalan szolgát vessétek a külső sötétségre, ott léssen sírás és fogcsikorgatás.” (Mt 25,14–30)

ma is sokkal nyugodtabban tekinthetne a jövő fejleményei elé, ha nem így történt volna, és nem így volna ma is.

Annál örvedetesebb, hogy néhány évtizeddel ezelőtt a nyugati világ evangéliumi köreiből, éppen az erkölcsi korlátok szükségességének megérzéséből támadt a sáfársági mozgalom. Ez a mozgalom egyre szélesebb körben terjed azóta a világ evangéliumi hitű emberei között.

Ennek hívei tudják, hogy minden vagyonuk, minden bevételük Istené, ők Istentől reájuk bízott javaiknak csupán sáfárai. Ennek bizonyosságául havi bevételük és jövedelmük tizedét – amit már az ótestamentum is hangoztat (I Móz 28,22⁶⁰) – Isten dicsőségére: akár Isten országának céljaira, akár szeretetintézmények támogatására, akár nehéz sorban élő, avagy váratlanul bajba jutott embertársaik segélyezésére fordítják. Akik a sáfársági mozgalom hűséges követői, azoknak a lelkét aligha ejti hatalmába az a kísértés, hogy vagyonukat embertársaik megrövidítésére, sőt egyenesen azok kiuzsorázására gyümölcsöztessék. Minél szélesebb körben hódít a sáfársági mozgalom, annál nagyobb bizakodással nézhetünk a jövő elé. Mintha ennek előszelét érezhetnénk abban a nagyarányú mozgalomban, amely a nyugati világ lelkét óriási mérvű anyagi áldozatokban megmutató, egyre nagyobb felelősségtudattal tölti el szerte az egész világon nehéz helyzetben élő testvéreikkel szemben.

Az evangéliumi hit gyermekeit nem fűzi egymáshoz és embertársaikhoz erőteljesebb jogi alapokon kiépített szervezet, mégis – az Isten gyermekeit egybefűző testvéri szolidaritás alapján – az egész világot átfogó lelki közösséghez tartozóknak érzik magukat, és a világ bármely részén élő embertársaik, különösen hitrokonaik segítségére sietnek, valahányszor annak szüksége felmerül. Hazai evangéliumi egyházaink több megható példáját tapasztalták ennek a múltban is. Hisszük, hogy a jövőben is megtapasztalhatják.

Az egyén előtérbe kerülése a jog világában

Mindenekelőtt nyomatékosan hangsúlyoznunk kell, hogy az erkölcsi világrendben nincsenek erkölcsi korlátoktól mentes jogok. Az ember nagyobb közösség tagja. Mint ilyenek a joga nem sértheti a közösség többi tagjának hasonló jogát, szabadsága nem korlátozhatja mások hasonló szabadságát. Krisztus így fejezi ki ezt: „Amit akartok azért, hogy az emberek ti veletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek azokkal.” (Mt 7,12). A legújabb kor nagy angol szociológusa úgy fejezi ki ezt, hogy „szabad az, ami más hasonló szabadságába nem ütközik.” Fájdalom, éppen az, amit az ember, ha elméletileg el is fogad is és igyekszik másokkal is elfogadtatni, önmaga annál kevésbé szokott tiszteletben tartani.

⁶⁰ „És ez a kő, a melyet oszloplul állítottam fel, Isten háza lészen, és valamit adsz nékem, annak tizedét néked adom.” (I Móz 28,22)

Az emberben ősidőktől fogva meglévő közösségellenes ösztön a bűn következménye. Nemcsak az emberek nem számolnak ezzel, de a legtöbb újabb kori irányzat sem. A bűnöknek többször a tudatlanság az alapja, de még több esetben a tudatos önzés. Szinte végzetes tévedése Rousseau-nak és a nyomában járó felvilágosodási iskolának, hogy az ember csak azért rossz, mert tudatlan; mihelyt megszűnik tudatlansága, azonnal jó lesz. Az emberek – fájdalom – távolról sem ilyen angyalok. Mennyivel kevesebb vér és könny folyt volna eddig a világon, ha csakugyan ilyenek volnánk. A Szentírás nem is ezt, hanem egyenesen azt tanítja róluk, hogy *„nincsen csak egy igaz is; mindnyájan elhajlottak, egyetemben haszontalanokká lettek; nincs, aki jót cselekedjék, nincsen csak egy is.”* (Róm 3,10–12).

Jakab apostol azt tanítja: „mindnyájan sokképpen vétkezünk” (Jak 3,2⁶¹) „Ha azt mondjuk, hogy nincsen bűn mibennünk, magunkat csaljuk meg és igazság nincsen mi bennünk.” (I. Jn 1,8). Az Isten parancsát megszegő első emberpár bűne terhes örökségként száll nemzedékről nemzedékre. A Szentírás azt tanítja, és millió meg millió lélek boldogan vallja ma is, hogy Isten Egyszülött Fia éppen azért jött a földre, hogy a minden ízében megromlott, bűnös embert az egész világ bűneiért elszenvedett kereszthalálával megváltsa: elszenvedvén „érettünk, helyettünk, miattunk” a kárhozzátást.

Mint a rómaiakhoz írt levél mondja: *„miképpen egynek bűnesete által minden emberre elhatott a kárhozzát: azonképpen egynek igazsága által minden emberre elhatott az életnek megigazulása”* (Róm 5,18). Ha valóban igazán hiszünk abban, hogy Krisztus értünk is elvégezte a váltság nagy munkáját, mi is egygyé leszünk Vele és Szent Lelke elvezérel minket az igazi szabadságra.

Aki ennek a mélységes igazságnak a megértése nélkül akar jogokat adni az embereknek, avagy anélkül beszél jogokról, hogy azok elengedhetetlen erkölcsi korlátairól is megemlékeznek, nem sziklára, hanem fővenyre épít (Mt 7,24–27⁶²). Ezért fontos, hogy amikor jogokról beszélünk, ne feledjük el, hogy az ember csak erkölcsi alapon állva, az erkölcsi világrend fundamentumával: Krisztussal lélekben egygyé forrva és lelki közösségébe beépülve tud úgy élni jogaival, hogy mások hasonló jogait ne sértse. Mihelyt elszakad Tőle, az örök erkölcsi Fundamentumtól, önmagára hagyatva úgyszólván mindig önzővé, mások jogait semmibe sem vevővé válik. Ezért rendkívül fontos, hogy a törvényhozók sohase

⁶¹ „Mert mindnyájan sokképpen vétkezünk. Ha valaki beszédben nem vétkezik, az tökéletes ember, képes az egész testét is megzabolázni.” (Jak 3,2)

⁶² „Valaki azért hallja én tőlem e beszédeket és megcselekszi azokat, hasonlítom azt a bölcs emberhez, a ki kősziklára építette az ő házát. És ömlött az eső, és eljött az árvíz, és fújtak a szelek, és beleütözköztek abba a házba, de nem dőlt össze: mert kősziklára építetett. És valaki hallja én tőlem e beszédeket, és nem cselekszi meg azokat, hasonlatos lesz a bolond emberhez, a ki fővenyre építette házát. És ömlött az eső, és eljött az árvíz, és fújtak a szelek, és beleütözköztek abba a házba, és összeomlott és nagy lett annak romlása.” (Mt 7,24–27).

feledkezzenek meg a jogok korlátairól és szigorú szankciókat állapítsanak meg a mások jogait megsértőkkel szemben. Minden vonatkozásban meg kell határozni, meddig terjed a közösség kötelékében élő ember joga, és a közösségnek mikor kell korlátozóan beavatkoznia annak gyakorlásába.

Az újkor századaiban a közélet és a gazdasági élet világában is egyre jobban érvényesülni kíván az egyén. Az az ember, aki a lelki életében szabaddá lesz, nehezen tudja elviselni, hogy ugyanezt a szabadságot ne élvezze a jogi és a gazdasági élet területén is.

Az evangélium világosságát megismerő lélekben egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy Isten minden embert öncélú valóságnak, külön individuumnak teremtett, sajátos tulajdonságokkal és képességekkel felruházva, így minden egyénnek feltétlenül joga van ahhoz, hogy Isten adta képességeit mind a maga, mind övéi, mind a közösség érdekében a lehető legteljesebb mértékben érvényesítse. Sajnos, a hatalmon lévők nem szívesen osztják meg jogaikat az ezeket még nem élvezőkkel, ezért harcok árán kell ezt többször kivívniuk.

A vallás szabad gyakorlása terén is ezzel a jelenséggel találkozunk: azt a jogot, amit az emberek saját lelkiismereti meggyőződésük számára igényelnek, nem mindig hajlandók megosztani másokkal.

A vallásszabadság az embernek az a legszentebb joga, hogy lelki ügyekben szabadon követhesse mindenki a meggyőződését, és külsőleg kifejezésre juttathassa ezt. Ezt a jogot minden evangéliumi hitű ember joggal követelte a középkori egyház vezetőitől, akik csak nehezen fogadták el. Viszont a többségbe jutott evangéliumi egyházak sem biztosították ezt a jogot azoknak, akik hűek maradtak a középkori egyházhoz, avagy annak területéről az ő területükre költöztek.

Amikor az ifjú Rousseau a református Genfét elhagyva Franciaországba megy, át kell térnie római katolikus hitre, hogy letelepedhessék ott. Viszont amikor visszamegy Genfbe, vissza kell térnie régi hitére, hogy visszaeresszék oda. Franciaországban a nantes-i ediktumot, melyet 1598-ban adott ki IV. Henrik, és amely az evangéliumi hitűeknek is vallásszabadságot biztosított, az „un roi une foi” (egy király, egy hit) jelszavával, XIV. Lajos 1685-ben visszavonja. Ettől az időtől kezdve a francia forradalomig a hugenották a legborzalmasabb üldözésnek vannak kitéve. Amelyik férfit protestáns istentiszteleten találnak, elviszik gályarabnak, a nőket bebörtönzik, a prédikátorokat pedig kivégzik. Három-négyezren kerülnek gályára, és csaknem egy millió hugenotta hagyja el hazáját és vándorol a szomszédos országokba.

Nem sokkal különb a helyzet „a szabadság klasszikus hazájában”, Angliában sem. Cromwell uralmának megszűnte és fiának rövid, sikertelen protektorsága után, a restaurációval trónra lépő II. Károly (1660–1685) alatt a parlament többsége, a király ellenére, 1673-ban megalkotja a „test bill”-t: minden tisztviselőnek

esküt kell tennie, hogy nem hisz az átlényegülésben, az ostyának Krisztus valószínű testévé való átváltozásában.

Öt év múlva újabb törvény nem csupán a közhivatalokból, de a parlamentből is kirekeszti a római katolikusokat. A következő évben hozott Habeas corpus törvény biztosítja az alattvalókat önkényes elfogatás ellen. Ez az emberi szabadságjogok deklarációja törvénybe iktatja az élethez és a munkához való jogot, a munkának érdem szerint való jutalmazását. Ebből is kirekesztik a római katolikusokat. II. Jakab (1685–88) önkényesen felfüggeszti a „*test bill*” hatályát, de a III. Vilmos (1688–1702) alatt 1690-ben készült új alkotmány megint megfosztja a római katolikusokat attól a jogtól, hogy a parlament tagjai vagy állami hivatalnokok lehessenek. Csak közel másfél század múlva, 1829-ben szüntetik meg ezt a Catholic relief bill-lel, amely kimondja, hogy ezentúl római katolikusok is lehetnek a parlament tagjai és – a lord kancellárság és az írországi helytartóság kivételével – állami hivatalnokok.

A különösen I. Jakab és I. Károly uralkodása idején vallási nézeteik miatt elüldözött „zarándok atyák” új hazájukban éppen olyan türelmetlenek nemcsak az anglikánokkal meg a római katolikusokkal, de a baptistákkal és a kvékerekkel szemben is, mint velük szemben voltak Angliában. Rogers Willeams alapítja Providence-t menedékkül azoknak, akiket a puritánok elűznek gyarmataikról. Rhode Island államban más városokat is alapítanak ebből a célból. Teljes vallásszabadság csak a pennsylvaniai kvéker gyarmaton valósul meg 1682-ben.

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a mi Erdélyünk ebben a tekintetben századokkal megelőzi a nyugati nemzeteket: már a 16. század derekán tartott tordai országgyűlés biztosítja a vallásszabadságot a négy vallás követői számára. Németalföldön és Németországban is csak jóval később biztosítják ugyanezt.

Nem szomorú, hogy a magukat Krisztusról nevezők: „*És lőn, hogy ők egy egész esztendeig forgolódtak a gyülekezetben, és tanítottak nagy sokaságot, és a tanítványokat először Antióchiában nevezték keresztyéneknek.*” (11,26) különböző csoportjai a történelem folyamán többször milyen elkeseredetten küzdenek egymás ellen?

Elfelejtik, mennyire diszkreditálják ezzel sokak, különösen a pogány világ szemében a minket még ellenségeink szeretetére is figyelmeztető Isteni Mesterünk tanítását... Keserű vigasz számunkra az a történelmi igazság, hogy az egymáshoz egészen közelálló árnyalatok sokszor kevésbé szenvedhetik egymást, mint a tőlük legtávolabb állókat, így legtermészetesebb ellenfeleiket.

A politikai természetű szabadságjogokért is hosszú küzdelem folyik. Nagy gondolkodók művei egyengetik ennek az útját. Az új természetjogi iskola kiváló képviselője, Grotius, a neves angol bölcselelő, Locke, a puritán korszak nagy angol költője, Milton, a francia világban pedig a kiváló jogbölcselelő, Montesquieu, Rousseau és az enciklopédisták a politikai jogok kiterjesztése útjának egyengete-

tői. Ebben a küzdelemben három ország: Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és Franciaország jár az élen.

Az abszolút királyi hatalom angol földön dől meg először a XVII. század derekán. Az angolszász faj érdeme, hogy politikai téren is felszabadítja az egyént. Az angol nép sohasem tűrte el az abszolútizmust. Már a XIII. században megszervezik az angol törvényhozást, mely 1240 óta „parlament” néven ismeretes. Hét évvel a mi Aranybullánk előtt (1215) megalkotják a Magna Charta-t, az angol alkotmány első írásba foglalt alapját.

A reformáció uralomra jutásával a királyi hatalommal szemben érvényesülést kereső szabadságjogok erősebb lendületet vesznek. Az angol parlament már az utolsó Tudor, Erzsébet királysága alatt (1558–1603) konzervatívokra és haladókra oszlik. A konzervatívok „tory”, a haladók „whig” elnevezése egy századdal később, a II. Jakab trónöröklési joga körül megindult küzdelem idejében keletkezik. A haladók már ekkor sikra szállnak a nép jogaiért.

A XVII. század elején a haladók pártjának erősen vallásos színezetet ad a puritánok mozgalma, akiknek Cromwell Olivér (1599–1658) a vezére. A puritánok – ótestamentumi felfogás szerint – Isten választott népének tartják magukat. Isten uralmát akarják megvalósítani a környező világban. Kálvin hivatástudatával egyezően azt hangoztatják, hogy az ember Isten akaratának méltatlan bár, de kiválasztott eszköze. Cromwell úgy fejezi ezt ki: „Egyedül Istené a dicsőség, én nem vagyok más, csak az Ő gyenge és méltatlan eszköze.” Ez az Isten uralmának gondolatából kiinduló felfogás semmiképpen sem tudja elfogadni a korlátlan (abszolút) királyság gondolatát, ezért szükségképpen meg kell indulnia a küzdelemnek a puritánok és az 1625-ben trónra lépő, abszolút királyi hatalomra törő I. Károly közt. A királypártiak és a haladók közt egyre nagyobb lesz az ellentét. 1642-ben kitör a polgárháború. A következő évben megalakul a vallásos irányú: egyházi és politikai demokráciát hangoztató presbiteriánus párt. Csaknem egyidejűleg jön létre Cromwell vezetésével az independensek pártja is, amely teljes egyenjogúságot, a földi javak igazságos elosztását, a teljes lelkiismereti szabadságot és a királyság mindenféle visszaélésének megszüntetését követeli. A hadsereg vezetését a parlament 1644-ben Cromwellre bízta, ki katonái körében szigorú fegyelmet tart. A királyhű presbiteriánusokat 1648-ban kiverik a parlamentből, így Cromwell és pártja kerül hatalomra. A parlament a következő évben az alsóház tagjaiból választott, 135 tagú bíróság elé idézi a királyt, halálra ítéli és lefejezteti. A nagy angol költő, Milton (1608–1674), aki a parlamenti bíróság elnöke, J. Bradshaw unokatestvére és Cromwellnek haláláig titkára, a puritánokat gyalázó röpiratok ellen 1651-ben *Pro populo anglicano defensio* címmel védőiratot ad ki a király lefejeztetése tárgyában.

II. Károly és II. Jakab szerencsétlen uralma után, Oraniai vagy II. Vilmos trónra jutásával, a XVII. század végén megvalósuló alkotmányos világot az angol em-

pirista bölcseletnek, J. Locke-nak (1632–1704) az eszméi készítik elő. Locke 1689-ben írja a kormányzásról szóló *Two Treatises of Government (Két értekezés a kormányzatról)* című művét. Ebben, a természetjogi iskola megalapítójának, a holland Grotiusnak nyomdokain haladva kifejti a legjobb és legésszerűbb kormányzás elveit.

H. Grotius (1583–1645) szerint a jog nem emberi találmány, hanem az emberi természetben és észben gyökerező állandó törekvés. Az ember ebből a benne élő vágyból esze segítségével jogi és politikai intézményeket alkot. Ezek annyiban jók, igazságosak és célszerűek, amennyiben a természet útmutatásait követik. Locke abból a feltevésből indul ki, hogy kezdetben olyan ősállapot volt az emberiség életében, amikor mindenki azt tehette, amit akart.

Ezt a kaotikus ősállapotot T. Hobbes (1588–1679) találó kifejezéssel „bellum omnium contra omnes”-nek (mindenek harca mindenek ellen) nevezi *Leviathanjában*. Ebben a nagy bizonytalanságban Locke szerint az emberek közös érdekeik védelmére szövetségre léptek egymással és megalkották az államot. (Ezt a gondolatot J. J. Rousseau (1712–1778) is magáévá teszi A társadalmi szerződésről (*Du contract social*, 1762) írt, híres munkájában.) Locke szerint az emberek közös megegyezéssel lemondanak korlátlan szabadságukról, hogy megmaradó jogaikkal szabadon élhessenek. A megszervezett közösség megtorolja a mások jogai ellen elkövetett támadásokat és ilyen módon biztosítja az emberek szabadságát. Nyomatékosan hangsúlyozza, hogy senki sem mondott le természet adta szabadságáról, csupán bizonyos korlátozásokat fogadott el. Ezeket a korlátozásokat, mint a közhatalmat gyakorló közösség tagjai, az emberek maguk szabják meg. Így a közhatalom nem felülről, nem Istentől származik, hanem alulról: az emberek elhatározásából nő ki. Az államhatalom ennek a közhatalomnak az alkotása. A közösség többségi alapon állapítja meg a maga akaratát. Így Locke nevéhez fűződik a többségi akaratnak az újkori igazi demokráciákban érvényesülő elve.

Amikor az emberek valamelyik közösség tagjaivá válnak, ezzel az elhatározásukkal alávetik magukat a többség akaratának. Az emberek nem azért mondanak le jogaik bizonyos részéről, hogy valamilyen önkényuralomnak vessék alá magukat, hanem csak az alkotmányos úton kifejezésre jutó többségi akaratnak.

A közösséget alkotó emberek önmaguk állapítják meg egyéni jogaik és érdekeik védelmére az állam és a kormányzás formáját, így az államhatalomnak minden megnyilatkozása csakis az egyén javára, az egyén magántulajdonának és egyéb jogos érdekeinek védelmére szolgálhat. Ez nem is lehet másképp, mert az államban annak természet adta és vele született jogait az általa választottak gyakorolják. Locke az alkotmányos királyság mellett szükségesnek tartja a képviseleti rendszert. A többségi akaratnak kell érvényesülnie a törvényhozásban. A törvényhozó hatalomtól el kell választani a végrehajtó hatalmat. Ő hangoztatja az

újkorban először azt a fontos elvet, hogy akik a törvényeket hozzák, nem lehetnek annak végrehajtói is, mert ilyen módon túlságos nagy hatalom halmozódna fel kezükben. A törvényhozó hatalom mellett külön meg kell szervezni egyfelől a közigazgatást, másfelől a független, választott bíróságot.

Néhány megjegyzést kell fűznünk ennek az újabb kori nemzetállamok alkotmányának kialakulására olyan nagy befolyást gyakoroló, végső következtetéseiben feltétlenül elfogadásra méltó gondolatoknak két részletéhez. Első megjegyzésünk az, hogy az embernek nem természet adta, hanem Isten-adta jogai vannak. A maga halhatatlan Lelkét az emberbe lehelő Isten úgy teremtette, hogy annak elvitathatatlan és elidegeníthetetlen igénye legyen bizonyos alapvető szabadságjogokhoz. És olyan értelemmel ruházta fel, hogy annak világánál fokról-fokra azok tudatára ébredhetett. Hosszú századok küzdelmeire volt szükség, hogy a hatalom birtokában lévők elismerjék ezeket a jogokat. Második megjegyzésünk az, hogy Isten az embert közösségben élő, társas lénynek teremtette. A kialakuló szűkebb vagy tágabb közösségekben mindjárt kezdetben egyes erősebbek ragadják magukhoz a hatalmat. Ezek a hatalom birtokába jutottak kénytelenek később hatalmukat és ezzel kapcsolatos jogaikat egyre több embertársukkal megosztani.

Világos, hogy az emberek a valóságban soha sem mondanak le jogaik bizonyos részéről, ha azt az általuk alapított közösségre ruházzák. Hosszú századok nehéz küzdelmeinek eredményeként alakul ki a kisebb-nagyobb közösségeknek Isten teremtés-rendjéhez hol jobban, hol kevésbé alkalmazkodó, mai világ, mely újabb és újabb javításokra szorul.

Amikor Orániai III. Vilmos, II. Jakab elmenekülése után, 1689-ben minden ellenállás nélkül bevonul az angol fővárosba, megvalósul a közhatalmak megosztása, a magántulajdon és az egyéni birtok fokozottabb védelme. A parlament – az új királlyal teljes egyetértésben – a jogokról szóló nyilatkozatban, a *Declaration of Rights*-ban törvénybe iktatja az új alkotmányt. Ez 1690-ben *Bill of Rights* néven a brit királyság alapvető törvénye lesz. Ez a király joga helyébe a nép jogát iktatja törvénybe. Megvalósítja azt az elvet, hogy a király uralkodik, de nem kormányoz. A parlament is ekkor nyeri el mai formáját. Bizonyos esetekben nemcsak törvényhozó, de bírói hatalmat is gyakorol. Beleszólhat a királyi család magánügyeibe, megváltoztathatja a trónöröklés rendjét. Kimondja ez a törvény, hogy a polgárokat senki sem korlátozhatja képviselőik megválasztásában.

A parlamentben mindenki szabadon elmondhatja véleményét, szabadon bírálhatja a kormányt. A parlament előzetes megszavazása nélkül minden adó-kivetés törvénytelen. A nép panaszemelési (*peticionálási*) jogát is biztosítja a törvény.

A király béke idején nem tarthat hadsereget az országban. A római katolikusokat „a szabadságharcok idején tanúsított magatartása miatt” – újból kirekesztik min-

den közhivatalból. A brit alkotmány nagyarányú átalakulásában számottevő része van az evangéliumi irányzat uralomra jutásának.

Az Egyesült Államok alkotmánya rokon a brit alkotmánnyal, bár néhány figyelemreméltó eltérést mutat. Az egyesült gyarmatok Nagy-Britanniától való függetlenségük kivívása érdekében 1774-ben nemzeti sereget szerveznek. Ennek fővezérévé Washington Györgyöt (1732–1799) választják. Két év múlva – az evangélium igazságaira hivatkozva – kimondják a tizenhárom egyesült állam függetlenségét. Függetlenségük biztosítása érdekében sikerül a franciákkal és a spanyolokkal szövetségre lépniük. Eleinte kedvezőtlen a hadi helyzetük, majd 1781-ben Yorktown-nál döntő győzelmet aratnak a brit seregek felett. Ennek eredményeként, a versailles-i békében (1783) Európa is elismeri az Egyesült Államok függetlenségét. 1787-ben már alkotmányukat is megalkotják. Ennek alapeszméit a vallási meggyőződésük miatt régi hazájukból kivándorolni kényszerülő és a tengerentúli világban új hazát alapító „zarándok atyák” viszik magukkal. Ezek Cromwell és Milton köztársasági gondolatai. Ami a francia forradalomban két év múlva vérben és könnyben születik meg, azt itt Istent szerető lelkek – a Biblia nagy igazságaira és tanításaira hivatkozva – szilárdabb alapon alkotják meg. Az alkotmányozó gyűlésen öt hétig vitatkoznak már, de még egy sorban sem tudnak megállapodni. Ekkor Franklin Benjámint az indítványozza, hogy ezentúl minden gyűlést imádsággal kezdjenek. Ettől kezdve jól megy minden, és létrejön az alkotmány.

Az Egyesült Államok alkotmánya az állampolgárok életét, szabadságát, jólétét a lehető legteljesebb mértékben biztosítja. Az állampolgárok azért alkotják államukat, hogy abban a lehető legteljesebb polgári szabadság uralkodjék. Itt az állam a közszabadságok őre.

Az angolszász nép törhetetlen szabadságszeretete sugárzik az alkotmány minden sorából. Washington azt mondja erről: „A szabadság alkotmányunk alapja. Legyen átkozott mindenki, aki ez ellen bármi módon felemeli a kezét. Mint árulóra, a legkeményebben sújtsa le rá a megbántott nemzet keze.”

Az alkotmány egyfelől a szabadon csatlakozó államok egységét juttatja kifejezésre, másfelől erőteljesen előmozdítja az állampolgárok politikai és gazdasági szabadságát. Az államhatalom három fő tevékenységét: a törvényhozó-, végrehajtó- és bírói hatalmat szigorúan elkülöníti egymástól. Ezzel a zsarnokságnak bármiféle megnyilatkozását lehetetlenné teszi, minthogy mindhárom tevékenység egyfelől a néptől származik, másfelől a nép állandó ellenőrzése alatt áll.

Az Egyesült Államok alkotmányának megalkotására a Biblia isteni eredetű igazságai mellett egyfelől a nagy angol bölcselőnek, J. Locke, másfelől az ő nyomdokain járó francia jogbölcselő, C. Montesquieu (1689–1775) az eszméi gyakoroltak nagyobb hatást. Az utóbbi a törvények szelleméről (*L'esprit des lois*, 1748) írt művében fejti ki államjogi nézeteit. Laboulaye francia történész az

Egyesült Államok politikai történetéről írt művében (*Histoire politique des Etats-Unis*, 1855) megemlíti, hogy Washington könyvei közt megtalálták ennek a könyvnek megjegyzéseivel teleírt példányát. Viszont Montesquieu műve nem más, mint Locke államjogi gondolatainak rendszeres kifejtése. Nyilvánvaló, hogy Locke gondolatai nemcsak a brit, de az Egyesült Államok alkotmányának megalkotásánál is erőteljesen érvényesültek. Az Egyesült Államokban, ahol sem a történelmi fejlődés, sem a királyság intézménye nem lassíthatta és nem mérsékelhette a fejlődés menetét, még erőteljesebben bontakozhattak ki Locke gondolatai.

Az Egyesült Államokban a törvényhozó hatalmat a kongresszus gyakorolja. Ez a szenátusból és a képviselőházból áll. A szenátus egyfelől törvényhozó, másfelől ellenőrző hatalmat gyakorol. A szenátusban eleinte az egyes államok parlamentjei küldtek képviselőket, 1913 óta az államok két képviselőjét maguk a választópolgárok választják. A szenátus a képviselőház által megszavazott törvényjavaslatokon módosításokat eszközölhet. A szenátus egyes vétkes főbb államhivatalnokok, bizonyos esetekben pedig a köztársasági elnök felett is ítélezik. A köztársasági elnököt az egyes államok „elektorai” választják. Minden állam annyi elektort választ, ahány képviselője és szenátora van együttvéve. Az elnök megválasztható még egy ízben. A második világháború során fordult elő, hogy harmad-, negyedízben is megválasztották elnöknek ugyanazt a személyt.

Az elnök vétóval élhet a megszavazott törvényjavaslatokkal szemben, de ha kétharmados többséggel újból megszavaznak valamely törvényjavaslatot, újból már nem élhet ezzel a jogával. Az elnök nevezi ki a szenátus hozzájárulásával a minisztereket. (Ott államtitkároknak hívják ezeket, az államtitkárokat pedig alállamtitkároknak.) A miniszterek nem a kongresszusnak, hanem a végrehajtó hatalmat gyakorló elnöknek felelősek: annak munkatársai. A kongresszus ülésein nem is jelennek meg, így az nem is buktathatja meg őket. Az elnök nevezi ki a követeket és egyes főbb hivatalok betöltőit is, továbbá ő a szárazföldi és a tengeri haderő főparancsnoka. A szenátus tanácsára és jóváhagyásával kereskedelmi szerződéseket is köthet.

A bírói hatalmat az állami legfőbb törvényszék és a kongresszustól felállított törvényszékek gyakorolják. Az állami legfőbb törvényszék ítél a miniszterek, a követek és a konzulok ügyében, a szerződések ügyeiben és az egyes államok közt felmerült vitás esetekben. A bírakat a szenátus jóváhagyásával az elnök nevezi ki élethossziglan. Állásukból csak fegyelmi úton mozdíthatók el. A legfőbb törvényszék teljesen független a végrehajtó hatalom akaratától, sőt még az a kiváltságos jog is megilleti, hogy csak olyan törvényekre legyen tekintettel, amelyek felfogása szerint nincsenek ellentétben az alkotmány szellemével és rendelkezéseivel. Egyes esetekben ki is mondhatja, hogy egyik vagy másik törvényt nem alkalmazza.

Az 1787-es alkotmány minden vonatkozásban biztosítja az egyén személyes szabadságát. A személyes szabadságjog csak a közbiztonság érdekében függeszthető fel lázadás vagy betörés alkalmával. A kongresszus semmiféle vallási közösség jogait nem korlátozhatja, hasonlóképpen az állampolgárok szólás- és sajtószabadságát, gyülekezési jogát sem. Az Egyesült Államokban csak a közoktatásügyet tekintik közügynek, bár mindenkinek és minden közösségnek van iskolaállítási joga: minden más ügy az egyéni vállalkozás körébe tartozik. Az egyetemek, kultúrintézetek, a kórházak is legnagyobb részben magánalapítások. A vasút, a hajózás, a telefon, a távíró is legnagyobb részben egyéni vállalkozás. Az állam nem támogathat semmiféle magánvállalatot.

Az igazi demokráciát az Egyesült Államokban az egyén alapvető szabadságjogaik teljessége mellett az önkormányzati jog is biztosítja a községek (town), a járások vagy megyék (country) és az egyes államok világában. Minden államnak belügyi intézésére független kormánya és tartománygyűlése van. A polgárok – azelőtt négy évre, újabban egyre nagyobb mértékben élethossziglan választott hivatalnokaik útján – önmagukat igazgatják ezekben a közösségekben. A rendőr tisztviselőket, sőt a bírakat is járásonként választják. A hivatalnokok világában a kinevezés ismeretlen. Így az Egyesült Államokban hivatalnoki kaszt nem tud kialakulni, ami – valljuk meg – nem is kívánatos.

Ezek az alapok az új köztársaság hamarosan megszerveződik. 1789-ben megválasztja első elnökévé Washington Györgyöt, aki a függetlenségi harc győzelmes befejezése után visszavonult kis birtokának művelésére.

A közigazgatási autonómia előnyösen befolyásolja az új köztársaságban a közösség szellemének kialakulását: valóságos iskolája lesz annak.

Az Egyesült Államokban szinte szégyen, ha valaki önző módon önmagának akar élni, és nem gondol a közösségre.

A közösségek számára ajándékozott kultúr- és szeretet-intézmények, az egészségügy javítását szolgáló intézmények egész sora hirdeti ezt. A magántulajdon, a tőke itt ébred először kötelességének tudatára, ezért – a nagy vagyoni különbségek ellenére – a felforgató törekvések nem tudnak erőre kapni, nem tudják az Egyesült Államok egységét megbontani. Az egyéni szabadsággal való helyesen élés és a közösségről való megemlékezés szellem fölött az Egyesült Államok népét átható erkölcsi értékek öröködnék. Amilyen erősek, amilyen mértékben hatják át a tömegek lelkét, olyan mértékben tudják végezni megtisztító és egyéni forrasztó munkájukat. Ha az erkölcs meggyöngyül, az egyéni önzés is erőteljesebben kezd érvényesülni és a közösség összetartó ereje is megcsappan. Ha közben-közben csökkennek is ezek az erők, még mindig állják a versenyt a világ legtöbb országával. Ma mintha erősödőben volnának, kissé erőteljesebben kezd érvényesülni újból az emberek életének igazi értelmet adó egyéni felelősségtudat és a közösség érdekeinek az ország határainál távolabbra tekintő szelleme.

Annak az evangéliumi léleknek a megmaradt gyümölcse ez, amely – a világ minden tájáról odavándorló tömegek ellenére – az Egyesült Államok alapjait lerakó „zarándok-atyák” örökségeként, ha gyengébb mértékben is, de ma is él még.

Két évvel az Egyesült Államok alkotmányának létrejövele után, 1789-ben születik meg a francia forradalom vérzivatarában az emberi és polgári jogok deklarációja (*Declaration des droits de l'homme et du citoyen*). Ennek megalkotói Rousseau *Társadalmi szerződéséből* (*Du Contract social*) merítenek ihletet. Ez viszont közvetlenül Montesquieu *A törvény szelleme* (*L'esprit des lois*) című művéből, ez meg Locke *Két értekezés a kormányatról* című úttörő munkájából meríti eszméit.

A francia szellemnek nagy utat kellett megtennie, míg az abszolút királyi hatalom gyakorlótól, kik nagy előszeretettel használták jelképükül a hosszú és szűrés tövisei miatt megközelíthetetlen sündisznót, a „Nap-királyon”, XIV. Lajoson (1643–1715) és törpe utódain keresztül a francia forradalomig eljutott. Velünk együtt ma már sokan vallják, hogy ha a türelmetlen francia szellem nem rendezte volna meg a Szent Bertalan-éjszakai mérsárlást, nem űzte volna ki földjéről – az „un Roi-une Foi” szerencsétlen elve alapján – a francia szellem legértékesebb megszemélyesítőit: a hugenották százazreit, elkerülhette volna a nagy forradalom borzalmas vérzivatarát. Nem hullott volna királyával és királynéjával együtt oly sok fiának és leányának feje a gillotin alatt a fűrészporos kosárba, ha a hugenották francia földön maradhattak volna, és értékes jellembeli és értelmi erejükkel nem növelték volna a szomszédos államok erejét. XIV. Lajos és utódainak az abszolutizmusa aligha bontakozhatott volna ki a maga teljességében, és annak megszüntetése érdekében aligha lett volna szükség forradalomra. Ez a különbség a türelmetlen középkori és a húrnak végletekig feszítésétől gondosan tartózkodó evangéliumi szellem közt. Nem véletlenség, ami ma már elfogulatlan római katolikus gondolkodóknak is feltűnik, hogy míg az evangéliumi többségű országokban – az angol, ún. „dicsőséges” forradalmon kívül – alig volt forradalom, addig a római egyházhoz hű országokat századok óta egymásután rázkódtatják meg a forradalmak.

A francia forradalom előtt négy évtizeddel, 1748-ban jelenik meg Montesquieu-nek *L'esprit des lois* című műve, amiben az abszolút uralommal szemben kimutatja a demokratikus kormányzás ésszerű és áldásos voltát. Részletesen kifejti, amit már az ókor nagy bölcselője, Aristoteles és a kiváló angol filozófus, Locke is megállapított, hogy igazi szabadságról nem lehet addig szó, míg a törvényhozó és végrehajtó hatalom egy kézben összpontosul, sőt a bírói hatalmat is az gyakorolja, aki a törvényeket hozza, még kormányoz is.

Montesquieu voltaképpen nem tesz egyebet, mint tudományosan igazolja szinte minden vonatkozásban a brit alkotmány intézkedéseit. A törvényhozás szerinte

is a nép joga, amit képviselői útján gyakorol. A vagyonosodás legfőbb kelleke szerinte is a szabadság. A túlságos jótékonykodás kerülendő, mert csak a koldusok és munkakerülők számát növeli. Azt az elvet vallja, hogy jobb a bűnt megelőzni, mint büntetni.

A francia forradalmat előkészítő másik mű Rousseau *Társadalmi szerződése* (König Ferenc fordításában magyarul is megjelent, 1899). Ennek gondolatai jórészt Locke és Montesquieu nézetein nyugszanak. Rousseau azt tanítja, hogy „minden jó, ami a Teremtő kezéből kikerül, de minden megromlik az emberek keze közt”, ezért az emberi társadalomnak vissza kell térnie az eredeti ősállapothoz. Bár azt vallja, hogy „a gyümölcs mindnyájunké, a föld senkié”, mégis a magántulajdon híve. Ami akár Locke-kal, akár Montesquieu-val szemben új és eredeti gondolat nála, inkább hátrányára, mint előnyére válik ragyogó tollal és nagy képzelőerővel megírt művének. Sem Locke, sem Montesquieu nem tartja az embereket olyan jóknak, szinte angyaloknak, mint Rousseau, ki rendületlenül hisz az emberek jóságában. Egyik sem hiszi, hogy az embereket csak fel kell világosítani és mindjárt jobbak lesznek, mert akkor nem törvényekre, hanem csak iskolára volna szükség. Rousseau nem hisz a történelmi fejlődésben. Úgy véli, hogy minden nép – akár átmenet nélkül is – olyan alkotmányra térhet át, amit a legmegfelelőbbnek tart, sőt ilyen alkotmányt más nemzetbeli is csinálhat valamely nép számára.

Amikor a lengyelek fölkérik, hogy készítsen számukra új alkotmányt, nem utasítja vissza lehetetlen kérésüket, hanem azt mondja: „Majd gondolkodom fölötte a hársak alatt” (Genfben a Léman-tó kifolyásánál lévő, most Rousseau-ról elnevezett, ötszögletű kis szigeten vannak a hársfák, amik alatt szeretett üldögélni). Még ennél a tévedésénél is nagyobb az, hogy az emberek teljes egyenlőségét vallja. Szinte fanatikusan hisz az emberek természettől fogva való egyenlőségében. Szerinte csak a civilizáció termeli a különbségeket, ezért a megoldás egyszerű, le kell rombolni a civilizációt és vissza kell térni az ősállapothoz.

Ha a civilizáció – tagadhatatlanul – fokozza az emberek közt lévő különbségeket, ebből távolról sem szabad a civilizációtól való elfordulás gondolatát levonni.

A nevelés – a környezethez hasonlóan – csupán fokozza az emberek közt születésüktől fogva amúgy is meglévő kisebb-nagyobb különbségeket, így hiába fordítanánk hátat a civilizációnak, a különbségek akkor is megmaradnának, csak sokkal szomorúbb gyümölcsöket teremnének.

Hiába változtatnánk meg a környezetet a különbségek akkor is megmaradnának. Locke is, Montesquieu is küzd az emberek szabadságáért, de Montesquieu határozottan rámutat arra, hogy az emberek természettől fogva egyenlőtlenek, emellett a szabadságukkal különböző módon élnek, ezért különféleképpen érvényesülnek.

Nem is beszélhetünk az emberek teljes egyenlőségéről: csupán egyenlő érvényesülési lehetőségéről. Az embereket nivelláló, teljes egyenlőségben, az emberek egyformaságában való hit ma már tarthatatlan. Akik ezt hirdetik, talán csak azért teszik, hogy megnyerjék a tömegeket eszméik számára, de maguk sem hisznek ebben komolyan. A genetika az utóbbi évtizedekben meggyőzően bebizonyította, hogy az átöröklés folytán az emberek rendkívül különbözőek. A nevelés és a környezet hatásait sokszorosán túlszárnyaló mértékben érvényesül az emberek-nél az átöröklés.

Isten sem akarja az embereket egyenlőeknek teremteni, hisz akkor nem szorulanának egymásra és nem éreznék egymásrautaltságukat. Bármily távol állunk is az emberek igazságtalan jogi megkülönböztetését valló arisztokratikus állásponttól, és bármennyire hívei vagyunk is az emberek jogi egyenlőségének, az embereket nivelláló egyformaság gondolatát semmi körülmények közt sem fogadhatjuk el. Ez a társadalmi rend teljes fölbomlására vezetne.

Így érthetjük meg, hogy a francia forradalom – téves és szélsőséges gondolatoktól vezéreltetve – szinte többet rombol, mint amennyit épít. Az ország sorsának irányítását kezdetben a jakobinusok kerítik kezükbe. Ők alkotják meg 1789-ben az emberi és polgári jogok deklarációját. Ennek a tizenhét pontnak a főbb tételei: *„Az emberek szabadnak születtek, szabadok és jogaik tekintetében egyenlők ... Minden politikai tömörülés célja az emberek természetes és elidegeníthetetlen jogainak biztosítása. Ezek a jogok: a szabadság, a magántulajdon, a biztonság, az elnyomással szemben való ellenállás joga. Lényegében minden szuverenitás a néptől származik, ezért sem testület, sem egyén nem gyakorolhat olyan jogot, amely nem kifejezetten a néptől származik. A szabadság abban áll, hogy mindent megtehetünk, ami másnak nem árt; a minden embert egyaránt megillető jognak csak az szab határt, hogy a társadalom többi tagjait is ugyanazok a jogok illetik meg.*

... Senki sem kényszeríthető olyan cselekedetre, amit nem parancsol a törvény ... A törvénynek, akár védelmeznek, akár büntetnek ... mindenkire nézve egyenlően kell érvényesülniük. Senki sem vádolható vagy tartóztatható le, csupán a törvényben meghatározott esetekben és az ott előírt módon. Senkit sem lehet háborgatni nézetei, még vallásos nézetei miatt sem, kivéve, ha azok megnyilatkozási módja zavarja a törvényben megállapított közrendet. A gondolat – a vélemény szabad nyilvánítása a legértékesebb emberi jogok közé tartozik. Minden polgár szabadon beszélhet, írhat, nyomtathat, ha a törvényben megállapított esetekben felelősséget vállal a szabadsággal való esetleges visszaélésért ... Nincs alkotmány az olyan társadalomban, amelyben nincs meg a jogok biztonsága, és ahol a közhatalmak nincsenek egymástól elválasztva. A magántulajdon szent és elidegeníthetetlen jog, ettől senki sem fosztható meg, kivéve a törvényben megállapított közszükség eseteit, de ezekben az esetekben előzőleg igazságos kártérítést kell adni.”

A deklarációban foglaltakat az 1791-es, 1793-as és 1795-ös forradalmi alkotmányok több irányban kiegészítik. Így az 1791-es és 1795-ös alkotmányok széleskörű önkormányzatot biztosítanak a községeknek és a kerületeknek. Az 1793-as alkotmány elismeri a gyülekezési jogot. Az 1795-ös alkotmány eltörli a cenzúrát, megszünteti a céhbeli kiváltságokat, törvénybe iktatja a munkához való jogot.

Mindezek értékes gondolatok. A baj inkább ott kezdődik, amikor a vezérek is kezdik már irtani egymást. Az is akadályozza ezeket az eszméket a valóra váltását, hogy közben szélsőséges törekvések jelentkeznek. Egyesek, F. N. Babeuf (1760–1797) vezetésével, az 1793-i alkotmány visszaállítására szervezett összeesküvéssel kapcsolatban a vagyonszétosztást is meg akarják valósítani. Megalapítják az „Egyenlők társaságát”. Kiáltványt bocsátanak ki, melyben többek közt ezeket mondják: „Követeljük, hogy egyenlőekként éljünk és haljunk ... A föld ne legyen többségi tulajdon: a föld senkié. Akarjuk, követeljük a föld gyümölcszeinek közös élvezetét.” Az egyik résztvevő elárulja az összeesküvést, mire Babeuf-öt kivégzik. Ekkor tűnik ki, milyen kevesen vannak.

Habár nem valósulnak meg a forradalmi deklaráció eszméi, többé-kevésbé, termékenyítőleg hatnak több ország jogéletének fejlődésére.

Egy évtized múlva, 1799. decemberében Napóleon már megszünteti a köztársaságot. Azt kell mondanunk: nem volt érte kár. A forradalom torz formában teremtette meg a szabadság és az egyenlőség gondolatát. Az evangélium nem szabadosságot és nem gépies egyenlőséget hirdet, hanem az isteni törvényeket szem előtt tartó, ezeknek engedelmeskedő szabadságot, és Istentől kapott képességeinknek megfelelő, egyenlő érvényesülési lehetőséget.

Ha a köztársaság rövid életének okait kutatjuk és a nagyrészt papíron maradó törvényeket összevetjük az angolszász alkotmányokban foglaltakkal, észrevehetjük a különbséget. Míg a fölvilágosodásnak a francia forradalmat előkészítő vezetői inkább csak bírálják a meglévő állapotokat és nem mutatnak rá arra, hogy mit kell azok helyébe tenni, az angolszász alkotmányok előkészítői erre fordítják a legnagyobb figyelmet, tehát nemcsak bíráló-, hanem alkotó munkát is végeznek. Nem csoda, hogy a francia forradalmi alkotmány inkább rombol, míg az angolszász épít.

A franciák inkább a tömeg hangulatának hatása alatt hozzák meg forradalmi alkotmányuk rendelkezéseit, addig az angolszászok évtizedek munkájával, szinte a legapróbb részletekbe menően kidolgozzák alkotmányukat. Értékes útmutatójuk ebben a Biblia. Ennek hűségese olvasói alkotmányuk előkészítői. A francia forradalom útjának egyengetői közül is evangéliumi hitűek többen (Rousseau, Mirabeau), de a Biblia nagy igazságai már kevésbé vehetők észre munkájukon. Míg az angolszász alkotmányok nem lépik túl az egyéni jogok józan határait, a francia forradalom szertelen túlzásokba, istentelenségbe, anyagelvűségbe csap

át. Ha a forradalom Mirabeau és hozzá hasonló, mérsékeltebb gondolkodású férfiak vezetése alatt marad, sok szélsőséges kilengést elkerült volna, és bizonyára maradandóbb eredményeket hozhatott volna létre.

A történelem lapjai megdönthetetlen igazságként bizonyítják, hogy a jog csak addig érték, míg akár kalandorok, akár magukat megvesztegetni hagyók nem élnek vissza azzal. Akik akár az egyik, akár a másik módon visszaélnék jogaikkal, nem méltóak a jogok élvezetére: őket meg kell azoktól fosztani. Ezért fontos, hogy minden jogrend erkölcsi alapokon nyugodjék. Aki ezek nélkül akar valamely közösség számára jogokat biztosítani, az nem sziklára, hanem fővenyre épít. Tiszta erkölcsi felfogás nélkül nem lehet maradandó eredményeket elérni! Minden nemzet, melynek a tagjaiban megrendül vagy kiháló félben van az erkölcsi élet alapját képező vallásosság, nemcsak hanyatlásra, de egyenesen pusztulásra van kárhozthatva.

A vázolt alkotmányok révén mindhárom országban az egyéni jogok fokozottabb érvényesülése tapasztalható, nemcsak politikai, de bizonyos mértékben az attól elválaszthatatlan gazdasági élet terén is.

Az egyén érvényesülése gazdasági téren

Gazdaság területén lassabban és jóval nehezebben érvényesül az egyéni szabadság. Amikor hatása lesz, az emberiség nyugodt fejlődésének végtelen nagy kárára sokféle kíméletlenül áttöri az erkölcsi korlátokat. Szertelen érvényesülési vágya olyan bajokat idéz elő, amelyek nyomán nemcsak erős, de egyenesen veszedelmes méreteket öltő visszahatás támad. A gazdasági téren tapasztalható kapzsiság és visszaélések ellen az emberiség hol jobb-, hol baloldali szélsőséges irányokban keres menedéket, ahelyett, hogy – a józan ész szavára hallgatva – erkölcsi korlátok közé szorítaná az önző gazdasági törekvéseket.

Miként a politikai szabadság megteremtése terén, minden más népet megelőzve, az angolszász nép az úttörő, a gazdasági szabadság eszméit is ők valósítják meg először. Ez a nép termeli ki magából a jogok birtokában lévő nemességet háttérbe szorító polgári rendet és ez teremti meg – minden más országot megelőzve – mind Nagy-Britanniában, mind az Egyesült Államokban a gazdasági szabadságot. Ez angol földön a Cromwell-féle 1651-es hajózási törvénnyel (a *Navigation Act*-tel) kezdődik. A hajózás terén sorjában verik le a versenyző országokat: Hollandiát, Franciaországot, Spanyolországot.

Érdekes, hogy a franciák miként a politikai jogok tudományos elemzésében is megelőzik az angolszászokat, ez még inkább igaz a gazdasági szabadság elméleti kifejtése terén. Bár a természetjogi iskola megalapítója, H. Grotius és az angol J. Locke elméletében is találunk már gazdasági vonatkozásokat, és Sir D. North közgazdász már 1691-ben követeli a vámmentes szabad kereskedelmet, a gazdasági szabadság tudományos megalapozása terén a francia F. Quesnay (1694–

1774) az első. Ez a nem mindennapi ember XIV. Lajos és nagyhatalmú kegyeltje, Pompadour asszony háziórvosa. Mint kortársai, Quesnay is a felvilágosodás iskolájának a híve. A Colbert-féle állami mindenhatóság, az étatizmus elvével szemben azt hirdeti, hogy gazdasági téren is fel kell szabadítani az egyént. Engedni kell, hogy azt csináljon, amit akar. A gazdaság területén felszabadított ember nem fog visszaélni – szerinte – a szabadságával, mert a világban „egyetemes összhang és megingathatatlan jóság” uralkodik.

Ezzel a felvilágosodás iskolájára annyira jellemző, túl merész feltevésével kapcsolatban felmerül bennünk a kérdés: vajon mit szólna most, két század múltával, ha látná a szerinte a „szabadságával vissza nem élő embert”, meg a mai világban uralkodó „egyetemes összhangot” és „mingathatatlan jóságot”?

Quesnay elsőként ismeri fel a mezőgazdaság fontosságát. Követeli, hogy a földműves szabadon művelhesse földjét és szabadon értékesíthesse terményeit. A szabad verseny alakítja ki mind a földművelésben, mind az iparban az egészséges árakat. Ipari téren a teljes szabadság elvét hirdeti és a kiváltságok eltörlését követeli. A kereskedelem, bár szerinte is szükséges, mégis improduktív foglalkozás. Ezen a téren is szabadságot kíván, hogy ez alakítsa ki a világpiaci árakat. Kárhóztatja a pénz bálványozását, minthogy a pénz csak csereeszköz, önmagában semmi és minden ország vagyonát a termelt javak összessége, nem pedig pénze mutatja. A sok pénz csak drágaságot eredményez.

Quesnay nyomán kialakuló francia „fiziokrata” gazdasági iskolának több buzgó képviselője van. Ezek egyikétől származik a gazdasági szabadság ismert mondása: „Laissez faire, laissez aller (vagy passer), le monde va de lui même” Hagyjátok, hadd menjenek a dolgok maguktól, a világ is magától forog. Ennek a mondanak szinte sátáni „igazsága” napjainkban bontakozik ki a maga teljességében. Hova vezetne, ha a világnak nemcsak kisebb, de nagyobb fele is ezt vallaná ma? Angol földön a gazdasági szabadság elveit már a tapasztalati (empirista) bölcsélet kiváló képviselője, J. Locke hirdeti. Az egyén politikai természetű jogainak teljes érvényesülése mellett a gazdasági szabadság elveit hangoztatja. Szerinte értéket a belé fektetett munka szabja meg. Ő az első, aki a munkát tekinti a vagyonosodás egyetlen forrásának. Ez a megállapítása rendkívül értékes. Így is mondhatnánk: a munka az egyetlen igazi vagyon. Locke és az angol empiristák valláserkölcsi alapon állnak. Erről nem térnek le az anyagelvűség világába. Az időrendben utolsó skót empirista bölcselő, D. Hume (1711–1776) is erőteljesen hangsúlyozza, hogy csak a társadalomban valósulhat meg az erkölcsi élet és csak az az erényes, ami a közösségnek használ. Barátja, Adam Smith viszi át ezt a gondolatot a közgazdaság világába.

A gazdasági szabadság elveit, Locke és a többi empiristák, különösen Hume nyomdokain haladva, Adam Smith (1723–1790) fejti ki részletesen. Főműve: *A nemzetek gazdagságáról* (Teljes címe: *An Inquiry into the Nature and Causes of*

the Wealth of Nations, 1776). Ebben nem annyira eredeti elveket vall, mint inkább egységes rendszerbe foglalja egyfelől az angol empiristák, másfelől a francia fiziokraták gondolatait és gazdasági elveit. Azt tanítja, hogy a vagyon forrása az egyéneknek saját érdekükben végzett munkája. Az ember, Istentől kapott ösztöneinek engedve, dolgozik. Munkájával nem csak a maga számára gyűjt anyagi javakat, de a köz javára is. Az Isten útjain járó egyének nem ütköznek össze egymással.

Megbecsülik, tiszteletben tartják egymás jogait, nem korlátoznak másokat azok gyakorlásában. Adam Smith az emberi termelés számára a lehető legtéljesebb szabadságot kívánja.

A szabadság nem jelenthet szabadosságot: törvényes eszközökkel korlátozni kell az egyén szabadságát, ha az a közösség biztonságát zavarná, avagy egyenesen veszélyeztetné. Az a munka, amit egy nemzet tagjai egy évben végeznek, az az alap, amely biztosítja a közösség szükségleteit és kényelmi igényeit. Ha valamilyik nemzet nem tudja kielégíteni ezeket a maga munkájával, más nemzetektől szerzi be a hiányzó részt. A fiziokratákkal együtt Adam Smith is a földművelést tartja a termelés alapjának. A földtulajdon nyújtja a legbiztosabb jövedelmet, ezért ennek a jogait és szabadságát tiszteletben kell tartani. A vállalkozóknak és kereskedőknek nem szabad a közösség érdekeivel össze nem egyeztethető kiváltságokat adni. Iskoláját „klasszikus” gazdasági iskolának nevezik el később.

Adam Smith erős valláserkölcsi alapon áll. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a gazdasági szabadság elvének minden eddig említett képviselője erőteljes erkölcsi alapon áll. Ezt nemcsak azért fontos kiemelni, mert Kálvin is olyan nyomatékosan hangsúlyozza ezt a gazdasági élettől elválaszthatatlan pénz gyümölcsöztesítésénél, hanem azért is, mert a gazdasági szabadság elvei csak erős erkölcsi alapon álló emberek világában nem válnak veszedelmesekké, ennek hiányában nagy visszaélések és a közösségre nézve végzetes veszedelmek forrásává válhatnak. Ennek az igazságáról mindennél hangosabban beszél a gazdasági élet ilyen irányú fejlődésének sok szomorú következménye.

A gazdasági szabadság elvének eddigi képviselőivel kapcsolatos örömrünk szinte eltűnik Ricardo-val és Cobden-nel kapcsolatban.

D. Ricardo (1772–1823), ez a „hollandiai zsidó származású, gazdag tőzdespekuláns”, mint Balla Antal írja róla, túlzásba viszi Adam Smith nézeteit. *A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei* (*The Principles of Political Economy and Taxation*, 1817) című munkájában megállapítja, hogy a szabad kereskedelem rendszere mellett minden ország olyan termelési ágakra fordítja tőkéjét és munkáját, amelyek a közösségre nézve a leghasznosabbak.

Azt a túl merész állítást kockáztatja meg, hogy a saját haszon keresése csodálatos összefüggésben van az összesség egyetemes jólétével. Ricardo az erkölcsi alap figyelmen kívül hagyásával már a korlátokról mentes egyéni jogoknak, a

hasznossági elvnek, az utilitarizmusnak rideg képviselője. Szerinte az államnál csak a hozadék fontos. Jobb, ha kevesebb emberrel el lehet ezt érni, mintha több ember volna ehhez szükséges. Jó barátságban van és sok levelet vált T. R. Malthus-szal (1776–1843), aki a népesség szaporodásának fontos kérdésével foglalkozik (*Essay of Population*, 1798), s ezen a téren „a közösség jóléte érdekében” bizonyos korlátozásoknak a híve. Vele kapcsolatban is megismétlődik az, hogy az emberek – az általa emlegetett célról megfélemlítve – csupán az ajánlott eszközt veszik figyelembe! Különösen a magasabb társadalmi osztályokhoz tartozók és jobb anyagi viszonyok közt élők teszik ezt, ami valóban nincs „a közösség jólétének érdekében”, ellenkezőleg: mérhetetlen károkat okozott eddig is az emberiségnek.

R. Cobden (1804–1865), az évtizedekig uralkodó manchesteri iskola megalapítója, szintén a gazdasági szabadságnak, elsősorban a szabad kereskedelemnek lelkes, helyesebben, túlzó hirdetője. Nézeteiben egyfelől Adam Smith-re, másfelől J. Bentham-re (1748–1832), a hasznossági elmélet hangoztatójára támaszkodik. „A béke vágyától” vezéreltetve hangoztatja elveit. Azért olyan tántoríthatatlan híve a szabad kereskedelemnek, mert az – véleménye szerint – megfosztja a kormányokat attól a lehetőségtől, hogy háborúba sodorják népeiket.” Azért követeli a kereskedelem terén egyénnek teljesen szabad érvényesülését, mert valóban irigylésre méltó derűlátással – azt hirdeti, hogy ezzel az örök békét, a dolgozó emberiség egységét szolgálja.

A gazdasági határok és korlátok ledöntésével megszűnik – szerinte – a nemzetek féltékenysége és természetes termelő területek alakulnak ki: minden nemzet azt termeli a jövőben, ami természeti adottságainak és lehetőségeinek legjobban megfelel.

A manchesteri iskola hívei 1836–46-ig nagy harcot folytatnak a gabonavámok ellen. Ennek során 1843. december 13-án a manchesteri kereskedelmi kamara magáévá teszi Cobden-nek azt a véleményét, hogy „a gabonavámok azonnal való eltörlése nélkül elkerülhetetlen a gyárpar összeomlása. A kereskedelmi szabadság teljes érvényesülése biztosítja csupán az ipar kedvezőbb helyzetét és az ország nyugalját.” Indítványára megalakul a gabonavám ellenes liga, az *Anti Cornlaw League*. Ez a gabonavámoknak, mint a köznyomor legfőbb okozójának, azonnali megszüntetését is követeli. Nemcsak az arisztokrácia kiváltságainak, de az összes ipari, kereskedelmi, gyarmati kiváltságoknak a megszüntetését, tehát a teljesen szabad forgalmat. 1846. május 26-án a brit alsóház meg is szavazza a vám- és kiváltságmentes szabad kereskedelmet.

Cobden-nel és a manchesteri szabad kereskedelmi iskolával kapcsolatban meg kell állapítanunk egyfelől azt, hogy ezeket az elveket csak olyan nép teheti magáévá, amely gazdaságilag fejlettebb a többiekénél, másfelől azt, ami azóta sokszorosan bebizonyosodott, hogy ezeknek az elveknek az érvényesülése a legtá-

volabbról sem biztosítja az „örök békét”, a háborúktól való „végleges” megszabadulást.

Könnyű volt az ipari forradalmat elsőként és a világ leghatalmasabb hajóterével rendelkező Nagy-Britanniának a világ bármely részébe szabad odabocsátást követelni ipari termékei számára. A britek nagyon jól tudták, hogy mezőgazdasági termésük a szabad kereskedelem elvének győzedelmeskedése után elsorvad, de azt is tudták, hogy ipari – különösen acél- és szövőipari – termelésükkel eláraszthatják az egész világot, s az azokért kapott pénzből olcsón szerezhetik be a Nagy-Britannia élelmezéséhez szükséges gabonát. De hogyan fogadják el ezt az iparilag még egészen fejletlen népek? Ezek sohasem tudnának az östermelés világából az ipari termelés világába felemelkedni, ha nem akadályoznák meg védővámokkal, hogy az iparúzó államok el ne árasszák őket ipari termékeikkel, és cserébe el ne vigyék olcsón mezőgazdasági termékeiket?

A német világból, amely akkor még nem volt egységes, hanem kisebb-nagyobb országokból állt, hamarosan el is hangzik ilyen szellemű, erőteljes tiltakozás *F. List* és társai részéről. Ezen a legkevésbé sem csodálkozhatunk.

Azt hangoztatják nagyon helyesen, hogy ha az állam nem lép közbe védővámokkal, a gazdag és erős iparúzó államok, a szabad kereskedelem révén, könnyű szerrel kizsákmányolhatják nemcsak őket, de a gazdaságilag fejletlen többi országokat is. A gyönge országok szabad prédái, valóságos gyarmatai lesznek azoknak. Ez a tiltakozás arra is rávilágít, hogy a szabad kereskedelem nemcsak nem szünteti meg a nemzetek féltékenységét, így a legtávolabbról sem szünteti meg a háborúkat, ellenkezőleg: egyenesen életre hívja azokat.

Jól tudjuk, nem csupán gazdasági okokból törnek ki a háborúk, azok jó része – tagadhatatlanul – gazdasági okokkal kapcsolatos. A gazdasági gyarmatsorba süllyesztés veszedelme készlet több népet védekező háborúra.

Nagyon szép elgondolás, hogy az egész világ egységes termelő terület legyen: az egyik a mezőgazdasági, a másik az ipari termékeket termelje. Ez – nyilvánvalóan – elsősorban az iparúzó államok számára volna kedvező, nem pedig az agrárországok számára, különösen ha népességük erősen növekszik. Az iparúzó államok is aligha lelkesednének ezért a tervért, ha azt követelné tőlük valaki, hogy a nemzetközi termelés világában ezentúl ők vállalják a jóval kevésbé jövedelmező és annyi mindentől függő mezőgazdasági termelést. Hol van az a nemzetközi fórum, amely eldönthetné, hogy melyik ország mit termeljen és mivel tudná megtorolni azt, ha valamelyik ország nem hajolna meg döntése előtt, mert pl. önellátásra, autarchiára akar berendezkedni, ami különösen háborús világban összehasonlíthatatlanul előnyösebb?

Egy század leforgása alatt brit földön is megfordul a fejlődés kereke. Egyes külföldi országok, különösen a német birodalom fejlett ipara egyre veszedelmesebb versenytársként jelentkezik a jóval magasabb termelési költségekkel dolgozó brit

ipar számára. Többnyire ez és az ezzel összefüggő nagyobb munkanélküliség, a megingathatatlan hitt font gyengülése kényszeríti Nagy-Britanniát, hogy 1931-ben szakítson az 1846-ban életbe léptetett szabad kereskedelem rendszerével, mivel veszélyeztetett gazdasági érdekei úgy kívánták. Ezzel önmaga szolgálat döntő érvet azok számára, akik annyira kifogásolták valamikor az angol részről hangoztatott korlátlan gazdasági szabadság elvét.

Mindebből kiviláglik, hogy a manchesteri kereskedelmi kamarának és a szabad kereskedelem lelkes bajnokainak a „nép nyomorának enyhítését” és az „örök békét” emlegető alig száz év előtti érvei aligha lehettek őszinték: inkább csak leplezték akkori érdekeiket.

Itt megint szemben találjuk magunkat a kérdés erkölcsi oldalával. Erkölcsi alap nélkül minden szabadság szabadossággá válik. Mindegy: akár politikai, akár gazdasági szabadságról van szó.

Az emberek a közérdek szép ruhájába szeretik bújtatni egyéni önző törekvéseiket, azért hogy annál könnyebben megvalósíthassák azokat. Mi biztosítja azt az erkölcsi alapot, amely minden törvénynél hatályosabban, úgyszólván egyedül tudja ezt megakadályozni?

Csak az egyéneknek és a közösségeknek az egyetlen sziklaszilárd erkölcsi alap: az Örökkévaló Istennel és Egyszülött Fiával, az Úr Jézus Krisztussal való kapcsolata. Ez az, amit a szabadságot minden téren követelő evangéliumi világ vezető egyéniségei, Kálvin és társai olyan erőteljesen hangsúlyoznak. Viszont éppen ez az, amiről az emberek annyiszor megfélemedtek eddig, és megfélemednek ma is. Elfelejtik, hogy a maga erejére támaszkodó ember a kísértések, különösen az anyagi érdekeivel kapcsolatos kísértések között alig tud megállni: csaknem mindig visszaél szabadságával. Ha van terület, ahol a szabadság „*Mint szabadok, és nem mint a kinnél a szabadság a gonoszság palástja, hanem mint Istennek szolgálói.*” válhat könnyen, amiről Péter apostol beszél (I Pt 2,16⁶³), a gazdasági szabadság, a pénzzel való üzérkedés szabadsága elsősorban az.

Az emberek csak arra hivatkoznak, hogy a reformátorok, különösen Kálvin nemcsak lelki és kulturális, de politikai és gazdasági téren is szabadságot követelt mindenki számára. Arról azonban már mélységesen hallgatnak, milyen erőteljesen hangoztatja mindannyiszor azt is, hogy ezzel a szabadsággal csak az Istennel közösségben élő emberek tudnak helyesen élni. Azt is hangsúlyozza, hogy a közösségek élére csak Istentől szellemi és jellembeli kiválósággal megáldott embereket szabad állítani, hasonlóképpen, hogy a jogok élvezetére csak azok méltóak, akik nemcsak a maguk, hanem a közösség javára is élnek azokkal. Azt

⁶³ Mert úgy van az Isten akaratja, hogy jót cselekedvén, elnémitsátok a balgatag emberek tudatlanságát; Mint szabadok, és nem mint a kinnél a szabadság a gonoszság palástja, hanem mint Istennek szolgálói. (I Pt 2,15–16)

is állítja, hogy a pénz csak Isten törvényei alapján gyümölcsötthető, mert semmi sem a miénk: mindenünk Istené.

Mindenünknek Isten az igazi tulajdonosa, Tőle kapott javainknak és képességeinknek mi csak sáfárai vagyunk, és nyomban hűtlen sáfárokká válunk, mihelyt azokat a magunk előnyére, nem pedig Isten dicsőségére: embertársaink és a közösség javára gyümölcsötthetjük. Nyilvánvaló, hogy embertársainkkal sem lehetünk helyes kapcsolatban mindaddig, míg helyes viszonyba nem kerülünk Istenel. Előbb helyre kell állítanunk Istenhez való viszonyunkat, hogy rendbe jöheszen az emberekhez való viszonyunk is.

Nagyon határozottan rá kell ezekre mutatnunk, mert a baj egyedül ezen az úton orvosolható. Hiába hirdet valaki akármilyen tetszetős politikai vagy gazdasági elveket és rendszereket: erkölcsi alapon álló emberek nélkül édes keveset érnek azok. A politikai, gazdasági és kereskedelmi szabadság elveit először hangoztató angolszászok igyekeznek vigyázni nemcsak szabadságukra, de üzleti etikájukra is. Az önzertes angolszász kereskedők szabott árakkal dolgoznak, nem lehet náluk alkudni. Ha mégis megkísérli ezt valaki, nemcsak bizalmatlanságnak, de egyenesen sértésnek tekintik magukra nézve.

Noha készséggel elismerjük ezt, meg kell mégis állapítanunk, hogy ők is csak emberek: velünk együtt nagyon is gyarló emberek. Megvan bennük is az önzés, a kegyetlenség, a képmutatásra való hajlandóság. Ha valaki kételkednék ennek igazságában, hallgassa meg a világirodalom két legkimagaslóbb brit képviselőjét: az angol Shakespeare-t (1564–1616) és a skót eredetű Dickens-t (1812–1870). Milyen önzőknek, mennyi gyarlósággal telteknek rajzolják ők is népüket. Olvassa el Shakespeare III. Richárdját, kell-e ennél kegyetlenebb király? Olvassa el Dickens leírásait az uzorásokról akár Nickleby Miklósban, akár a kis Dorritban. Ha valaki még mindig túlzónak találná ezeket az írásokat, látogasson el a londoni várba, a Temse partján álló Towerbe, nézze meg a vár felső emeletén látható kínzószerszámok egész tömegét, amelyeket egyik-másik királyukkal kapcsolatban is használtak.

Azt is meg kell állapítanunk, hogy a múltban az angolszász nép a maga fejlettebb erkölcsi érzéke mellett még csak megengedhette magának a korlátlan gazdasági és kereskedelmi szabadságot, de később önmaga is kénytelen volt ezen a téren egyre erősebb korlátokat állítani. Az angolszász világnak szinte egyetemesnek mondható, régebbi vallásos szelleme erős elvilágiasodási (szekularizációs) folyamaton megy át.

Az önzésnek ettől elválaszthatatlan előtérbe kerülése folytán ott is mellőzhetlenné vált a meggyöngyülő vallás erkölcsi érzület pótlására hívatott korlátoknak egyre erőteljesebb kiépítése.

Nemcsak az angoloknál van ez így: a világ többi népe sincs külön helyzetben. Ha valaki kételkednék ebben, olvassa el a reneszánsz kimagasló humanistájának, Rotterdami Erasmusnak *A balgaság dicsérete (Encomium moriae, 1509)* című művét (Szabó András fordította magyarra), annak különösen a pápákról, bíborosokról, püspökökről, papokról, szerzetesekről szóló részeit. Nem az egyház valamelyik ellensége írta ezt a kemény bírálatot, hanem egy vérbeli pap, egy szerzetes, aki állítólag bíboros kalapot is kapott a pápától, pedig ő is olvasta ezt a munkáját.

Ha valaki talán félreértene Erasmus szellemesen gúnyos megjegyzéseit, olvassa el a középkor nagy költője, Dante Isteni színjátékát. Olvassa el, miket ír abban a pápákról, különösen Anasztáziusról, VIII. Bonifáciusról, III. Miklósról, V. Kelemenről, milyen kemény szavakat ad Péter apostol szájába utódairól!

Mit eredményezhet a korlátlan gazdasági szabadság? Elég szomorú képet mutat a világ mai állapota. Az, hogy a világ oda jutott, ahol van, tagadhatatlanul a gazdasági szabadsággal való visszaélések egész sorának következménye. Bármennyire megfélemeznek is erről manapság az emberek, örök igazság, hogy csak az erkölcsi élet örök fundamentumával, Krisztussal való közösségük és ebből eredő erkölcsi erejük őrizheti meg őket attól, hogy vissza ne éljenek szabadságukkal, hogy azzal nemcsak a maguk, hanem a közösség szempontjai szerint is éljenek. Csak a Krisztussal közösségben élők nem felejtik el, hogy „*Mert áron vétettek meg; dicsőítétek azért az Istent a ti testetekben és lelketekben, amelyek Istenéi*” (I. Kor 6,20). Csak ők tudják megszívlelni az Írás intelmét: „*Ne nézze ki ki a maga hasznát, hanem mindenki a másokét is*” (Fil 2,4). Csak az élő Istennel való közösség őrizheti meg az embereket minden rossz gyökerétől, a pénz szerelmétől. „*A kik pedig meg akarnak gazdagodni, kísértetbe meg törbe és sok esztelen és káros kívánságba esnek, melyek az embereket veszedelembe és romlásba merítik. Mert minden rossznak gyökere a pénz szerelme: mely után sóvárogván némelyek eltávolodtak a hittől, és magokat általszegeztek sok fájdalommal. Azoknak, a kik gazdagok e világon, mondd meg, hogy ne fuvalkodjanak fel, se ne reménykedjenek a bizonytalan gazdagságban, hanem az élő Istenben, a ki bőségesen megad nekünk mindent a mi tápláltságunkra.*” (I Tim 6 9–10,17), mely többször az érzékiség és az iszákosság bűnénél is veszedelmesebb és romlóbb lehet.

Erről a különböző politikai és gazdasági irányzatok hirdetői nem szívesen beszélnek, mert, az önzésre annyira hajlamos tömegek nem szeretnek ilyesmit hallani.

Hogy is szeretnének, hisz ez egyfelől azt jelenti, hogy elsősorban bennünk, magunkban van a tagadhatatlanul meglévő hibák és bajok legfőbb oka, másfelől azt, hogy megszüntetésük tőlünk is önzetlenséget, becsületességet, Isten törvénye szerint való életet követel. Sokkal szívesebben hallanak arról, hogy az uralmon lévő rendszerben van a hiba, az a baj legfőbb oka, és minden jó lesz, ha az

új rendszer híveinek táborába állnak, azt segítik diadalra. Mind a munkaadóknak, mind a munkavállalóknak el kell ismerniük, hogy csak erkölcsi alapokon nyugvó gazdasági rend lehet bármely közösség számára hasznos, és csak az teremthet boldog életet. Be kell látniuk, hogy egyik gazdasági rendszer sem nélkülözheti az erkölcsi erőket, mindegyiknek meg kell dőlnie előbb-utóbb, amelyik nem engedi ezeket érvényesülni, amelyik megfelel az emberek lelkéről, avagy elhanyagolja azt. Csak az maradhat meg tartósan, amely korlátozza a kíméletlen önzést és tudatos harcot folytat az erkölcsi rend uralmáért. Csak erős erkölcsi alap mellett hatja át az embereket hivatásuk tudata és a kötelezettség teljesítés érzése.

A protestantizmusnak a gazdasági életre gyakorolt nagy hatását *E. de Laveley*, a kiváló belga publicista és közgazdász is hangsúlyozza a protestantizmusnak és római katolicizmusnak a népek szabadságával és jólétével való kapcsolata című munkájában (*Le Protestantisme et le Catholicisme dans relation avec la liberté et prospérité des peuples*, 1875). Rámutat arra, hogy a protestáns országok anyagi jólétben túlszárnyalják a római katolikus országokat. A nagy többségükben protestáns Nagy-Britannia, az Egyesült Államok, a református többségű Hollandia a világ hatalmas államaivá fejlődnek, míg a középkor uralkodó államai: Franciaország, Spanyolország fokról-fokra hanyatlásnak indulnak. Kuyper is hivatkozik erre a Kálvinizmus lényege című művében (Csűrös József, Sebestyén Jenő és Czeglédi Sándor fordításában magyarul is megjelent, 1914-ben).

A német Max Weber is rámutat erre A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme (1920, Vida Sándor fordításában magyarul is megjelent) című munkájában. Laveley az angol puritanizmus lélektani elemzésével világítja meg állítását. Hivatkozik arra, hogy a német statisztikusok kimutatása szerint a nagyipari vállalatoknál alkalmazottak jórészt protestánsok, míg a római katolikusok a nagyobb kockázattal járó gazdasági tevékenységtől inkább elhúzódnak.

Mennyivel áldásosabb hatásúak lettek volna az egyén gazdasági szabadságával kapcsolatban vázolt gazdasági elméletek, ha nemcsak a szabadságra vonatkozó nézeteiket merítették volna az evangéliumból és nem csupán a gazdasági élet alapvető kérdéseit boncolgatták volna, hanem – az evangélium alapján – a munkáskérdésről, a munkásokról, azok jogairól is megemlékeztek volna. A gazdasági szabadság híveinek nemcsak azt kellett volna hangoztatniuk, hogy az állam csak akkor avatkozzék a gazdasági ügyekbe, ha az a közösség érdekében vitathatatlanul szükséges, hanem nyomatékosan hangoztatniuk kellett volna az államnak azt a kötelezettségét is, hogy meg kell védelmeznie a munkásokat a munkaadóinak bármiféle önző és kizsákmányolásra hajlamos törekvésével szemben. Így a munkásokról való megfélemlítésükkel nem hívták volna küzdőterre a munkások érdekében síkraszállókat, akik viszont – hasonló egyoldalúsággal – a

munkások érdekeinek szempontjából vizsgálják mindent, és ennek akarnak alárendelni minden mást.

A nemzeti gondolat előtérbe kerülése

A közösségformáló és erősítő erők közül a nemzeti eszme a leghatalmasabb. A nemzeti gondolat valamilyen formában már a régebbi időkben is jelentkezik az emberek lelki világában. Már Mózes első könyvében azt olvassuk, hogy sem Jákob, sem József nem akarják, hogy csontjaik Egyiptomban maradjanak. Azt kívánják, az ígéret földjére vigyék azokat (I Móz 47,29; I Móz 50,25⁶⁴), hogy azoknak se legyen semmi közösségük Egyiptommal. Jákob bebalzsamozott teteme hamarosan Kánaán földjére kerül (I Móz 50,13⁶⁵), József csontjai viszont csak századok múlva érkeznek vissza az egyiptomi királysírból a Mamré tölgyesébe (II Móz 13,19⁶⁶). Magyar eleinknél is, már a honalapításnál: az etelközi vérszerződés megkötésénél és a pusztaszeri első országgyűlésen felcsillan a nemzeti gondolat. Később a reformáció korabeli irodalomban is nagy szerepet játszik. A „két pogány közt egy hazáért” vérüket ontó kurucaink költészetében még erősebben hallatja szavát. Már Dante-nál és Machiavelli-nél is erőteljesen fellángol a nemzeti érzés. Zrínyi Miklós, az állítólag vadkan által megölt költőnk lelkében is hatalmas lánggal ég, úgyszintén a Wesselényi-féle összeesküvés tagjaiban, II. Rákóczi Ferencben, hűséges rodostói íródeákjában, Mikes Kelemenben. Nagyfokú túlzás az, hogy a németek önmagukat tekintik a nemzeti gondolat életre hívóinak és neves bölcselőjüket, Fichte-t első harcosának. Másokat nem is említve, századokkal megelőzik őket ebben Dante és Machiavelli.

A hol erőteljesebben, hol halványabban felcsillanó nemzeti gondolat kibontakozását a reformáció is előmozdítja azzal, hogy nemzeti nyelven tartja az istentiszteleteket, nemzeti nyelven imádkozik, nemzeti nyelven énekeltet a hívekkel. Az emberek – természetesen – azelőtt is tudták, hogy ennek vagy annak a népnek a tagjai, de ez inkább csak egyesek lelki- és érzelemvilágára gyakorolt mélyebb hatást. A zsoldos katonaság rendszerének kifejlődése idején sokan szegődnek hol egyik, hol másik nemzetiségű alkalmazó szolgálatába. Lehet, hogy rövid idővel előbb még azokkal együtt harcoltak, akik ellen nemsokára hadra kelnek.

⁶⁴ „És elközelgetének Izrael halálának napjai, és hívatá az ő fiát Józsefet, s monda néki: Ha én te előtted kedves vagyok, kérlek tedd a kezedet tomporod alá, és légy hozzám szeretettel és hűséggel: Kérlek ne temess el engem Egyiptomban.” (I Móz 47,29) „És megesketé József Izrael fiait, mondván: Mikor az Isten titeket biztonnal meglátogat, vigyétek fel innen az én tetemeimet magatokkal.” (I Móz 50,25)

⁶⁵ „Elvitték ugyanis őt az ő fiai Kánaán földére és eltemeték őt a Makpelah mezőnek barlangjába, melyet vett vala Ábrahám a mezővel együtt temetésre való örökségnek a Khitteus Efrontól Mamrénak átellenében.” (I Móz 50,13)

⁶⁶ „És Mózes elvivé magával a József tetemeit is, mert megesketvén megeskette vala Izrael fiait, mondván: Meglátogatván meglátogat titeket az Isten, akkor az én tetemeimet felvigyétek innen magatokkal.” (II Móz 13,19).

Mátyás király híres „fekete serege” nagyobb részben cseh huszitákból állt. Az egyes országok gyakran hoznak uralkodókat idegen népek közül. A nemzeti dinasztiki rendszere távolról sem otthonos mindenhol. A magyar trónra is elég gyakran ültetnek más nemzetiségűeket. Viszont Báthori István személyében magyar ember kerül Lengyelország trónjára, akit később egyik legnagyobb királyukként emlegetnek.

A különböző országoknak nemcsak katonái, de államférfiai, tudósai, művészei közt gyakran találunk ma is más országból valókat.

Az európai társadalom felső rétegeiben a nemzeti nyelv hosszú ideig alig játszik szerepet. A latin nyelv foglalja el helyét, nemcsak az egyházi életben, de az iskolákban, a törvényhozásban, a közigazgatásban is. A polgári társadalomnak jobb sorban élő tagjai közül többen beszélnek otthon is latinul. Bizonyos foglalkozási ágak üzöit, különösen iparosokat tömegesen telepítenek távoli országokból. Hazánk történelme is tanúskodik erről. Zsigmond király Párizsból hozat munkásokat. Belgrád magyarrá tételét Mátyás király magyar munkások odatelepítésével kívánja elősegíteni. Bethlen Gábor olasz tükörkészítő munkásokat hozat Muranó szigetéről. A kereskedők is elég gyakran cserélnek hazát. Minthogy hűbéri fel-fogás szerint az uralkodó a föld urai, sokszor adományoznak birtokot idegen országból valóknak.

Bár a nemzeti hovatartozás gondolata nem idegen az emberek előtt, mégis a nemzeti eszme öntudatos formában, a nemzeti öncélúság alakjában csak később bontakozik ki a tömegek lelkében. Ezen nem is csodálkozhatunk. Ahhoz, hogy valamely nép annak tudatára ébredjen, hogy külön személyiség, más, mint a többi, a népek családjában valami új szint, új teremtői gondolatot, új érzést és új akaratot kell képviselnie. Ahhoz, hogy egy nép öntudatos államalkotó nemzetté fejlődjék, a műveltség bizonyos magasabb fokára kell eljutnia. Amíg valamelyik nép a maga mindennapi, vegetatív életét éli, nem igen juthat el ide. A küzdelmek, harcok, háborúk, a hódítás vágyától áthatott környező népektől való szorongatások is hozzájárultak egy-egy nép nemzeti öntudatának kifejlődéséhez.

Ha Dante és Machiavelli lelkéből hatalmas erővel tör is elő a nemzeti öncélúság és a nemzeti egység gondolata, ezt a nagy német bölcselő, Kant egyik követőjénél, a német idealista bölcsésznél, J.G. Fichte-nél (1762–1814) talán még határozottabb formában találjuk meg. Mint erlangeni egyetemi tanár, 1807 telén Berlinben, melynek abban az időben francia marsall a kormányzója, *Beszédek a német nemzethez* (Reden an die deutsche Nation) címmel beszéd-sorozatot tart. Ennek nagy szerepe van a sokfelé szaggatott, sok kisebb-nagyobb fejedelemségben, grófságban, hercegségben stb. összegyűjtött, napóleoni háborúk során létében is veszélyeztetett német nép lelki egységének, ezt követően pedig az egységes német birodalom kialakításában. Ez jóval később, csaknem hét évtized múlva születik meg a franciák fölött Sedannál aratott győzelem után. Dante és Ma-

chiavelli álmával, az egységes Itália létrejöttével csaknem egyidejűleg Fichte Berlint szánja a német egység központjául. Egyetem felállítását sürgeti, amely két év múlva meg is nyílik. Mindjárt megválasztják professzorává, sőt az első évben dékánná, másodikban pedig már rektorrá.

Franciaországban a XIX. század elején, a napóleoni háborúk nyomán lángol fel a nemzeti öntudat. Mikor Napóleon csillaga a népek nagy csatájában, 1813. október 16–19-ig Lipcse mellett, majd két év múlva, 1815. október 10-én, Brüsszel mellett, a Waterloo-i ütközetben végképp aláhanyatlik, a többi nép fellélegzik. Napóleonnak is nagy része van abban, hogy a nemzeti gondolat a többi országban megerősödik. A gyors egymásutánban meghódított és hatalmas birodalom má erőszakolt nemzetekben erőteljesen bontakozik az önállóság tudata. A Napóleon uralmát követő „szent szövetségi” korszak abszolút szellemű uralkodói szinte kirobbantják a nemzeti érzést. Több országban a nemzeti öntudatra ébredés forradalmi kitörésekre vezet.

Közben, a nemzeti öntudat megerősödésének eredményeként, a nemzeti nyelv foglalja el helyét az iskolákban, az irodalomban, a tudomány világában, a közigazgatásban. A nemzeti gondolat a művészeteket, a festészetet, a szobrászatot, az építészetet rendkívül nagymértékben gazdagítja. Népi motívumok jelennek meg az irodalomban, a művészetekben. A zsoldos hadsereg helyét nemzeti, sok országban állandó hadsereg foglalja el. Csak a pápai állam svájci zsoldos katonái maradnak meg mindmáig. A nemzeti nyelv uralomra jutása Európában is megbontja a régi társadalmi kereteket, szétmállasztja az olyan politikai konglomerátumokat, mint amilyen a régi „nyugat római szentbirodalom” csonkjaként megmaradt „osztrák össz-monarchia” volt.

Egyes országokban az is növeli a nemzeti öntudatot, hogy a meginduló gazdasági versenyben védekezni kénytelenek a gazdaságilag fejlettebb országokkal szemben. Érdekesen szemlélhetjük ezt különösen a német nép világában. A nemzeti gondolat arra kényszeríti a sokfelé tagolt németiséget, hogy nemzeti céljait összeegyeztessék a gazdasági szabadság gondolatával. Ezt – mint már érintettük – F. List (1789–1846) végzi el. Külföldi szolgálatai után 1832-ben visszatér hazájába és megírja *A politikai gazdaságtan nemzeti rendszere* (Nationale System de politischen Oekonomie, 1840) című művét.

Az ő lelkében a kialakuló nagy német birodalom eszméje él, amely az Északi- és a Balti-tengertől a Földközi-tengerig ér. Jó nyomon jár, mikor Nagy-Britanniában látja a kibontakozni készülő német birodalom legtermészetesebb ellenfelét.

Nagy-Britannia gazdasági fölénye ellenében meg akarja szervezni a többi népet, elsősorban saját nemzetét. Kifejti munkájában, hogy Nagy-Britannia fejlett iparával és tengeri hegemoniájával egész Európa fölött nagy gazdasági fölényre tesz szert.

Ez ellen védekezni kell, mert a szabad kereskedelem nem veszi figyelembe a nemzetek érdekeit és fejlődési igényeit, gazdaságilag leigázza a gyöngébb népeket. A kontinens országai nem maradhatnak kezdetleges agrár állapotukban. Iparuk is kezdetleges kézművesipar maradna. Egyedül a védővamos-rendszer tudja megőrizni a nemzetek öncélúságát és tudja biztosítani jövőjüket. Megalkotja a vámszövetséget, a Zollvereint.

List nagyon józanul ítéli meg a helyzetet. Nem akarja, hogy a védővámok túl magasak legyenek. Jól tudja, ha a külföldről beigyekvő áruk elöl elzárjuk az utat, ezzel nemcsak nem növeljük nemzetünket, hanem egyenesen tunyaságra szoktatjuk. Azt ajánlja, hogy csupán bizonyos időre védjék a belföldi gyártmányokat, később mérsékeljék a védővámokat. List is híve a gazdasági szabadságnak, mert e nélkül sem termelői munka, sem kereskedelem nincs. Ámde ha túl magas vámmal még akkor és védenék a hazai termékeket, amikor erre már semmi szükség nincs, ez ártalmára válnék az ipari termelés versenyképességének. Az átmenetileg megvalósított védővám-rendszer Listnél nemzeti nevelőeszköz.

A közlekedési eszközök tökéletesedése, újabbak feltalálása (autó, repülőgép) mindenesetre lassan, de biztosan mállasztja az országok elzártságát, és sok tekintetben közelebb hozza egymáshoz a nemzeteket. A rádióra is nagy szerep vár ebben, szinte egyik óráról a másikra mindenki megtudhatja, mi történik a világ többi részén. A határok lebontása lassan megy végbe. Sőt közben itt-ott újabb falak emelkednek. Sok víz folyik le addig még a nagy folyamokon és sok vér meg könny ömlik, míg egészen eltűnnek. A Napóleont valósággal imádó kis gránátos Chauvin utódai közül sok sovínisztának kell még meghalnia, hogy a nemzetek megértsék legalább azt: Isten úgy teremtette a világot, hogy minden nemzetnek helye, így joga is van élni a nap alatt. Úgy teremtette és annyi kincs-csel áldotta meg, hogy még több ember is megélhet rajta békességben. Viszont nem azért oltotta belénk a hazaszeretetet szent érzését, hogy lenézzük, avagy egyenesen gyűlöljük a más nemzethez tartozókat, hanem azért, hogy hazánk felvirágoztatásával előbbre vigyük az emberiség közös céljait.

Krisztus gyönyörű példáját adja annak, miként egyeztethető össze az igazi hazaszeretetet a többi nép megbecsülésével. Bár Ő is szereti azt a földet, amelynek határain belül emberi testet öltött magára, hisz könnyeket hullat, mikor annak közelgő végére gondol (Lk 19,41⁶⁷), mégsem nézi le a más nemzetiségűeket. A zsidóktól annyira gyűlölt szamaritánusok jóval kedvezőbb színben állnak előttünk az evangélium több történetében és példázatában, mint a zsidók. Így a belpoklosságából való megtisztíttatását – kilenc társával ellentétben – egyedül egy szamaritánus köszöni meg (Lk17,11–19⁶⁸). Az irgalmas szamaritánus felebaráti

⁶⁷ „És mikor közeledett, látván a várost, síra azon.” (Lk 19,41)

szerepét messze fölötté áll a papéknak, meg a levitáéknak (Lk 10,30–37⁶⁹). Krisztus nagy rést üt az ótestamentum népének többször már bántó, túlzóan türelmetlen, egészen elkülönülő nemzeti szellemén, melyet egyesek – nem egészen alaptalanul – a fajvédő szellem első történeti megnyilatkozásának minősítenek. Krisztus a lélek rokonságát a vér rokonsága fölé helyezi (Mt 12,48–50⁷⁰).

Az apostolok ebben is hűséges követői Mesterüknek. Pál apostol, bár népének öntudatos, azzal mindhalálig együtt érző tagja, ki kész volna „átokká” lenni, csak hogy Krisztus igájába törje nyakas népét (Róm 9,2–5⁷¹), - mégis a pogányok apostola lesz. Ő hirdeti: „*Nincs zsidó, sem görög nincs szolga sem szabad nincs férfi sem nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban*” (Gal 3,28). Ő jegyzi fel egymásra utaltságunknak krisztusi örök törvényét, mely a nemzetekre is kötelező: „*Egymás terhét hordozzátok, és úgy töltsétek be a Krisztus törvényét.*” (Gal 6,2). Amely nemzet megérti ezt, az nemcsak önmaga erősödik és gazdagodik, de termékenyítőleg és gazdagítóan hat az egész emberiségre. Nem nézi le öntelten, nem használja ki önzően a többi nemzetet, hanem az emberiség életéhez más és más értékes színeket, erőket, gondolatokat, kincseket adó testvéreket lát azokban.

⁶⁸ „És lőn, mikor útban vala Jeruzsálem felé, hogy ő Samáriának és Galileának közepette méne által. És mikor egy faluba beméne, jöve elébe tíz bélpoklos férfi, kik távol megállának: És felemelék szavokat, mondván: Jézus, Mester, könyörülj rajtunk! És mikor őket látta, monda nékik: Elmenvén, mutassátok meg magatokat a papoknak. És lőn, hogy míg odamenének, megtisztulának. Egy pedig ő közülök, mikor látta, hogy meggyógyult, visszatéve, dicsőítvén az Istent nagy szóval. És arccal leborula az ő lábainál, hálákat adván néki: és az Samáriabeli vala. Felelvén pedig Jézus, monda: Avagy nem tízen tisztulának-é meg? A kilenc pedig hol van? Nem találkoztak a kik visszatértek volna dicsőséget adni az Istennek, csak ez az idegen? És monda néki: Kelj föl, és menj el: a te hited téged megtartott.” (Lk 17,11–19)

⁶⁹ „Jézus pedig felelvén, monda: Egy ember megy vala alá Jeruzsálemből Jerikóba, és rablók kezébe esék, a kik azt kifosztván és megsebesítvén, elmenének, és ott hagyják félholtan. Történet szerint pedig megy alá azon az úton egy pap, a ki azt látván, elkerülé. Hasonlóképpen egy Lévíta is, mikor arra a helyre ment, és azt látta, elkerülé. Egy samaritanus pedig az úton menvén, odaért, a hol az vala: és mikor azt látta, könyörületeségre indula. És hozzájárulván, bekötözé annak sebeit, olajat és bort töltvén azokba, és azt felhelyezvén az ő tulajdon barmára, vivé a vendégfogadó házhoz, és gondját viselé néki. Másnap pedig elmenőben két pénzt kivevén, adá a gazdának, és monda néki: Viselj gondot reá, és valamit ezen fölül reá költesz, én mikor visszatérek, megadom néked. E három közül azért kit gondolsz, hogy felebarátja volt annak, a ki a rablók kezébe esett? Az pedig monda: Az, a ki könyörült rajta. Mondta azért néki Jézus: Eredj el, és te is a képen cselekedjél.” (Lk 10,30–37)

⁷⁰ „Ő pedig felelvén monda a hozzá szólónak: Kicsoda az én anyám, és kik az én testvéreim? És kinyújtván kezét az ő tanítványaira, monda: Ímé az én anyám és az én testvéreim! Mert a ki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát, az nékem fitestvérem, nőtestvérem és anyám.” (Mt 12,48–50)

⁷¹ „Hogy nagy az én szomorúságom és szüntelen való az én szívemnek fájdalma. Mert kívánám, hogy én magam átok legyek, elszakasztva a Krisztustól az én atyámfiáért, a kik rokonaim test szerint. A kik izraeliták, a kiké a fiúság és a dicsőség és a szövetségek, meg a törvényadás és az isteni tisztelet és az ígéretek. A kiké az atyák, és a kik közül való test szerint a Krisztus, a kik mindeneknek felette örökké áldandó Isten. Amen.” (Róm 9,2–5)

Az utóbbi évtizedek zűrzavaros korszakában az öntelt és türelmetlen nemzeti szellem – fájdalom – korunk levegőjét is megrontotta többfelé. A szereplők változnak, de a szellem ugyanaz.

Itt is, ott is ellenséges tüzek csapnak fel, lelkiismeretlen vagy korlátolt emberek és csoportok az ellentétek kiélezésére, az ellenségeskedések szítására és azok nyomán hódítási vágyuk kielégítésére használják ki a meglévő nemzeti különbségeket, holott a nemzetek és a fajok közt csak nemes versenynek volna szabad kifejlődnie, nem pedig ellenséges versengésnek. Az utóbbi erősen bénítóan hat az emberiség egészséges közszellemének kialakulására. Az Írás is megmondja: „*Az igazság felmagasztalja a nemzetet, a bűn pedig gyalázatára van a népeknek*” (Péld 14,34).

Az ipari forradalom, mint a kapitalizmus és a szocializmus szülőanyja

A gőzgép, annak nyomán a vasút meg a gőzhajó feltalálása az egész világ gazdaság életét megváltoztatja. Még jobban fokozza ezt a nagy átalakulást a villany, gáz, benzin hajtóerővé váló átalakítása. A kézműipar helyett hatalmas gyárak keletkeznek, a céhekben tömörült mesteremberek helyébe pedig a gyári munkásoknak egyre hatalmasabbá váló tömegei lépnek. A közlekedési eszközök tökéletesedése folytán a világkereskedelem óriási lendületet vesz. Forradalmi méreteket ölt nemcsak a termelés, de a szállítás is. A távolságok jóformán eltűnnek. Ezt a nagy átalakulást ipari forradalomnak nevezzük. Iparinak azért, mert elsősorban az ipar világában megy végbe, forradalomnak azért, mert valósággal a forradalom mindent magával sodró erejével valósul meg. 1760-ban kezdődik ez a brit világban. Itt vannak meg leginkább ennek az előfeltételei, azután a többi országban folytatódik.

Az ipari forradalom azzal kezdődik, hogy feltalálják a gőzgépet és a vasnak vasérből szénvel való kiválasztását. A szövés és fonás technikája is gyorsan megváltozik. Sorjában létesülnek a gyárak, és vele karöltve egyre jobban összezsugorodik a mezőgazdaság. 1825-ben G. Stephenson kezdetleges gőzmozdonya Stockton és Darlington közt – kb. 23 km óránkénti sebességgel – megteszi az utat. 1831-ben Manchester és Liverpool közt megindul az első rendszeres vasúti közlekedés. A kontinens országaiban sorjában keletkeznek vasutak. A Rotschildok felismerik a vasút rendkívül nagy fontosságát a gazdasági élet világában. Buzgóbban látnak hozzá több vasútvonal létesítéséhez. A brit földön föllendülő gazdasági élet – mint láttuk – 1846 májusában megteremti a vám- és monopóliummentes szabad kereskedelmi rendszert. Ennek révén valósággal özönlének az áruk a szomszédos országokba. A közlekedési- és szállítási eszközök tökéletesedése még inkább fokozza ezt. Európa többi országa ráeszmél arra, hogy ha ők is át nem alakítják gazdasági életüket, a brit gyáripar elárasztja őket termékeivel. Így indul meg a szomszédos, majd a távolabbi országokban az iparosodási folyamat. Ezekben részben később kezdődik az ipari forradalom, rész-

ben lassúbb menetű. Több országban csak most indul meg, egyes országokban pedig úgyszólván még alig indult meg. Éppen ezért erős versengés folyik az iparúzó államok közt, hogy melyikük érdekkörében kerüljenek az ilyen országok.

Az ipari forradalom nyomán gyors egymásutánban keletkező gyárak életre keltéséhez tőkére, azután megint csak tőkére van szükség. Így születik meg a tőkésék, a kapitalisták világa és a kapitalizmus rendszere. Ezt viszont az erkölcsi szempontokat gyakran tekintetbe nem vevő önzésével, amelyet meglepő őszinteséggel szent önzésnek (sacro egoizmo-nak) nevezett el Salandra volt olasz miniszterelnök, életre hívja a munkásság szervezkedését a tőkésék részéről hol kisebb, hol nagyobb mértékben megnyilvánuló kizsákmányoló törekvésekkel szemben. Az ipari munkás a régebbi céhbeli segédhez képest sokkal jelentéktelenebbé válik. Míg azelőtt, úgyszólván minden céhbeli segéd előtt ott állt a lehetőség, hogy „remek munkájá”-nak elkészítése után ő is mesterré válik, most szinte a reménysége is elvész annak, hogy valaha ő is gyáros lehessen. Míg azelőtt mesterével együtt dolgozott, ma a gyáros a legritkább esetben érintkezik vele. A tőke és a munka szinte elkülönül egymástól. Különösen ott nagyon szembeötlő ez a változás, ahol a gyár vagy a vállalat részvényesek kezében van. Sok részvényes nem is tudja, hol van a gyár, nemhogy annak munkásait ismerné, vagy látná valaha. Emellett a gyári munkás alig leli örömét munkájában. Míg azelőtt a segéd gyönyörködhetett a keze alól kikerülő kész munkákban, most – a termelés óriási arányúvá válása folytán – a legtöbb munkás csak egy-egy mozdulatot tesz az előtte futószalagon továbbhaladó, készülőfélben lévő ipari terméken. Ez az egyoldalú mozdulat, amit heteken, hónapokon, vagy talán éveken át végez, hihetetlenül egyhangúvá, sivárrá teszi életét. Talán még ennél is nagyobb baj, hogy a gép kezelése olyan könnyű, hogy gyermek, vagy nő is elláthatja azt, amit az alacsonyabb munkabérré tekintettel a tőkésék nem igen mulasztanak el, részben még ma is kihasználni. Ez viszont sok férfi munkáskezet tesz feleslegessé, különösen ott, ahol már önműködő gépek vannak, és csak egy-egy munkás vigyáz több gépre.

A nagyarányú termelés világában – egyfelől a gazdasági válságok, másfelől a veszedelmes méreteket öltő verseny folytán – többször váratlan zökkenők állnak be. Ez több esetben a munkások ezreinek és ezreinek elbocsátását vonja maga után. Máról-holnapra tízezrek, néha százazrek vesznek el kenyerüket. Így a gyári munkások és családjuk élete több tekintetben bizonytalanná válik.

A tőkésék csak a legritkább esetben hajlandóak számottevő áldozatot hozni ennek megakadályozása érdekében. A tőke birtokosainak lelkét az esetek nagy többségében nem a közösség, hanem a maguk önző érdekei töltik be. A legtöbben nem érzik át annak az evangéliumi tanításnak a mélységét, hogy ők sem lehetnek addig boldogok, míg nem boldogok körülöttük élő embertársaik

és senki sem lehet boldog más boldogtalanságának árán. Fájdalom, végtelenül kevesen érzik át a Bibliának azt a nagy igazságát, hogy míg egy tag szenved, vele szenvednek a többiek is (I Kor 12,26⁷²). A legtöbb tőkéstől távol áll a sáfárság gondolata.

Végül, míg a cégbeli segéd a legtöbbször elfogadható körülmények közt mestere családjában élt, azzal együtt étkezett, addig most a munkás és a munkaadó nemcsak a munkában, de a munkahelyen kívül is elszakad egymástól. A gyáros több fényesen berendezett villában vagy palotában él, míg a gyári munkás sokszor egészségtelen tömeglakásban szorong családjával. Az ipari gócpontokban szinten gomba módra nőnek ki a földből úgyszólván máról-holnapra, a milliós városok és ezek munkásnegyedei. A XIX. század elején Nagy-Britannia lakosságának kétharmad része még falvakban lakott, most a városi lakosság az ország lakosságának négyötödét alkotja, bár lakóinak száma 1861-től húszmillióról csak ötvenmillióra emelkedik. A városok egész sora keletkezik a XIX. században. Az Egyesült Államok milliós városai mind ekkor jönnek létre. 1790-ben még csak hat olyan város van, amelynek a népessége meghaladja a nyolcezretet, ma már hat olyan van, amelyé az egymilliót is meghaladja, és New York lett a világ legnagyobb városa. Több mint harminc város van ma már a világon, melynek lakossága meghaladja az egymilliót. Európában több mint harminc városban él félmilliónál több lakos.

A nagyvárosok csalogatják a falvak népét. A több szórakozás és könnyebb megélhetés reményeire hatalmas tömegeket vonz a városokba. A rosszul megalkotott szegény törvények is sok dolgozni nem szerető embert csalogatnak nagyobb városokba. A világvárosokban születik meg a tömegnyomor és érlelődnek meg a szociális problémák. Ezek a nemkívánatos körülmények fokozzák a szociális ellentétek kiéleződését, és egyre hangosabban követelik azok megoldását. Mindez közvetve nagymértékben hozzájárul a gyárosok és a bizonytalan helyzetben lévő gyári munkások közt mutatkozó ellentétek kiéleződéséhez.

A munkásság úgy érzi, hogy a tőkések önzésével szemben erőteljes szervezkedéssel: szakszervezetek, munkáspártok alakításával, sztrájkokkal tud csak védekezni. Ez eredményezi a munkástömegek nagyarányú szervezkedését, mely egyre számottevő közéleti tényezőkké teszi azokat, különösen iparúzó államokban. Így születik meg a nagyvárosok világában a negyedik rend: az ún. „munkásproletáriátus”. E nélkül nem is beszélhetünk szocializmusról. Így fokozódik egyre jobban a szegények és gazdagok közt az ellentét.

A tőkések kezében felhalmozódó pénz egyre inkább hatalmába keríti legtöbbjük lelkét, s egyre magasabb korlátokat emel közéjük és a gyárakban, vállalatokban

⁷² „És akár szenved egy tag, vele együtt szenvednek a tagok mind, akár tisztességgel illetetik egy tag vele együtt örülnek a tagok mind.” (I Kor 12,26).

foglalkoztatott munkások közé. A munkások lelke egyre nagyobb elégedetlenséggel, keserőséggel, többször szinte már gyűlölettel telik meg a gyáruk, vállalatuk viteléhez szükséges tőkét nyújtókkal szemben. Úgy érzik, azok kiuzsorázzák őket: munkájuk révén meg nem szolgált összegekkel fokozzák amúgy is tekintélyes tőkéjüket. Különösen ott éleződik ki erősen az ellentét, ahol sem a munkaadók, sem a munkások nem tanulják meg, hogy – az evangélium tanácsát követve – szerényebb mértékre csökkentsék igényeiket. Kívánatos lenne, hogy se a tőkés ne lázítsák szerény sorban élő munkásaikat oktalan fényűzésükkel, se a munkások lelke ne teljék meg gyűlölettel munkaadóikkal szemben, jóval szerényebb és bizonytalanabb anyagi viszonyaik miatt. Amennyiben a tőkés, és a munkások megtanulják ezt, és ahol a törvényhozás nem bizza a tőkés jóindulatára azt, hogy meddig hajlandóak elmenni a munkások jogos érdekeit megvédő intézkedések terén, hanem önmaga alkot a munka és a munkásság védelmét biztosító céltudatos szociális törvényeket, ott megtalálják a békés kiegyenlítődés útját és nem kerül sor forradalomszerű kirobbanásokra. (Munkások és családtagjaikat betegség, baleset, munkaképtelenség, öregkor esetére biztosító, az érdekösszeütközések, munkaidő, munkabérek, szabadságolások, elbocsátások megnyugtató elintézésének módját szabályozó törvények.)

Őszinte örömkre, a krisztusi lelkületű kapitalisták és munkaadók számottevő csoportjával is találkozunk a legújabb kor gazdaságtörténetében. Ezek tudják, hogy nagy vagyonuk nem arra való, hogy esztelenül eltékozzák, mert az nem az övék, hanem az Örökkévaló Istené. Aki csak rá bízta azt, hogy – mint hűséges sáfárok – az Ő dicsőségére gyümölcsöztessék azt. Ezek megbecsülik munkásaikat és igyekeznek azok méltányos érdekeit előmozdítani. Csak néhány kiemelkedő egyéniséget említünk meg közülük.

Ilyen a skót származású A. Carnegie, az „acélkirály”. Öreg korában visszamegy Skóciába. Ott él szerény visszavonultságban. A dúsgazdag ember sohasem dohányzott, szeszes italt nem ivott. Késő vénségéig makkegészséges volt. Gyári munkásai számára négymillió dolláros alapítványt tesz. Öt és fél millió dollárral népkönyvtárakat létesít New Yorkban. Mintegy kétezer angol könyvtár létesül adományaiából. Pittsburgh városát nemcsak könyvtárral, de múzeummal, kiállítási termekkel, iskolákkal ajándékozza meg. Skóciában több millió dollárral egyetemet alapít. Ide a legszegényebb ifjakat is felveszik, ingyen tanítják, tanulmányi idejük alatt nemcsak megélhetésükről, de nemesebb szórakozásaikról is gondoskodnak. Az ilyenek kötelezettséget vállalnak, hogy ha boldogulnak az életben, a rájuk fordított pénzt visszatérítik, hogy minél több hasonló sorsban élő ifjú társukat segíthessenek a jövőben is. Segíti azokat az egyetemi vagy főiskolai hallgatókat, akik az angol nyelvű egyetemek és főiskolák elég magas tandíjait nem tudják fedezni, bárhonnán hozzá fordulnak. Ilyen módon is ezer meg ezer hallgatót segít. 10, majd 12 millió dollárral megalapítja a Carnegie-intézetet tudományos vizsgálódásokra, kutatásokra és felfedezésekre. 50 millió dollárral

alapot létesít mások életének megmentői számára. 15 millió dollárral nyugdíj-alapot hoz létre egyetemi professzorok számára. 10 millió dollárral világbéke alapítványt tesz. 79 éves korában, nem sokkal az első világháború kitörése után meghal.

Ez a bőkezű adakozó megírja önéletrajzát: a jólét evangéliumát. Ebben ezt írja: *„Nem a nemesek és a fejedelmek intézik ma már a világ sorsát és nem a harcmezőkön és a tanácstermekben dől el a jövő, hanem a tudósok és munkások műhelyeiben. ... A nagy találmányok, az irodalom örökbecsű alkotásai csaknem mind olyan emberek művei, akiknek a bölcsője csaknem kivétel nélkül szegénységben ringott. ... Nem a szegénységet kell kiküszöbölni a világból, hanem az okatlan fényűzést.”* A milliomosokról írt cikkében ezeket olvassuk: *„A pénz ne legyen ura és parancsolója az embernek, hanem csak szolgája. ... Akár akarja a milliomos, akár nem, a ma fennálló viszonyok közt nem vonhatja ki magát az alól a törvény alól, amely arra kényszeríti, hogy az egész emberiség javára fordítsa vagyonát. ... A méhkasban nem ölik meg a mézet adó méheket, hanem csak a heréket. ... Közel van már az a nap, ... amikor a milliomos parlagon heverő millióival, amelyek felett szabadon rendelkezhetnék és mégsem gyümölcsözteti tisztesség nélkül gyalázatban fog elmúlni. ... Csak akkor lesz a milliomos a társadalom áldása, ha fölös gazdagságát már életében helyesen fel tudja használni. ... Szánalomra méltó ... annak az élete, aki nem tud okosabban cselekedni, mint lelkét elnyomni a nagy halom arany szemlélésében, mely lehúzza őt az erkölcsi posványba! ... Az a gazdagság jutalma, ... hogy megszépíti és meggazdagítja az utánunk következő nemzedék életét.”* Carnegie élete valóban példaadás sokak számára.

H. Ford az „autókirály”, is példamutató módon megbecsüli munkásait. Mindjárt kezdetben, 1912 tavaszától alkalmazza óriási üzemében a futószalag rendszert. Ez a munkások teljesítőképességét megháromszorozza. Az autógyártáshoz szükséges összes anyagot saját gyáraiban és telepein állítja elő, ezeket saját vasútjai és hajói szállítják. Annak a munkásnak, aki egy évig dolgozik nála, fizetésének 5 %-át, aki két évig, fizetése 7,5 %-át, aki háromig, fizetése 10 %-át adja haszonrészesevésül. Az a bölcs törekvés vezet, hogy munkásai is érdekeltek legyenek a vállalat megerősödésében. Munkásainak haszonrészesevésést ad teljesítményük arányában, emellett átlag egy-egy dollárral többet fizet naponként, mint a többi gyárak vagy üzemek. 1915-től napi öt dollárt, később napi hat dollárt. Alkalmazottainak 60 %-a ennél a minimális bérösszeznél is többet kap. Ezzel eléri azt, hogy kétszázezer vásárlója van saját alkalmazottai köréből. Nevelni is akarja munkásait: figyelembe veszi életmódjukat.

Ford egyfelől folyton emeli a munkabéreket, másfelől egyre jobban leszállítja gyártmányainak árát. A háború után egymillió autót ad már el évenként. Az autók mellett traktorok gyártását is elkezdi. Később repülőgépeket is gyárt. Egy traktor kezdetben 885 dollárba kerül, később fokozatosan 395 dollárra száll alá

az ára. Bár a háború után nagy nehézségei vannak, minthogy közben az összes részvényeket összevásárolja, a munkásainak járó hét millió dollárt elsőként fizeti ki, bár meg is tagadhatná ezt. A gazdasági válság idején ismételten leszállítja az árakat.

Lever, a világhírű Sunlight (Napsugár) szappan gyártója is nagyon megbecsüli munkásait. Ő építi a világon az első gyárfalut, a Sunlight-ot. Ebből hamarosan város lesz. 1924-ben már 6500 lakóház van ott több ezer lakossal. Munkásainak haszonrészesevé ad. Életbiztosítást köt számukra, magasabb állásban lévő tisztviselőinek 4000 fontosat is. A díjakat a vállalat fizeti. A munkások számára üdülőtelepet létesít, betegség esetére biztosítja őket. Sokat áldoz iskolai célokra is.

J. D. Rockefeller, a „petróleum király”, kinek családja Németországból vándorolt régebben Amerikába, rendkívül sokat áldoz jótékonyági, különösen egészségügyi célokra. 56 éves korában visszavonul az üzleti élettől. Nagyon szerényen és mértékletesen él, a tej a fő tápláléka. Ilyen mértékletes életmód mellett 95 évig él. Ő alapítja a „Standard Oil Company” nevű vállalatot. Megszervezi a petróleum világpiacon. Raktárakat létesít az egész világon. A mindössze egy millió dollárral alapított vállalat vagyona három-négy évtized alatt félmilliárd dollárra növekedik. Ez a százmillió dollárra emelkedő alaptőke után 40 % osztalékot fizet. Annál könnyebben megteheti ezt, mert közben 400 millió dolláros tartalékalapot is létesít. Több mint 60 ezer embert alkalmaz, akik számára öreg-ségi nyugdíjat ad.

Rockefeller rendkívül sokat áldoz jótékony célokra. Ennek áldásait világszerte tapasztalják. 1907-ben alapítja New Yorkban a Rockefeller-intézetet, elsősorban orvosi tudományos kutatások céljaira. Ennek hatalmas felhőkarcoló épülete van. Tanítási célokra is nagyon sokat áldoz. Mezőgazdasági szakembereket és vegyészeket küld a falvakba, hogy a földműveseket az újabb és eredményesebb mezőgazdasági eljárásokra tanítsák. Ápoló-képző intézetet alapít. Sok alapítványt tesz a chicagói egyetem céljaira. Egyesek szerint kb. 600 millió dollárt ad tudományos és jótékony célokra. Mint buzgó baptista, nagy összegeket adományoz egyházának is. New Yorkban hatalmas katedrális építtet a tenger partján.

J. Pierpont Morgan, a „bank király” is sokat áldoz, sok ínségesen segít. Kétszáz társaság felett rendelkezik. Utódja, a fiatal Morgan kitűnő munkatársaival megalapítja az acéltrösztöt. Ez Carnegie vállalatát is csatlakozásra kényszeríti. Nagy szervezetet foglalkoztat az ínségesek intézményes ellátása érdekében. Negyedmilió dollárért megveszi Luthernek azt a kéziratát, amelyet a worms-i birodalmi gyűlés után ír V. Károly császárhoz, melyben megfogalmazza hitvallását. Ezt II. Vilmos német császárnak ajándékozza.

Megemlékezünk a holland eredetű C. Vanderbilt-ről is. Először hajókat, később gőzhajókat építtet, melyeket Európában is kezd járatni. Észak és Dél háborúja-

ban sok hajót adományoz hazájának. Később „az amerikai vasutak koronázatlan királya”. Így lesz Amerika első milliárdosa. 1877-ben halt meg. 90 millió dollárt hagyományoz jótékony célokra, egyetemet is alapít. A család egyik leszármazottja V. Cladys Széchenyi Lászlónak, az Egyesült Államokba küldött, volt követünknek lett a felesége.

Néhány szóval megemlékezünk még W. R. Hearst-ről, az „újság király”-ról, a világ egyik leghatalmasabb újságkonzernjének tulajdonosáról. A Vezúv kitörése alkalmából a környék nyomorgó olasz népét megsegíti. Megemlékezünk még a Zeiss-alapítvány tevőjéről. Kilenc óráról, nyolc órára szállítja le önként alkalmazottai munkaidejét, és nőülő munkásainak kéthetes fizetéses szabadságot biztosít. A dinamit gyártásából meggazdagodó A. Nobel 1896 végén 31,5 millió svéd koronára rügő vagyonából alapítványt létesít. Ez az összeg 1901 végéig 36 millióra emelkedik. Ennek kamataiból évenként 600 ezer svéd koronát adnak egyenlő részletben öt tudományág képviselőinek, akik egyfelől a fizikai, a kémiai, az orvosi tudományok, másfelől az irodalom és a békéért való küzdelem terén a legkiválóbb eredményt mutatják fel. Nobel megelőzi ezzel Carnegie és Rockefeller alapítványait is.

Ha a legutolsó alapítványtevőről azt mondhatná is esetleg valaki, hogy így akarta kiengesztelni az emberiséget azért a sok sárért, amit az a dinamit gyártásával kapcsolatban szenvedett, a többiekéről, meg a hozzájuk hasonló, krisztusi lelkületű kapitalistáról és munkaadóról már aligha lehetne ezt mondani. Érzik, hogy nagy vagyonukat, melyre a legtöbben szerény viszonyok közül származva tesznek szert, Istennek köszönhetik, ezért Őt tartják vagyonuk igazi tulajdonosának, míg önmagukat csak sáfároknak, akik csak akkor nem válnak méltatlan kezelőivé vagyonuknak, ha annak fölöslegét Isten dicsőségére, embertársaik javára fordítják.

Ha elég sokan lépnek a krisztusi lelkületű kapitalisták és munkaadók nyomdokaiba, különösen a tengerentúli világban, ahol valósággal szégyen kezd lenni, ha valaki gazdag létére nem áldoz a közösség céljaira, mégis fájó szívvel kell megállapítanunk, hogy a tőkések nagyobb része világszerte nem ezen az úton jár.

Éppen ezért az egyes államok törvényhozásának kötelessége, hogy – a magasabb erkölcsi követelményekre figyelemmel nem levők elég nagy számára tekintettel – ne a tőkések és munkaadók jóindulatától tegyék függővé alkalmazottaik és azok családtagjainak tisztességes megélhetését, hanem kibúvókat nem ismerő törvények írják elő, hogy betegség, baleset, munkaképtelenség, rokkantság, agykori gyöngeség esetére az előírt módon gondoskodjanak minderről. A törvényhozásoknak a munkaadók és munkavállalók között felmerülő vitás kérdések intézményes elintézési módjáról is gondoskodniuk kell. Minden törvényhozásnak elsőrangú kötelessége, hogy megakadályozza a gyöngének az erősek részéről való kizsákmányolását.

Mivel a tőkésék – az emberiség kárára – nem tanulták meg ezt, a törvényhozás viszont többfelé késlekedett a korszerű munkásvédelmi törvények megalkotása terén, ezért vált az ipari forradalom a legtöbb országban egyfelől közösségbomlasztó erővé, másfelől a tőke hatalmával szemben szervezkedő munkásságnak – a munkástömegeket a nemzeti határokon túl tömörítő tömegmozgalmi révén – új, hatalmas, több vonatkozásban nem egészen kívánatos közösségformáló erővé.

A munkásság érdekeinek megvédelmezésére irányuló mozgalmak

A tőkésék és a gyáripari munkások harcában a szocialista mozgalom egyre hangsúlyosabban követeli, hogy az állam nyújtson hathatós védelmet a munkás tömegeknek a tőke birtokosai részéről a gazdasági szabadság világában alig korlátozott kizsákmányolási lehetőségeivel és túlzó érvényesülési vágyával szemben. Nem elégszik meg ennek pusztán hangoztatásával, hanem olyan közösséget akar teremteni, amely egyfelől lehetetlenné teszi az egyéni önző érdekek érvényesülését, másfelől megoltalmazza az egyént mindenféle kizsákmányoló törekvessel szemben. Aszerint, hogy a tervezett közösség milyen mértékben korlátozza az egyént, mennyi szabadságot enged neki, a szocialista rendszerek egész sora támad. Más kérdés, hogy a közösségbe kényszerítés kárpótolni tudja-e az egyént az adozatul adott szabadságáért? És ha valóban tudná is, megéri-e ez a kárpótlás azt, amit az egyéniségéről nem egykönnyen lemondó embernek adnia kell azért cserébe? Valljuk be őszintén, ma még ott tartunk, hogy inkább az bizonyos, amit oda kell érte adni, de jóval bizonytalanabb, mit kap érte az egyén? Minden szocialista irányzat több-kevesebb változattal azt ígéri, hogy megvalósítja a paradicsomot a földön. A szomorú valóság az, hogy ezt ma még hiába keresik az annak földre szállásáért oly sok áldozatot hozó munkások.

A szociális küzdelem a harmadfélezer esztendővel ezelőtt Platón-nal kezdődő, az újkor hajnalán Morus Tamással, ma a XVIII-XIX. század idealista szocialistáival folytatódó utópisztikus álmodozás világából meglehetősen hosszú fejlődés után érkezik el a XIX. század derekán az első számottevő munkásmozgalomhoz: a szociáldemokráciához. Ennek a politikai életben való fokozottabb részvétele és elpolgáriasodása ellenében jelentkezik a forradalmi szindikalizmus. Az angol-szász világban jóval mérsékeltebb alapokon szervezkedik a munkásság. A római egyházhoz hasonlóan, az evangéliumi egyházak is megteremtik a maguk szocialista mozgalmát. Az igazságosabb társadalmi rend megteremtésére irányuló gyakorlati törekvések terén is több jó szándékú, de egészen sikertelen kísérlettel találkozunk. Ezek élénken rávilágítanak arra, hogy sokkal nehezebb ennek a kérdésnek a megoldása, mint a legtöbben gondolják.

A szociáldemokrácia létrejövetele Marx Károly (1818–1883) nevéhez fűződik. Hűséges társa, Engels Frigyes (1810-1895), a jómódú textilkereskedő szerepe kezdetben inkább Marx anyagi támogatására, később Marx eszméinek bővebb

kifejtésére szorítkozik. Marx rendkívül érdekes egyéniség. Életkörülményeinek sajátos alakulása belesodorja a szocialista mozgalomba. Zsidó ügyvéd, Mordeháj Henrik fia. Anyja Pressburg Henrietta. Apja, amikor fia hatéves lett, az evangélikus vallásra tér, és a Marx nevet veszi fel. A család összeköttetésbe kerül az előkelő Westphalen családdal, amelynek egyik fia porosz miniszter lesz. Az ifjú Marx az ő nővérét, Jennyt veszi feleségül. Már fiatalabb éveiben megtanul franciául, angolul, a bonni meg a berlini egyetemen filozófiát és történelmet tanul. Megszerzi a bölcsészdoktorátust. Egyetemi professzor szeretne lenni, és 24 éves korában habilitáltatni kívánja magát a bonni egyetemen, a kar azonban nem tartja kívánatosnak Marx magántanárrá képesítését. A tudományos reménységében csalódott ifjú újságíróskodásra adja a fejét. Két év múlva a porosz rendőrség kiutasítja az országból. Feleségével együtt Párizsban telepedik le. Itt ismerkedik meg Engels Frigyessel, aki anyagilag is támogatja. Franciaországból is kiutasítják, ezért Brüsszelbe megy. Onnan néhány év múlva visszatér Kölnbe, ám Németországból ismételen kiutasítják. 1849-ben végleg Londonban telepedik meg, és itt halt meg. Milyen más irányt vett volna élete, ha a bonni egyetem nem üti el a magántanárrá habilitálás lehetőségétől, meg ha a német és a francia rendőrség nem utasítja ki. Tudományos vágyainak meghiúsulása nélkül aligha vált volna a nemzetközi szociáldemokrácia megalapítójává.

Marx nem annyira önálló tehetség, mint inkább erős szintetizáló képességgel rendelkező nagy szervező egyén. A szociáldemokrácia eszméit több rendszerből szedegeti össze. Tanításában korának úgyszólván minden eszmeáramlata találkozik. Mindenekelőtt Rousseau-val és a felvilágosodás többi zászlóvivőjével együtt hisz Marx is az embereknek természettől fogva való egyenlőségében és a környezet átalakító hatalmában. Erős hegeli hatások mellett (ilyen részben szocializáció-elmélete is) a történelmi materializmust A. N. Condorcet-től (1743–1794), a társadalmi viszonyoknak átalakító hatását R. Owen-től (1771–1858), az osztályharc elméletét A. Thierry-től (1795–1858) és F. Guizot-tól (1787–1874), hasznossági elveit J. Bentham-tól, koncentráció elméletét L. Blanc-tól (1832–1882), az érték és munkabér-különbözet gondolatát Fichte-től, értéktöbblet elméletét W. Thompsontól (1785–1833), a tőke felhalmozódását A. Comte-től (1798–1857) veszi. Marx kíméletlen kritikus. Ebben az erősen pesszimista világnézetében komoly májbetegség is része lehet.

Munkái közül kettő válik a szocialista mozgalom történetében rendkívül fontosá: a *Kommunista kiáltvány* és *A tőke*.

A *Kommunista kiáltványt* (előbb Ipolyi Tamás, Majd Szabados Sándor fordításában jelent meg magyarul) egészen fiatalon, Engels Frigyessel együtt írják, és a brüsszeli „Igazságosak Szövetsége” elé terjesztik. Engels-szel együtt már előbb belépnek ebbe a Szövetségbe, amelynek 1847-ben, Londonban tartott kongresszusa megbízásából írják a kiáltványt, még abban az évben. Ennek hatása alatt

az „Igazságosak Szövetsége” átalakul „Kommunisták Szövetségévé”. Aligha járunk távol az igazságtól, ha a szervezet eszméit nagyrészt Marxnak tulajdonítjuk. Benne van ebben Marx későbbi munkáinak úgyszólván minden alap gondolata, bár később jelentősen módosítja.

A *Kommunista kiáltvány* az ún. történelmi materializmus dokumentuma. Ez a történelem minden kiemelkedő eseményét anyagi okokra vezeti vissza. A kiáltvány nagy lendülettel, szinte próféta tüzzel íródott. A XIX. század derekán mutatkozó, erősen gyakorlatias történelmi irányzat érződik rajta. Ez az irányzat háttérbe szorítja „a természettől fogva jó ember” gondolatát, mely Rousseau-nak és a felvilágosodás iskolájának kedves eszméje. E helyett azt tanítja, hogy az emberben mindig az önző indítékok kerekednek felül. Bentham-mel együtt Marx is azt vallja, hogy a világon mindent az érdek mozgat és az eszme mindig kudarcot vall, valahányszor elkülönül az érdektől.

A Kommunista kiáltvány szerint a társadalmi élet alapja a gazdasági tevékenység: a termelés és a megtermelt javak kicserélésének módja. A társadalmi élet mozgó ereje az osztályharc, melyet a termelésben elfoglalt helyük és érdekeik szerint osztályokká tömörült emberek vívnak egymással. Ennek a harcnak átalakító hatása van nemcsak a gazdasági viszonyokra, de az alkotmányra, a kultúrára, a vallási nézetekre, az erkölcsi felfogásra is.

A kiáltvány szerint minden eddigi társadalom története osztályharcok története. Ma a polgárság, a burzsoázia és a proletáriátus vívja harcát egymással. A polgárság, a burzsoázia a régi pusztuló gazdasági rendet, a proletáriátus a kialakuló új rendet képviseli. Az új szocialista mozgalom eltörli az eddigi szerzési módot, a magántulajdont, és a vagyonszétosztást teszi helyébe.

Marx észreveszi a gazdasági, a társadalmi és a politikai jelenségek közötti összefüggést. A politikai törekvések alapjukban véve a társadalmi osztályok hatalmi megjelenései. Proletáriátuson nem a népet, nem a szegény embereket: csak a gyári munkásságot érti. A proletáriátusnak gazdasági érdekei megvédelmezése és a termelési eszközök közös tulajdonba vétele érdekében osztályharcot kell vívnia a burzsoáziával. A burzsoázia és a proletáriátus közt lévő osztályellentét csak harc útján oldható meg. A munkásság a proletárdiktatúra révén ragadja magához a hatalmat.

Ezekkel a gondolatokkal Marx a proletárokba bizalmat és hitet önt. Beléjük neveli azt a fanatizáló gondolatot, amivel a *Kommunista kiáltvány* is végződik: „A proletároknak láncakon kívül más veszténivalójuk nincs, de megnyerhetik az egész világot. Világ proletárjai egyesüljetek!” Marx a harcot teszi a XIX. század második felében felnövekvő proletár nemzedék jelszavává.

Marx alapvető gazdasági tanait *A tőke* (Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie) című nagy munkájában fejti ki. Ennek két első kötetét ő maga írja,

a harmadikat barátja, Engels Frigyes, míg a negyediket a szociáldemokrácia későbbi szellemi vezére, Kautsky Károly. Ezen a munkáján már meglátszanak az 1848. évi forradalmak balsikerei.

Szocializmusa még most is forradalmi, gyakorlatilag azonban már a fejlődésre, az evolúcióra támaszkodik. Az 1871-évi párizsi kommün figyelmét újból a kommunizmus felé fordítja, de annak megszűnése megint kijózanítóan hat rá.

Marx gazdasági rendszerének legfőbb gondolata, tanainak mintegy tartóoszlopa az értéktöbblet elmélet: a megfizetett munkaerő és a tényleges hozadék közt mutatkozó különbség. Eszerint a munkás nemcsak annyit dolgozik, amennyivel a munkaereje biztosításához szükséges értékeket kitermeli, hanem bizonyos többletmunkát is végez. Az üzem vagy gyár tulajdonosa ezt akár a munkaidő meghosszabbításával, akár fokozottabb munkával, akár a gépek teljesítőképességének fokozásával még inkább növelheti. Ez a meg nem fizetett munkatöbblet, amely a tőkés zsebébe kerül, Marx híres „értéktöbblete” (Mehrwert).

Ezt a ma is vitás alap gondolatot már nemcsak a nem-marxisták, de a marxizmus legbuzgóbb hívei közül is tagadják, így Bernstein is. Ezt a munka nélkül szerzett, „a kizsákmányolt munkástól elharácsol” többletet, az értéktöbbletet a gyáros részben elkölti, részben a vállalat fejlesztésére, a vállalat tőkéjének növelésére fordítja. Ez a *kizsákmányolási elmélet* (Ausbeutungstheorie). Az értéktöbblet a tőkék felhalmozódására (akkumulációjára), ez viszont azoknak néhány kézben való összpontosulására (koncentrációjára) vezet. Ez a munkásosztály egyre fokozódó nyomorához (Verelendungstheorie), majd a proletár-diktatúra kitörésével a régi rend összeomlásához vezet. Amint gazdasági okokból áll elő az állam, a család, a vallás, éppúgy a gazdasági okok átalakulásával ezek meg is szűnnek.

Marxnak több helytelen gondolata közül kettő mellett nem haladhatunk el anélkül, hogy néhány megjegyzést ne fűzzünk hozzájuk. Annál inkább meg kell ezt tennünk, mert ezek a gondolatok napjainkban is fontos szerepet játszanak. Az egyik a proletárdiktatúra gondolata, a másik az értéktöbblet elmélet.

A proletárdiktatúra, a marxizmus legigazságtalanabb és a legveszedelmesebb gondolata, Sombart szerint Robespierre vezethető vissza.

A történelmi tanúság és a józan belátás erőteljesen tiltakozik az ellen, hogy az erőszakot új gazdasági és társadalmi rendet teremtő erőnek fogadjuk el. A proletárdiktatúra az emberiségnek évszázadok küzdelmei árán kialakult jogi meggyőződése szerint csupán akkor válhatnék igazságossá, ha az a gyári munkás proletáriátus, akiken a marxizmus a proletáriátust érti, egy ország lakosságának abszolút többségét alkotná, és azt ennek a többségnek annyi tagja akarná, hogy azok országos viszonylatban is többséget alkotnának. Ha nem ilyen országban akarják a proletárdiktatúrát megvalósítani, az egyetlen esetben sem tekinthe-

tő többségi akaraton alapulónak, tehát igazságosnak, hanem a kisebbség egyszerű terrorcselekedetének. Viszont az ilyen terrorcselekedetet, ennek még a kísérletét, sőt az erre való szövetkezést is a többséget alkotóknak feltétlenül joguk van a legkeményebb eszközökkel megakadályozni és megtorolni. Ha a többségnek tudomására jut, hogy a kisebbség ilyen akcióra készül, ilyenre szövetkezik, törvényes úton lehetetlenné teheti. A törvényes többség minden esetre nagyobb joggal tehetné meg ezt, mint azok a proletárok, akik kisebbségben, létük ellenére akarnak vagy készülnek ilyet tenni.

De mit szólnának ehhez a proletárdiktatúra elvét hirdető? Azt, hogy a kapitalizmus rendszere nem tetszik a kisebbségben lévő proletariátusnak, semmi körülmények között sem ad nekik jogot arra, hogy diktatúrával magukhoz ragadják a hatalmat és köztulajdonba vegyék a termelési eszközöket. Mit szólnának a kommunizmus hívei ahhoz, ha a tőkés is kikiáltaná egy nap a „tőkés diktatúrája”-t: egyszerűen bebörtönöznék vagy falhoz állítanák a kommunizmust vallók egész vezérkarát? Ez szemernyivel sem lenne igazságtalanabb, mint a proletárok diktatúrája. Általában hova vezetne, ha valamelyik ország lakosságának egy-egy töredéke, akiknek ez vagy az nem tetszik, egyszerűen összefogná és terrorral félre állítaná a más nézetet valló többség egész vezetőségét, és kezébe ragadná az ország kormányzását? Így pl. azok, akik érthető okokból ellenségei a bíraskodás rendszerének, összefognának, és a bűnözők diktatúrája címén terrorcselekedetet hajtanának végre a bíraskodás egész világában? Ez nyilvánvalóan teljes anarchiára vezetne.

A másik, az érték-többlet elmélet, és ami ezzel szorosan összefügg, a tőke jövedelmezőségének kérdése. A munkanélküli jövedelem első pillanatban igazságtalannak látszik. De nem mindig igazságtalan, mert többször csak látszólag munka nélküli. Mikor igazságtalan, mikor nem, elsősorban attól függ, hogy csupán tőkét adja-e valaki a vállalkozáshoz, avagy azzal együtt a munkáját is? Ebben az utóbbi esetben már kevésbé igazságtalan, hogy valaki nemcsak munkája tisztos ellenértékét kapja meg, hanem befektetett tőkéje után is részesedjék a haszonból. Nyilvánvaló, hogy többet kell kapnia az elért haszonból, mint annak, aki csupán munkájával járul hozzá a jövedelem eléréséhez. Ha befektetett tőkéjén földet, házat, vagy bármiféle árut vesz, vagy egyszerűen takarékbba teszi, ezek bármelyike jövedelmet hozhat számára. Nem szenvedhet tehát hátrányt csupán azért, mert nem ilyesmibe fektette pénzét, hanem a vállalat, az üzem létesítésére vagy fejlesztésére adta oda. Kétség nem férhet ahhoz, hogy a tisztos polgári hasznot, legalább a törvényes kamatot meg kell kapnia. Hiszen ha ezt az összeget mástól veszi kölcsön, azután is kamatot kellene fizetnie. Lehet, hogy a vállalkozó vagy gyártulajdonos egyben feltaláló is. Világos, hogy ezen a címen is megilleti őt jövedelem, hisz találmányát el is adhatta volna másnak.

Akik csak tőkéjüket vagy találmányukat adják oda a vállalkozáshoz, azoktól sem lehet elvárni, hogy minden ellenszolgáltatás nélkül tegyék ezt. Elvégre a befektetett tőkét sem úgy örökölték legtöbben, hanem becsületes munkájukkal vagy takarékoságukkal gyűjtötték össze. Míg mások elköltötték, vagy egyenesen eltékoztatták keresetüket, ők megtakarították; miért ne jövedelmezhetne ez a maguk vagy családjuk számára? Ez sem mondható tehát igazságtalannak. Hogyan lehetne elvárni tőlük, hogy minden ellenszolgáltatás nélkül adják oda pénzüket, ha – minden kockázatvállalás nélkül – egyszerűen takarékbba tehetnék, ott is kapnának utána kamatot.

Az igazságtalanság ott kezdődik, ahol a tőkéjüket befektetőknek vagy részvényeseknek a vállalatnál foglalkoztatott munkások rendes fizetésének rovására juttatnak túl magas jövedelmet, vagyis ahol a munkások kárára a törvényes kamatlábat tetemesen meghaladó haszonrészesedést vagy osztalékot kapnak. Lincoln Ábrahámmal, az Egyesült Államok rabszolga felszabadító, nagy elnökével együtt, mi is azt valljuk, hogy „a munka fontosabb, mint a tőke”, ennél fogva a munkások jogai feltétlenül megelőzik a tőkéséket, így a tőkéséket semmi esetre sem juthatnak jogosulatlan előnyökhöz a munkások rovására. Már Kálvin megmondotta, hogy pénzünk Isten és felebarátaink ellenében se nem kamatozhat, sem a legkisebb jövedelmet nem hozhatja. Nem a befektetett tőke tisztességes hozadéka igazságtalan tehát, hanem az, ha ez túl magas a munkabérek rovására. Viszont ha a munkások megkapják a maguk rendes munkabéréért, alig kifogásolhatja bárki, hogy a tőkéjüket befektetők méltányos haszonrészesedést, a részvényesek pedig nagyobb osztalékot kapjanak. Az állam fokozatos, progresszív adókulcs alapján még mindig jobban megadóztathatja ezt a magasabb haszonrészesedést vagy osztalékot. Ebben az esetben a közönségnek is több jut belőle, így még kevésbé lesz igazságtalan.

Azt se feledjük, hogy minden vállalkozás, minden tőkebefektetés kockázattal jár. Nagyon könnyen megeshet, különösen új vállalkozásoknál, hogy nem válik be a tőkebefektetés. Ebben az esetben a tőkéjüket befektetők, vagy részvényesek jóval kevesebbet kapnak, mintha ingatlanba, vagy más, hasznot hajtó vállalkozásba fektették volna pénzüket. Az is megtörténhet sikeres versenytársak miatt, vagy átmeneti gazdasági válságok alatt, hogy évekig pang a vállalat, így egyáltalán nem hoz jövedelmet. Nagyobb gazdasági válságok idején meg is bukhat a vállalkozás, így a tőkéséket és a részvényeseket el is veszíthetik a pénzüket. Ki kárpótolja őket ezért? Vajon mit szólnának a munkások, ha ilyen esetben a tőkéséket, vagy a részvényeseket azzal állnának elő, hogy a munkások megszolgált bérének egy részét vonják le, és abból kárpótolják őket?

Szemernyivel sem lenne ez igazságtalanabb, mint az a követelés, hogy minden „értéktöbblet” a munkások kezébe jusson. Sőt még igazságtalanabb lenne, mert a munkások még ún. „kiuzsorázásuk” esetében is kapnak valamit. Ezért nem

mondható igazságtalannak, ha a tőkés, a részvényesek, akiknek a pénze esetleg huzamosabb ideig nem jövedelmez, sőt elvesztésének kockázatát is vállalják, a vállalkozás kedvezőbb eredményessége esetén a törvényes kamatlábat meghaladó haszonrészeseledést vagy osztalékot kapnak. Természetesen, ez nem fokozható végletekig. Ebben az esetben valóban igazságos volna már az értéktöbblet ellen indított harc.

Ám van olyan terület, ahol sok esetben joggal beszélhetünk meg nem szolgált, munkanélküli jövedelemről. Ez az örökösödés. A munkanélküli jövedelmek közt kétségtelenül ez áll a legelső helyen, mert az esetek nagy részében az örökösök semmivel sem járulnak hozzá az öröklött vagyon létrejöttéhez vagy gyarapításához, így az örökség az esetek túlnyomó részében valóban munka nélkül nyert „értéktöbblet”. Bár nem vitatható senkinek sem az a joga, hogy családtagjai jövőjének emberileg lehetséges biztosítása érdekében fokozott munkát fejtessen ki és fokozott mértékben takarékoskodjék, mégis a társadalmi rend igazságossága megköveteli, hogy az öröklött vagyont progresszív alapon és jogokkal jobban megadóztassák, mint az egyéni munkából származó-, avagy az egyéni munkából eredő tőke befektetésével kapcsolatos jövedelmet. Az örökösödési illeték progresszivitásának arányban kell állnia egyfelől az öröklött vagyon nagyságával, másfelől az örökösnek az örökhagyóhoz való rokonsági fokával. Ma már több külföldi törvényhozás, különösen a brit jogrendszer nyújt ezen a téren követésre méltó példát. Az örökösödési illeték megállapításához hasonlóan a tőkéjükből élők adóját is méltányos dolog progresszív alapon megállapítani.

A feltalálók közül, akik akár a technika, akár a közegészségügy terén értékes találmányaikkal gazdagították az emberiséget, többen vagyonosakká váltak. Az írók közül is többen lettek gazdagok, különösen azok, akiknek műveit idegen nyelvekre lefordították. A „márkás” művészek közül többen tesznek szert tekintélyes jövedelemre. Ezt sokan észreveszik. Azt sem volna szabad elfelejteni, hogy több, később világhírűvé vált feltaláló, több istenadta tehetségű író és művész sokszor hogyan nyomorog. Az emberek csak az előbbieket látják és irigylik, utóbbiakat észre sem veszik, pedig az ő alkotásaiban századok múlva is gyönyörködik majd a világ.

Ha a Marx gondolatvilágában olyan fontos szerepet játszó proletárdiktatúra a magánosok vagy vállalatok kezéből kiveszi a termelési eszközöket és a tőkét, tőkére azután is szükség lesz, de akkor a tőke volt gazdája helyett a közösség, a párt, az állam kezébe kerül. Az államkapitalizmus, mint erre később részletesebben rá kívánunk mutatni, összehasonlíthatlanul rosszabb: legtöbb esetben sokkal igazságtalanebb, sokkal kegyetlenebb, alkalmazottait sokkal jobban kiuzsorázza, mint a magánkézben lévő. Az állam is kénytelen a közösség vagyonát alkotó tőkét és a sokszor óriási értékeket képviselő vállalatokat egyesek kezére bízni. Méghozzá milyen kezekre sokszor? Méltán kérdezhetjük, nem volt-e jobb kéz-

ben a tőke egy Carnegie-nél, aki – többek között – a nemes célra gyűjtött adományokat rendszerint ugyanannyival toldotta meg, mint az adományok egész összege volt. Nem volt-e jobb kézben a tőke egy Rockefeller kezében, aki az egész világ egészségügye érdekében száz és százmillió dollárokat áldozott. És nem jobb kézben van-e a tőke egy Ford kezében, akinek a magyar munkásai közül is többeknek, mint e sorok írója is látta, különb 7-8 szobás lakása volt, mint nálunk ugyanakkor a legelőkelőbb állásokban lévőknek. Azt is megkérdezhetnénk: miért kell egy sereg dolgozni és irányítani tudó embert családostul koldusbotra juttatni, avagy szinte éhenhalásra kárthatni, hogy a tőlük elvett értékeket és pénzt a dolgokhoz a legtöbbször édes-keveset értő pártemberek kezébe tegyék, azokat luxus autókon járassák, a minden eddiginél jobban kiuzsorázott munkástömegek pedig összehasonlíthatatlanul nehezebb viszonyok között éljenek? A kapitalizmusnak – tagadhatatlanul – sok bűne volt és van, de ma már a munkás tömegek milliói is kezdik belátni, hogy az ajánlott „orvosság” rosszabb a betegségnél.

Marx – eszméinek terjesztése és a különböző országok gyárimunkás „proletárjainak” szorosabb kapcsolata érdekében – 1864-ben Londonban létrehozta a munkások nemzetközi társaságát, az International Working Men’s Association-t. Ezt az 1886-ban Párizsban megalakuló második internacionálé követi. A harmadik, ún. kommunista internacionálé 1919 márciusában, Moszkvában alakul. Nem régóta tömörül a világ szocialista, de nem kommunista munkássága a Szabad Szakszervezetek Szövetségébe.

A világ munkásságának józanabb és összehasonlíthatatlanul nagyobb többsége belátja, hogy nem vállalkozhat arra a szomorú szerepre, hogy a munkásság világszervezetén keresztül építse ki a kommunizmus a maga hadállásait világhódító tervei érdekében.

A zsidó kérdéssel kapcsolatban tartózkodnunk kell két szélsőségtől. Egyfelől óvakodnunk kell a kivételeket tagadó általánosítástól. Jó magam is ismertem több olyan, Krisztus követőjévé vált zsidót, akinek az „első szeretet” (Jel 2,4⁷³) melegtől áthatott hite és élete sok régi Krisztust követő család sarjának hitét és életét is szinte megszégyenítette. Sőt ismertem olyan zsidó családból származó tudóst is, aki teljesen meghasonlott fájával. Igaz, hogy anyagi ágon régi magyar családból származott. Másfelől ugyanígy óvakodnunk kell attól a téves hittől is, hogy aki „hivatalosan” megszakítja kapcsolatát zsidó vallási közösségével, máris kivétel számba mehetne. A visszatérők között – sajnos – olyanok is akadtak, akik a rájuk nézve újból kritikussá váló időszakban a legközönségesebb családoktól sem riadtak vissza, csak hogy Krisztuskövető voltukat „igazolni” tudják. Az ilyeneknél csak azok a lelkészek voltak még elítélendőbbek, bármelyik egyházhoz tartoztak is, nem krisztusi könyörületből, hanem anyagi előnyökért vál-

⁷³ „De az a mondásom ellened, hogy az első szeretetedet elhagytad.” (Jel 2,4)

lalkoztak arra, hogy az ilyeneknek valótlan adatokat tartalmazó áttérési anyakönyvi kivonatokat adjanak.

A marxista eszmék terjedésével kapcsolatban egyre többen mutatnak rá a tévedésekre és nyilvánvaló ellentmondásokra. A marxizmusnak az államról, családról és a vallásról vallott nézeteivel szemben még a leghűségesebb szociáldemokrata körökből is erős kifogások hangoznak el hamarosan. Erős bírálója akad a marxizmusnak H. Sombart-ban (*Der proletarische Sozialismus*, 1924) és H. Wells-ben (magyarul: *William Clissold világa*).

A marxista alapokon szervezkedő szociáldemokrata pártoknak a különböző országok parlamentjeiben való fokozottabb érvényesülésével karöltve egyre nagyobb arányokban indul meg annak elpolgáriasodási folyamata.

Ez a folyamat egyes országokban gyorsabban, másokban lassabban megy végbe. Az előbbiekhöz inkább az északi, az utóbbiakhoz inkább a déli országok tartoznak. A polgárosodás arányában tűnnek el mindenekelőtt az eredeti marxizmusban még olyan erőteljesen hangoztatott kommunizmus, mint végső cél, majd az osztályharc hirdetése, a munkásság egyre nagyobb nyomorba süllyedésének nyilvánvalóan téves hangoztatása. Egyre jobban csökken a szociáldemokraták vallásellenessége, egyre inkább halványul nemzetközi jellege.

Érdekes jelensége ennek a folyamatnak az 1891. október 14–20. között Erfurtban tartott pártgyűlésen megállapított ún. „erfurti program”. Ennek politikai és munkásvédelmi követeléseit nyugodtan elfogadhatja bárki. Ennek politikai részében szó sincs többé a magántulajdon megszüntetéséről és kollektív vá tételéről. Nincs szó a nagy vagyonok megszüntetéséről, csupán nagyobb arányú megterheléséről. Az erfurti program a vallással kapcsolatban a semlegesség álláspontjára helyezkedik. A katonaságot, az államot is elismeri: mindent az állam útján, törvényes keretek közt kíván megvalósítani. Munkásvédelmi követelményeit viszont csaknem minden modern törvényhozás megvalósította már.

Még nagyobb arányú elpolgáriasodási folyamat indul meg a szociáldemokrácia világában az első világháború után. Egyre többen kezdenek rokonszenvezni a vallással, ezért már csak az államvallás gondolata ellen emelik fel szavukat. Egyre nagyobb munkástömegek lelkét kezdi meghódítani a nemzeti gondolat is. Végre Kautsky Károly, a szociáldemokraták akkori szellemi vezére, a történelmi materializmusról írt, kétkötetes új munkája (*Die materialistische Geschichtsauffassung*, 1927) előszavában kijelenti, hogy „A történelmi materializmus elfogadása nem előfeltétele a szociáldemokrata párthoz tartozásnak”. Lenin egyik kisebb munkájában már korábban megtisztelte Kautskyt a „renegát” jelzővel (*A proletárforradalom és a renegát Kautsky*).

A történelmi materializmus, a marxizmusnak ez a sarkalatos alapelve szerintünk sem állhat meg a maga merev mivoltában. Tagadhatatlan, hogy a gazdasági okok

rendkívül nagy súllyal esnek latba a társadalmi és politikai események kialakulásánál. Való igaz, hogy a háborúk is sok esetben gazdasági okokra vezethetők vissza. Többször az uralkodói székek betöltésénél is erőteljesen érvényesülnek gazdasági erők. Tagadhatatlan az is, hogy a legújabb időkben erőteljes kapcsolat érezhető a politikai pártok és a pénzügyi körök között. A gazdasági és a munkaviszonyok nagyban befolyásolják egyes nemzetek alkotmányának fejlődését, de az már nagyfokú túlzás, ha a gazdaságot tekintik a politikai események egyedüli okának. Ezen az alapon a világtörténelemnek és az egyes nemzetek történelmének számos eseménye érthetetlen jelenségként állna előttünk. A gazdaság mellett egész sereg más tényező: fizikai, szellemi és erkölcsi erő is szerepet játszik a történelem alakításában. Rendkívül nagy tévedés azt állítani, hogy az emberiség és a különböző nemzetek történelme osztályharcokból alakul ki. Elérhetetlen az a vágy, hogy az osztálykülönbségek megszűnjenek: amíg különböző munkaágak vannak, szükségképpen különböző osztályok is lesznek. Nem az a baj, hogy különböző osztályok vannak, hanem az, ha ezek harcba állnak egymással, ahelyett, hogy átéreznék egymásrautaltságukat és kölcsönösen megbecsülnék, támogatnák egymást.

A szociáldemokrácia polgárisodása ellen küzd a forradalmi szindikalizmus. A munkásság képviselői hatalomra jutásuk érdekében több esetben összefognak a többi párttal. Ez az összefogás – tagadhatatlanul – meggyöngíti a szocialisták harci lendületét. Ennek a folyamatnak a munkásság uralomra jutásával kapcsolatos következményeit többen jól látják. Ez vezet a hevesebb vérű franciák és olaszok körében elterjedt forradalmi szindikalizmushoz. Ennek a francia G. Sorel (1859–1932) és az olasz Arturo Labriola (1874–1959) a nevezett vezetői.

A forradalmi szindikalisták eszméit – részben a könyörtelen osztályharcot hirdető, a magántulajdont Basilius egyházatyával együtt egyenesen „lopásnak” minősítő P. J. Proudhon (1809–1865) nyomdokain haladva – Sorel fejti ki *L'avenir socialiste des Syndicats* (1897) című kis munkájában. Rámutat arra, hogy a szocializmus az elsatnyulás, az ellaposodás útjára tért. Elvesztette régi forradalmi lendületét, egyszerű reform-mozgalommá törpült. Ennek legfőbb oka az, hogy a politikára fordította figyelmét, holott a politika „posványában” minden mozgalom elgyengül. A választási küzdőtérre lépő munkásmozgalom a kisemberek pártjává: demokráciává „csenevészedik”. Sorel szerint ez nemcsak a munkásosztály, hanem az egész emberiség szempontjából veszedelmes, mert a munkásosztály különleges osztályérdekei nem juthatnak kellőképpen kifejezésre és a gyárimunkás-proletáriátus nem töltheti be történelmi hivatását. A munkásmozgalmat ki kell szabadítani a politikai szocializmus karjaiból és a munkásosztály mozgalmává kell tenni. A politikai pártalapítás nem alkalmas a munkás érdekek diadalra juttatására: erre egyedül a munkás szindikátusok alkalmasak. A munkás szindikátusok alkotják az újonnan kibontakozó társadalom sejtjeit. A munkás szakszervezeti házak az alakulóban lévő munkás-kommün igazgatótestületei. A

meglévő gazdasági rend nem magától alakul át szocialistává, mint Marx-ék gondolják, hanem a proletáriátus forradalmi akarata fogja ezt a nagy átalakulást megvalósítani. Nem szak-, hanem munkás-szervezeteket kell létrehozni, ezeknek viszont szövetséggé kell tömörülniük. Csak a könyörtelen, késhegyig menő harc vezet célhoz. Csak a kíméletlen harc tud egy pártot erősen összetartani. Ezért a többi osztályból jelentkező minden jóakarató közeledést, minden békés törekvést a leghatározottabban vissza kell utasítani. Minden lehetséges eszközzel növelni kell az osztályok között mutatkozó szakadékot és gyűlöletet.

Amikor ilyesmit hall vagy olvas az ember, önkéntelenül eszébe jut, hogy így csak a megszállottak beszélhetnek és nem volna-e közérdek az ilyeneket gondosan elkülöníteni embertársaiktól, hogy ne mótelyezhessék meg azok gondolkozását ilyen sátáni gondolatokkal? Önkéntelenül az Írás szavaira kell gondolnunk: „*A sátán is átváltoztatja magát a világosság angyalává*” (II Kor 11,14). Akik ilyesmit hirdetnek, azok is ezt teszik.

Elfelejtik, hogy a gyűlölet csak rombolni tud: a szeretet az egyetlen közösségteremtő erő. Elfelejtik, hogy a gyűlölet a sátán fegyvere, a szeretet az egyetlen erkölcsi érték. Elfelejtik, hogy az az ember, akiről – a Bibliához hasonlóan – a nagy francia bölcselelő, Pascal is azt hirdeti, az örökkévalóság számára teremtetett, nemcsak mások, de saját maga romlására is tör, ha a gyűlölet útjára tér.

A forradalmi lelkület fokozásának fontos eszköze Sorel szerint a sztrájk. A sztrájkoknak szinte önmaguktól kell a felbőszített emberek lelkéből előtörniük. Az általános sztrájk szítja leginkább a munkások forradalmi szenvedélyét. Minden általános sztrájk olyan, mint valami nagy hadgyakorlat: előkészít az utolsó nagy csatára, amikor a termelési eszközök a tőkésé és az állam kezéből a szervezett munkásság kezébe kerülnek át. Mivel az állam csak akadályozná ezt, azt is le kell rombolni és az állam legfőbb erősségének, a hadseregnek a hatalmát is meg kell törni. A munkásszervezetek szövetségének kell az állam helyét elfoglalnia.

A több tekintetben anarchisztikus nézeteket valló szindikalizmusban marxi gondolat az, hogy a munkásosztály csak önmaga szabadíthatja fel magát. Marxi eredetű benne a gyári-munkás proletáriátus szigorú elkülönítése a többi alsó néprétegtől. Az ifjú Marxra emlékeztet erős forradalmi lendülete. Viszont ellenkezik a marxizmussal a parlamenti küzdelemben való részvétel határozott elvetése. A munkás szervezetek, bár fontos nevelő eszközei lehetnek a munkásságnak, mégsem adhatják meg nekik a nagyobb üzemek vezetéséhez elengedhetetlenül szükséges szakismereteket. Nagy hibájuk, hogy szövetkezetek alakítása helyett sztrájkok és harcok útján akarnak mindent elérni. Ha általános sztrájkjal kezébe tudná is venni a munkásság a termelést, mi biztosítaná annak továbbfejlesztését? Az emberi természet teljes félreismerése és nagyon merész fantázia

kell azt hinni, hogy a jövőben mindenkit az a vágy fogja áthatni, hogy a lehető legtöbbet dolgozzék anélkül, hogy ennek fejében több fizetésre tartana igényt.

A fasizmus feltűnésével olasz földön véget ér a forradalmi szindikalizmus. Francia földön sem tud döntő tényezővé válni. Sokkal szerencsésebb és szélsőségektől mentes úton keresi a munkásság jogos érdekeinek megvédelmezését a szindikalista kapcsolatot inkább nevében őrző, de annak eszméivel csaknem minden vonalon merőben ellentétes nézeteket valló brit munkáspárt. Ez a mérsékelt szellem az angolszász népek mindenféle forradalomtól idegenkedő lelkiségével van kapcsolatban. Tagadhatatlanul, egyes népek fokozottabb érzéket tanúsítanak a közösség érdekei iránt, vagyis sokkal inkább kollektív szelleműek, mint mások. Ilyenek a német és a szláv népek. A német népet kiváló szervező képesség jellemzi, a szlávok nagy részét – közösségre való hajlamuk ellenére – sokkal kevésbé. Más népeknek viszont az egyén jogainak tiszteletben tartása iránt erősebb az érzékük, vagyis sokkal inkább individualista szelleműek. Ilyenek az angolszászok, a magyarok. Az angolszászok az egyén jogainak tiszteletben tartását nagyon jól összhangba tudják hozni a közösség érdekeivel, így náluk valóban nincs szükség forradalomra.

Az angolszász népnél az evangélium hatásának tulajdonítják ezt. Viszont igaz, hogy az angolszászok éppen azért csatlakoztak a reformációhoz, sőt éppen azért kezdődött az egyik erőteljes elő-reformatori mozgalom is angol földön, mert ilyenek.

Nagyon erőltetett az angol népnek Rómától való elszakadását és a reformáció mellé állását egyik királyuk, VIII. Henrik válási szándékával kapcsolatba hozni. Ha ez a körülmény szerepet játszott is, lehetetlenség, hogy egy nép csak azért változtassa meg vallását, mert a király el akar válni feleségétől. Miért csatlakoztak akkor már másfél századdal előbb J. Wicliff (1324–1384) elő-reformatori mozgalmához? Miért csatlakoztak a skótok is olyan lelkesedéssel a reformációhoz, miért haltak meg közülük annyian, mint az „Istennel szövetséget kötők” közé tartozók, mikor uralkodóik a püspöki rendszert akarták rájuk kényszeríteni? Az angolszászok azért lesznek evangéliumi hitűek, mert lelkiviláguknak ez felel meg leginkább. A magyarság is azért csatlakozik néhány évtized alatt csaknem egészében a reformációhoz, mert ez felel meg inkább lelkületének. Csak természetes, hogy az evangéliumi hit mind az angolszász népekre, mind a magyarokra mély hatást gyakorol.

Az angolszászok körében azért nem tudott a szocializmus marxi formája a múltban sem gyökeret verni – pedig Marx Károly ott élt közöttük jó ideig –, mert az angolszász lélek idegenkedik mindattól, ami forradalmi, ami akár ilyen, akár olyan diktatúrát akar, ami az egyén legszentebb jogainak háttérbe szorításával vagyongyűlöletet akar megvalósítani. Mindez szöges ellentétben áll az angol-

szász lélekben gyökerező szabadságszeretettel, vallásossággal, családszeretettel és nemzeti érzéssel.

Az angolszász munkásság is küzd a maga jogos érdekeiért. De sem Nagy-Britanniában, sem az Egyesült Államokban nem alakulnak olyan munkáspártok vagy szervezetek, amelyek a szinte „szentnek” tartott egyéni szabadságjogokkal: a személyes szabadsággal, a magántulajdonnal, az egyénnek a közösség ügyeibe való beleszólás jogával, a vallás-szabadsággal, a nemzeti érzéssel ellentétben állnának, ezeknek hadat üzenének és a családi életet bármi módon gyöngíteni próbálnák.

Ezért minősíti kiváló gondolkodójuk és közgazdászuk: J. S. Mill (1806–1873) is „üres és hiábavaló agyrémnek” a forradalmi alapon álló szocializmusnak azt a gondolatát, hogy az összes termelési eszközöket lehetséges volna minden átmenet nélkül köztulajdonba venni és az egész termelést, a javak elosztását központilag irányítani. Ezért írja a szocialista rendszerekről szóló bíráló megjegyzéseiben, hogy ha a forradalmi szocializmus uralomra jutna, az emberiség visszaesnék abba a kaotikus őszállapotba, amelyről Hobbes ír *Leviathánjában*. Ezért mondja a magántulajdonról, bár ő is látja annak torzulásait, hogy egyenlőre ez az egyedüli, ha nem is a legeszményibb termelési mód. A magántulajdon ellen folyó küzdelem helyett azt a nagyon jó ellenszert ajánlja, hogy igyekezzünk minél több embert annak „áldásaiban” részesíteni. A szabadságról írt tanulmányában, melyben azért száll síkra, hogy az ember szabadon élhessen, cselekedhessék és gondolkodjék mindaddig, míg másoknak ártalmára nincs, azt mondja: olyan állam, amely csak azért igyekszik az embereket törpévé tenni, hogy engedelmes eszközeivé tegye őket azután, kénytelen lesz belátni, hogy kis emberek sohasem hoztak még létre nagy dolgokat. Érdekes, hogy – bár helyesli a sztrájkjogot - tiltakozik ellene azon a címen, amiben már nem érthetünk vele egyet, hogy a törvényhozás ne nyúljon bele a munkásügyekbe és ne korlátozza ilyen módon a munkások és a munkaadók jogait.

A nagy angol szociológus, H. Spencer (1820–1903) is azért olyan kérlelhetetlen ellensége a szocializmusnak, mert azt vallja, minden embernek joga van a legteljesebb szabadsághoz: joga van ahhoz, hogy szabadon érvényesítse minden olyan képességét, amely összeegyeztethető mások hasonló szabadságával. Ezért ellenzi a nagy angol államférfi W. E. Gladstone (1809–1898) még az állami munkásvédelmet is. Ez – szerinte – a munkások és munkaadók együttes ügye, így nem tartozik az államra. Véleményünk szerint ez az egyéni szabadságjogok túlzott magyarázata már. Mivel semmiféle jog nem érvényesülhet a közösség rovására, vannak olyan közérdekű kérdések, amelyeket a közösségnek kell egyfelől szabályoznia, másfelől ellenőriznie. Ilyeneknek kell tekintenünk a munkásvédelem körébe tartozó kérdéseket is.

Ez a felfogás teszi érthetővé, hogy Nagy-Britanniában a munkásmozgalmaknak olyan mérsékelt formája alakult ki, mint a Labour Party, a munkáspárt és azért csatlakozhattak ahhoz nyugodt lelkiismerettel a felsőbb társadalmi rétegekhez tartozók közül is többen.

A brit munkáspártnak, a Labour Party-nak a gyökere az Owen-féle kooperációs-rendszerhez nyúlik vissza. A skót eredetű R. Owen (1771–1858) a new-lanark-i gyárában dolgozó, fokról-fokra harmadfélezerre növekvő munkásai számára a legemberségesebb megélhetést igyekszik biztosítani. Küzd a munkásság iszákosságra való hajlama ellen. A munkások gyermekeit gondos nevelésben részesítik. A napi munkaidőt 13–14 órától önként 10 és fél órára szállítja le. Korlátozza a női- és gyermekmunkát. Szövetkezeti, munkásjóléti intézményeket állít fel. Különösen a szövetkezetek alakításával ér el sikereket és gyakorol rendkívül mély hatást a munkásmozgalmak későbbi fejlődésére. A szövetkezeteknek az az elgondolás az alapja, hogy társulás útján, a közvetítő kereskedelem kikapcsolásával, sokkal olcsóbban szerezhetjük be a fogyasztási cikkeket. A szövetkezetek a kis erők összefogását, az egymáson segítség gondolatát valósítják meg. Megtanítják az embereket arra, hogy boldogulásukat jóval könnyebben elérhetik egymás segítségével, mintha egymás ellen harcolnának. Owen gyártelepe ezekkel az intézkedésekkel virágzóvá válik.

Messze földről járnak csodájára és nagy eredményeket felmutató szövetkezeti mozgalmát sokfelé utánozzák.

A brit munkáspárt abban tér el mindenekelőtt a marxizmustól, hogy elveti az osztályharc elméletét és a társadalmi forradalom gondolatát: a munkáspárt mindent csak alkotmányos, törvényes úton akar elérni. A munkáspárt szerint sem örökéletű a kapitalizmus, mert a gazdasági kérdéseket: a szegénységet, a gazdasági válságokat, az ezekkel kapcsolatos munkanélküliséget, nyomort nem tudja megszüntetni. A marxistákkal és a szindikalistákkal együtt a baj gyökerét ők is a kapitalisztikus termelési rendszerben látják, amely nem biztosítja a termelés és a javak elosztásának összhangját. A kontinens szocialista mozgalmaival egyetértenek abban, hogy a hiba nem az emberekben, hanem elsősorban a mai gazdasági-rendszerben van. A kapitalizmus megszűnését nem osztályharc és nem forradalom útján kívánják elérni. Az új társadalmi rendet a társadalmi együttműködésben, a kooperációban látják. A nagyüzemeket, a bányákat, elsősorban a szénbányákat, az áramfejlesztő telepeket a közösség tulajdonába kívánják venni. Ezt azonban – több szocialista mozgalomtól eltérően – megfelelő előzetes kárpótlás mellett akarják megtenni. Ez nem szocializálás, vagy kommunizálás, hanem kártérítés mellett való, törvényes kisajátítás, nemzeti tulajdonba vétel.

A brit munkáspárt nem akar kommunizmust. Ellenkezőleg: minél több embert magántulajdonhoz kíván juttatni. A kapitalizmus fő bűnét éppen abban látja, hogy sok ember számára lehetetlenné teszi ezt. Úgy akarnak segíteni, hogy a

kapitalisztikus alapokon működő nagyüzemek – törvényes kisajátítás útján – a közösség tulajdonába kerüljenek s ezekkel kapcsolatban a termelést és fogyasztást a dolgozók és fogyasztók – külön központi hivatalnoki kar nélkül – együttesen és közvetlenül, önmaguk irányítsák. A marxizmus ezzel szemben azt akarja, hogy ne a munkások legyenek az elvett termelő eszközök tulajdonosai, hanem az állam. Eszerint a munkások az egyéni kapitalizmus uralma alól az államkapitalizmus uralma alá kerülnek. A munkáspárt a marxista és a többi központi bürokráciát teljesen elveti. Nem akar új világnézetet: tiszteletben kívánja tartani mindenkinek az egyéni véleményét, vallás-, erkölcs-, család-, nemzeti érzését. A brit munkáspárt polgári alapon áll, így a polgári társadalmat nemcsak forradalom, de parlamenti harc útján sem akarja megsemmisíteni.

Az amerikai munkásszervezetek: az A.F.L. (American Federation of Labour) és az ebből 1935-ben kiszakadt C.I.O. (Congress of Industrial Organisations), melyek újabban megint egyesültek, törvényes úton küzdenek szintén a munkásság jogos érdekeiért: a tisztas megélhetést biztosító munkabérét, a betegség, baleset munkaképtelenség esetére járó biztosításért, azért, hogy öreg korában mindenki számára biztosítva legyen a nyugodt megélhetés. A munkaadók és munkások közt mutatkozó érdekellentétet nagyban mérsékli a tisztességes megélhetést nyújtó munkabérek mellett az az egyre szélesebb körökben elterjedő szokás, hogy a munkásokat érdekeltekké teszi a gyárak és üzemek részéről elért üzleti eredményben. Sokfelé a munkások is részvényesei a részvénytársasági alapon működő gyáraknak, üzemeknek. Több vállalatnál a részvények többsége a munkások kezében van. Az ilyen munkások valóban „önmaguknak dolgoznak”, ha nem is olvasható ez náluk a gyárak falán megkerítésén.

Mielőtt a vallásos alapon nyugvó szociális mozgalmakról szólunk, a forradalmi szindikalista törekvések legtúlzóbb alakjáról: az anarchizmusról is megemlékezünk néhány szóval. Voltaképpen megalapítója a forradalmi szindikalistáknál már említett P. J. Proudhon. Ő adja ezt a nevet a pártnak. Az ő tanítványa az orosz nemesi családból származó M. Bakunin, aki 1848 után szervezi meg pártját. Azt hirdeti: ellenezni kell minden reformot, hogy a nép minél elégedetlenebb legyen és türelmetlenségében fellázadjon. Az anarchizmus a többi szocialista párttól abban tér el elsősorban, hogy míg azok az állam megváltozott kereteiben kívánják megteremteni az új társadalmi rendet, az anarchisták az államot is meg akarják szüntetni. Marx és követői „szervezett” kommunizmust akarnak: azt akarják, hogy az elkommunizált vagyonokat, földeket az állam vegye tulajdonába, viszont az anarchisták az államot is meg akarják szüntetni és az őállapotokat akarják visszaállítani. Az 1871. évi rövid életű párizsi kommün megszűnése súlyos csapást mér az anarchizmusra is, ami később Oroszországban „nihilizmus” néven folytatja működését.

Az igazságosabb társadalmi rend megvalósításáért folyó küzdelemből a római katolikus egyház is ki szeretné venni a részét.

Nagy lendületet ad ennek a vallásos színezetű mozgalomnak W. E. Kettler (1811–1871) mainzi püspök 1864-ben megjelent *Arbeiterfrage und Christentum* című könyve, mely erős támadást intéz a munkásokat testileg-lelkileg kizsákmányoló kapitalizmus ellen, másfelől XIII. Leó pápa 1891-ben megjelent *Rerum novarum* kezdetű enciklikája. Ez az isteni hivatását betöltő keresztyén állam rajzát adja. A munkások számára tisztességes megélhetést biztosító bérminimumot követel, a papoktól pedig elvárja, hogy tevékenyen részt vegyenek a társadalmi bajok megoldásáért folyó küzdelemben. A római egyház munkája teremti meg a keresztyén szocializmus néven ismert mozgalmat, amely Ausztriában és Belgiumban tudott nagyobb politikai befolyásra szert tenni.

Evangéliumi alapon is indul szocialista mozgalom, különösen Hollandiában, Svájcban, Németországban. Hollandiában 1895-ben megalakul a Keresztyén Nemzeti Munkásszövetség, 1869-ben létrehozzák a Keresztyén Nemzeti Szakszervezetek Szövetségét. Svájcban már 1880 óta vannak evangéliumi munkásegyesületek, 1907-ben megalakult a Svájci Evangéliumi Munkások és Munkaadók Szövetsége, 1920 óta evangéliumi szakszervezetek is működnek. A német evangélikus munkásegyesületek szövetsége 1921-ben Erfurtban, a Protestáns Munkás-Internacionálé 1928-ban alakul meg Düsseldorfban. Ennek a küldöttei 1930-ban hazánkba is ellátogatnak. Nálunk is megalakul a Evangéliumi Munkás-Szövetség, de a második világháború során kénytelen működését megszüntetni.

Az igazságosabb társadalmi rend megvalósítására irányuló törekvések során azokról a jószándékú kísérletekről is megemlékezünk még, amelyek a múlt század derekán néhány nemes szívű emberbarátnak inkább tiszteletet érdemlő, mint eredményes kísérletei. Platon-nal és Morus Tamással együtt utópistáknak, társadalmi álmodozóknak nevezhetjük őket, akik szentül hiszik, hogy új és igazságosabb társadalmi rendet lehet megvalósítani a világ valamelyik lakatlan területén. Ezek közül a kísérletek közül kettőt idézzünk fel. Az egyik a már említett R. Owen nevéhez fűződik. Ez a skót származású, nagy emberbarát a napóleoni háborúkat követő 1815-i, Európa-szerte érezhető gazdasági válság után azt hangoztatja, hogy az államnak magának kell a munkanélkülieket munkával ellátni. Több ezer főt számláló telepeken kell összegyűjteni őket a világ valamelyik alkalmas helyén.

Arra számít, ha csak néhány ilyen mintaközösség alakul is, ezek már pusztán létükkel átalakítják a világot, mert a közös termelés eszméje mindenütt elterjed. Így megszűnik a bűn és a nyomor. Annyira hisz ennek az álmanak a valóra válásában, hogy ő maga is vállalkozik ilyen telep létesítésére. Az Egyesült Államok Indiana államában a G. Rapp württembergi kereskedő által alapított, de ottha-

gyott New Harmony nevű telepet 1842-ben átveszi. Vagyonközösségi alapon új telepet létesít. Saját pénzből fedezi az új telep minden szükségletét. Kísérletei sem itt, sem a többi, hasonló alapon berendezett telepen nem válnak be. Minden vagyonát elveszti és három év múlva visszatér hazájába. Eszméinek szélesebb körben való ismertté tétele érdekében be akar jutni a parlamentbe. 1847-ben jelölteti magát képviselőnek, de egyetlen szavazatot kap. Ez a csúfos kudarcvégképp letöri. A nyilvánosságtól visszavonulva, tíz év múlva meghal.

Kortárs, E. Cabet (1788–1856) francia ügyvéd kísérlete is erre a sorsra jut. 1840-ben kiadja a *Voyage en Icarie* (Utazás Ikáriába) című, kétkötetes államregényét. Ebben olyan eszményi társadalom képét rajzolja fel, amelyben nem lesz sem osztály-különbség, sem magántulajdon, sem pénz. Néhány év múlva a „Populaire” című lapban felhívást tesz közzé, hogy az eszméivel rokonszenvezők jelentkezzenek Ikária megvalósítására. Franciaország minden részéből sok ember jelentkezik. Pénzben, szerszámokban, ékszerekben tekintélyes összeget ajánlanak fel. Az Egyesült Államok Texas államában sikerül egymillió hektárnyi (1 hektár 10.000 négyzetméter) területet szerezniük azzal a feltétellel, hogy 1848. július 1-ig birtokba veszik. Az új világ-alapítók boldogan indulnak útnak. A kitűzött ideig fel is állítanak 32 házat, így a nagy terület birtokába jutnak. Hamarosan járványos betegség lép fel. A számbelileg meggyöngyülő csapat erősítésére a következő évben újabb vállalkozók indulnak útnak Illinois államba. Az 500-ra növekedett számú telepes a végleges Icaria számára 1853-ban Iowa államban 3000 holdnyi területet vásárol. Többen nem akarnak átköltözni az új helyre és a kisebbségben lévő Cabet is kénytelen elhagyni telepét. Ez a hálátlanság annyira elkészeríti, hogy a következő évben meghal. Kiszoruló hívei közül 145-en St Louis közelében új telepet létesítenek. Ez is hamarosan megszűnik. Az előbbi közösség is állandó viszálykodás színhelyévé lesz. A fiatalok itt sem tudnak az öregekkel megférni. 1879-ben kiszorítják az öregeket, mire azok „Új Ikária” névvel újabb közösséget alapítanak. A fiatalok boldogsága sem tart sokáig, kivándorolnak Kaliforniába, majd öt év múlva feloszlanak.

Ezek a mélységesen elszomorító tények élénken rávilágítanak arra, milyen nagyfokú derűlátás kell ahhoz az eszméhez, hogy az embereket addigi környezetükből kiragadva, új környezetben és új társadalmi szervezetben boldoggá lehet tenni. Akik hisznek ebben, azoknak az optimizmusa még Rousseau-ét is túlszárnyalja. Olyan eredménytelen marad ez mindenkor, amint annak a főhercegnek a kísérlete, aki a kóborló cigányokat akarta letelepíteni egyik magyarországi birtokán. Egész sereg, semmiféle társadalmi közösségbe beilleszkedni, magát semmiféle közösségben boldognak érezni nem tudó diszharmonikus lelkületű ember van, akiket hiába telepítenénk le a világ legszebb és leggazdagabb vidékén, hiába biztosítanánk számukra gondtalan megélhetést, inkább megszöknének onnan, semhogy másokkal együtt kelljen élniük. Arra már többen vállalkoznának, hogy ők maguk lakjanak ilyen helyen, de rövid idő múlva ezek is megszöknének. A

legtöbb ember inkább lemond a jólétről, gondtalan életmódról, semhogy arról mondjon le, hogy önmaga irányítsa életét. Ez a vonás már a gyermekben megvan. Hiába veszi körül őt a legcsodálatosabb szülői szeretet, hamarosan felébred benne az önállóság vágya. Megpróbál elszökni hazulról: önmaga akarja útját irányítani. Ez a vágy később sem tűnik el a legtöbb ember lelkéből. Annyira megmarad bennük, mint a hegyvidék lakóiban a hegyek szeretete, vagy az alföld fiaiban a pusztáké. Hiába próbálná valaki kicserélni őket: mindegyik boldogtalan lenne a másik helyén.

Nem a környezet hibás elsősorban, hanem maguk az emberek. Nem a környezetet kell megváltoztatni, hanem magukat az embereket. A legújabb kor szocialista mozgalmainak éppen az a közös nagy tévedése, hogy új gazdasági rendszertől, a szervezett, a környezet megváltozásától várják az emberek boldogságát. Minden bajért a régi állapotokat és a régi vezetőket okolják, mert a nép szerintük jó, csak félre kell állítani a régi vezetőket, meg kell változtatni az emberek környezetét, és minden rendbe jön. Ezt örömmel hallgatják nemcsak a dolgozni nem szeretők, de a legtöbb ember, mert azt jelenti ez, hogy nekik semmit sem kell tenniük, csak el kell fogadniuk az új környezetet. Pedig már H. Spencer, a nagy angol társadalombölcselel is megmondta, hogy lelki változás nélkül nem lehet a társadalmi kérdéseket megoldani:

„Nincs az a politikai alchimia, melynek segítségével ólomösztrőnyből aranyéleket lehetne teremteni.”

Krisztus világa az emberek bűnösségében látja minden baj gyökerét, és az újjászületett, Krisztus Szentlelkével megtöltött emberektől, a „régiből levettől” és az „új ember felöltözésétől” (Ef 4,22–24⁷⁴) várja mind az egyéneket, mind a közösségek boldogabb jövőjét. A Krisztust igazán követni vágyó ember tudja; nem az különbözteti meg embertársaitól, hogy nem bűnös, hanem az, hogy mélységesen átérzi a maga bűnös voltát. Nem tagadja ezt: nem igyekszik sem egyéni, sem nemzeti hibáit másokra, akár a vezetőkre, akár a környezetre hárítani. De nem elégszik meg azzal, hogy belátja a maga bűnösségét, hanem – akár vezető, akár vezetett – keresi és Krisztusban meg is találja a bűneitől való megszabadulást. Tudja, hogy bűn mindig volt és mindig lesz, míg emberek élnek a földön. Azt is tudja, hogy a földön lévő minden nyomorúságnak a bűn az igazi oka. Azt is tudja, hogy a Krisztus Lelkétől megújult emberek újjászülik maguk körül a világot: a régi ruhára tett új folt csak széttépi a régi ruhát, a régi tömlőbe öntött új bor csak szétrepeszti a régi tömlőt (Mt 9,16–17⁷⁵). Ennek az

⁷⁴ „Hogy levettétek ama régi élet szerint való ó embert, mely meg van romolva a családság kívánságai miatt; Megújultatok pedig a ti elméteknek lelke szerint, És felöltöztétek amaz új embert, mely Isten szerint teremtett igazságban és valóságos szentségben” (Ef 4, 22–24)

⁷⁵ „Senki sem vet pedig új posztóból foltot az ócska ruhára; mert a mi azt kitoldaná, még elszakít a ruhából és nagyobb szakadás lesz. Új bort sem töltenek ó tömlőkbe; máskülömben a tömlők szétszakadoznak, és a bor kiömöl, a tömlők is elvesznek; hanem az új bort új tömlőkbe töltik, és mindkettő megmarad.” (Mt 9,16–17)

igazságát a családi élet megnemesedésével és a rabszolgaság intézményének megszüntetésével kapcsolatban is láttuk.

A szocialisták az emberek teljes egyenlőségét vallják. Sőt az emberek között tagadhatatlanul meglévő szellemi és jellembeli különbségeket is szeretnék eltüntetni: minden embert szinte mesterségesen egyenlővé akarnak tenni. A szocialista rendszereknek ezt a törekvését különösen az alsóbb rétegekhez tartozók fogadják örömmel. Fölfelé mindig szívesen vállalják az emberek az egyenlőséget. Ezzel ellentétben a Krisztust igazán követni vágyó ember csak a bűnösségben érzi magát embertársaival egyenlőnek. Ez a második különbség Krisztus világa és a szocialista rendszerek között.

Krisztus világa a szocialista rendszerekkel szemben azt a nagy igazságot hirdeti, hogy új társadalmat csak megújult emberekből lehet alkotni, mert a társadalmi keretek megváltoztatása egymagában távolról sem teszi az embereket boldogabbakká, viszont a Krisztusban megújult emberek a legnagyobb baj és nyomorúság közepette is boldognak tudják magukat érezni. Ma már a tudomány is vallja, hogy sokkal inkább formálnak minket átöröklött, bűnös tulajdonságaink, mint környezetünk.

Viszont átöröklött, bűnre való hajlandóságunk súlyos következményeitől meg lehet szabadulnunk: Krisztus az egész világ bűneiért meghalt a Golgotha keresztjén. Ha igazán hiszünk abban, hogy miértünk is meghalt, ez a hit megszabadít minket bűneinktől, és Krisztusban megtaláljuk az igazi szabadságot és az új életet. Nem külső, hanem belső átalakulásra van szükségünk nekünk is, a körülöttünk élőknek is.

Ezt az újjászületést nem szabad, de nem is lehet senkire ráerőszakolnunk: az életünkben megmutatkozó békességünkkel, örömmel, boldogságunkkal kívánatosá kell tennünk embertársaink számára. Ez a harmadik különbség a krisztusi világ és a szocialista rendszerek között. Nincs szerencsétlenebb vállalkozás, mint az, ha az embereket erőszakkal boldoggá akarjuk tenni. Ha a legönzettebb lelkülettel kíséreljük meg ezt, minden ilyen kísérletünk csak kudarccal végződhet. Szükségképpen kudarccal kell végződnie minden olyan vállalkozásnak, amely a történelmi fejlődés figyelmen kívül hagyásával, az emberek megkérdése és hozzájárulása nélkül, erőszakkal akarja őket valami boldognak vélt társadalom tagjaivá tenni. Ezt mutatják a mai idők méreteikben minden eddigi próbálkozást messze túlszárnyaló kísérletei is.

MÁSODIK RÉSZ – LEGÚJABB TÖREKVÉSEK

Korunk a túlzások, az összevisszaságok kora. Találón jellemzi W. Lüthi, a kiváló berni lelkipásztor, *Az eljövendő egyház* című, Dániel próféta Igehirdetéséről írt, több kiadást megért művében (Nagy István fordításában magyarul megjelent, 1940): „*Ez a kor a teremtés rendjét összevissza forgatja: az asszonyból férfit csinál, a gyermekből felnőttet, a felnőttből gyereket, a nyárból telet, a télből nyarat, a nappalból éjszakát, az éjszakából nappalt.*” Valóban, elérkeztünk az összes érték átértékelésének korához – az „Umwertung aller Werte”-hez.

Az utóbbi évtizedekben mind a politikai, mind a gazdasági szabadságnak hosszú időközön át nemcsak uralkodó, de szinte megdönthetetlennek hitt eszméi súlyos válságba sodródnak, egyre nagyobb tömegek erkölcsi alapja rendül meg, egyre szélesebb rétegek teszik túl magukat az erkölcsi korlátokon és követik önző egyéni érdekeiket mind politikai, mind gazdasági téren.

Az embereknek egyre szélesebb rétegei kezdenek a közügyek iránt érzéketlenekké válni. A választópolgárok egyre nagyobb mértékben kezdik elfeledni, mekkora felelősség terheli őket azért, hogy mit tesznek azok, akiket a maguk képviseletében a parlamentbe küldenek? Azt gondolják, majd elintézik a képviselők helyettük a közügyeket. Inkább csak akkor fordulnak hozzájuk, amikor egyéni, avagy családi érdekeik érvényesítéséhez a támogatásukra van szükség. A legtöbb választópolgár elfeledi, hogy a képviselőnek az ország, nem pedig az ő kicsiny egyéni érdekeit kell képviselnie. Sőt, ezt el is várják a képviselőtől: az újabb választásoknál megvonják bizalmukat azoktól, akik nem hajlandóak erre. Ahol egyéni választás van, több képviselő úgy igyekszik megmenekedni ettől a lealázó szereptől, hogy egyszerűen figyelmen kívül hagyja a választók kérelmeit, és nem lép fel még egyszer ugyanabban a kerületben. Több képviselő viszont, megunva ezt a megalázó, szinte kijáró- és állásközvetítő szerepet, egyszerűen hátat fordít a politikának. Sajnos, a képviselőknek nem az értéktelenebb része teszi ezt.

Súlyosbítja a helyzetet, hogy a politikai pártok nem minden országban keletkeznek a világnézet alapján, hanem inkább egyes foglalkozási ágak érdekképviseleiteként. Több országban az is válság felé sodorja a parlamentarizmust, hogy a képviselőket nem részesítik tiszteletdíjban. Ilyen körülmények között vagy olyanok vállalkoznak képviseletre, akiknek a vagyoni helyzete megengedi azt, vagy olyanok, akik egyes gazdasági-, vagy lapérdekeltségek megbízottaiként lépnek a politikai élet porondjára. Emellett több országban nagyon elaprózódnak a pártok. A parlamenti pártok szétforgácsolódása mellett több kérdésben csak különböző pártok összefogásával lehet biztosítani a többséget, ami nagyon meglassítja az ügyek intézését. Több kérdés mögött viszont a pártérdekek kicsinyes harca dül.

Ilyen viszonyok között nem csodálkozhatunk, ha egyre nagyobb mértékben politikai törtetők és egyéni érdekeik kielégítését remélő emberek igyekeznek a mandátumok elnyerésére. Azon sem csodálkozhatunk, ha egyre nagyobb tömegek érdeklődése csappan meg a közügyek iránt és egyre több, arra hivatott ember idegenedik el a valamikor olyan sokat jelentő képviselőség vállalásától. A parlamenti pártok „béka-egér harcainak” láttán sok ember lelkében az a gondolat érlelődik meg: valóban kár „parlamentesdit játszani”, inkább egy erős ember kezébe kell letenni az ország ügyeinek intézését. Már az első világháború vége felé szinte „diktatúra-láz” jelentkezik többfelé.

A gazdasági szabadsággal való visszaélések hosszú sora, melyeket saját zsebünkön is érezhetünk, sok ember lelkét idegeníti el az erkölcsi alapokon olyan nagy erőt jelentő szabadságtól. Egyre többen kezdik követelni, hogy a gazdasági ügyek intézése a magánvállalkozás köréből a közösség kezébe menjen át. Viszont, amikor az első világháború során egyfelől a termeléssel, másfelől a készletek elosztásával kapcsolatban megalakulnak a háborús központok, sokan belátják, hogy valamennyi gazda közül az állam bizonyul sok esetben a legrosszabbnak. Lassú gépezetével nem tudja felvenni a versenyt a kereskedők elevenességével, gyorsaságával, a fogyasztók igényeinek megfigyelésével. Emellett – fájdalom – még tágabb teret nyit a visszaélésekre, mint a magángazdálkodás.

Bár az embereknek ki kellene ábrándulniuk az „államszocializmus” eszméjéből, melyért Wagner Adolf (1835–1917), a berlini egyetem közgazdaságtan professzora annyira lelkesedik még, s amelyben több tudós az egyéni és a kollektív gazdasági rend kibékítését látja, továbbá a pártérdekektől vezérelt és a szociális „igazságot” minden más szempont fölé helyező munkástömegek rendületlenül kitartanak a kollektív gazdálkodás követelése mellett. Az is növeli ennek az irányzatnak a táborát, hogy az egyéni gazdálkodás visszaélései újabban elég nagy mértéket öltenek. Ez a körülmény a munkástömegek mellett másokban is csökkenti egyfelől a magán-gazdálkodás rendszerének egyedül helyes voltában való hitet, másfelől a kollektív gazdálkodással kapcsolatban többször önkéntelenül érzett ellenszenvet.

A túltermelésnek és a munkanélküliségnek is szerepe volt abban, hogy az emberiség századunk elején a gazdasági válság felé és ennek nyomán az első világháborúba sodródott. Az emberek egy része azt reméli, hogy a termelési eszközöknek a közösségi tulajdonba vételével megszűnik egyfelől a nagyobb mérvű gazdasági verseny, másfelől a közösség gazdasági válságok idején áldozatoktól sem riad vissza, csak hogy nagyobb közmunkákkal elejét vegye a munkanélküliségnek.

Bár az államhatalom mindenhatósága, széles körű beavatkozása, mely francia földön „étatizmus” néven ismeretes és – több országhoz hasonlóan – nálunk is kezd meghonosodni, nem váltja be a hozzá fűzött reményeket. Az emberek any-

nyiszor csalódtak már mind a politikai, mind a gazdasági élet vezetőiben, mind az egyes pártokban, hogy a sok csalódásba szinte belefáradva, azt mondják: hadd jöjjön már a mindenható állam, talán mégis csak jobb lesz, és nem lesz annyi visszaélés.

Hozzájárul ehhez az első világháború borzasztó pusztítása, amely az embereket még alaposabban kiábrándítja, különösen a háborút veszített országokban, az előző rendszerből. Egyre nagyobb tömegek vallják, hogy ennél rosszabb már úgy sem jöhet, hadd jöjjön valami, ami eddig még nem volt: a közösség uralma. Emellett talán kevesebb nyomorúságban lesz részünk, mint eddig volt. Így fordul több vigasztalan helyzetben lévő ország népének figyelme az erős államhatalom felé. Ez talán megmentheti még a reménytelennek látszó helyzetet.

Az egyéni szabadságjogokból való kiábrándulás, a „diktatúraláz”, a mindenható állam után való óhajtozás ad életet az elmúlt évtizedekben a totális államrendszerek különböző alakjainak. Találón állapítja meg E. Brunner *Gerechtigkeit* című művében, hogy a totális állam nem 1917-ben, 1933-ban kezdődött, hanem már a krisztusi világnézet elhomályosodásával és az állami szuverenitás gondolatának egyre erősebbé válásával. Minél inkább csődbe jut az egyén, a család, annál több feladat vár az államra: az állam valóságos „mindenes” lesz. Ha az egyének és az Isten akaratából keletkezett közösségek, a család, az egyház, a társadalom Isten előtti felelősségük tudatában teljesítették volna kötelességüket és valóban kifejtették volna Tőle kapott erkölcsi erejüket, nem nőhetett volna meg olyan félelmetesen az államhatalom, nem ragadhatott volna mindent a kezébe. Hogy annyira megnőhetett, valóban súlyos ítélet az egyházakkal szemben is.

Az állami mindenhatóság gondolatának erőteljes megnövekedésével kapcsolatban rá kell mutatnunk, hogy több országban szerepe van ebben a nemzeti gondolat – szélsőséges – irányzata előtérbe kerülésének is. Az államhatalom jelentős növekedése mellett a megerősödött nemzeti törekvések, amelyet „neonacionálizmus” névvel foglалhatunk össze, a gazdasági törekvéseket is nemzeti alapra kívánják helyezni, hogy az országot mentesítsék a nemzetközi áramlatok befolyása alól. Lehetőleg önmaguk akarnak mindenféle szükségletük kielégítéséről gondoskodni, vagyis autarchiára kívánnak áttérni, hogy a lehető legkisebb mértékben szoruljanak más nemzetek gazdasági termékeire, így függetlenségüket jobban meg tudják védelmezni. Több ország is programjába vette gazdasági törekvéseinek nemzeti alapon való újjászervezését, így akarják kihúzni a talajt nemcsak egyes országok nem kívánatos befolyása, de a gazdasági törekvéseknek addig inkább nemzetközi alapon való szervezkedése alól. Az elmúlt évtizedek során több országban a gazdasági nézetek is nemzeti jelleget kezdenek magukra öltetni.

TOTÁLIS ÁLLAMRENDSZEREK

A totális államrendszereket keletkezésük sorrendjében ismertetjük: először az orosz bolsevizmust, azután az olasz fasizmust, végül a német nemzeti szocializmust. Majd ezeknek a rendszereknek a bírálatát adjuk. A legelsővel kapcsolatban arra is felelni kívánunk: megvalósítható-e tartósan a vagyontársaság? Ismertetni óhajtjuk a közösségek és az egyének jogos érdekeinek megoltalmazására irányuló nemzetközi összefogást. Végül szeretnénk rámutatni az egyetlen lehetséges megoldásra.

A totális vagy parancsuralmi rendszerek részben bal-, részben jobboldaliak. Szélsőséges baloldali irányzatú a bolsevizmus. A másik kettő jobboldali. Közülük a Mussolini névéhez fűződő fasizmus mérsékelt, míg a Hitler névével kapcsolatos nemzeti szocializmus szélsőségesen jobboldali. Az első, a bolsevizmus egyetlen osztálya: a munkásosztályra kívánja felépíteni rendszerét nemzetközi alapon, a fasizmus az olasz nemzetre, míg a nemzeti szocializmus az egész német fajra. Időközben a két utóbbi rendszer már meg is dőlt. Már ezért is, ezzel a kettővel kevesebbet foglalkozunk fejtegetéseinkben, mint a ma is a világ érdeklődésének homlokterében álló bolsevizmussal.

A fasizmussal többé-kevésbé rokon a spanyolországi Franco-féle és a portugáliai Salazar-féle mozgalom. Ezek inkább átmeneti diktatúrák, mint különleges államrendszerek. Nagyjából ugyanezt mondhatjuk a kommunisták közösségéből kiszakadt Tito-féle délszláv „nemzeti kommunista” államközösségről.

A bolsevizmus

Négy évtizede működik méreteiben a világ minden eddigi kommunisztikus rendszerét, minden más szervezkedését, a szociáldemokráciát, a szindikalizmust is túlszárnyaló bolsevizmus. A szocialista tanácsköztársaságok szövetsége, röviden a Szovjetunió (SZSZSZR) a Csendes-óceántól az Északi- és az Északi Jeges-tengerig, a földterületnek kb. egyhatodára terjed. A világ csak akkor kezd felfigyelni rá, mikor észre kell vennie, hogy tervszerű hadjáratot indít a többi ország kapitalista termelési rendje ellen. Az exportra dolgozó és a Szovjetnek is készséggel szállító államok csak akkor kezdik kidöngölni szemükből az álmat, mikor rá kell eszmélniük, hogy az általuk eladott gépeket ellenük használja fel a Szovjet. Így saját maguk ellen szállítanak annak fegyvereket, gépeket alakjában. Sajnos, elég későn eszmélnek rá, hogy az ezekért kapott aranyakat sokszorosan vissza kell fizetniük.

Még jobban megdöbben a világ, mikor kitűnik, hogy a Szovjet 1930-as ötéves terve valóságos hadüzenet az egész világ gazdasági berendezkedése ellen. A hihetetlenül olcsón szállított dömpingáruival: fával, gabonával, cukorral, szörme

áruival, bőrökkel stb. az egész világot el akarja árasztani. Kitűnik, hogy ezekkel nemcsak külföldi, ún. "nemes" valutákat akar szerezni, de a többi ország gazdasági egyensúlyát is meg akarja ingatni: fokozni akarja azokban a munkanélküliséget, és ezzel kapcsolatban politikai zavarokat akar támasztani. Ilyen dömping áruk előállítására a bolsevizmus nagyon alkalmas. Egyfelől kényszermunkatáborait is jóval a többi ország bérszintje alatt működtetik, végül, ha még ez sem lenne elég, a hatalmuk alá került országokkal feltűnően olcsó áron állítatják elő ezeket az árukat. Mikor ez nyilvánvalóvá válik, az eddigi legnagyobb szállítók kezdik mérsékelni, sőt beszüntetni szállítványaikat a Szovjetbe. A washingtoni kormány 1931 őszén figyelmezteti az amerikai gyárosokat, hogy fokozottabb óvatossággal járjanak el a Szovjetnek való hitelezéseknél, mert a követelések behajtása körül nagy nehézségek merültek fel. A detroiti A. Hahn Gép- és Konstruktív Gyár Rt. is, amely az öt éves terv egyik legfőbb támasza volt, 1932 áprilisában megszünteti kapcsolatait a Szovjettel.

Az ilyen körülmények között csődöt mondó gazdasági hadjárat után, a második világháború nagyon kedvez a Szovjetunióknak, bár tengernyi véráldozatába kerül. Nagyon megerősíti a bolsevizmust, hogy előbb – a Lengyelország területén való osztozkodás fejében – a német nemzeti szocializmus lép vele rövid ideig tartó szövetségre, majd a nyugati demokráciák kötnek vele egyezséget akkori közös ellenfelük, a nemzeti szocializmus leverése érdekében. Óriási mennyiségű hadianyaggal meg pénzzel látják el. Amikor közös ellenfelüket leverik, rá kell döbenniük, hogy barát helyett a legyőzötnél is veszedelmesebb, igazi ellenfelet kaptak. Most fognak össze a legyőzött ellenségekkel is a bolsevizmus leverésére. A tenger sok katonával rendelkező ellenfél ellen tömöríteni akarják a politikai és gazdasági berendezkedésében egyaránt veszélyeztetett egész világot.

Az emberiség szinte lélegzet visszafojtva figyeli, hogy a világ melyik részén csap fel félelmes erővel a közben már itt is, ott is kisebb-nagyobb lánggal égő tűz. Egyfelől a borzalmasnak ígérkező pusztításra tekintettel, mindkét tábor halogtatja a kezdést, mivel mindkettő húzódozik annak ódiumától, másfelől a sohasem látott méretű világmérfőzésre való gondos előkészületek sok időt igényelnek. Mindez azt bizonyítja, milyen mélységes igazság rejlik abban, hogy az erkölcsi világrend ellen senki sem vétkezhet büntetlenül: „minden bűn önmagában hordja büntetését”. Nemcsak a Szovjetunióknak olyan készséggel szállító, kapzsi kapitalistáknak kell visszafizetniük mindent, de a németek után a nyugati demokráciáknak is. A hol egyikkel, hol másikkal összefogó, volt szövetségesüknek is csak ez lehet a sorsa.

A németek lelkét az a bűn is terheli, hogy az első világháború harmadik évében, 1917 áprilisának legelején V. I. Uljanov Lenint, az évvel előbb külföldre menekült bolsevista vezért – több társával együtt – nemcsak átengedik országukon, de egyenesen ők segítik haza Oroszországba, hogy az ott 1917 márciusában

kitört, ún. „második forradalmat” még forradalmibb irányba terelje, s így az oroszok végképp kiessenek számításba veendő ellenségeik közül. Ezt a pokoli tervet igazi német „alapossággal” hajtják végre. A vörös forradalom olyan jól „sikerül”, hogy maguk a németek is csaknem áldozataivá válnak a háború befejezése után.

A háború során súlyos vereséget szenvedő Oroszországban, a cárizmus bukása után, Kerenszky, Kolcsak és Denikin folytatni szeretnék a harcot, de a frontról hazaözönlő katonák nem akarnak tovább harcolni. A visszatérő, megvert sereg földosztást követel, kastélyokat borít lángba. A katonák a cár téli palotája elé vonulnak. Onnan csak sortűzzel tudják őket elzavarni. A második, még nagyobb csatavesztés után összeroppan a régi cári hadsereg. Az ún. „harmadik forradalom” az első után nyolc hónappal: november 7-én tör ki. A nagy fejtelenségben az egyetlen megszervezett hatalom, az akkor mintegy félmillió tagot számláló kommunista párt keríti kezébe a mintegy 150 millió lelket számláló birodalmat. Lenin és a kommunizmus vezetői, akik közt kezdetben egy orosz eredetű sincs (Lenin kalmükföldi tatár, Sztálin georgiai, a többiek pedig zsidók), szinte leküzdhetetlen nehézségekkel találják magukat szemben.

Lemondanak a birodalom nyugati részén fekvő, nem oroszoktól lakott országokról: Lengyelországról, Litvániáról, Észtországról, Finnországról, csakhogy könnyebben hatalmukba keríthessék a birodalom belső részeiben lakó, műveletlenebb, így a diktatúrát is jobban tűrő, és a kollektív gondolattól már a múltban is elég erősen áthatott, orosz többségű lakosságot. Más vonatkozásban, így az ipar bizonyos ágaiban és a magántulajdon terén is kénytelenek nagyobb engedelmeket tenni, hogy a gazdasági összeomlásból valahogy kilábaljanak. Ezek, hasonlóképpen későbbi, sátánian leleményes megoldásaik és agyafűrt intézkedéseik is mutatják, hogy későbbi vezetőik és ezek sugalmazói között is sokan vannak, akik nem a lassúbb kerekeken forgó észjárásúak.

Az átalakulás nem megy könnyen. Néhány év múlva a kommunizmus nyomán hihetetlen nyomor támad. 1921-ben ötmillió ember hal meg „éh-tífuszban” abban a hatalmas területű birodalomban, amely nemrégiben még Európa jórészeinek gabonaszükségletét termelte meg. Ha az amerikaiak nem sietnek az éhezők segítségére, még többen pusztulnának el. A középosztály tagjai százezer számra menekülnek az országból egyfelől az éhenhalás, másfelelő a tervszerű kiirtásuk elől. Számukat mintegy kétmillióra becsülik. Öt éven keresztül példátlan kegyetlenséggel irtják a felső és a középosztály tagjait. Ezek sorában roppant sok katonatisztet, csendőrt, rendőrt végeznek ki. Lenin *Az állam és forradalom* című, még 1917-ben írt fő munkájában megírja, hogy a felfegyverzett proletariátus porig fogja alázni a középosztályt. Kisebb fejadagot adnak nekik, mint nálunk is tették az első kommün alkalmával. Lenin azt mondja: „Kenyeret csak annyit, hogy a szagát el ne felejtsek”. De hiába hal meg annyi középosztályhoz tartozó,

maguk a kommunista vezetők sincsenek tisztában teendőikkel. Egyik terv a másikat követi. A népbiztostársait is terrorizáló Leninnel birokra kel a másik két kommunista vezér: Bucharin, majd Trockij. A nagy összevisszaságban, mely csaknem egy évtizedig 1917–1926-ig tart, a régi nagy- és középbirtokokat megszüntetik és a földbirtokok 95 %-a termelőszövetkezetekké, kolhozokká alakul. Közben a vezér, Lenin, borzasztó szenvedés után (melyet Ollendovszky ír le kétkötetes Lenin-életrajzában) 1924 januárjában meghal. Helyét Sztálin foglalja el, bár Lenin nem őt szánta utódjául.

A bolsevizmus több vonatkozásban nem más, mint a kommunizmust, mint végső célt hirdető eredeti marxizmus erősen túlzott formában, orosz forradalmi szellemmel átítatva.

Azért mondjuk, hogy „erősen túlzott formában”, mert a marxizmus csupán a termelési eszközökkel kapcsolatos magántulajdont akarja megszüntetni, nem minden magántulajdont. A Moszkvában 1919 márciusában alakult, harmadik, ún. „kommunista internacionálé” első manifesztumában nem is Marxot, hanem Babeuf-öt vallja szellemi atyjának és vele szemben fejezi ki háláját, mint aki a teljes egyenlőség és vagyonközösség alapján a régi társadalmi rend lerombolását, a birtokos osztály megsemmisítését és új proletár-rend megvalósítását tervezte. Marx tanai és munkásmozgalma nélkül azonban Babeuf-nek, ennek a szerencsétlen véget ért, beteg embernek a zavaros gondolatai aligha bukkanthattak volna föl ismét a történelmi feledés homályából. Érdekes, hogy most, amikor a bolsevisták egyre nehezedő helyzetükben szeretnének a nem kommunista szakszervezeteknek sokkal hatalmasabb világszövetségével kapcsolatba kerülni, lépten-nyomon emlegetik Marxot és marxi-lenini alapon állásukról beszélnek. Még nagyobb eltérés mutatkozik a két rendszer között abban a vonatkozásban, hogy a marxizmus a proletárdiktatúrát csupán a termelési eszközöknek a közösség tulajdonába vétele céljából kívánja igénybe venni, míg a bolsevizmus állandó eszközként használja, tehát parancsuralmi, totális rendszer, amit a marxizmusnál nem lehet állítani.

Maga a „bolsevik” elnevezés a társadalmi forradalmi párt 1903-i kongresszusán keletkezik. Ekkor jutnak a szélsőséges irányzat hívei többségre. A „bolsevik” szó „többségben lévő” jelent. A kevésbé szélsőséges és kisebbségbe szoruló irányzat hívei a „mensevik”-ek: „kisebbségben lévő”. A bolsevisták már 1905-ben, az első forradalom kitörésekor megkísérlik, hogy magukhoz ragadják a hatalmat. Kikiáltják a proletárdiktatúrát, de megbuknak. A cári uralmat csak az 1917. márciusi forradalom dönti meg, melyet a szabadelvűek és a mérsékelt szocialisták kezdeményeznek. Ezt követi még ugyanennek az évnek a novemberében a bolsevizmust hatalomra juttató harmadik forradalom. Ha sokat vesz is át a kérelhetetlen harcot hirdető Lenin Marx kommunista tanaiból, ezekre az oroszoknak eszközökben nem válogató forradalmi szelleme is rányomja bélyegét.

Az erőszaknak összehasonlíthatlanul nagyobb szerepe van a bolsevizmusban, mint akár a marxizmusban, akár a szindikalizmusban.

A bolsevisták új vezére, Sztálin, a még 1924-ben, a szverdlovi egyetemen „A leninizmus alapjai” címen tartott előadás-sorozatában munkastílusuk két sajátoságaként egyfelől az „orosz forradalmi lendületet”, másfelől az „amerikai tárgyilagosságot” említi (az 1945-ös magyar kiadásban (91–93. o.) Ha az utóbbit – érthető okokból – ma már nem hangoztatják, az előbbit rendületlenül vallják. N. Bardieff is rámutat arra, hogy a bolsevizmusra az orosz lélek nyomja rá a bélyegét. Éppen ezért más, különösen nem szláv népek lelkivilágába való átültetése csak rövid életű lehet.

Marx arról álmodott mindig, hogy a kommunizmussal kapcsolatos eszméi a leginkább iparúzó országban, Angliában valósulnak meg. Sohasem gondolta volna, hogy azok – még hozzá erősen túlzott formában – a legagrárabb és legkevésebbé iparúzó államban, Oroszországban valósulhatnak meg valaha. A gazdasági szakembereket is meglepte, hogy a kommunizmus éppen orosz földön tudott megvalósulni. Ne feledjük, hogy a forradalmi szellem már a XIX. század dereka óta bontogatja a diktatórikus alapokon nyugvó cári birodalom alapjait. L. Stoddard szerint a bolsevizmus „ösztönszerű ellenhatás az oroszok civilizálására irányuló törekvésekkel szemben, melyet Nagy Péter kezdett meg, utódai pedig folytattak”. Rousseau-hoz hasonlóan, Tolsztoj is ellensége a civilizációnak. Nem véletlen, hogy mind az anarchizmus, mind a bolsevizmus Oroszországban született meg. Az egyik is, a másik is valósággal nihilizmus. Nyilvánvaló, hogy könnyebb egy civilizálatlan, évszázadokig zsarnoki uralom alatt álló világból a kommunizmus diktatúrájára áttérni, mint egy civilizált és alkotmányos életet élő állam világából.

A bolsevizmus is a környezet-elméletet és az emberek természettől fogva való egyenlőségét vallja, mint a marxizmus. Marxi gondolat a bolsevizmusban a végső cél gyanánt tekintett kommunizmus. Marxi gondolat részben az ehhez vezető proletárdiktatúra is, melyet az ipari munkásság valósít meg, hogy hatalmába kerítse a termelő eszközöket. Ámde a bolsevizmusban az aránylag csekély számú ipari munkásság – a nagy többségben lévő kisparasztokkal, helyesebben: nevükben –, egy kis töredék valósítja meg a nagy átalakulást. Másfelől még évtizedek múlva is tart a Marx részéről csak rövidéletűnek tervezett diktatúra. Abban is eltér, hogy Marxnál – mint említettük – a proletárdiktatúra csupán a termelési eszközöknek a közösség tulajdonába vételére szolgál, míg a bolsevizmusban mindenre kiterjed.

Erről a diktatúráról Lenin azt írja, hogy az „szívós, véres és vértelen, erőszakos és békés, katonai és gazdasági, pedagógiai és adminisztratív harc a régi társadalom erői és hagyományai ellen” (Összes munkái XXV. kötetében, 1901.) Arról hallgat, hogy ezt a harcot nem a proletáriátus tömegei vívják, hanem né-

hány elszánt, semmitől vissza nem riadó és eszközökben nem válogató ember. Így ez nem a proletariátus, hanem egy csoport diktatúrája.

Abban is eltér a bolsevizmus a marxizmustól, hogy nem gondol az állam megszüntetésére, ellenkezőleg: szinte sohasem tapasztalt zsarnoki uralommá építi ki. A bolsevisták csak addig hirdetik az állam lerombolását, míg ellenségeik kezében van, de azonnal megtartandónak, sőt hatalmát a legszélsőségesebb mértékig fokozandónak vélik, mihelyt ők veszik kezükbe annak vezetését. Ekkor már Lenin is „a privilegizált kisebbség megszervezett hatalmának” tartja az államot. Az állam élén a pártvezérek önkényesen kormányzó kis csoportja, helyesebben azok mögött és fölött voltaképpen egy ember áll, akihez semmiféle bíráló szó nem érhet el, akit az egyedül Istennek kijáró „dicsőséges” jelzővel illetnek.

Ne tévesszen meg senkit sem, ha a bolsevisták – akár szorult helyzetükben, akár diktátor szerepre alkalmas egyén hiányában – el akarják hitetni a világgal, hogy hadat üzentek a személyi kultusznak, és ezentúl mindent „kollektív alapon” akarnak intézni. Ha változnak a viszonyok és feltűnik egy diktátor, nyomban annak a kezébe adják újból a teljes hatalmat. A bolsevizmus sem tud – a többi parancsuralmi rendszerhez hasonlóan – egységes vezetés nélkül megállni: teljesen egységes vezetést pedig csak az egy kézben összpontosuló hatalom tud biztosítani. Természetesen, ez is csak látszólagos, távolról sem igazi egység, és tenger sok ember életébe kerül ennek a látszólagos egységnek a fenntartása is. Sem a polgári pártok, de még a legfegyelmesebb szocialista pártok sem tudják ezt az „egységet” biztosítani: azok is jobb- és baloldali árnyalatokra szakadnak több országban.

A bolsevizmus olyan túlzott és több vonatkozásban kiforgatott szellemben valószínűsíti meg a marxizmus több eszméjét, hogy ha ma élne Marx, nehezen lehetne tagja a bolsevista pártnak, minthogy „osztály-idegen” (ügyvéd) családból származik és felesége is előkelő porosz család tagja. Talán csak ősei mentenék attól, hogy „szellemi” gyermekei kitagadják.

Nemcsak az orosz forradalmi lelkület, de a pánszláv gondolat is erőteljesen rányomja bélyegét a bolsevizmusra. Bármily különösen hangozzék is, a régi cári világnak több emlékét őrzi a bolsevizmus, csak a szerepvivő egyének és osztályok cserélődtek egészen ki. A cári idők hírhedt szibériai ölbányái és kényszermunka telepei is megvannak, sőt a világszerte nagy megütközést kiváltó, több mint tízmillió szerencsétlen embert rabszolgasorban tartó kényszermunka táborai mind méreteikben, mind kegyetlenségükben messze túlszárnyalják azokat. Megvan a régi bürokrácia is, de az most a kommunista párt szolgálatában áll, mely állam az államban, helyesebben: az egyedüli állam. Voltaképpen nem maga az állam totális, hanem az abban korlátlan hatalommal uralkodó párt. A föld népe, a gyári munkásság most sem magának, hanem a földesúr meg a gyáros helyébe lépő párt korlátlan uralma alá került államnak dolgozik, még hozzá

jóval többet és jóval olcsóbban, mint régi gazdájának. Emellett minden elképzelhető ünnepi alkalommal „önként” ingyen munkát kell „felajánlania”. Ha a régi ország rendőrállam volt, a Szovjetunió ma a világ legfélelmetesebben megszervezett rendőrállama. Az új világnak is van „vörös cárja”, ki a cárok ősi fészkeiben, a Kremlben székel. A fény, a pompa sem hiányzik környezetéből.

A vörös cár hatalma nemcsak a cárokét, de azok legfélelmetesebbjét, Nagy Péterét is túlszárnyalja. Talán csak abban tér el tőle, hogy nem saját kezűleg végzi ki áldozatait. Sőt, hogy a régi cári világ együtt legyen, G. A. Potemkin herceg (1739–1791), Nagy Katalin cárnő kegyence sem hiányzik, ki földbeszurkált ágakkal és festett táblákkal virágzó falvakat varázsolt uralkodónője elé. Ha ma élne, elégedetten dörzsölhetné kezét; szinte az egész birodalom utánozza már. „Paradicsomot” akarnak mutatni a világ felé, de vasfüggönnyel zárják el magukat az egész világtól, nehogy bárki a saját szemével győződjék meg arról, mi a valóság. Viszont senki, aki nem egészen megbízható, ne mehessen ki a vasfüggöny mögül külföldre, és ne mondhassa el, mi van ott. Andersen „Furfangos takácsok” című, világhírű meséjének két hőse alighanem vezető szerepet töltené be ebben a rendszerben. Potemkinnel honfitársai közül csak P. N. Ignatief generális és diplomata (1832–1908) kelhet versenyre, kit a történelem azzal a nem éppen hízelgő és a Bibliában egyenesen a sátán számára lefoglalt jelzővel tüntetett ki, hogy a „hazugság atyja”. Az ő szelleme ott él szinte az egész birodalomban.

Az ember többször már nem a hazugságok tömegén, hanem inkább azon ütközik meg: olyan együgyűnek nézik ezek az egész világot, hogy minden hazugságukat elhiszik? Mindezek mellett a régi római császárok elvét is átvették: a „panem et circenses”-t (kenyeret és cirkuszi mutatványokat). Ha a kenyérből a kelleténél kevesebbet juttatnak is a népnek, annál bővebben kárpótolják ezt parancsszóra rendezett cirkuszi mutatványokkal: költséges zászlódíszekkel, a vezérek arcképeinek körülhordozásával, tüntető felvonulásokkal, ünnepségekkel, a gyűléseken ritmikus tapsokkal, utcai táncokkal, tűzijátékokkal, fáklyásmenetekkel. Mennyi kenyeret lehetne ezeken venni...

A kommunizmus, bár vezetői – különösen kezdetben, de később is – súlyos szavakkal bélyegezték meg a második internacionálé engedékenyebb, „uszálpolitikát prédikáló pártjait”, önmaguk is csak nagyobb engedmények árán tudnak boldogulni. Bizonyos foglalkozási ágak művelőinek kénytelen engedményeket tenni a magántulajdon és a lakások terén, különben még nagyobb híjával volnának megfelelő szakembereknek. A hadseregben is visszaállítják a rangfokozatokat. Sőt a munkateljesítés terén is szükségét érzik a munkaversenynek, majd annak, hogy a „normá”-hoz, ahhoz a részükről valamikor annyira kárhozott darabbér-rendszerhez folyamodjanak, a munkások fizetését a munkateljesítménnyel hozzák arányba. Eleinte a bolsevisták is azt mondják a tudósokra, amit

Roberspierre mondott, mikor a világhírű kémikust, Lavoisier-t gilotin alá küldte: *”A tudomány arisztokratikus? A köztársaságnak nincs szüksége tudósokra.”* Hamarosan be kell látniuk, milyen végzetes következménye lenne oktan tévedésüknek. Az elűzött középosztálybeliek helyére ültetettek a régiéknél összehasonlíthatatlanul rosszabbnak bizonyulnak és az értelmiség teljes letörése gazdasági összeomlással fenyegeti őket. Ezért kénytelenek magasabb fizetést és jobb lakást adni a fontosabb munkakörök betöltőinek, ami még inkább hozzájárul a régi egyenlőtlenség fokozatos visszatéréséhez. A munkások bérét megállapító kollektív szerződés nálunk is legalább 27 különböző kategóriát állapít meg. Emellett egyes vezető állásban lévők számára rendkívül nagy összegekre rúgó különféle pótlékokat, így pl. „veszélyességi pótlékot” állapítanak meg. A kezdetben annyira elhanyagolt tudósokat és művészeket is kénytelenek tudományos pótlékokban, művészi díjakban részesíteni, bár ennek ellenében erős pártirányítás alá kényszerítik őket. A proletárok világát csak proletár szellemben engedik továbbépíteni.

Kimondják, hogy nem lehet más tudomány, más költészet, más művészet, csak proletár. A kultúra világában is pártidiktatúrát kívánnak életbe léptetni. Nemcsak azt várják el a tudósoktól, hogy tudásukat, képességeiket a párt szolgálatába állítsák, de egyenesen megtiltják nekik, hogy az egész emberiség közös javát, így a közegészségügyet is előbbre vinni hivatott fölfedezéseiket a Szovjetunióval barátságos viszonyban nem lévő országokkal is közöljék. A bolsevizmusban bármiféle szellemi tevékenység csak a párt szolgálatában állhat.

A materialista világnézeten felépülő, „mozgásban lévő” és „gondolkodó” anyag-ról beszélő bolsevizmus – nyilvánvalóan – nem nézhet jó szemmel semmiféle vallásra, semmiféle egyházra. Számára a három élettrontó hatalomról: a bűnről, a szenvedésről, a halálról tanító vallás csak „ópium” a nép számára. A kinyilatkoztatott vallások helyét a materialista világnézete számára szeretné lefoglalni az emberek lelki világában, Isten helyébe pedig a maga vezérét szeretné az emberek szívébe plántálni. Ezért beszél és ír róla egyedül Istent megillető jelzők kíséretében, ezért írnak hozzá versesköteteket. A bolsevizmus azt hiszi, hogy ezt a „misszióját” ki kell terjesztenie: a „lehanyatló” Nyugatot és az „ébredező” Keletet meg kell nyernie új vallása számára. Vallásellenes programjának megvalósítása terén kénytelen közben-közben – természetesen csak taktikából – kisebb-nagyobb engedményeket tenni. Az első évek erős vallásüldözése után, 1924-től kezdve közömbösséget színlel a vallással szemben, hogy öt év múlva annál hevesebb vallásüldözésbe csapjon át. Valósággal „harcos istentelenségé” alakul, mely a világ fontosabb egyetemi és főiskolai központjain is szervezkedik, különböző nyelvű lapokat ad ki. A harcossistentelenség szervezete 1932-ben már nyolcmillió tagot számlál. Odesszában felállítja vallásellenes főiskoláját, honnan tömegesen bocsátja ki a világ minden tájáról összegyűjtött és ott kiképzett agitá-

torokat. Később az istentelenség internacionáléja is kénytelen mérsékelni működését.

Az 1936-os új szovjet alkotmány 124 §-a kimondja a szeparációt: az egyház és állam szétválasztását. Ezt a világon mindenütt úgy értelmezik – nem is értelmezhetik másként – hogy az egyházak semmiféle államsegélyben nem részesülnek többé, viszont az államnak semmiféle beleszólása nincs az egyházak személyi és egyéb ügyeibe.

A Szovjet ennek éppen az ellenkezőjét teszi: nemcsak a lelkészek fizetését, hanem részben az egyházak dologi kiadásait is magára vállalja – átmenetileg –, viszont sem lelkészi, sem vezető szerepet nem tölthet be az egyházban olyan, akit nem az államhatalom exponensei, megbízottai szemelnek ki, vagy akinek az alkalmazásához az állam eleve hozzá nem járul. Az állam mindent megtesz, hogy a tőle hivatalosan „független”, a valóságban azonban sokszorosan hozzákötözött egyházat a maga eszméinek szolgálatába kényszerítse, a különböző egyházak papjait, de különösen vezetőit a maga ügynökeivé tegye. Így fest a szovjet „vallásszabadsága”, amit úgy szeretne a világgal elhitetni és aminek az érdekében még áldozatoktól sem riad vissza. A kommunizmus nem mond le anyagelvűségéről: állampolgárainak nemcsak a testére, de egész gondolatvilágára is abszolút igényt tart, a vallásszabadság csak propaganda szólam. A tudomány minden ellenkező, sokszorosan bebizonyított igazsága ellenére, rendületlenül kitart „dialektikai” és „történelmi” materializmusa mellett. Hiába mutatja ki a tudomány megdönthetetlen érvekkel, hogy a mindenség elektronokból, energia központokból tevődik össze és hiába fordul a tudományos gondolkodás is a világteremtő Isten felé, rendületlenül kitart materialista világnézete mellett. Hiába cáfolja meg sokszorosan a tudomány Darwin tanításait, hiába mutatja ki, hogy minden meglévő állatfaj őse, mint kész egyed lépett a természetbe, hogy az ivarsejteknek a férfi a birtoklója. Ahhoz senki hozzá nem tehet semmit, sem el nem vehet belőle semmit, és ahogy kapjuk őseinktől, úgy adjuk azokat tovább fiúgyerekeinknek: a bolsevisták konokul a majomtól akarják magukat leszármaztatni, és ezt olyan fontosnak tartják, hogy az iskola küszöbét alig átlépő gyermekeket is ennek az „igazságról” akarják mindjárt meggyőzni.

A bolsevizmusnak három eszköze van eszméinek valóra-váltásához: pártja, karhatalma és ifjúsági munkája. A Szovjetunióban a kommunista párt az uralkodó hatalom. A párt diktatúrája tartja kezében az egész Szovjetet. Sztálin, a párt volt vezére úgy beszél említett előadás-sorozatában a pártról, mint a „munkásosztály szervező csapatáról”, „élcsapatáról”, „a proletáriátus diktatúrája eszközéről” (79–86. o.).

A párt a lakosságnak rendkívül kis százalékát egyesíti magában ma is: a mintegy kétszázmilliónyi lakosságnak alig 2 %-át. Még így is, ha a tagok száma erőteljesebb mértékben gyarapodnék, újabb meg újabb rostálásnak vetik őket alá. Sok-

szor egészen képtelen címeken távolítják el onnan az embereket, anélkül hogy állásukból is elbocsátanák őket. A nem vezető helyen dolgozók nem szükségképpen tagjai a pártnak: csupán elég rosszul fizetett szolgálói a rendszernek. Természetesen, csak addig tűrik meg őket, különösen fontosabb állásokban, míg megbízható párttagokkal cserélhetik fel. Minden dolgozónak, különösen az értelmiséghez tartozóknak, ezek között is elsősorban a tanítással foglalkozóknak, tanfolyamokra, szemináriumokra kell járniuk és vizsgázniuk.

A párt időnként kongresszust tart a tagság képviselőinek. Nem annyira azért, hogy irányítsák a pártot, sokkal inkább azért, hogy tudomásul vegyék a történetet. Egyesek, a látszat kedvéért hozzá is szólnak egyik vagy másik kérdéshez, amelyeket a pártvezetőség már eleve eldöntött. A kongresszus választja a pártvezetőséget is, helyesebben: tudomásul veszi annak megtörténtét. A párt legfőbb irányítója a legfelsőbb tanács. Ez kétkamarás. Két háza van: a szövetségi tanács és a nemzetiségi tanács. Az utóbbira azért van „szükség”, mert Oroszország lakosságának legalább fele: az 1897-es kimutatás szerint 43 %-a más nemzetiségű. Mind a két ház kezdeményezhet törvényeket, de ezek csak akkor emelkednek törvényerőre, ha mindkét ház elfogadja azokat. A két ház együttesen is, de külön-külön is tanácskozhat. A legfelsőbb tanács, különösen annak politikai bizottsága, „polit büroja” a mindenható szervezet. Viszont ebben is a párt vezérének, a diktátornak a szuverén akarata a törvény: más jog, más törvény nincs. A rideg valóság az, hogy a diktátor döntéseit – aki rendszerint a párt első titkára meg a kormány feje – a párt vezetősége, kongresszusa, a kivezényelt tömegek egyszerűen tudomásul veszik. Így a diktátor XIV. Lajossal együtt elmondhatja magáról: „Az állam én vagyok”. A bíróság is szigorúan pártbíróság: a pártérdek szerint ítélkezik, helyesebben: a törvényesség látszatába igyekszik bújtatni a felülről, többször a „nép” parancsszóra megnyilatkozó kívánságára hivatkozással, a bírának sugalmazott, többször egyenesen kezébe adott ítéleteket. Gyakran alkalmazott büntetésnem a kényszermunka. Ezt rendelhetik el mind a közönséges, mind a politikai bűnösökkel szemben megtorlás vagy megelőzés céljából, akár szabadságvesztés büntetéssel, vagy onelkobzással egybekötve, akár e nélkül.

A párt mellett a szakszervezetek is fontos hatalmi tényezők. Ezek vezetősége a párt megbízottaiból kerül ki. A szakszervezetek nem a munkásság érdekeiért küzdő, hanem a munkásokat a kommunizmusra előkészítő szervezetek.

A Szovjetunióknak két karhatalmi alakulata van: politikai rendőrsége és hadserege. A politikai rendőrség, melyet kezdetben csekának, majd GPU-nak, később államvédelmi osztálynak, majd hivatalnak neveznek, sehol a világon nincs úgy megszervezve, mint itt. Ez az egész rendszer legfőbb öre. Igazi rendeltetése a polgárságnak, a burzsoáziának, mint társadalmi osztálynak állandó rettegésben tartása és tervszerű megszüntetése. De nemcsak a burzsoáziának, hanem minden ún. „reakciónak”, aki nem ért egyet a rendszerrel és ezt bármi módon kifejezi.

Valóságos terrorcsapat ez, mely állandóan rettegésben tartja az egész társadalmat.

Az államvédelmi alakulat félelmetes erejének titka abban rejlik, hogy hatalmas kém- és besúgó szervezetével mindenről értesül, mindenkiről igyekszik mindent tudni. Különösen a rendszer szempontjából „megbízhatatlan” és arra nézve „veszélyes” embereket figyeli: szigorúan ellenőrzi másokkal való érintkezésüket, levelezésüket, telefonbeszélgetéseiket, utazásaikat. Sehol a világon nem ismeretes olyan rendszer, amelyben valaki egy napra megy is bárhová, nemcsak szállóba, de magánlakásba, sőt családtagjaihoz, mindenkor be- és ki kell jelentkeznie. Hivatásos kémei és besúgói mellett – erkölcsi gátlásoktól mentes és sátáni eszközöktől sem riadva vissza – sokakat arra kényszerít, hogy környezetüknek, munkahelyüknek, ismerőseiknek nem is sejtett, rendszeres, titkos besúgói legyenek. Életükkel játszanak, ha elárulják azt akár a legközelebbi hozzátartozóiknak.

A rendszer számára nem kívánatos elemeket, avagy a rendszer ellen szavukat felemelni merőket rendszerint kényszermunka táborokba viszik. Kivált az északi táborokba: bányákba, erdőségekbe szállítják őket. Bizonyos meghatározott mennyiségű munkát kell naponként elvégezniük: addig nem hagyhatják abba, míg az arra a napra kiszabott munkájukat el nem végzik. Az utóbbi időkben a világ lelkiismerete ismételten felfigyel a táborokban uralkodó, valósággal a rabszolgaság korára emlékeztető állapotokra, és egyre erőteljesebben tiltakozik ellenük.

A bolsevizmus a lehető legtürelmetlenebb totális rendszer. Semmiféle ellenzékét vagy ellenzéki nézetet nem tűr. A jezsuitákhoz hasonlóan vak engedelmességet követel. Azok ugyan csupán a rend tagjaitól követelik meg, hogy úgy engedelmeskedjenek feljebbvalóiknak, mint a holttestek „sicut cadaver”, a bolsevisták mindenkitől megkövetelik ezt. Ha a párt legoszloposabb tagjai köréből hangoznak is el eltérő hangok, vagy mutatkoznának az elégedetlenség jelei, azokat is elnémítja. Sztálin úgy beszél említett előadás sorozatában a pártról, mint az *„akarat egységéről, mellyel összeférhetetlen a frakciók létezése”*. Megállapítja, hogy a párt *„meg tudja magát tisztítani az opportunizmus szennyétől”* (88,90 II). A politikai gyilkosságok és halálos ítéletek szinte napirenden vannak. Semmiféle múltbeli érdem nem mentesít senkit attól, ha szembe mer szállni a rendszerrel. Az újabban annyit emlegetett nagy „eretnek”, Trockij is hiába megy Mexikóba, ott is elteszik láb alól. Az első népbiztosok többsége nem természetes halállal hal meg.

A bolsevizmus elvei több hasonlóságot mutatnak a machiavellizmussal. A bolsevizmus elfogadja a machiavellizmusnak több, részünkről helytelenített elvét. Így elfogadja azt, hogy a fejedelemnek, az állam vezetőjének *„az állatok közül a rókát és az oroszlánt kell utánózni: nem lehet és nem szabad szótartónak lennie”* (75. l.); *„ha félre akar vezetni valakit, mindig találhat, akit becsaphat, nem*

lehet tekintettel arra, amit az emberek jónak és erkölcsösnek tartanak” (76. 1.). *„Kegyetlenség nélkül nem lehet végbeinni semmiféle dicsőséges haditényt*” (72. 1.); az emberek a vezető *„tetteinél mindig az eredményt nézik*” (77. 1.). *„Állandóan békéről és hűségről beszél és közben mind a kettővel hadilábon áll*” (77. 1.). Viszont saját érdekében is jól tette volna a bolsevizmus, ha Machiavellinek több olyan elvét is magáévá tette volna, amelyek már kevésbé kifogásolhatók. Például, hogy a kegyetlenségeket egyszerre kell végrehajtani: *„... ne ismétlje meg ezt mindennap; a jogtalanságokat egyszerre kell elkövetni, a jótéteményeket jobb állandóan gyakorolni*” (45. 1.). *„Ugy bánják alattvalóival, hogy működése jóban, rosszban egyforma legyen*” (46. 1.); *„a nép kegyéből lett (fejedelemnek) vezetőnek a nép barátjának is kell maradnia*” (48. 1.). *„A legfontosabb alapok, amit egy (fejedelem) vezető sem nélkülözhet, a jó törvények és a jó fegyverek*” (55. 1.). *„Ne keltsen félelmet személye iránt”, „az a jó, ha a (fejedelmet) vezetőt szeretik is, de félnek is tőle*” (72–73. 1.).

„Csak annyiban legyen félelmetes, hogy ne gyűlöljék” (73. 1.); *„az teszi gyűlöletessé, ha alattvalóit zsarolja és megfosztja őket birtokaitól...”*. *„Az emberek hamarabb elfelejtik apjuk halálát, mint vagyonuk elvesztését*” (73. 1.).

A bolsevizmus nemcsak hogy nem fogadja el ezeket az elveket, hanem úgyszólván állandóan az ellenkezőjét cselekszi: a kegyetlenségeket szinte állandósítja, a jóról csak hébe-hóba emlékezik meg, akkor is inkább csak ígéretek formájában; nemcsak nem egyforma, hanem a körülményeket képes úgyszólván állandóan változtatja taktikáját, fegyvereit; kegyetlenül nekimegy azoknak is, akikre hivatkozva gyakorolja hatalmát; a törvényt semmibe sem veszi; ha maga alkotta is. A legfontosabb vezetőknél és a nagyon jól fizetett rendőrségen kívül nehéz volna olyanokat találni, akik őszintén szeretik, de gyűlöletében szinte versenyre kelnek egymással az emberek. Állandóan elszedi polgárai vagyonát, a vezetők és vezetettek között talán sehol sem mutatkozik életmód tekintetében akkora különbség, mint ebben a rendszerben.

A bolsevistáknak ahhoz, hogy minden ellenkező nézetet elnémíthassanak, a legszigorúbb cenzúrát kell gyakorolniuk a levelezésnél, az irodalom, a színházak, a mozik, a rádió, az újságok világában. Külföldről nem csak a nem kommunista lapokat, könyveket nem engedik be, de a külföldi rádióadásokat is zavarják. Több helyen azzal teszik azokat lehetetlenné, hogy naphosszat saját leadó állomásaik műsorát adják, hangos rádiókat bömböltetve az utcákon, tereken, vagy nagy áldozatok árán létesített, elnémító hanghullámokkal teszik lehetetlenné a fontosabb külföldi adások hallgatását.

A Szovjetunió másik erőssége óriási hadserege. Ebben nők is teljesítenek nemcsak egészségügyi, de egyéb szolgálatokat is. Hadseregének felszerelése a második világháború idején – a repülőgépek kivételével – a kor színvonalán állt. A

hadsereg és a rendőrség tagjait jól fizeti, jól ruházza és jól élelmezi: így kívánja biztosítani, hogy mindenre kész, vakon engedelmeskedő eszközei legyenek.

A bolsevizmus vezetői azt is jól tudják, hogy eszméik számára csak úgy tudják biztosítani a jövőt, ha a felnövekvő ifjú nemzedék lelkéből kiirtják mindazt, ami a régi világ számára szent volt: nemcsak a magántulajdon utáni vágyat, hanem – ami ettől elválaszthatatlan – a családi élet szeretetét, a vallásos érzést és – különösen a nem szláv fajhoz tartozókból – a nemzeti gondolatot is. Család, vallás, nemzeti gondolat: ez mindhárom bomlasztóan hat a kommunizmusra.

Nagyon jól tudják, hogy ezek az eszmék sokkal erősebben élnek a szellemi pályákon tevékenykedő emberek gyermekeinek lelkében, ezért ezeket tervszerűen kirekesztik a felsőbb tanulmányok világából. Az a Marx, aki meghasonlott Németországgal, mert – származására tekintettel – nem bocsátották egyetemi magántanári vizsgára, ha a bolsevizmus világában élt volna, középiskolai tanulmányainak elvégzése után nemcsak egyetemi magántanárságra, de egyetemi tanulmányokra is hiába gondolhatott volna, minthogy apja ügyvéd volt. Amikor a jobb családok gyermekeit nem engedik az egyetemekre és főiskolára, elfelejtik, mennyi időt szentelünk és mennyi fáradságot fordítunk az állat- és növényfajok nemesítésére; nem oktalanság ugyanakkor a szellemileg néha századokon át „kitermelt” családok gyermekeit a magasabb tanulmányok folytatásától eltiltani? Viszont valósággal odaerőltetik az alsóbb rétegekből származókat, még ha tehetőségtelenek is.

Elfelejtik, hogy az embereket nem lehet erőszakkal felemelni. A „karrierék”-ről írt könyv jól mondja: „Senkit sem lehet feltolni egy létrán a magasba, ha az illetőben nincs meg a maga akaratából való igyekevény is, különben lepottyán, mihelyt eleresztik”. Ezzel sem törődnek: a pártérdek a legfőbb előttük.

Mind az iskolai, mind az iskolán kívüli nevelés terén igyekeznek a kommunista eszméket az ifjúság lelkébe plántálni. Az iskolán kívüli nevelés egyfelől a úttörő mozgalom, másfelől a Komszomol (nálunk a DISZ: Demokratikus Ifjúsági Szövetség) útján történik. A magyarországi úttörőcsapatok működési szabályzata ezzel kezdődik: „Az úttörő szervezet az általános iskolás gyermekek ’önkéntes’ (?) politikai tömegszervezete.” Ezek tevékenységét a magyar dolgozók pártja (a kommunista párt) és a dolgozó ifjúság szövetsége (a kommunista ifjúsági szervezet) irányítja. Az utóbbiról is, meg a Magyar nők demokratikus (kommunista) szövetségéről is azt hirdették sokáig, hogy semmi közük sincs a kommunista párthoz.

Minden ezen kívül álló ifjúsági mozgalmat betiltanak, így sem a különböző társadalmi osztályoknak egymáshoz közelítése terén világszerte olyan áldásos tevékenységet végző cserkészmozgalmat, sem a vallásos alapon nyugvó ifjúsági- és leányegyesületi munkát nem tűrik meg, sőt ezek volt vezetőit üldözik. A magyarországi keresztyén ifjúsági egyesületek szövetségéhez is mindjárt kezdetben

miniszteri biztost küldtek, az ott működő nemzeti titkárt siettek felfüggeszteni, sőt be is börtönözték. Kiszabadulása után, évek múlva újabb eljárást indítottak ellene meg a szövetség ügyvezető alelnöke ellen. Mindkettőjüket hosszabb szabadságvesztésre ítélték. A nemzeti titkár a börtönben halt meg.

A családi élet szétzilálására irányuló munkájuk bizonyul a legnehezebbnek. A törvényes házasságban élőket nem tartják különbeknek, mint az egyszerűen együttélőket. Azt vallják, hogy a házasság a polgári gondolkodás csökevénye. A gyermeket többször szülei besúgóivá alacsonyítják, többször kiragadják családjuk köréből. A két nembeli ifjúságnak bőséges alkalmat nyújtanak találkozásra. A házastársakat szívesen különítik el egymástól. Rendszerint külön szabadságot adják és külön üdültetik őket. A csajka rendszerű étkeztetés, a nők katonai szolgálatba bevonása, úgyszintén a számukra valóban alkalmatlan életpályákra engedése: több-kevesebb sikerrel célozza ezt a felfogást.

Tervszerű munkával igyekeznek mind a vallásos, mind különösen a hatalmuk alá kerülő más nemzetiségűeknél a nemzeti érzést gyengíteni. Jól tudják, hogy míg egész lelkével szereti valaki Istent, és szíve egész szeretetével csügg valaki a hazáján, nem lehet jó kommunista. Ezért tervszerűen igyekeznek az ifjú nemzedéket távol tartani a vallásos igazságok megismerésétől, hasonlóképpen az istentiszteleti alkalmaktól. Viszont a történelem tudatos elferdítésével szeretnék elhomályosítani szívükben a nemzeti érzést. Ezek az érzések meggyöngyülhetnek az emberek szívében, de sohasem tűnnek el végképp. Részben ezért nem érhet véget a proletariátus nevében gyakorolt diktatúra sem. Marx ezt csak rövid életűnek képzelte, míg a bolsevizmusban évtizedek múltával is tart még. Szinte addig tart, míg akár lassú polgáriasodási folyamat útján, akár háborús vereséggel, akár újabb forradalmi megrázkódtatással meg nem dől.

A bolsevizmusnak is, mint minden diktatúrának két látszólagos előnye van. Ezek egyszermind gyöngeségei, mondhatnánk sírásói is. Az egyik, korlátlan hatalma befelé, a másik, hódító ereje kifelé. Mind a kettőnek rendkívül nagy ára van, s ezek azok, amik mind a kettőt a rendszer lassú, de biztos sírásóivá teszik.

A bolsevizmus csak diktatúra mellett tartható fenn. Erkölcsi és lelki alapon nem lehet ilyen rendszert meghonosítani: ilyen gyökeres változás nem valósítható meg diktatúra nélkül.

A kommunizmus eszméitől hevített kisebb csoport erőszakkal magához ragadja az államhatalmat, erőszakos úton megvalósítja a vagyonszétosztást. A bolsevizmusban voltaképpen kétszeres diktatúrával találkozunk: egyfelől a kisebbség uralkodik az óriási többség felett, másfelől a vezérek uralkodnak zsarnoki módon párthíveik felett. A bolsevizmus el sem képzelhető másképp, minthogy hadat üzen minden egyéni akaratnak: az egyénnek nem szabad személyiséggé kifejlődnie, amivé szeretne válni, hanem egészen el kell vesznie a közösségben.

Csak úgy tudja biztosítani korlátlan hatalmát befelé, ha nemcsak minden ellenzéki megmozdulást, de a legszerűebb formában megnyilatkozó ellenzéki hangot, vagy alig hallhatóan kimondott ellenvéleményt is elnyom. Ez viszont csak úgy lehetséges, ha a hatalma alá kerülőknek minden lépését, minden talán ki sem mondott szavát, származásuk, társadalmi kapcsolataik folytán inkább csak sejtethető gondolatát figyeli. De hol van akkor az a szabadság, amelyre az emberek a régi „elnyomó” uralom alól „felszabadította”? Hol van az a szabadság, amelyet minden második, harmadik szavában hangoztat, ha a megdöntött uralom „zsarnoksága” szinte eltölpül az övé mellett? És hol van az a jog, amelyet „felszabadított” tömegeinek ígért, ha a megszüntetett régi uralom „jogtiprása” valósággal eltölpül teljes jogbizonytalanságot teremtő rendszere mellett?

Szépen hangzik, amit Sztálin – a rendszer megalkotójának, Leninnek szavait idézve – állapít meg előadás sorozatában. A szovjethatalom lényege és ereje abban áll, hogy *„éppen azokat a tömegeket vonja be az állam demokratikus kormányzatába való állandó, feltétlen és emellett döntő jellegű részvételre, amelyeket még a legdemokratikusabb köztársaságokban is a valóságban a politikai életből és a demokratikus jogok és szabadságok gyakorlásából ezer fortélyal és mesterkedéssel kizártak”* (40–41. 1.). Mindez szépen hangzik, csak nyugodtan megkérdezhetjük: nem sokkal több joggal állapíthatná meg ezt éppen velük kapcsolatban akármelyik „más” köztársaságbeli.

A bolsevizmus a gyári munkásságot annak a hangoztatásával akarja megnyerni, hogy „felszabadítja őket a kizsákmányoló kapitalizmus karjaiból”. De a gyáros, avagy a társas-cégekben tömörülő kapitalisták helyébe az államkapitalizmus lehető legmerevebb formáját lépteti. Ez még jobban kiuzsorázza őket: még több munkáért, még kevesebb fizetést ad nekik, mint régi kapitalista munkaadók. Annál könnyebben teheti meg, mert vele szemben nem szervezkedhet, és ami még fontosabb, nem sztrájkolhat a munkásság.

Míg ez a két fegyverük szinte egyenrangú féllé teszi őket a magántőkével szemben, a kommunista állammal szemben nem szervezkedhet, nem sztrájkolhat a munkásság: nem élhet ezekkel a fegyvereivel, amelyekkel legtöbbször engedékenységre kényszerítheti a magántőkét. A bolsevizmussal még elégedetlenkednie sem szabad nyíltan. A magántőkével szemben nyugodtan kifejezést adhat ellenvéleményének, de itt a bíraskodás joga is a munkaadó állam kezében van, sőt engedély nélkül munkahelyét sem hagyhatja el. A rendőri hatalmat is kezében tartó munkaadója egyszerűen nem engedi el, vagy ha eltávozik, visszatoloncoltatja. A kollektív szerződések sem egyebek, mint a kommunista párt egyszerű diktátumai, melyeket kényére-kedvére bármikor megváltoztathat a munkások hátrányára. A munkaversenyek, az élmunkások, a „sztahanovisták” eredményeit kihasználva, ezeket több esetben tudatosan elő is segítve, a munkásság megkérdezése nélkül, egyszerűen bevezeti a darabszám-munkát, amely ellen a múltban évtizedeken át tiltakoztak a munkások. Önkéntes felajánlásra hivatkozva meg-

hosszabbítja a munkaidőt. Hol vannak ma már a munkások a „nyolc óra munka, nyolc óra szórakozás, nyolc óra alvás”-tól, amit évtizedek küzdelmével vívtak ki maguknak: És miben nyilvánul meg az, hogy „övék a gyár, önmaguknak dolgoznak”? Mibe nyilvánul meg az, amit lépten-nyomon hangoztatnak, hogy „a munkás proletáriátus az új világrend tartóoszlopa és irányítója”?

A bolsevizmus a kisparasztokat is úgy próbálja megnyerni és a proletáriátus „első tartalékává” tenni, hogy nemcsak felszabadulást, de földet is ígér nekik. Átmenetileg ad is nekik a földbirtokosoktól elvett földekből. Ezeket azonban hamarosan visszaveszi, termelőszövetkezetekbe (kolhozokba) kényszeríti őket. Ma éppen úgy nem a – termelőszövetkezetekben élő – kisparasztoké a föld, mint földesuraik idejében nem volt az övék. A különbség csak az, hogy a földesurak helyébe a mindenható állam lép: ez dolgoztatja őket még keményebben, emellett helyüket sem hagyhatják el engedély nélkül, akárcsak a szabad költözködési joguktól egy időben megfosztott jobbágyok. Munkájuk zsírját az állam fölőzi le, a termelőszövetkezetekben, mert jó ideig az állam traktorait kénytelenek – búzáért – bérbe venni, az államtól kénytelenek állatokat, műtrágyát, az építkezéshez mindenféle anyagot vásárolni, ami tetemes adósságokba veri a szövetkezeteket, és senki sem hagyhatja el azokat anélkül, hogy a közös adósságból reá eső részt ki nem fizeti.

Ilyen körülmények között miben nyilvánul meg a kisparasztok „felszabadítása”? Nyilvánvaló, hogy a bolsevizmusnak a kisparasztokkal szemben kezdetben tanúsított viselkedése is csak „propaganda” volt. Lenin sohasem szerette a parasztokat. „Hihetetlenül kétkezi munkásoknak” és „hihetetlenül vallásosaknak” tartotta őket, akiből sohasem lehet a kommunizmus számára alkalmas „gépeket” és vallástalan embereket formálni. Papini, a *Krisztus története* című műve nyomán hazánkban is eléggé ismert olasz újságíró meglátogatta Lenint. Látogatásáról írt könyve *Góg* címmel magyarul is megjelent. Ebben megemlékezik ő is Lenin paraszt ellenességéről. A vezérnek ezt a paraszt ellenességet, mint örökségét őrzi a bolsevista párt.

A bolsevizmusnak az ellenzékiiség legszemernyibb megnyilatkozását sem tűrő rendszere fenntartásához – a pártpropagandisták egész tömege mellett – annyi rendőrré, besúgóra, ellenőrre van szüksége, és ezeket olyan jól kell fizetnie, hogy ezek emésztik fel évi büdzséjének tekintélyes részét.

A Szovjetunióban élő tömegek általános életszínvonala nem csökkent még annyira, mint most. Hogy ezt elviselhetőbbé tegye tömegei számára, azt igyekszik velük elhitetni, hogy sehol a világon nem uralkodnak olyan nagyszerű állapotok, mint náluk: sehol sem művelik az embereket annyira, mint ott; sehol sem élnek az emberek olyan jól, mint ők; az oroszok fedeztek fel mindent a világon, mindenben az oroszok az elsők.

Kezdetben néhány jóhiszemű külföldi is hajlandó volt hinni nekik. Közéjük tartozott a neves angol gondolkodó, Bertrand Russell is. Nemsokára ő is belátja, hogy egyfelől borzalmas az az ár, amit az emberiségnek kellene fizetnie a bolsevizmusért, másfelől ha megfizetné ezt az árat, aligha kapná meg azt, amit ígérnek. Hamarosan azt is belátja, hogy az olyan rendszer, amelyet a kisebbség terrorja hoz létre, elkerülhetetlenül zsarnokságra és kizsákmányolásra vezet. Ezek közé a jóhiszemű külföldiek közé tartozott az ismert francia író, André Gide, a Nouvelle Revue Française szerkesztője is. A Szovjetunióban tett látogatása során ő is alaposan kiábrándul. Erről előbb a Gringoire c. hetilapban, majd a rendkívül sok kiadásban *megjelent Retour de L' U.S.S.S.* című könyvében számol be a világnak. (*Visszatérés Szovjet-Oroszországból* címmel magyarul is megjelent).

Könyvében – többek között – leírja, mennyire meglepődött, amikor az iskolások azt a hihetetlenül hangzó kérdést intézték hozzá, hogy „Franciaországban is vannak iskolák? Ott is tanítják a fiatalságot?” Több dolog mellett az ott uralkodó „demokráciának” az a bizonyos is nagyon kiábrándította, hogy a rendszer vezetőjéhez annak szülőfalujából küldendő táviratát a postahivatal csak úgy volt hajlandó felvenni, ha a vezér személyét „megfelelő jelzővel” illeti. Bármilyen „vasfüggönnyel” zárják is el világukat, előbb-utóbb mégiscsak kiszivárognak onnan az ottani „paradicsomi” állapotok igaz hírei, viszont beszivárognak oda a vasfüggönyön inneni, a bolsevista propaganda részéről annyiszor emlegetett nyugati „nyomor” igazi adatai. Mélységes igazság rejlik Krisztus szavaiban: „Nincs oly rejtett dolog, a mi napfényre ne jőne és oly titok, a mi ki ne tudónék” (Mt 10,26).

A bolsevizmusnak sok oka van, hogy a világában uralkodó állapotokat eltitkolja, mert ezek megakadályoznák abban, hogy az elnyomott népek „felszabadítójaként” tüntethesse fel magát. Ezzel az a célja, hogy a maga oldalára édesgesse a külföldi „imperialista hatalmaktól elnyomott, leigázott”, függő viszonyban lévő népeket, mint további „tartalékokat” és ezzel ne csak gyöngítse a szovjet uralom ellenségeit, de az egész világon elterjessze a kommunizmust. Kémei és ügynökei révén értesül minden országban minden elégedetlenségről és mindezt igyekszik kihasználni a maga terjeszkedési céljaira. Nincs olyan nemzeti vágy, társadalmi igazságtalanság, politikai sérelem, amit ne igyekeznék kihasználni. A világ minden részén működő ügynökei a gyűlölet jelszavait sugdossák az elégedetlenek fülébe. De micsoda szemfényvesztés kell ahhoz, hogy az „elnyomott” és függő helyzetben lévő népek „felszabadítójaként” merje magát hirdetni az a rendszer, amely az átmenetileg hatalma alá került európai országokban is a legféltelenebb elnyomást gyakorolja és a legembertelenebbül kiuzsorázza azokat? A nyugati államok gyarmatainak is azt ígéri, hogy felszabadítja őket. Amikor biztatására fellázadnak, ő keríti azokat hatalmába, leigázásuk után pedig a régi gyarmati sorsuknál is rosszabb rabszolga-sorba dönti őket. Ezt nyíltan szemükbe mondták a manilai nemzetközi konferencián is.

A Szovjetunió hódító törekvése érthető, mert egy diktatórikus rendszer nem tudja másképp levezetni a benne felgyülemelő, óriási belső feszültséget, mint külső hódításokkal.

Minden diktatúrában csak a külső győzelmek és hódítások hangja tudja elnyomni a lépten-nyomon kitörni készülő belső elégedetlenség hangját. A bolsevisták tudják, hogy egy velük szemben ellenséges világban nem valósíthatják meg rendszerüket, mert a többi ország egységes gazdasági bojkott alá venné őket, ezért mindent el kell követniük, hogy ügynökeik révén elégedetlenséget szítsanak és állandósítsanak szerte a világon a kommunizmus számára megnyerni kívánt tömegekben. A „békében egymás mellett élés” jelszavát csak szorultságukban hangoztatják újabban: világhódító terveikről nem mondtak le és nem is mondhatnak le. Ez ösztönzi őket arra, hogy a saját munkásaiknál összehasonlíttatlanul jobban fizetett jóval kevesebb ideig dolgozó és mégis sokkal magasabb színvonalon élő munkásságot, ügynökeik révén és óriási áldozatok árán újabb és újabb sztrájkokra ingereljék. Az egészben az a legfelháborítóbb, hogy a sztrájkokhoz szükséges, tekintélyes összegek jó részét annak a munkáságnak kell nehéz keresetéből „önként” összeadnia, amelynek sokkal rosszabb munkaviszonyai és sokkal gyöngébb fizetése ellenére nemcsak gondolnia sem szabad sztrájkra, de még csak kifejezést sem szabad adnia elégedetlenségének, munkahelyét sem szabad elhagynia, hacsak a régi rabszolga-világra emlékeztető kényszer-munka táborok valamelyikébe nem akar kerülni. Mindezt a nyugati világ jól tudja, legapróbb részleteiben is elég jól látja. Már gúnyolódik is fölötte. Élénk bizonyossága ennek az angol G. Orwell-nek az Óceán innenső és túlsó oldalán sok kiadásban megjelent *Animal farm (Állatfarm)* című kis könyve. Ebben írja, hogy egyik farmon az ott élő állatokat is elfogja a közösségi láz: azok is megirigylik a Szovjet világában elért, nagyszerű eredményeket. Elűzik a gazdát és átveszik a farmon az uralmat. Fokról-fokra a falánk disznók kaparintják magukhoz a hatalmat. Leigázott társaik elől ezek falnak fel mindent, míg van mit.

A külföldi országokban rendkívül nagy költséggel végzett propaganda és forradalmasító munka (ennek legfontosabb szerve volt a világ kommunista és munkás pártjainak tájékoztató irodája, a „kominform”, mely időnként gyűlésekre hívta össze ezek kiküldötteit) csak fokozza a Szovjetunió terheit, hatványozott mértékben növeli ez a rendszer politikai céljai szempontjából talán hasznos, de az ottani életszínvonal szempontjából teljesen improduktív célokra fordított kiadásokat, amivel még jobban csökkenti, így még nehezebben elviselhetővé teszi az életet.

Az sem sülyedhet végtelenségig: egyszer ki kell robbannia, ha a győzelmek, hódítások sora befejeződik, vagy egyenesen gazdasági és egyéb vereségek, tömegéhség váltják fel azokat. Ez a sátáni "stratégiával és taktikával" végzett munka, melyről Sztálin olyan meglepő őszinteséggel beszél említett előadás sorozatá-

ban, előbb-utóbb nyilvánvalóvá teszi az egész világ előtt azt a belső ellentétet, ami a között van, amit a rendszer hirdet és aközött, amit uralomra jutása után – fokozatosan – mindenütt megvalósít. Amilyen arányban gyarapodik az egyes országokban a felnyílt szemek száma, olyan arányban záródik be a világ kommunista ellenes országainak gyűrűje a Szovjet körül, míg akár hidegháborúval, akár fegyveres erővel meg nem szüntetik a világ békés fejlődését állandóan veszélyeztető rendszert. A nyugati hatalmak, melyek legféltettebbnek tartott ellenfelük, a német nemzeti szocializmus leverése érdekében a második világháború során szövetségre léptek a Szovjetunióval és rászabadították azt Kelet- és Közép-Európa jó részére, már jól látják, hogy régi ellenfelüknél is sokkal veszelmesebb szövetségest kaptak: olyat, akinek az uralmától saját jól felfogott érdekükben is minél hamarabb meg kell szabadítaniuk a világot, ha nem akarják kockáztatni a Nyugat egész civilizációját.

Féktelen terrorral, a valótlanágok egész áradatával, erkölcsi gátlásoktól mentes, sátáni eszközökkel az ilyen rendszer is fenn tudja magát tartani bizonyos ideig, sőt átmeneti hódításokat is végezhet a félrevezetett külföldi proletariátus, különösen az alacsonyabb műveltségű népek körében, de – a történelem tanúsága szerint – végül mégis meg kell dőlnie. Minden olyan rendszer megdő, amely önmagának ellentétévé válik. Már pedig lehetséges-e nagyobb ellentmondás, mint amikor a szabadság nevében uralomra jutó és minden második, harmadik szavával szabadságot hangoztató rendszer a régi uralmat elhomályosító zsarnoksággá válik. Mikor a kapitalizmus kizsákmányolása megszüntetésének ígéretével uralomra jutó rendszer minden eddigi kapitalizmusnál jobban kiuzsorázza a hatalma alá kerülő munkástömegeket, amikor a földi „paradicsomot” ígérő rendszer pokollá változtatja mindenütt a világot.

A teljes egyenlőség megvalósítását ígérő rendszer egyfelől olyan fontos szerepet juttat a versenynek minden vonalon (iskolában, tudományban, művészetekben, gyárakban, gazdasági életben, a közösségek életében), másfelől az élén állók olyan fényűzést engednek meg maguknak közköltségen, amely túlszárnyalta a régi kapitalista világot is és parancsszóra valóságos emberkultusszal veszik magukat körül.

A kommunizmus eszméi két ízben hatolnak be hazánkba. Először 1919 tavaszán, a központi hatalmakra nézve szerencsétlen kimenetelű első világháborút követő összeomlás során. A kommunizmus kiforratlan korszaka tartott akkor még Oroszországban. Ide küldött, szomorú emlékü megbízottai ezt képviselik. Álcázatlan nyersségében akarják ideplántálni a kommunizmust. A lelkeseknek az örültekkel egy kategóriába sorolása, az egyház és állam erőszakos szelvélasztásának máról-holnapra való keresztülvitele, a föld- és háztulajdonoknak, vállalatoknak azonnal való kommunizálása mind ezt mutatják. Addig még csak megy valahogy, amíg a régi készlet tart, de amikor a „közös termelésből fakad a jólét”

ízléstelen plakátjainak valóságát kellett volna bebizonyítaniuk, kiderül, hogy senki sem akar dolgozni. A tökfőzeléken és az árpakásán élő, a szeszes italok fogyasztásától eltiltott városi munkástömegek másoktól várják a munkát: ők maguk inkább munkanélküli segélyből akarnak élni. Az éjszakai elhurcolások, a Dunába dobált áldozatok, a Markó utcai iskola tornacsarnokában éjjelenként agyonlőtt áldozatok, a gyűjtőfogházba hurcolt túsók, a szadista Szamuelynek az ellenforradalom falvaiban az utcák akácfáira aggatott áldozatai ennek az alig ötödfél hónapig tartó első kommünnek a legszomorúbb emlékei.

A második világháborút követő „felszabadulás” során másodízben jönnek el hozzánk az első kommün óta eltelt negyedszázad alatt sokat tanult bolsevizmus magyar nyelven beszélő, nagyobbára orosz állampolgár megbízottai. Ezek már okultak az első kommün tanulságain. Nemzetiszínű köntösben: Rákóczi, Kossuth, Széchenyi, Petőfi névvel és képeivel kezdik. Kossuth és többi nagyjaink képe mellé kezdetben csak népünk új „atyjái” és „vezéréi” lopakodik oda szerényen, majd odakerülnek „az emberiség nagy tanítómesteré”, a „dicsőséges” orosz hadsereg „nagy generális-szuszá-é”, az előbbieket pedig szép csöndesen elmaradoznak. A katonákon, rendőrökön, tűzoltókon fokozatosan megjelennek az orosz sapkák és egyenruhák. Végül eltűnik az ezeréves magyar alkotmány, a magyar címer, megjelennek mindenütt a vörös csillagok, még a volt templomtornyok tetején is, és teljes egészében előttünk áll az új „népi” köztársaság. Ezt a nagyon is tudatos stratégiájukat a rendszer magyarországi főideológusa, Révai József a magyarországi kommunista párt központi vezetőségének 1949. március 5-i gyűlésén tartott hozzászólásában őszintén meg is mondta, és ezt a hozzászólását a Társadalmi Szemle 1949. március-április számában közzé is tette. Ebben meglepő őszinteséggel megmondja, hogy – az ittlévő orosz haderőkre támaszkodva – kezdettől fogva céltudatosan törekedtek a kommunizmus megvalósítására. A kommunizmus helyett azonban tudatosan „szocializmusról”, kommunista párt helyett pedig „magyar dolgozók pártjáról” beszéltek.

Ennek az immár elég hosszú ideje tartó időszaknak sok szomorú emléke él lelkünkben. Mindenekelőtt azok, amelyek a „felszabadulással” kapcsolatosak: anynyi asszony- és leánytestvérünk megbecstelenítése, sokszor egészen kisgyermek és öreg asszonyok megfertőzése, a hitvestársaik és leányaik tisztaságának megmentéséért önmagukat feláldozó Dobozi Mihályaink megölése; óráinktól, ékszereinktől és mindenféle elmozdítható értéktárgyainktól való „megszabadításunk”. A hadifoglyoknak az utcákon békésen járókelők közül való összefogdosása, embertelen elhurcolása. Azután hadifoglyaink legnagyobb részének a békekötés után évekig, sőt mindmáig visszatartása, munkaerejüknek embertelen módon való kiuzsorázása, sokfelé még a velük való levelezésnek is lehetetlenné tétele. Idehaza a valóban felszabadított, mérhetetlen bosszú-, hatalom-, megérvényesülési vágytól égő „kedvenceik” telhetetlen mohósággal vetik magukat minden vezető- és jövedelmező állásra. Majd mi is megismerkedünk sorjában, a

világ megváltására vállalkozó rendszer elmaradhatatlan eszközeivel: a levelezés, lapok, könyvek, mozik, színházak szigorú cenzúrázásával. A köz- és magánkönyvtárak „kiselejtezésével”; a külföldi nem kommunista lapok, könyvek eltiltásával; a politikai rendőrségnek egyre növekvő fellegvárásával, a szinte fogalommal váló „Andrássy út 60”-nal, az elhurcolásokkal. Az inkvizíció borzalmait is felülmúló vallatási rendszerével; a sátáni eszközökkel kikényszerített, környezetüktől nem is sejtett, titkos besúgók egész tömegével; az egymást követő politikai gyilkosságokkal; a népbíróságok kegyetlen ítéleteivel, melyekbe parancs szóra többször a kívülálló „népnek” is bele kell szólnia.

A képviselő választásoknál a szavazatok meghamisításával, az ellenzék teljes elnémításával, a meg-megújuló igazoltatásokkal. A jó magyar emberek tömegeinek az állami és egyéb hivatalokból a legtöbbször egy fillér nyugdíj vagy végkielégítés nélkül való elbocsátásával, a kétoldalú szerződések jellegével bíró nyugdíjak embertelen elvételével. A „vasfüggönyön” belül kerülésünkkel, határainknak drótsövényekkel és tányéraknákkal való elzárásával gazdasági téren a külföldi valutáknak neveléses áron való, szigorú beszolgáltatási kötelezettségével. A munkásoknak egyre csökkentett munkabérek mellett dolgoztatásával, gyakori kivonultatásával, hol a görögök, hol a francia, hol az olasz sztrájkolók, hol a koreaiak céljaira adakozásra, önkéntes felajánlásra kényszerítésével. Az államosításokkal, a még meghagyott földekre, házakra, magánvállalatokra kirótt egyre elviselhetetlenebbé váló beszolgáltatási kötelezettségekkel, szédületes adókkal. A mind silányabb minőségű árukkal, az egyre nagyobb mértéket öltő élelmiszer- és háztartási cikk hamisításokkal, külföldről hozott élelmiszer világban uralkodó uzsoraszerű árakkal. A külföldről küldött szeretetsomagoknak egyre lelketlenebb mértékű megvámolásával, az egyházi és alapítványi földbirtokok elvételével, iskoláink államosításával, iskolai alapítványaink és földjeink elvételével. Az egyidejűleg egyházainkkal kötött „megállapodás” pontjainak semmibe vételével, a vallásos egyesületek elsorvasztásával, majd feloszlatásával. A nőknek és mindkét nembeli ifjúságnak kommunista szervezetekbe kényszerítésével, fiainknak és leányainknak különösen az egyetemekre és főiskolákra egyre kisebb arányba való felvételével. A rendszer előtt be nem hódoló egyházi vezetőknek és igazi lelkipásztoroknak az egész művelt világ felháborodását kiváltó bebörtönzésével. Megérjük mi is azt a „paradicsomi” állapotot, hogy a kommunizmusnak be nem hódoló, magas képesítésű emberek, sub auspiciis doctorok nehéz napszámos munkával, szénhordással, bútorszállítással, kőfejtéssel, útcsinálással keresik kenyerüket, míg az ezeket a munkákat addig végzők közül olyanok kerülnek nagy fizetésű, vezető állásokba, akik még azt sem tudják, hogy ők a „disznójog” szomorú szerepét töltik be. Tízezer számra kényszerítették legjobb családjainkat, módosabb gazdáinkat („a kulákokat”) otthonaik elhagyására és a számukra kijelölt helyre költözésre, a politikai magatartásuk miatt elítélteket és az internáltakat kényszermunka táborokba.

A bebörtönzésre is akadt jól bevált módszer: ha már semmi más okot nem találnak, fegyvereket keresnek és „gondoskodnak” arról, hogy találjanak is. Az egyik vidéki bíróság rájött, hogy ugyanazt a számú fegyvert találták meg az egyik beteg, öreg kulák ágyában, amely fegyver miatt előzően már mást is elítéltek. És ha a fegyverrejtegetés vádja nem vezet célhoz, még mindig ott van a kémkedés gyanúja: ez minden esetben beválhat.

Mindez elég ahhoz, hogy mindenki: földműves, iparos, értelmiségi, férfi, nő, ifjú, öreg egyaránt beteljék a bolsevista „paradicsom” áldásaival és gyönyörűségével, ha nem tetézni be mindezt a tenger sok hazugság, ami világosan utal arra, milyen szoros kapcsolatban van ez a rendszer a „hazugság atyjával”, a sátánnal. A nyugati országokban uralkodó nyomorról beszélnek, szidják a tengeren túliakat, közben szorgalmasan tanulnak angolul, küldik ki oda előre hozzátartozóikat, hogy azoknál keressenek majd ők is menedéket; pénzüket nem a bolsevisták központjában, hanem nyugati kapitalista országok bankjaiban helyezik el. Mindez arra is rámutat, mennyire illenek erre a rendszerre a sátán erejével, a hazugság minden hatalmával megjelenő bűn emberéről mondott szavai (II Thess 2,3–4⁷⁶, 9–12⁷⁷). A hazugság mellett ijesztő módon elharapózik a lopás, a sikasztás. Sok tájon lehet hallani: „az állam annyi mindenünket ellopta, mi visszalopunk tőle amennyit tudunk.”

Nemcsak hazánkban, de szerte a világon egyre növekvő kijózanodási folyamat észlelhető a bolsevizmussal kapcsolatban. Lassanként az egész világ rájön, hogy vezetőik szavai és ígéretei, meg az általuk „felszabadított” országokban tapasztalható állapotok távolról sem fedik egymást.

Egyre világosabb lesz több országban, hogy a Szovjet azért igyekszik őket is olyan buzgón „felszabadítani” az ún. „kapitalista” országok uralma vagy befolyása alól, hogy az azoknál sokkal rosszabb: szinte rabszolgasorsra emlékeztető uralmukat erőszakolja rájuk. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogyan igyekeznek uralmukat az egész világra kiterjeszteni: Az előre kiszemelt országokba egyfelől olcsón eladott áruikkal, másfelől ottani vállalkozásaikkal furakodnak be, melyeket többször „csatlós” országaikkal végeztetnek messze áron alul. Ezután gazdasági, majd kulturális kapcsolatok címén odaküldik jól kitanított és jól fizetett ügynökeiket, propagandistáikat, partizánjaikat.

⁷⁶ „Ne csaljon meg titeket senki semmiképen. Mert nem jön az el addig, mígnem bekövetkezik előbb a szakadás, és megjelenik a bűn embere, a veszedelemnek fia, A ki ellene veti és fölébe emeli magát mindannak, a mi Istennek vagy istentiszteletre méltónak mondatik, annyira, hogy maga ül be mint Isten az Isten templomába, Isten gyanánt mutogatván magát.” (II Thess 2,3–4)

⁷⁷ „A kinek eljövetele a Sátán ereje által van, a hazugságnak minden hatalmával, jeleivel és csodáival, És a gonoszáságnak minden csalárdságával azok között, a kik elvesznek; mivelhogy nem fogadták be az igazságnak szeretetét az ő idvességökre. És azért bocsátja reájok Isten a tévelygés erejét, hogy higgyenek a hazugságnak; Hogy kárhoztattassanak mindazok, a kik nem hittek az igazságnak, hanem gyönyörködtek az igazságtalanságban.” (II Thess 2,9–12).

Ezek felméri a kisebb-nagyobb mértékben úgyszólván világszerte mutatkozó elégedetlenség okait. Hol nincsenek elégedetlen emberek, akik szívesen ne vennék, hogy ezentúl az alullévők fognak felülre kerülni, a világot vezetni? A bolsevikok megteremtik, és egyre jobban mélyítik a kapcsolatot egyfelől ezekkel az elemekkel, másfelől egyes gyöngébb jellemű és érvényesülésért, anyagi előnyökért mindenre kapható, nagyratörő emberekkel. Ott dolgozó megbízottaik magukévá teszik a mutatkozó, többször túlzott nemzeti vágyakat, gazdasági törekvéseket. Propagandát kezdenek ezek érdekében, hogy behízelegjék magukat az alacsonyabb néprétegek kegyeibe. Nagyobb fizetés követelésével sztrájkra biztatják a munkásság egyre szélesebb rétegeit, ha azok összehasonlíthatlanul kedvezőbb körülmények között dolgoznak is, mint a kommunista országok munkásai. Sőt mind saját országuk, mind csatlósaik munkásságával még segélyeztetik is ezeket a tervszerűen előkészített sztrájkokat, holott azok odahaza még ki sem ejthetik a „sztrájkba lépés” szót. Amikor már számottevő csoportot gyűjtöttek maguk köré, rendszerint megtévesztő elnevezéssel megalkotják az ottani kommunista pártot. Majd a többi jóhiszemű párt bevonásával megalkotják a „hazafias népfrontot”. Alkalmassá mutatkozó időben a többi párt kommunistaellenes vezetőit vagy kibuktatják, vagy meggyilkolják és maguk veszik át az uralmat. Amikor az érdekelt államok bele akarnak avatkozni a dolgok ilyen alakulásával, nemzetközi fórumok elé akarják vinni az ügyet, tiltakoznak ez ellen, mint a „belügyeikbe való illetéktelen beavatkozás” ellen. Azután különböző „összeesküvések” felfedezésével és ezek állítólagos vezetőinek eltüntetésével félelmet ébresztenek mindenféle megmozdulás megakadályozása érdekében. Míg nincsenek „gyorsforralón” kiképzett vezető embereik, átmenetileg megtűrik a régi vezetőket, de mielőbb kicserélik őket. A többi foglalkozási ágban sem tűrnek tőlük független embereket, ezért minden elképzelhető eszközzel igyekeznek ezeket lehetetlenné tenni. A munkásaikat tisztességesen fizető „kapitalista” országokkal könnyen veszik fel a versenyt, mert a legtöbb helyen messze minimális bérszint alatt fizetik munkásaikat. Így a családok csaknem minden dolgozni tudó tagjának munkába kell állnia, hogy megélhetésüket biztosíthassák. Emellett címekért, jelvényekért, szalagokért „munkaversenyekre”, lehetetlen címeken „önkéntes megajánlásokra”, ingyen végzendő „társadalmi munkákra” biztatják, helyesebben kényszerítik őket. A hatalmukba kerített országokat „vasfüggönynyel” zárják el a világtól, amelyen csak megbízható emberek járhatnak át.

Más országokban lévő pártjaikat a központból irányítják. Aki nem engedelmeskedik nekik, bármilyen fontos szerepet töltött is be addig, félreállítják, súlyosabb esetekben elteszik láb alól.

Lassanként rá kell jönnie a világnak, hogy úgyszólván minden sztrájkot, bárhol is jelentkezik, egy helyről irányítanak a világon. A hol itt, hol ott napfényre bukkanó tömeggyilkosságokról viszont meg kell tudnia a világnak, hogy most itt, majd ott próbálkoznak a bolsevikok uralmukat megalapozni, vagy biztosítani.

Lassanként rá kell jönnie a világnak, hogyan kell értelmezni az ő „szabadságukat”, az ő „békevágyukat”, az ő „békés egymás mellett élésüket”! Vezetőik minden szavának éppen az ellenkezőjét kell gondolni és minden sorát visszajáról kell olvasni. Arra is rá kell jönnie a világnak, hogy – minden hangoskodásuk és minden fényes ígéretük ellenére – egyre ritkábbá válnak hódításaik szerte a világon, holott ezek elkerülhetetlenül szükségesek ahhoz, hogy a saját országukban mutatkozó belső elégedetlenséget le tudják csapolni. Azt is észre kell vennie a világnak, hogy valahányszor nehezebb lesz számukra a helyzet, egyre többet beszélnek arról, hogy öt év múlva, meg tíz év múlva milyen nagyszerű eredményeket érnek majd el, holott a valóság az, hogy pártjuk a legtöbb országban egyre kisebb lesz.

A világ egyre jobban meggyőződik arról, hogy erre a parancsuralmi rendszerre mennyire illik a régi példaszó: „*medicina peior morbo*”: az orvosság rosszabb a betegségnél. Míg minden ország belátja ezt, elég drágán kell a világnak ezt megfizetnie.

A bolsevizmusnak az egész világon meg kell dőlnie, mert olyan célokat hangoztat, amelyeket csak földre szállt angyalokkal lehetne megvalósítani. Mégis tagadja az angyalok Urát, Istent, sőt összefog a „hazugság atyjával”, a sátánnal, emellett szinte gonosztevéként kezeli az embereket, akiket pedig „legfőbb értékeknek” mond, és akik számára „földi paradicsomot” ígér.

Az Írás világosan megmondja róluk megfellebbezhetetlen ítéletét: „*ki a hazug, ha nem az, aki tagadja, hogy Jézus a Krisztus? Ez az Antikrisztus, aki tagadja az Atyát és a Fiút*” (1 Jn 2,22). „*Ha nem hisztek, bizony meg nem maradtok*” (Ézs 7,9). „*Az elvetemültek kivágattatnak, de akik az Urat várják, öröklik a földet. Egy kevés idő még és nincs gonosz: nézed a helyét és nincsen ott*” (Zsolt 37,9–10). „*Ne gerjedj haragra a gonosztevő ellen, ne irigykedjél az istentelenekre, mert a gonosznak nem lesz jó vége, az istentelenek szövétneke kialszik*” (Péld 24, 19–20).

A fasizmus

Bár Olaszország a világháborúba nem a központi hatalmak, hanem szövetségeseinek megtagadásával – az antant hatalmak oldalán harcol – az utóbbiak győzelmével végződő háború mégis súlyos válságba sodorja. Az ország a teljes gazdasági csőd és a teljes fejtelenség szélén áll. 1919. végén és 1921. elején a bolsevizmus szövögeti már titokban hálóját egész Olaszföldön. Ha sikerül neki egyfelől a Vatikán mérhetetlen értékű kincseit, másfelől a nápolyi múzeum nagy értékeit megszereznie, hosszú időre biztosíthatja uralmát. Egy erős akaratú, rendkívül szuggesztív hatású milánói újságíró: Bontio Mussolini áll szembe a félszázad óta egységes nemzetét szinte a pusztulással fenyegető áradattal. A

materialisztikus alapon kitörni készülő forradalommal szemben lelki alapon valóságos ellenforradalmat szervez.

Mussolini ifjú korában szélsőséges forradalmár. Hazájából menekülni kénytelen Lausanne-ban kőműves lesz, közben esténként bejár az egyetemre. Az „Avanti” című szocialista lap munkatársa lesz, lelkes híve a szindikalizmusnak. Hazája veszedelmét látva, meglett korában fölébred benne az erős nemzeti öntudat. Sikerének az a titka, hogy nem hatalomra és érvényesülésre vágyó, hanem hazájukat megmenteni akaró, önzetlen hazafiak csoportosulnak köréje. Ezeket egyfelől a régi múlt dicsősége ihleti, másfelől mélységes szomorúsággal tölti el jelenük kétségbeejtő állapota. Összefognak, hogy nemzetük jövődjé méltó legyen múltjához. Eleinte csak azt érzik, hogy meg kell szabadítaniuk nemzetüket a kommunizmus veszedelmétől: a többi teendőt még maguk sem látják tisztán. A régmúlt hatalmi jelvényeire emlékeztető fasciók-ba tömörülnek. 1919 márciusában alakul meg az első fasció a háború eredményeinek megvédelmezésére az idegen imperialistákkal és a hazájukbeli szocialistákkal szemben. A fasciók csak 1921 novemberében alakulnak politikai párttá. A fasciók összessége alkotja a fasiszta államot. Ez nem rekeszt ki soraiból senkit, a társadalom bármelyik rétegéhez tartozék is, sőt örömmel fogad mindenkit, aki magáévá teszi elveit. Nem párturalom ez, hanem egyetemes olasz nemzeti összefogás.

1922. október 20-án vonul be Mussolini fekete inges csapatával Rómába. Fokról-fokra kiépített társadalmi és gazdasági rendszert honosít meg egész Olaszországban. Mind a munkát, mind a tőkét egységes nemzeti irányítás alá veszi, a termelést és a fogyasztást összhangba hozza s a nemzeti társadalmat érdekképviseleti alapon megszervezi.

Mussolini nem ígér senkinek semmit, de nem is kér sem népétől, sem senki másától megbízást nagy nemzeti missziójának elvégzésére. A Machiavellitől nemzete naggyá tételére várt „fejedelemnek” érzi magát, akit a Gondviselés nemzetének megmentésére küld.

Mussolini fasiszta állama az egyéni és a társadalmi tevékenységet magába olvasztó, mindenható állami hatalomnak: az étatizmusnak egyik érdekes megnyilatkozása. Az egyének fölött álló, kizárólagos hatalmi szerv ez, mely mindenféle emberi tevékenységet magába olvaszt. Minden egyéni és társadalmi tevékenységnek az államban testet öltő közösség céljait kell szolgálnia. Az angol-szász faj nemzetállamaival ellentétben, itt az állam nem a szabad egyénekből álló társadalom mellett a rendet fenntartó közösség, melyet az alkotmányos módon választott parlament kormányoz, hanem az egyének jogaiba nagyon is beleavatkozó: minden egyéni és társadalmi tevékenységet összefogó közösség. Mussolini szerint is joga van a kisebbségnek a maga akaratát a többségre ráerőszakolnia. A fasiszta állam nem népállam, nincs is demokratikus parlamentje: nem a nép dönti el benne, hogy kikre bizza az állam kormányzását és nem a nép hozza a törvé-

nyeket. Mussolini a modern nemzetállamok tartóoszlopát, a többségi elvet éppúgy elveti, mint a többi diktatúra.

Az államakarat egységes megtestesítője, a Duce (dúcse) az ország teljhatalmú ura. Mellette sem az olasz egység megvalósítását jelképező királynak, sem a szenátusnak nincs hatalma. A Duce a kormány feje. Ő nevezi ki a minisztereket. Eleinte ő maga tölt be több miniszteri tárcát, később több minisztert vesz maga mellé. Ha valamelyik munkatársával nincs megelégedve, egyszerűen átveszi annak a tárcáját is. Nélküle semmiféle rendelet nem jelenhet meg. A kamara elé csak olyan javaslatok kerülhetnek, amelyeket előzőleg jóváhagy. Itt a miniszterelnök gyakorolja az államfői jogokat. 1928 óta fasiszta nagytanács működik mellette, előbb 58, majd 38 taggal. A fasiszta párt vezetőiből álló nagytanács a Duce döntéseit azzal szentesíti, hogy tudomásul veszi azokat.

Az állam szolgálatában álló fasiszta pártot közösségenként megszervezik. Aki belép a pártba, esküt tesz arra, hogy ellentmondás nélkül követi a Duce parancsait, és ha kell, vérével is szolgálja a fasiszta forradalmat. Mindenki csak addig fasiszta, míg a Ducét követi. Így a fasizmus a Duce személyében ölt testet. Nagy hatalma ellenére, a Duce csupán az állam egyik tisztviselőjének tartja magát.

Mussolini előbb a régi parlamenttel próbálkozik. Amikor annak a többségét nem tudja megszerezni, előbb kidobja az ellenzéket, azután megcsinálja a korporációk legfőbb tanácsát, a kamarát. Ebben egyfelől a munkások, másfelől a munkaadók négyszáz taggal vannak képviselve. A munkaadók és a munkavállalók részéről ajánlott 800 jelöltből a fasiszta nagytanács 400-at jelöl, de másokkal is felcserélheti azokat. A szavazók vagy elfogadják ezt a 400 jelöltet, vagy elutasítják. A kamara és a szenátus, melynek tagjait továbbra is a király nevezi ki, csak arra való, hogy a külföld felé az alkotmányosság látszatát mutassák. Mussolini a régi hadsereg mellé 280 ezer főből álló fasiszta milíciát szervez. Ez nem külön párhadsereg: később beleolvad a nemzeti haderőbe.

Mint minden egypárt uralmon berendezkedő totális állam, ez is élénk figyelemmel kíséri mindenkiné a viselkedését, aki területén tartózkodik. Ezt a politikai rendőrség szerepét is betöltő feketeinges milícia végzi, mely szigorúan lesújt a rendszernek nemcsak ellenségeire, de ellenzőire is, és elnémítja azokat. A milícia jól öltözött, fegyveres emberei ott járkálnak párosával minden vonaton, minden állomáson, minden forgalmas helyen, és nyomban intézkednek is. Ez a rendszer sem nélkülözi a cenzúrát. Ebben a rendszerben is nagy szerepet játszik az ifjúság nevelése már kicsiny kortól, a balillaktól kezdve. 1923-tól a középiskolákban mind az alsó, mind a felső tagozatnál felvételi vizsgát kell tenni, a középiskola végén pedig államvizsgát.

A fasiszta termelési mód elüt mind az államtól független, egyéni vállalkozáson alapuló angolszász-rendszerétől, mind a termelést a fogyasztással együtt állami

feladatnak tekintő bolsevista rendszertől. A fasizmus meghagyja a magántulajdont, de minden termelésnek a fasiszta állam érdekeit kell szolgálnia. A fasiszta állam a munkásokat és a munkaadókat termelési ágak szerint külön szindikátusokban szervezi meg. Az állam szabja meg, mit hogyan termeljenek és mi legyen a bér. Az állam belenyúlhat bármely gazdasági vállalatba, ha annak működését nem tartja kielégítőnek, vagy ha a politikai érdekek úgy kívánják. Ez a gazdasági rendszer nagyjából a XIV. Lajos korabeli mindenható államrendszer másolata.

Bár az alkotmányosság világában felnevelkedett nyugati ember előtt nem rokonszerves az egyéni akaratot az egységes államakarat igájába befogó fasizmus, ez a rendszer rövid időn belül rendet teremt. Aki látta a fasizmus előtti idők Olaszországát a maga rendetlenségével, a múlt nagy emlékei mellett szinte bántó módon felhalmozódó sok piszkával, az Mussolini új Olaszországában nem látott többé rendetlenséget, piszkot, heverő, kolduló és rongyokban járó olaszokat, hanem a lecsapolt mocsarak helyén épült új városokat, óriási alagutakat, vízműveket, elektromos erőműveket, lakások ezreit, új iskolákat, kórházakat, hatalmas új állomásokat, ahova percnyi pontossággal robogtak be a vonatok. Mussolini meghagyja a királyt, meghagyja a szenátust. Nem ellenséges az egyházzal sem, sőt kibékül a pápával: hozzájárul a kis pápai állam megalkotásához, megadja a valdens egyház számára is a vallásszabadságot. De azért vigyáz, nehogy az egyház fölébe kerekedjék az államnak.

Az 1930 áprilisában kiadott munkaalkotmány szakít az osztályharc elvével. A fasizmusban nem is lehetséges osztályharc, mert ebben az osztályok erkölcsi és gazdasági egységgé olvadnak. Kibékíti a munkásokat a munka adókkal és közös korporációkba gyűjti őket az állam érdekében végzendő, alkotó munkában való szövetkezésre. Nem üldözi, sőt nagyon megbecsüli és a nemzeti munka szolgálatába állítja a középosztályt. A zsidókat is békében hagyja, és a párt vezetőségébe is bevesz eleinte zsidókat. Csak később, az afrikai gyarmatok (Libia, Eritrea, Szomáli) létesítésével kapcsolatban, érzi annak szükségét, hogy mellőze őket, anélkül azonban, hogy velük szemben – a nemzeti szocialistákhoz hasonlóan – embertelen bánásmódot tanúsítana.

A fasizmus nagyon szűk keretek közé szorítja az egyéni szabadságot, tagadhatatlanul nagyfokú egyéni önmehtagadást és tiszteletreméltó közéleti tisztaságot kíván teremteni, megszilárdítani az állam erkölcsi alapjait. Az is bizonyos, hogy a fasizmusban a hatalom nem lehet öncél egyesek számára, amit az alkotmányosság nagyobb látszatával működő államhatalomnak nem minden számottevő tényezőjéről mondhatunk el manapság. A háborúban hazájuk határainak kiterjesztéséért nagy áldozatot hozó fiatalok, a háborúból hazatérve, félretolják az öregeket. Maguk ülnek helyükbe, hogy hazájukban rendet, igazi egységet te-

remtsenek. Több eszközükkel nem érthetünk ma sem egyet, de céljaikat és erkölcsi elveiket tiszteletben kell tartanunk.

A második világháború végén Mussolini elpusztul, vele együtt megdől rendszere is, mint ahogy általában minden ilyen rendszer alkotója személyén áll vagy bukik. A fasizmus is csak átmenet volt: eszköz arra, hogy az olasz nemzetet a pusztulás útján feltartóztassa és a jobb jövő számára átmentse. Abban különbözött a többi diktatórikus rendszertől, hogy befelé jobban tudta mérsékelni magát, mint kifelé, a hódítási vágyak területén: ez okozta pusztulását is.

A nemzeti szocializmus

Az egész nyugati világ figyelme Németország felé fordul, amikor az 1932. év tavaszán tartott birodalmi elnökválasztáson egy osztrák eredetű, iparos ifjú, Hitler Adolf az akkor már erőteljesen kibontakozó nemzeti szocialista mozgalom révén erősen veszélyezteteti a német nemzet köztiszteletnek örvendő elnöke, Hindenburg tábornagy újból való megválasztását. Már ekkor kitűnik, hogy az egész világnak hamarosan számolnia kell ezzel a mozgalommal.

A nemzeti szocialista mozgalom megszületésére az első világháborúnak a központi hatalmak, helyesebben: Németország részéről való elvesztése adja az indítást. A német nép kardcsörtető császára, II. Vilmos hódító szellemétől hevítve azt hiszi, hogy a franciák fölött félszázaddal korábban aratott győzelme után elérkezett az ideje, hogy a világ fölött akkor még uralkodó angol népet is legyőzze. A valamikor Isten szolgálatára készült, de megbetegedett testével a sátnához szegődött német író, F. W. Nietzsche (1844–1900) nyomán emberfeletti lénynek, „Übermensch”-nek képzeletben magát sok német katona. Nietzsche szerint egyetlen vétség a gyöngeség, míg egyetlen erény az erő. Ne törődj senkivel, csak magaddal! Légy emberfölötti lény, légy Übermensch! Tiporj el mindenkit, aki utadban áll! Minden a tiéd, csak magadévá kell tenned! Az erő megelőzi a jogot. Szerinte a gyermekekhez, a nyomorultakhoz, az erőtlenekhez lehajoló krisztusi világ „rabszolgamorált” hirdet, ezért el kell ettől fordulni. A szedáni nagy győzelem emlékéitől megittasultan, sok német katona követi ezt a bolondok házában elpusztuló, legújabb kori hamis prófétát. Biblia helyett Nietzsche munkáit viszik a harctérre hátizsákjukban. Ezért kell a német népnek olyan borzalmasan csalódnia. A világháború első két évének tagadhatatlan eredményei után nem sikerül az angolokat legyőzniük, de még azt is meg kell érniük, hogy ugyanabban a versailles-i kastélyban, ahol félszázaddal előbb az egységes német birodalom megszületett, alá kell írniuk a hódításaikat visszavevő, a háborús és jóvátételi terheket kezeiket erősen összekötöző, „mitrópás” álmaikat széttépő, mélységesen megalázó békeszerződést. Weimarban meg kell alkotniuk az új birodalmat, mely árnyéka csupán a réginek.

A német nép elkeseredésében testi gyönyörökben keres vigaszt. Ebben az időben hihetetlen mértékben elterjed köztük az erkölcstelenség, a homoszexuálisoknak rendszeresen megjelenő lapjuk van. Hazafias vágyaikból kiábrándulva, nagy tömegek vetik magukat a kommunizmus karjaiba. Szinte egymást érik a hatalmas tömegek vörös zászlós, tüntető felvonulásai.

Többen próbálkoznak a német nemzet elesett állapotán segíteni. Ilyen az a kis csoport is, amely Münchenben már 1919-ben, egy A. Drexler nevezetű lakatos buzgólkodására, „német munkáspártot” alakít. Ez a kis csoport inkább söröző asztaltársaság, mint politikai párt, amelynek 7. számú tagja a linzi származású, 19 éves, fiatal iparos: Hitler Adolf. A világháborúban mindössze az egycsillagos őrzetőségig viszi föl, elkeseredése mellett erőteljesen jelentkezik nála tettvégya. Mussolinié mögött maradó koncepcióval és önmérséklettel, de a Mussoliniét is túlszárnyaló akaraterővel, azét is messze felülmúló szuggeráló erővel rendelkezik. A történelemnek alig volt ilyen tisztelettel és szeretettel körülvett alakja, mint ez az egyszerű sorból felemelkedett ember. Szinte fanatizálja a közösség gondolatát mélységesen átérző s az ezzel kapcsolatos tekintély tiszteletre, engedelmességre és vasfegyelemre különben is annyira hajlamos népet, nemcsak Németország határain belül, de mindenfelé a világon, ahol német eredetű emberek élnek. Szinte isteni szabadítóként kezdi tisztelni sokan étkezés előtt hozzá imádkoznak, a gazdagok felajánlják neki pénzüket, a német nők „neki” szülik gyermekeiket, az emberek boldogok, ha nevével üdvözölhetik egymást. Az igénytelen külsejű ember egészen elbűvöli a német népet. Futnak utána, mint gyakor a patkányok a furulyázó, híressé vált hammelni patkányfogó után.

Mi az a szuggesztív erő, amivel maga mellé sorakoztatja és szinte a fél világgal való szembeszállásra készíti a német népet? Elhitheti velük, hogy a versailles-i békében úgy megalázott, reménységeiben annyira megcsúfolt, most a nemzetközi szocializmus és a kommunizmus karjaiban vergődő német nép felsőbbrendű faj, és erre vár az a nagy hivatás, hogy az angolszászok helyett a világ uralkodó nemzete legyen. Erre predesztinálja nagy intelligenciája, hangyaszorgalma, igénytelen életmódja, erős összetartozás érzete, terjeszkedésre kényszerítő szaporasága. A német népnek egyre nagyobb tömegei hallgatják fanatikus áhítattal a vezér, a „Führer” szavait. A német népet nem kell fenyegetésekkel kényszeríteni, hogy lelkesedjék a vezérért és ünnepelje azt: mintha megbabonázták volna őket, valósággal körülrajongják. Nemcsak a szegények, de a jómódúak, nemcsak a munkások, de a gyárosok, nemcsak a tudatlanok, de a műveltek, a középosztály tagjai, a diákok, sőt az egyetemi és főiskolai professzorok is odasereglenek zászlaja alá. Legfanatikusabb hívei a hihetetlen nagy sereggé gyarapodott, állás nélküli értelmiségiek. A világ egyszerre azt veszi észre, hogy a Führer mögé sorakozik határokon innen és túl az egész németiség. Rendelkezésére bocsátják munkájukat, vagyonukat, életüket. Nincs többé magánérdek, csak közérdek.

A vezérnek ez a szuggesztív ereje a XX. századnak abból a mítoszából táplálkozik, hogy a német vér különleges képességekkel ruházta fel a német fajhoz tartozókat, akár a birodalom határain belül, akár azokon kívül élnek. Ennek a vérnek átütő ereje van: kiütközik belőlük, ha kiszakadnak is a nemzet közösségéből és a világ bármely részén keresnek maguknak hazát. Minden egyes németnek a faji eszme megtestesítőjének kell lennie. Hitlernél a párt nemcsak nem kisebb, mint az ország, miként a bolsevizmusban, nemcsak azonos a nemzettel, mint a fasizmusban, de egyenesen több annál: összegyűjti a világ minden részén élő németiséget, akik együtt éreznek fajukkal, azzal együtt vallják, hogy a német néppel mostohán bánt a történelem: sohasem volt elegendő „élettere”. Ezeket a németeket gondosan számba veszik az egész világon. Úgy vélik, a németiségnek nem lehet az a szerepe, hogy odahaza el nem férő fiaival más országok népességét növelje. Elérkezett az ideje, hogy új „életteret” teremtsen magának. Kelet felé kell terjeszkednie; a szomszédos Csehszlovákiát, Magyarországot és Ukrajnát „fel kell göngyölténi”, birtokába kell vennie, s az ilyen módon megnövekvő birodalomnak a világ vezetőjévé kell válnia.

E felé a cél felé halad akadályokat nem ismerő fanatikus hittel a népét a faji eszme gondolatával a Führer. Ez a lényeg, a többi csak eszköz ehhez. Mussolinihez hasonlóan, akitől sokat tanul, maga sincs eleinte tisztában azzal, miként szabadítsa ki népét az azt fenyegető kommunizmus karjaiból? Csak azt tudja, hogy ki kell szabadítania, sőt a német fajt a világ uralkodó nemzetévé kell tennie. Itt is a párté minden hatalom, itt is maga a vezér a párt. Az ő kezében összpontosul minden hatalom. A párt csak tudomásul veszi döntéseit. A birodalmi gyűlés csak azért gyűlik össze időnként, hogy ugyanezt tegye. Egyes nagy kérdésekben meg is szavaztatja a német népet, hogy annak szavazataival erősítse meg döntéseit.

A faji eszmén felépülő totális állam idegen fajúakat nem tűr a területén. Ezért üldözi olyan könnyörtelen módon a jellegzetesen idegen fajiságú és nemzetközi gondolkozású zsidóságot: a középkori sárga csillaggal jelöli meg, gettókba tömöríti őket, és valósággal irtóháborút indít ellenük a világháború során. Ezért nem tűr más idegeneket sem területén. Ezért üldözi a saját fajtájához tartozók közül azokat is, akik a nemzeti testhez tartozás felől másképp mernek gondolkozni, mint a párt, helyesebben a Führer. Ezért börtönzi be százával – az egész evangéliumi világ nagy felháborodására – a hitvalló evangéliumi egyház lelkeszeit is, akik – Péterrel és a többi apostollal együtt – inkább akarnak Istennek engedni, hogysem az embereknek (Ap. Csel 5,29⁷⁸). Ezért távolítja el tábournoki karának azokat a tagjait is, akik nem értenek vele egyet az oroszországi hadjárat kiterjesztése kérdésében.

⁷⁸ „Felelvén pedig Péter és az apostolok, mondának: Istennek kell inkább engedni, hogynem az embereknek.” (Ap Csel 5,29)

A fajiságot és állampolgárainak gondolkozását, cselekedeteit szigorúan ellenőrző munkában nagyon fontos szerepet tölt be itt is a politikai rendőrség, a „Gestapo”. Ez végzi az elhurcolásokat, a vattatásokat, a politikai gyilkosságokat. Hitler is mindjárt kezdetben agyonlővi egyik barátját, aki eltérő nézetének mert kifejezést adni. A „kis” osztrák kancellárt, Dolfuss-t is megölik.

Ez a rendszer sem nélkülözheti a teljes cenzúrát a levelezés, a telefonálás, a lapok, a könyvek, mozik, színházak, köz- és magán könyvtárak világában. Ez is elzárja a külföldi könyvek, lapok útját, összeszedi a külföldi adásokat is fogó rádiókat. Ha nem zárja is el határait vasfüggönnyel, nagyon vigyáz, nehogy polgárai részt vegyenek vallásos, avagy az övétől eltérő szellemiséget sugárzó nemzetközi konferenciákon. Még azt is nagyon megnézi, kiket enged átutazni birodalma területén. Az egyházak működését is szigorú ellenőrzés alá veszi: elvárja, hogy azok is szolgálatba álljanak. A kifejezetten vallásos jellegű ifjúsági- és leányegyesületek működését betiltja. A vallásos kiadványok megjelenését a szükséges papírmennyiség egy részének megtagadásával korlátozza.

A nemzeti szocializmus 1933. évi uralomra jutása után kezdi csak kidolgozni részletes programját. Addig a mozgalomnak a szélsőséges antiszemitizmus mellett a gazdasági viszonyok egyre fokozódó romlása és azzal kapcsolatban a kommunizmus erős előretörése fölött érzett nagy elkeseredés, a franciákkal szembeni gyűlölet az összetartó ereje. A nemzeti szocialisták a zsidóságot földbirtokaitól megfosztják, az állami hivatalokból és a szellemi életpályákról könyörtelenül kiűzik, hozzálatnak a parasztság megszervezéséhez. Kimondják, hogy a földeket az állam előírása szerint kell művelni, és földtulajdonos csak a német fajhoz tartozó (Volksgenosse) lehet. A nemzeti szocializmus arra törekszik, hogy semmiféle behozatalra ne legyen szükség: az egész élelmiszer szükségletet odahaza termeli, még élő állatokból is meg akarja szüntetni a külföldi behozatalt. Teljes autarkiára törekszik. Erre az állam függetlenségének megőrzése is sarkallja. Ezen célok érdekében, a bolsevizmushoz hasonlóan a magántulajdont is állami ellenőrzés alá veszi.

Ebben a totális államban is rendkívül nagy figyelmet fordítanak arra, hogy az ifjúságot, az ún. „Hitler-Jugend”-et – az idegen eredetű cserkészmozgalom helyett – katonás alakulatokba tömörítsék, a rendszer szolgálatába állítsák. Az ifjaknak és lányoknak bőséges alkalmat adnak találkozásra. Fontos szerepet játszanak itt is a katonás rendben megszervezett, tüntető felvonulások, a ritmikus tapsokkal tartott tömeggyűlések.

Hitler, hogy a Mein Kampf című munkájában vázolt tervét keresztülvigye, hatalomra jutása után hat esztendővel 1939 augusztusában – a bolsevizmussal szemben érzett nagy ellenszenvét leplezve – a lengyel nép hazájának felosztása árán – a világ nagy ámulatára – barátsági szerződést köt a Szovjetunióval. Ezt a színjátékot úgy játssza végig, hogy a vele kapcsolatban lévő „csatlós államokat”, így

minket is, az olaszokat, sőt még a finneket is a diplomáciai kapcsolat felvételére kényszeríti a Szovjetunióval. Mikor Lengyelországgal hihetetlen gyorsan végez, a kontinens nyugati oldaláról pedig biztosítja magát a hátbátámadás ellen, megmutatja igazi arcát, és megtámadja a Szovjetuniót.⁷⁹

A magát ugyancsak szűk életterűnek érző olasz nemzettel „tengellyé” forrva, Csehszlovákiát, Ausztriát bekebelezi. Majd feltartóztathatatlanul nyomul kelet felé. Útjában pusztít, rombol és irtja mindenütt a zsidóságot. Már a Kaukázus égbenyúló hegylánca felé tart. A török is felajánlja neki segítségét: visszautasítja, mert elég erősnek érzi magát, hogy egymaga győzze le az orosz óriást és senkivel sem akar osztozkodni a zsákmányon. Szinte a bakui olajmezőkön érzi már magát.

A megdöbben nyugati hatalmak mindent megtesznek, hogy a számukra is olyan veszedelmes ellenfelet a Szovjetunió segítségével leverjék. Az amerikaiak tengeri hadianyaggal és pénzzel látják el a szovjetet. A Volga mellett, Sztálingrádnál, megfordul a németek hadiszerencséje, akárcsak egykor Napóleoné Moszkvánál. Innen kezdve folytonos hátrálás a sorsuk. Nemcsak afrikai hódításaik területéről űzik őket vissza, de szövetségeseik és „csatlósaik” területéről is. A németek Olaszországot meg hazánkat áldozatul dobják oda, hogy az elkerülhetetlen véget feltartóztassák, de 1945-ben könyörtelenül elérkezik ez is. A világalalom elnyeréséért tenger sok életet kioltó, sok német és szövetséges vért is áldozó nemzeti szocializmust utoléri végzete. Annyi kifelé és befelé elkövetett kegyetlenség után ez nem is maradhat el. A hitvalló egyház üldözése, a más nézetet vallók könyörtelen elnémitása, a zsidó fajhoz tartozók embertelen irtása nemcsak odahaza, de az átmenetileg hatalmuk és befolyásuk alá kerülő országokban is, az ellenséges országok brutális letiprása: mind-mind megtorlásért kiállt. Vezére eltűnik a Bajor Alpokban lévő sziklavárából, honnan éveken át rettegésben tartotta az egész világot. A nemzeti szocialista hadsereg kénytelen letenni a fegyvert. A harmadik birodalmat megszállják. A nemzeti szocializmus és a Gestapo vezetőit nemzetközi bíróság elé állítják.

A Német-birodalom szovjet megszállástól mentes nyugati és déli része gyorsan talpra áll nagy levertségből. A nyugati világnak nagy szüksége van a bolsevizmussal való leszámolásnál a német nép szervezettségére és fegyveres erejére. A német nép egyszer már áttörte a kibontakozó kommunista frontot.

A nemzeti szocializmussal kapcsolatban is sok szomorú emlékünkhöz van. Ez hívja életre nálunk és állítja szolgálatába a nyilaskeresztes mozgalmat. Ennek minden lépését a német nemzeti szocialista párt vezetői irányítják megbízottaik útján.

⁷⁹ A magyar-szovjet diplomáciai kapcsolat felvételének dátuma 1934. február 6., helye Róma. A kapcsolatfelvétel körülményei, indítékai is mások, mint amire a szerző emlékszik. (A szerk. megjegyzése)

Német utasításra történik a zsidósággal kapcsolatos, több, a krisztusi világ szempontjából tagadhatatlanul súlyosan kifogásolható intézkedés: a sárga csillagok felvarrása, a gettókba gyűjtés, a zsidóknak Németországba hurcolása. A németek utasítására történik nálunk is a köz- és magánkönyvtárak egyes könyveinek indexre tétele, a rádiók elvétele, a gyűlések betiltása, az Andrássy úti „nyilas”-ház létesítése. A német nemzeti szocialista párt politikai rendőrsége, a Svábhegyen tanyát ütő Gestapo végzi nálunk is az elhurcolásokat, a vattatásokat. A németek bűne, hogy amikor közben szövetséget kötnek a bolsevizmussal, kormányunkat is kényszerítik az azzal való diplomáciai kapcsolat felvételére, majd amikor szembeszállnak vele, az annak és a németekkel ellenséges többi nagyhatalomnak szóló hadüzenetre. A németek rá akarják venni kormányunkat, hogy a magyar–jugoszláv „barátsági szerződés” megkötése után néhány héttel mi támadjuk meg Jugoszláviát. Ehelyett a nemzeti jellemünkkel összeférhetetlen cselekedet helyett akkori miniszterelnökünk, Teleki Pál inkább a halált választja. A rászakadó vég közeledtét feltartóztatni kívánó németek robbantják fel szép budapesti hídjainkat, dobják oda áldozatul fővárosunkat, teszik „Közép-Európa Sztálingrádjává” és rendezik a ránk is annyi veszteséget zúdító, feltartóztató csatát a Vértes-hegységben.

A totális államrendszerek bírálata

Hibát követnénk el, ha a vázolt három totális, vagy parancsuralmi rendszernek csak a hibáit látnánk meg, és nem vennénk tekintetbe azokat a figyelemreméltó és több vonatkozásban hasznosnak is minősíthető tulajdonságaikat, amelyek – elfogulatlan mérlegelés mellett – azokban is fellelhetők. Ezek ellen a több tekintetben súlyosan kifogásolható rendszerek ellen csak úgy küzdhetünk sikeresen, ha egyfelől észrevesszük létrejövetelük igazi indítóokait, másfelől mérlegeljük azokat az utakat és módokat, amelyeket az általunk kifogásolt állapotokon való segítség céljából választottak. Amennyiben javításra szoruló állapotok vannak, azokat ne mentegessük, viszont az általuk használt, de helytelenített utakkal és módokkal állítsuk szembe a sokkal inkább, avagy egyedül célravezetőnek tartott megoldásokat. Sokkal több, helytelen utakon járt, avagy még mindig járó embertársunkat győzhetjük meg az ilyen, kissé talán túlságosan is jó akaratúnak látszó bírálattal, mint az ellenkezővel. Amellett, hogy az ilyen eljárás mentesít minket az elfogultság vádjától, azért is választhatjuk, mert ezekben a totális rendszerekben, különösen a leghosszabb életű bolsevizmusban, annyi súlyosan kifogásolható, egyfelől az isteni világrenddel, másfelől az emberek velük született alapvető jogaival semmiképpen össze nem egyeztethető nézet és eszköz található, hogy ezeket a legtárgyilagosabb és legjobb indulatú bírálat sem tarthatja alkalmasnak az emberiség boldogabb jövődjének megalapozására. Attól sem kell tartanunk, hogy komoly emberek azt mondhatják majd: ha minden rendszerben vannak tagadhatatlan hibák, ezekben az újabb kísérletekben pedig több előnyös gondolat próbál érvényesülni, kísérreljük meg ezeket. Ezek közül kettő már átesett, a har-

madik most esik át a tűzpróbán. Kettő felett már elhangzott az Írás szava, hiszszük, hogy a harmadik felett is hamarosan elhangzik: „*Megmérettél a mérlegen, és híjjával találtattál*” (Dán 5,27).

Előbb a három rendszernek kisebb-nagyobb mértékben mutatkozó előnyeire, majd kisebb-nagyobb hibáira kívánunk rámutatni. Ezek mellett mindhárom rendszernél egyfelől szemügyre kell vennünk elért eredményeiket, másfelől azt, hogy milyen eszközökkel érik el azokat?

Előbb a három rendszernél közös előnyöket is állapíthatunk meg. Ezek nyilvánvalóan különböző, többször nagyon szerény mértékben jelentkeznek. Ilyen közös előnyük az, hogy mindhárom rendszer erőteljesebb mértékben tereli rá a figyelmet az alsóbb népréteggel való fokozottabb foglalkozás szükségességére. Őszintén meg kell vallanunk, hogy ezt nemcsak a keleti hatalmas birodalmakban, de – fájdalom – az európai kontinensnek is csaknem minden országában elhanyagolták. Inkább akkor kezdenek a vezetők ezekkel foglalkozni, amikor elhanyagoltatásuk eredményeként fokozottabb bajok mutatkoznak. Ebben a tekintetben inkább az északi országok: Dánia, Norvégia, Svédország, Finnország a kivételek. Ezek kormányaiban a munkáspártok jó ideje számottevő szerepet töltenek be. A kontinens emez országaiban nem is hiányzik az a bizonyos „szociális olajcsöpp”, amely nélküli alig mentesülhet valamely ország a forradalmi megrázkódtatásoktól. Ezt a kontinens többi országairól – sajnos – már kevésbé lehet elmondani, pedig az ipari forradalom kisebb-nagyobb mértékben ezeken is átvonult és ott is megérlelte a megoldást egyre hangosabban követelő szociális kérdéseket.

A három totális rendszer erőteljesen foglalkozik az alsóbb rétegekkel. Sőt a bolsevizmus odáig megy, hogy egyenesen a gyári munkásságra és a földművelő nép szegényebb rétegére, az ún. „kisparasztkra” építi fel egész rendszerét, és szinte tervszerűen elsorvasztja a „nem munkás” rétegeket. Ez határozottan helytelenítendő. Feltétlenül kívánatos az egyének önző érdekeinek érvényesülését meggátolni, lehetetlenné tenni, de a rendszer szempontjából nemkívánatos elemeket egyszerűen tönkretenni, szinte tervszerűen kiirtani: már égbekiáltó igazságtalanság, valósággal embertelenség. Éppen olyan ez, mintha a test tagjai közül az egyik kizárólagosságot igényelne magának. Mindegy, hogy melyik tenné? Mindegyik jogtalanul tenné, mert nemcsak arra az egyre, hanem mindegyikre szükség van. A Biblia is rámutat arra, hogy a test sok tagból áll (I Kor 12,12⁸⁰). Sok tag van ugyan, de egy test. Az emberi társadalomban is így kell ennek lennie. Nem mondhatja az egyik tag a másíknak; rád nincs szükség (A 21. vers, 25–

⁸⁰ „Mert a miképen a test egy és sok tagja van, az egy testnek tagjai pedig, noha sokan vannak, mind egy test, azonképen a Krisztus is.” (I Kor 12,12).

26. versek is ezt a közösséget fejezik ki⁸¹). A társadalom különböző rétegei közül nem igényelheti magának sem az értelmiség, sem a katonaság, sem a munkásság, sem a Föld népe a kizárólagos érvényesülést.

Közös előnye mindháromnak az, hogy fokozottabb boldogulást és emelkedési lehetőséget biztosít az alsóbb rétegek számára a közéletben, a gazdasági életben, a hadseregben. Sok ország – szinte kasztszerűen megmerevedő osztályai és rétegei révén – sok hibát követett el ezen a téren. Meg is sínyli ezt többnek a közélet, gazdasági élete és biztonsága. Hány, Istentől kiváló képességekkel megáldott ember dolgozik a világnak csaknem minden részén képességeinek meg nem felelő munkakörben, csak azért, mert ifjú korában ilyen vagy olyan, sokszor rajta kívül álló okokból nem tudott magasabb iskolákba járni. Minden intézkedés, akár esti tanfolyamok, akár fokozottabb szabad oktatás, akár népfőiskolák, akár népkönyvtárak stb., ami erőszakos és igazságtalan eszközök alkalmazása nélkül javulást eredményez ezen a téren, feltétlenül kívánatos. Viszont ezt az érvényesülési lehetőséget a bolsevizmus már megengedhetetlen túlzásba viszi: párt-szemponctoktól vezéreltetve, egyeseket sokszor minden szakértelem és rátermettség nélkül ültet fontos vezető állásokba, mind a köz-, mind a gazdasági élet terén. Lehetetlen észre nem venni azt is, hogy többször egyszerű strómanok ezek, akik csupán fedezésül szolgálnak a hátuk mögött láthatatlanul intézkedőknek, akik egy vagy más okból nem akarnak a tömegek előtt szerepelni. Többször azt a célt is szolgálja ez, hogy csábító emelkedési lehetőségek megcsillogtatásával akarnak megnyerni egy sereg túlfűtött ambíciójú embert. Ez „csaléteknek” jól beválhat, de végeredményben nagyon a közösség rovására megy. Az is nagy igazságtalanság, hogy sokszor kellő előképzettség nélkül fel kell venni a egyetemekre, fő- és szakiskolákra a párttagok gyermekeit, és a professzoroknak több esetben megfelelő tudás nélkül át kell engedniük és képesíteniük kell őket. Így valóban nem alakulhat ki egészséges vezető osztály: ehhez igazi szelekció szükséges. A felvételeknél kívánatos bizonyos szelektálás! Az előző bizonyítvány nem elegendő: kívánatos a felvételi vizsga. De ez igazságos és ne pártérdekeket szolgáló: ne ideológiai vizsga legyen! Az igazi szelektálás érdekében kívánatos, hogy az egyes iskola típusok záróvizsgáin ne ugyanazok vizsgáztassák a diákokat, akik tanították őket, hanem idegenek. Ez az egyetemek és főiskolák kivételével úgyszólván mindenütt megoldható.

Közös előnye a három totális rendszernek az is, hogy részben csökkentik, részben – amennyiben egyáltalán lehetséges – eltüntetik a legkiáltóbb társadalmi és vagyoni ellentéteket, az okatlan gögre és mások lenézésére annyira alkalmas, üres címeket. Őszintén meg kell mondanunk, hogy nehéz sajnálkoznunk azokon

⁸¹ „Nem mondhatja pedig a szem a kéznek: Nincs rád szükségem; vagy viszont a fej a lábknak: Nem kellett nekem.” (21. v.); „Hogy ne legyen hasonlós a testben, hanem ugyanarról gondoskodjanak egymásért a tagok. És akár szenved egy tag, vele együtt szenvednek a tagok mind; akár tisztességgel illetetik egy tag, vele együtt örülnek a tagok mind.” (25–26. v.)

a volt földbirtokosokon, akik életükben sohasem látták földbirtokaikat és az ott állandó jelleggel dolgozókat, vagy azokon a volt gyárosokon, akik sohasem látták a gyárukban dolgozókat. Azokon is nehéz sajnálkoznunk, akik külföldön mulatták, dorbézolták el vagyonukat, vagy azzal akarták magukra terelni országvilág figyelmét, hogy arany patkót verettek lovuk lábára, vagy kik olyan botrányos módon tékozolták óriási vagyonukat, hogy gondnokság alá kellett helyezni őket, csakhogy vagyonuk egy részét meg lehessen menteni családjuk számára. Azokat a volt hivatalnokokat sem könnyű sajnálnunk, akik azt hitték, hogy Isten azért teremtette a többi embert, hogy legyen kikkel gorombáskodniuk és „hatalmukat” éreztetniük. Nehéz sajnálkoznunk a régi világnak különben talán nagyon szeretetreméltó, de a közösséggel szemben fennálló kötelességeik felől sejtelemmel is alig bíró rétegével való leszámolás felett. Volt nagybirtokosainknak – fájdalom – még akkor sem mozdult meg a lelkiismerete, mikor az első világháború után svájci és holland testvéreink – köztük sok többgyermekes család – ezerszámra vitették ki a sápadt és ványadt magyar gyermekeket, hogy kissé megerősíthessék őket és az ő, a kommün után visszacapott, több ezer holdas birtokukon évek múlva sem akadt a vézna magyar gyermekek számára hely! Hány nagybirtokosunk fogadkozott az első kommün alatt, hogy ha visszacapják birtokaikat, azok egy részét földnélküli embertársaiknak adják el, amikor viszont ismételen sor került volna erre, a községtől 10–15 kilométer távolságban csak egy vagy két holdat voltak hajlandóak juttatni azoknak. Hányan közülük mindent elkövettek a becsületes földreform megakadályozására, azt a magyar politikust pedig, akit Isten maga küldött a föld egyszerű fiaiból a halaszthatatlan nagy reform megvalósítására, szinte halálba kergették.

Azt a leghatározottabban kifogásolnunk kell, hogy minden kárpótlás nélkül vegyék el bárkitől földjét, gyárát, üzemét, üzletét. Ez már – a közösség ellen elkövetett és bíróilag jogerősen megállapított nemzetellenes cselekedet esetét kivéve – nem kisajátítás, hanem egyszerű rablás.

Nem helytelenítheti senki sem, hogy egy sereg „sine cura” állást megszüntetnek, csak azután még több ilyen állást ne teremtenének helyettük. A sok üres cím eltörlésének csak örvendhet Isten minden alázatos gyermeke. Mennyi oktalan gögnek, az „alacsonyabb rendűeket” szinte szóra sem érdemesítésnek, bántó lenézésnek voltak ezek forrásai. Hány családot tettek tönkre a jobb fizetés helyett adott üres címek. A születés és a vagyon arisztokráciájával szemben egyedül a szellemnek és jellemnek Istentől kapott kiválósága, arisztokráciája jogosult. Akik a Királyok Királyának kegyelméből ennek az arisztokráciának tagjai, úgysem tudják lenézni embertársaikat. A társadalmi különbségek elhalványulásának csak örvendhetünk. Lehetetlen észre nem vennünk, mennyivel nagyobb elismeréssel tekint a napszámos vagy a földműves munkájának fárasztó és nehéz voltát kényszerűségéből megismerő, régebbi szellemi munkás azokra, akiknek a munkáját a múltban kevésre értékelte, viszont azok is sokkal jobban megbecsü-

lik azt a volt szellemi munkást, aki becsülettel megállja most a helyét mint fizikai munkás. A kellő előképzettség nélkül fontosabb vezető pozícióba kerülők alkalmatlan voltát látva, hány egyszerűbb ember kezdi belátni, hogy nem akárki alkalmas vezető állásra. Hányan kezdik bevallani, hogy ha sok dolog nem ment is jól a múltban, sok minden mégis megfelelőbb kezekben volt.

Közös előnye a három totális rendszernek, hogy a népegészségügy nagy érdekeit fokozottabb figyelemben igyekeznek részesíteni. Ezt szolgálják a nagyobb mérvű kislakás építési akciók, gyermek játszóterek létesítése, a sport erőteljesebb felkarolása, amivel az ifjúságot távol lehet tartani a kocs máktól, a léha szórakozásoktól és a nemzeti erőállományt számottevő mértékben lehet növelni. Új kórházak, szanatóriumok létesítésével fokozottabb küzdelem a népbetegségek (tüdőbaj, nemi betegségek) ellen, harc az alkoholizmus ellen. Bár a népegészségügy fejlesztése terén már ezek előtt a rendszerek előtt is sok minden történt külföldön is, nálunk is, így – hogy egyebet ne is említsünk – a Nagyatádi Szabó István-telepek létesítése, a Bonczos Miklós vezetésével működött, nagyarányú családvédelmi akciók, az új rendszerek érdemeit is el kell ismernünk.

Közös érdeme a három rendszernek, hogy fokozottabb mértékben gondoskodnak a munkában kifáradók intézményes üdültetéséről, rendszeres pihentetéséről. Az eddigieknél szélesebb körben gondoskodnak az öregek, munkaképtelenek segélyezéséről.

Ahogy kissé talán túlzásnak is minősíthető tárgyilagossággal rámutattunk a három totális rendszer előnyeire és érdemeire, rá kell mutatnunk a hibáira is. Ezek között elsősorban arra a legnagyobb hibájukra, hogy szinte megsemmisítik az egyént, amivel megszegényítik az egész emberi társadalmat. Mindhárom rendszer beleesik abba a végzetes tévedésbe, hogy az államot tartja fontosnak, nem az egyént. Mindhárom rendszer szerint az egyén van a közösségért, nem a közösség az egyénért. Pedig Isten szemében a lelkéből lelkedzett egyén a végtelen érték, nem az annak céljait szolgálni hivatott állam. Egyéniségek, személyiségek nélkül egy nemzet csak emberek összevisszasága, konglomerátuma. Az egyéniségek, személyiségek teszik a közösséget – a föld nemesérceihez hasonlóan – értékessé, összetartó erejű nemzetté. Krisztus világa nem fegyverek erejével vívta ki a diadalt a régi római világbirodalom felett, hanem egyéniségeinek csodálatos isteni erejével és hatásával. Az államnak éppen az a hivatása, hogy a polgárai körébe tartozó egyének minél teljesebben kifejthessék Istentől kapott képességeiket: minél értékesebb személyiségekké válhassanak, az állam viszont megvédelmezze őket embertársaik ezt hátráltató, jogtalan cselekedeteitől. A szabadelvű világ csak ezt az utóbbit várja az államtól, éppen ezért rendkívül szűkre szabja az államhatalom hatáskörét, míg az egyénnek mindent megenged, ami más hasonló szabadságát nem sérti. A három totális rendszer megfordítja ezeket a szerepeket: míg azelőtt az állam szorult nagyon szűk területre, ezeknél

az egyén jogai sorvadnak el és az állam jogai nőnek meg. Mindhárom rendszer nem eszköznek, hanem öncélnak tekinti az államot: valami telhetetlen Molochnak, valóságos Leviathannak, mely magához ragadja az egyének minden jogát és hatalmának fokozása érdekében egymás után falja fel azok millióit. Ez ellenkezik nemcsak Isten teremtésrendjével, de a józan ésszel is. Hol vannak ezek a rendszerek az alkotmányos nemzetállam alapelvétől, hogy a hatalmat a polgárok nevében gyakorlókat, az őket megválasztók minden cselekedetükért felelősségre vonhatják? Isten teremtő munkájának csodálatos gazdagságát éppen az mutatja, hogy a Földön élő több mint kétezer millió ember mind más és más személyiség. Még ugyanazon a családon belül is mások a gyermekek. Ezeket a rendszereket, különösen a bolsevizmust, semmiféle írott, vagy isteni jog nem tartja vissza attól, hogy ne tartsák tiszteletben az egyéniségben rejlő végtelen értékeket, sőt még attól sem, hogy az emberek egész tömegeit ki ne irtsák, el ne tüntessék, ha nem illeszkednek bele rendszerükbe, vagy ha csak sejthető is róluk, hogy nem fognak abba beleilleszkedni.

Ezen a téren megint a bolsevizmus az, amely messze túlszárnyalja a másik két rendszert.

Az egyén megsemmisítéséhez kapcsolódik a három rendszernek az a hibája, hogy az abszolút államhatalom egy-egy diktátor kezében összpontosul. A diktátor akaratán épül fel az egész rendszer felülről lefelé – nemcsak az egyének, de a közbeeső közösségek jogainak szinte teljes elkobzásával –, nem pedig alulról fölfelé: az alkotó egyének akaratán, ahogy minden alkotmányos közösségnek fel kell épülnie. Természetesen, minden diktátor törekszik azt a látszatot kelteni, amit a tömegekbe is igyekszik beleszuggerni, mintha diktátori tevékenysége milliók akaratán nyugodnék, holott a tömegek inkább elfogadják azt engedelmesen, tűrik némán. Ebben a tekintetben megint feltűnő különbség van a három rendszer között. Megegyeznek viszont abban, hogy akár a tömeg szíve szerint való a diktátor, akár nem, a tömegek ezekben a rendszerekben éppúgy nem ruházzák az őket megillető jogokat a diktátorra, mint Rousseau *Társadalmi szerződésében* sem ruházzák azokat valami formában a közösségre. A diktátorokat nem is nagyon érdekli ez, számukra inkább az a fontos, hogy a tömegek engedelmesen meghajoljanak akaratuk előtt. Így az egyének nemcsak elvesztik alkotmányos jogaikat, de az államhatalmat megtestesítő diktátornak szinte rabszolgáivá válnak. Nyilvánvaló, hogy még nehezebben viselhető el a diktátor zsarnoksága, ha az ország népének nem többsége, hanem kisebbsége, talán csak elenyésző kisebbsége áll mögötte. Ebben az esetben a diktátor akarata csupán szélsőséges terror révén érvényesülhet, míg ha a nép többsége áll mögötte, csak a törvényeken kell túltennie magát egyes esetekben. Minél inkább kisebbségen alapul a totális rendszerben az uralom, annál jobban megnövekednek és állandósulnak azokban a megfélemlítő cselekedetek. Krisztus világa küzd a zsarnokság-

nak minden formája ellen: azt várja övéitől, hogy ne uralkodni, hanem szolgálni akarjanak (Mt 20,25–27⁸²).

Közös hibájuk ezeknek a rendszereknek, hogy a modern nemzetállam amaz elengedhetetlen elvével ellentétben, amely szerint a törvényhozó-, a végrehajtó- és a bírói hatalom nem egyesülhet ugyanabban a kézben, mégis mindháromat egy kézben egyesítik. Keresztülviszik ezeknek a párt, helyesebben: egy ember kezében való összpontosítását, így ugyanaz hozza a törvényeket, aki végrehajtja azokat, sőt ugyanaz bíraskodik is a felmerült esetekben.

Ez megsemmisíti az alkotmányosság legfőbb biztosítékát, amire különösen az angolszász népek olyan féltékenyen vigyáznak. Ezekben a totális rendszerekben – az önkormányzat, az autonómia teljes megsemmisítésével – túlzott központosítás érvényesül az egész közigazgatásban. Az autonómia széles tömegeket von be a közigazgatásba, másfelől az államháztartást is nagy megterhelésektől mentesíti. Ezért van az, hogy a több mint tizenöt-ször nagyobb Egyesült Államoknak kevesebb hivatalnok van, mint nehéz anyagi viszonyok közt élő hazánknak. A totális államokban nem az állampolgároktól választott, hanem pártrendőrség van. Valóságos rendőrállamok ezek. A bíróságok tagjait nem az állampolgárok választják, ilyen módon az igazságszolgáltatás a maga többé-kevésbé pártbíráival nem annyira az igazság, mint inkább a pártérdekek szolgálatában áll.

Közös hibája a három rendszernek a más nézetet vallókkal szemben tanúsított teljes türelmetlenség. Azokat, akik nem illeszkednek bele a rendszerbe, többször – a legalacsonyabb rendű munkák kivételével – még dolgozni sem engedik, sőt törvényes nyugdíjukat is elveszik. Még kevésbé tűrik azokat, akik kifejezést mernek adni ellenkező nézetüknek. Ezekben még a közösségtől csöndesen távolmaradóknak sincs helyük, nemhogy az azzal nyíltan szembeszállóknak. Mindhárom rendszerben könyörtelenül érvényesül a diktátortól megszabott pártérdekek abszolút uralma. Teljes mértékben korlátozzák a véleménynyilvánítási szabadságot, cenzúrázzák a magánlevelezést, a lapokat, a könyveket, ellenőrzik nemcsak a köz-, de a magánkönyvtárakat, a könyvkereskedéseket is. A kormány utalja ki a lapok, a könyvek nyomtatásához szükséges papírt, így többnyire csak arra ad, amelyik a párt érdekeit szolgálja. Mindhárom rendszer az egyéneknek nemcsak testére, de lelkére is igényt tart, lelkiéletét is egészen a maga ellenőrzése és irányítása alá akarja vonni, holott mindkettőre egyedül a teremtő Istennek van joga. Elfelejtik, hogy mindenünket elvehetik, csak azt nem, ami az agyunkban, meg a szívünkben van.

⁸² „Jézus pedig előszólítván őket, monda: Tudjátok, hogy a pogányok fejedelmei uralkodnak azokon, és a nagyok hatalmaskodnak rajtuk. De ne így legyen közöttetek; hanem a ki közöttetek nagy akar lenni, legyen a ti szolgátok; És a ki közöttetek első akar lenni, legyen a ti szolgátok.” (Mt 20,25–27)

Közös hibája mind a három rendszernek, hogy nemcsak a véleménynyilvánítást ellenőrzik, de az annak kialakítását olyan nagymértékben munkáló iskolák is kifejezetten pártiskolák. A tanulás, még inkább a tanítás szabadsága többé-kevésbé megszűnik. Egyik rendszerben sem lehet tanerő, aki nem szegődik a párt világnézetének harcosává. Emellett a nemzeti szocializmus az idegen fajúakat eltiltja a közép- és felsőfokú iskolák látogatásától.

A bolsevizmus még tovább megy: a közép-, a szak- és a főiskolákra csak olyanokat vesz fel, akik származásuk alapján és a felvételi vizsgákon híveiknek mutatják magukat, az ún. „osztályidegenek” elől pedig úgyszólván elzárják ezeket az iskolákat, többször a befejező vizsgák előtt távolítják el őket. Újabbán egyre nagyobb arányban idegen országok ifjait és leányait véteti fel az egyetemekre és főiskolákra. Ez nyilvánvalóan bizonyítja, mennyire nem „osztálynélküli”, hanem nagyon is „osztálytársadalmat” akar megvalósítani, amit annyira kárhozzat az előző rendszereknél.

Közös hibájuk, hogy kényszerítő eszközökkel, erősen kiépített politikai rendőrséggel, a besúgók egész tömegével és kisebb-nagyobb terrorral dolgoznak. Ez természetes olyan rendszerben, amelyet nem a polgároknak egyező, vagy többségi akarata, hanem egy őket leigázni vágyó erő hoz létre és kormányoz. A népességnek minél kisebb részére támaszkodik valamely rendszer, annál erőteljesebb és annál állandóbb terrorral kell dolgoznia, hogy uralmát fenn tudja tartani. A diktatúrákban ismeretlenek az erkölcsi gátlások. Jól mondja Lüthi említett beszéd-sorozatában: „Nabukodonozor és a tüzes kemence minden időben összetartozik. A tüzes kemencétől való félelem jelenti Nabukodonozor parancsuralmi államában a titkos hajtóerőt.”

A különbség az egyes totális rendszerek között csak az, hogy az egyik Nabukodonozor tüzes kemencéje helyett egy ideig még mozgó tömegsírokat és gázkamrákat, a másik kínzókamrákat és kényszermunka táborokat használ, ahol milliók sínylődnek és pusztulnak el igazi rabszolgasorban.

A diktatúrát – mint láttuk – Isten nem akarja: Mózes mellé hetven férfit állít a nép vezetésére, hogy „a nép terhét ne viselje ő maga” (V Móz 11,16–17⁸³, 24–29⁸⁴). Krisztus is csak több, az Ő nevében összegyülekezőnek ígéri jelenlétét

⁸³ „Vigyázzatok azért, hogy a ti szívetek meg ne csalattassék, és el ne térjete, és ne tiszteljete idegen isteneket, és ne boruljatek le előttök. Különben az Úrnak haragja felgerjed reátok, és bezárja az eget, hogy eső ne legyen, és a föld az ő gyümölcsét meg ne teremje; és hamarsággal elveszete a jó földről, a melyet az Úr ád néktek.” (V Móz 11,16–17)

⁸⁴ „Minden hely, a melyet lábatok talpa megnyom, tiéte lesz, a pusztától a Libanonig, és a folyóvíztől, az Eufrátes folyóvizétől a nyugoti tengerig lesz a ti határotok. Nem állhat meg senki előttete; azt míveli az Úr, a ti Istenete, hogy féljenek és rettegjenek titeket az egész föld színén, a melyre rátapostok, a mint megmondotta néktek. Lásd, én adok ma előttökbe áldást és átkot! Az áldást, ha engedelmeskedete az Úrnak, a ti Istenete parancsolatainak, a melyeket én e mai napon parancsolok néktek; Az átkot pedig, ha nem engedelmeskedete az Úrnak, a ti Istenete parancsola-

(Mt 18,20⁸⁵). A tiszta evangéliumi alapokon szervezkedő egyházak megértik ezt az igazságot, nem adnak hatalmat egy ember kezébe, hanem testületileg intéztetik az ügyeket. A hatalom nagy kísértő mindenkor, de különösen akkor, ha semmiféle korlátja nincs és annak gyakorlóját erkölcsi érzései sem korlátozzák. Még veszedelmesebb a hatalom lelkileg beteg emberek kezében, ezeket saját józan belátásuk sem korlátozza. Ezekben a rendszerekben mind a fő-, mind az alvezérek sorában tömegesen találkozunk ilyenekkel.

Sokan úgy vélik, hogy az ilyeneket az emberiség érdekében ártalmatlanná kell tenni, nem pedig az emberek élete-halála felett korlátlan hatalmat hagyni kezükben.

Közös hibája a három parancsuralmi rendszernek, hogy a gazdasági élet irányítását is egészen magukhoz akarják ragadni, holott a gazdasági téren alkalmazott kényszer rendszabályok nagyon megbosszulják magukat. A régi szabadelvű világban az államhatalom egészen visszavonult ezen a területen. Ez nyilvánvalóan kárára volt nemcsak a gazdaságilag gyöngébbeknek, mert szabadon kiuzsorázhatták őket lelkiismeretlen embertársaik, de magának a közösségnek is, mert saját érdekeit sem tudta kellőképpen megvédelmezni ezekkel szemben.

A totális rendszerek az ellenkező végletbe esnek. Az egyén gazdasági tevékenységét is irányításuk alá veszik, sőt több vonatkozásban megszüntetik: állami gazdálkodást honosítanak meg, annak sok fogyatékoságával és veszélyével. A fogyatékoság – elsősorban a szakszerű vezetés hiánya folytán – a minőség romlása, a veszélyesség pedig, a szabad versenynek egyre lehetetlenebbé tétele miatt, a visszaélésekre jóval több lehetőséget teremt. Ezen a téren is a bolsevizmus megy a legtovább: a közösségi gazdálkodás érdekében a legtöbb vonatkozásban a magánvagyonot is elveszi, mégpedig minden kárpótlás nélkül. Még a külföldi szeretetadományokat is – kevés kivétellel – olyan óriási vámokkal sújtja, hogy azok mellett voltaképpen maga az állam kapja az adományok nagy részét, nem pedig a segítségre szoruló megajándékozottak. Ezt már igazán nem nevezheti senki „védővámnak”.

Közös fogyatékoságuk az is, hogy a belső feszültség levezetése érdekében megmegújuló hódításokra van szükségük. Az elkezdett úton nem tudnak megállni, míg a diktátorral együtt rendszerint ezek a rendszerek is megszűnnek.

Kisebb-nagyobb mértékben megnyilatkozó, közös hibáik abban foglalhatók össze, hogy nincs helyes fogalmuk az állam igazi rendeltetéséről. Nem tudják,

tainak, és letértek az útról, a melyet én ma parancsolok néktek, és idegen istenek után jártok, a kiket nem ismertetek. És mikor bevisz téged az Úr, a te Istened arra a földre, a melyre te bemégy, hogy bírad azt: akkor mondd el az áldást a Garizim hegyén, az átkot pedig az Ebál hegyén.” (V Móz 11,24–29)

⁸⁵ „Mert a hol ketten vagy hárman egybegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük.” (Mt 18,20)

hogy csak ott áll elő igazi állam az anarchiából, ahol megszűnik a „mindenek harca mindenek ellen”. Sem a más fajúakkal, sem a más osztályhoz tartozókkal, sem a más nézetet vallókkal szemben érzett gyűlöletből fakadó harc nem lehet valamely állam alapja, mert ez csak akkor vezethetne a béke megvalósításához – ami pedig az állam igazi célja –, ha előbb kiirtja azokat. Ez viszont ellenkeznék az igazsággal, ami nélkül megint nincs igazi állam.

Nem tudják, hogy az állam megszűnik igazi állam lenni, ha nem biztosít minden polgára számára szabadságot. Nem tudják, hogy az embereknek nemcsak testük, hanem lelkük is van és az igazi államhatalomnak bármiféle tevékenységében – a teremtés isteni rendjéhez alkalmazkodva – az embereknek nem csupán a testét, de lelkét is figyelembe kell vennie.

Nem tudják, hogy az államhatalomnak a társadalmi igazságosságot nem a „kizsákmányolóknak” mondott osztályok megsemmisítésével, hanem a bárhol mutatkozó önző törekvések erkölcsi korlátok közé szorításával lehet és kell biztosítani. Igazi társadalom csak a különböző osztályok testvéries együttműködése és a különböző munkák hívatásként való felfogása mellett lehetséges. Egyetlen osztály-, vagy pártállam sem létezhet tartósan, mert az egyik osztály uralma még inkább zsarnoksággá és kizsákmányolássá fajulhat, mint a magántökéé. Különösen abból származik nagy baj, ha az államélet irányításánál a gazdasági élet alapját alkotó földművelő népet – az ipari munkásság érdekében – háttérbe akarják szorítani, vagy egészen mellőzni.

Nem tudják, hogy az igazi államban nemcsak kötelessége mindenkinek a munka, de joga is van mindenkinek a munkához és csak az az igazságos társadalmi rend, ahol mindenki testi, szellemi és jellembeli képességeinek megfelelő munkakört tölt be a közösség életében. Nem tudják, hogy az igazi állam nem tilthat el senkit sem a munkától, sőt még az is kötelessége, hogy a munkanélküliek számára – ha másként nem lehetséges – még szükségből elrendelt közmunkák útján is biztosítson munkalehetőséget.

Nem tudják, hogy az igazi államéletet nem irányíthatják a magukat a törvényeket áthágó, az egész társadalmi rendet felforgatással fenyegető, indulatoktól vezetett emberek, hanem csak olyanok, akik önmagukra is kötelezőnek tartják a törvényeket, emellett megfelelő erkölcsi alappal, kellő értelmi felkészültséggel és józan belátással rendelkeznek, így alkalmasak a közügyek intézésére.

Nem tudják, hogy igazi állam csak ott van, ahol a hatalom birtokosai vállalják a felelősséget a hatalom gyakorlásának módjáért nemcsak a kormányzottakkal, de azzal szemben is, aki őket is kormányozza. Nem tudják, hogy az egyedül igazi szuverén úr, aki uralkodik fölöttünk: Isten, kitől az ő szuverenitásuk is származik

(Róm 13,1⁸⁶, Jn 19,11⁸⁷). Nem tudják, hogy hatalmuk nem válhat korlátlaná, mert a korlátlan hatalom egyedül Istent illeti meg, senki mást.

Nem tudják, hogy igazi államhatalom csak ott van, ahol a hatalom birtokosai nem élnek vissza az őket embertársaik élete és halála fölött megillető hatalmukkal és ennek biztosítása érdekében a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalmat nem összpontosítják ugyanabban a kézben. Nem tudják, hogy az állam nem érvényesítheti büntető hatalmát bosszúállásra, hanem csupán az okozott károk jóvátételére és a bűnösök megjavítására.

Nem tudják, hogy az államnak nem szabad mindenbe bele avatkoznia, több dolgot nem tartozik hatáskörébe.

Nem tudják, hogy igazi állam csak ott van, ahol élő kapcsolat van az állam jogi rendszere és az állam népének jogi meggyőződése között, minden jogrendszer csak így lehet élő és ható. Egy népre sem szabad ráerőszakolni egy másik nép jogrendszerét.

Nem tudják, hogy a nagy államoknak példát kell adniuk a többiek számára, hogy bármilyen kísértés is számukra nagyságuk és erejük, mégsem ragadtatják magukat hódításokra.

Egy új államrendszer sem igényelheti elismertetését és szabad érvényesülését, ha nem teremt a meglévőnél jobb állapotokat, nem emeli az emberek általános életszínvonalát, és nem teszi őket jobbakká és boldogabbakká. Még kevésbé igényelheti elismertetését, ha embertelen eszközökkel, vagy másoknak még nagyobb boldogtalansága árán tud csak új állapotokat teremteni. A totális rendszerek bírálatánál is fel kell vetnünk ezeket a kérdéseket: emelik-e az emberek általános életszínvonalát, jobbakká és boldogabbakká teszik-e polgáraikat?

Az, hogy emeli-e valamelyik rendszer az emberek általános életszínvonalát, egyfelől szellemi, másfelől anyagi téren mutatkozik meg. Ezért a kérdés szabatosabban így hangzik: emeli-e valamely rendszer az emberek általános életszínvonalát egyfelől szellemi, másfelől anyagi téren?

Amíg valamely rendszer csak egyes vezető embereket juttat – talán sohasem álmódott – jóléthez, viszont milliós tömegeket nemcsak az eddiginél rosszabb sorba, de többször szinte rabszolgasorba juttat, addig nem lehet kívánatos az emberiség érdekében szabad érvényesülése.

Szellemi téren mindhárom rendszer számottevő munkát végzett mind az ifjú, mind a felnövekedett nemzedék körében, így mindhárom bizonyos mértékű ha-

⁸⁶ „Minden lélek engedelmessé válik a felső hatalmasságoknak; mert nincsen hatalmasság, hanem csak Istentől: és a mely hatalmasságok vannak, az Istentől rendeltettek.” (Mt 13,1)

⁸⁷ „Felele Jézus: Semmi hatalmad sem volna rajtam, ha felülről nem adatott volna néked: nagyobb bűne van azért annak, a ki a te kezébe adott engem.” (Jn 19,11)

ladást, legalább is előbbre jutást jelent, ha világviszonylatban nem is, legalább saját országában.

Anyagi téren a faszizmus nagy haladást jelentett olasz földön. Nem csak rendet, tisztaságot teremtett, de határozottan emelte az általános életszínvonalat. A lecsapolt mocsarak helyén új városokat, megművelhető újabb földterületeket teremtett. Gyárakat, iskolákat, állomásokat, utakat, víz- és erőműveket létesített sokfelé. A nemzeti szocializmus jótékonyan befolyásolta a gazdasági viszonyok alakulását, az első világháború után anyagilag tönkrement nemzetet talpra állította. A bolsevizmus anyagi téren aránylag kevesebb eredményt tud felmutatni. Mindjárt eleinte éhtífusz üti fel fejét többfelé. Az élelmezés terén nehéz viszonyok uralkodnak még később is egyes vidékeken. Több hazatérő hadifoglyunk beszélte, hogy az odavaló lakosság tőlük kéregetett kenyeret. Ez a feltűnő jelenség csak részben magyarázható az ottani nép tunyaságával, sokkal inkább azzal, hogy a bolsevizmus rendkívül sokat költ az egész világ forradalmasítása érdekében folyó propagandájára. Míg a nemzeti szocializmus inkább csak számba veszi és öntudatosítja külföldön élő fajtestvéreit, az „Ausland Deuschtum”-ot, a faszizmus is megelégszik azzal, hogy sűrű népeisége számára új területeket szerez Afrikában, így egyikük sem áldoz feltűnően sokat propagandára. A bolsevizmus tenger sokat költ erre, különösen külföldön működő agitátoraira, kémeire. Rendkívül sokba kerül a hatalmasan kiépített politikai rendőrsége is, hasonlóképpen a megyékben, járásokban, községekben működő párttitkárok.

Egyesek becslése szerint átlag minden 20–25 emberre esik egy-egy jól fizetett felügyelő, propagandista, párttitkár, vagy rendőr, besúgó. Rendőrök őrzik az exponált párteberek, szerkesztők lakásait, nyaralóit, hivatalait, kísérik luxus autóit. Ezeknek a politikai szolgálatot végzőknek az óriási többsége csupán a párt érdekeit szolgálja, így a nép életszínvonalának emelése szempontjából improduktív munkát végez.

Ilyen körülmények között a termelő munkát végzők fizetésére – a magas árak, a hihetetlen adók, olcsó árakon való beszolgáltatások ellenére – jóval kevesebb összeg marad, mint a többi országban. A külföldön és idehaza ezt az improduktív politikai munkát végzők óriási összegekre rúgó költségeit azzal kívánják ellensúlyozni, hogy egyfelől a békekötések után törvénytelenül visszatartott hadifoglyok tömegeit ingyen dolgoztatják, másfelől azzal, hogy nemcsak nemkívánatos elemeiket, de az általuk átmenetileg megszállt országokból, az ottani viszonyokkal elégedetlenkedők közül sok embert kényszermunka táborokba visznek. Ezek valósággal rabszolgasorsra emlékeztető viszonyok közt dolgoznak.

Az egyes rendszerek bírálatánál azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy jobbakká teszik-e az embereket? Ha bizonyos vonatkozásban javulást tapasztalunk is egyik-másiknál, erkölcsi tekintetben annál kevésbé állapíthatjuk meg ezt.

Mind a nemzeti szocializmus, mind a bolsevizmus a két nembeli ifjúság tervszerű összehozásával, a szabad szerelem útegyengetésével egyenesen rombolóan hat az erkölcsi életre. Nagy igazság, hogy ha a nemi élet nem válik szentté előtünk, előbb-utóbb szennyesség lesz. Ez bomlasztóan hat a család intézményére is, mely minden emberi közösségnek Istentől rendelt alapsejtje és a legtermészetesebb munkaközösség. Az igazi családban nemcsak tekintély, de jog és kötelesség, sőt felelősségérzet is él mind az atyában, mind az anyában, mind a gyermekekben és a család tagjait a leghatalmasabb szociális erő, a szolgálat lelke tartja össze. A nemi kicsapongások egyfelől fokozzák a válások számát, ami romboló hatással van a gyermekek lelki világára is, másfelől csökkentik a gyermekáldást, ami nélkül viszont a házasság nem házasság, mert ellenkezik Isten legelső bibliai parancsával: „szaporodjatok és sokasodjatok, töltsétek be a földet” (I Móz 1,28⁸⁸).

Azt is szemügyre kell vennünk, boldogabbakká teszik-e közösségük tagjait? Minden rendszer értékét az mutatja, hogy igazi boldogságot teremt-e? Ez az állampolgárok általános életszínvonalán, ruházkodásán és otthonán látszik meg. Ebből a szempontból azt is mérlegelnünk kell, vajon egyes rendszereknél nem csupán túlfeszített, megerőltető munkával érhetnek-e el bizonyos életszínvonalat? Csalhatatlanul útba igazít minket az, hogy mennyi munkát kell egy-egy családfőnek végeznie, míg a maga és hozzátartozói elsőrendű közszükségleti cikkeit, élelmét, ruházatát biztosítja?

Szinte közismertek azok az összehasonlító táblázatok, melyek azt mutatják, hogy – több nyugati ország munkásaihoz viszonyítva – mennyivel hosszabb ideig kell dolgoznia a bolsevizmus világában a munkásnak, míg ugyanazt az élelmiszert, ugyanazt a ruházati cikket megszerezheti? Nem téveszthetnek meg ebben minket a sűrű egymásutánban zászlódíszbe öltöző fővárosok, sem a tüntető tömegfelvonulások, sem az utcai táncmulatságok. Azt is jó tudnunk, vajon azok a gyakori zászló kirakások, az épületek képekkel és feliratokkal való díszítése, nagy felvonulások és tüntetések spontán törnek-e elő a tömegek lelkéből, vagy felsőbb parancsszóra és a megtorlástól való félelem hatása alatt? Igazi lelkesedésükben tüntetnek és helyeselnek-e a rendszer mellett az emberek, avagy – nagyon szigorú ellenőrzés mellett – csupán a kenyérük és szabadságuk elvesztésétől való alapos félelmükben?

Az is rávilágít valamely rendszer igazi értékére, hogy nem mások boldogsága árán kívánja-e boldogabbá tenni közössége tagjait? Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a három rendszert, úgy találjuk, hogy a fasizmus meghódítja egyes afrikai népek országait: Libiát, Eritreát, Szomáliát, hogy túl szapora tömegeiből

⁸⁸ „És megáldá Isten őket, és monda nékik Isten: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatok alá; és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon.” (I Móz 1,28)

az otthon már nem férőket odatelepítse, de odahaza nem üldözi a fasizmussal nem rokonszenvezőket. A nemzeti szocializmusnak már jóval több áldozata van. Háborús hódításai során elég kegyetlen módon kebelezi be Ausztriát, teszi hazátlaná a cseheket. Leplezettebb formában Magyarországgal is ezt teszi, hasonlóképpen több nyugati országgal. Ukrajnát is kegyetlen módon „göngyölíti fel”. Sok könnyel és vérrel tolja ki a németység „életterét” Kelet felé. A bolsevizmus – eszközökben legkevésbé sem válogatva – terjeszti ki uralmát nemcsak a szomszédos, de a balkáni országokra is, hogy „meleg tengerhez” jusson. Sőt a világ legtöbb lelkét számláló birodalmát is csaknem egészen meghódítja. Minden „meghódított” országot fokozatosan a maga diktatórikus rendszere szolgálatába hajtja nemcsak anyagilag, de amennyire tudja, szellemileg is. Így mindhárom – különösen a két utóbbi – sok könny és vér árán próbálja népét boldogabbá tenni. Az ilyen „boldogításon” sohasem nyugszik meg Annak áldása, Aki úgy teremtette a világot, hogy azon minden nép megtalálja a maga helyét a nap alatt és minden nép boldogan, nem könnytől áztatottan ehesse kenyerét.

Végül abból a szempontból is meg kell vizsgálnunk a három parancsuralmi rendszert, hogy milyen eszközökkel akarja megvalósítani céljait? Egy rendszer-nél sem szentesítheti a cél az eszközöket. A legszentebb, avagy sokszor csak ilyennek vélt célért sem szabad nemtelen eszközökkel küzdeni, csak az az eszköz megengedett, amely nem vét az igazságosság és a szeretet isteni törvényei ellen. Az igazságosság önmagában nem elég, mert a túlzásba vitt igazságosság, ha nem párosul szeretettel, halált eredményezhet, viszont a szeretet önmagában könnyen válhat elfogultsággá, és majomszeretetté alacsonyodhat.

Ha az igazságosság szempontjából vizsgáljuk ezeket a rendszereket, meg kell állapítanunk, hogy senki sem fosztható meg semmiféle közösség részéről isteni eredetű emberi alap-jogaitól. Isten az embert egyedül Tőle való függésre, de embertársaival kapcsolatban szabadnak teremtette. Jogos vágyakat oltott szívébe: egyfelől felruházta különböző képességekkel, hogy azokat valóra válthassa, másfelől a Tőle kapott képességeinek érvényesítéséhez elengedhetetlenül szükséges szabadsággal bocsátotta életútjára. Ennek a szabadságnak semmiféle megnyilatkozási formáját nem vonhatja el senki az embertől anélkül, hogy ne vétene Isten akarata ellen.

A szabadság megnyilatkozásai közé tartoznak a következők: az a szabadság, hogy gondolatainkat, véleményünket szabadon nyilváníthassuk akár élőszóban, akár írásban; az a szabadság, hogy a hasonló elveket vallók és hasonló célokra törekvők szabadon tömörülhessenek; az a szabadság, hogy hitbéli meggyőződésünket szabadon juttathassuk kifejezésre, és szabadon gyakorolhassuk. Az a szabadság, hogy – életkörülményeinknek megfelelően – szabadon telepedhesünk le hazánkban ott, ahol ezt a magunk és hozzátartozóink számára a legmegfelelőbbnek tartjuk; azt tanuljuk, amire hajlandóságunk van; képességeink és

ismereteink alapján a részünkre legmegfelelőbbnek látszó munkakörben helyezkedjünk el; becsületes munkánkkal a magunk és hozzátartozóink megélhetését, jövőjét megkönnyítő javakat szerezhessünk. Az ezeknek megfelelő jogok: a véleménynyilvánítás szabadsága, a sajtószabadság, az egyesülés szabadsága, a vallásszabadság, a mozgás és letelepülés szabadsága, a tanulás és tanítás szabadsága, a munkavállalás és érvényesülés szabadsága, a tulajdonszerzés szabadsága.

Ezeket a jogokat a három parancsuralmi rendszer nemcsak elméletileg, de gyakorlatilag is korlátozza, sőt ezek egy részét egyenesen tagadja. Ezek ellen a jogok ellen aránylag a legkevesebbet a fasizmus vét. Jóval többet a nemzeti szocializmus, a legtöbbet a bolsevizmus. Ha szemügyre vesszük, hogy a diktatórikus rendszerek milyen vonatkozásban vétenek leginkább a szabadságjogok ellen, azt látjuk, hogy mind a három rendszer aránylag a véleménynyilvánítás szabadsága ellen vét a legtöbbet. Mind a három valósággal egyeduralmat követel ezen a téren. Eszközökben nem válogatva némitják el a velük egyet nem értőket. Kiteszik őket állásukból, több esetben megfosztják őket nyugdíjuktól is. Besúgóik révén az utcákon, a közlekedési eszközökön, a hivatalokban ellenőrzik az emberek beszélgetését. A régi rendszerek „kabinet noir”-jai távolról sem működtek olyan jól, mint ezek politikai rendőrségei. Cenzúrázzák a levelezést, nemcsak a külföldieket, de a belföldieket is. Ellenőrzik a telefonbeszélgetéseket. Cenzúrázzák a sajtótermékeket. Feloszlatták az érdekeiket nem szolgáló egyesületeket, a meghagyottak működését is szigorúan ellenőrzik.

A vallásszabadság ellen a nemzeti szocializmus, még inkább a bolsevizmus vét sokat. Szükségképpen be kell ennek következnie olyan egyházakkal szemben, amelyek – isteni missziójuk tudatában – féltékenyen vigyáznak függetlenségükre. Minthogy az igazi totális rendszer az embereknek nemcsak testét, de lelkét is hatalmába akarja keríteni, lelki életüket is irányítani akarja, ezért nem tűri az egyházak függetlenségét: ha valamelyik nem hódol be neki, szükségképpen hadat üzen annak. A vallásszabadságot a legkevésbé sérti a fasizmus, már erőteljesebben a nemzeti szocializmus, legerősebben a bolsevizmus. A fasizmus ügyes taktikával kibékül a pápával, sőt kicsi területen megvalósítja a pápai államot is. A nemzeti szocializmus a neki be nem hódoló lelkészeket megfosztja nemcsak állásuktól, de szabadságuktól is. A hitvalló egyházak egész sereg lelkészét bebörtönzi. Az ifjúság vallásos szervezeteit elsorvasztja, sőt fel is oszlatja. A bolsevizmus – alkotmányának minden ellenkezően hangzó paragrafusa ellenére – elvi ellensége minden kinyilatkoztatott vallásnak, minden egyháznak és a lehetőség határain belül érvényesíti ezt az elvét. A templomokat mindjárt kezdetben sok helyen bezáratja, vagy más célokra használja. Megszervezi az „istentelenség internacionáléját”.

Amikor, a nemzetközi helyzetre tekintettel, látszólag engedményeket tesz is, az egyházak vezetőit a maga szolgálatába kényszeríti. Bár kimondják az egyház és

állam szétválasztását, a szeperációt, sehol sem kötözték meg annyira az egyházak kezét, mint a bolsevizmus világában.

Mindhárom rendszer többé-kevésbé Isten nélkül akar új világot teremteni, sőt a bolsevizmus – materialista világnézetének megfelelően – egyenesen Isten ellenére akarja azt megvalósítani. A nemzeti szocializmus valláspótlék akar lenni, még inkább a bolsevizmus. Mind a kettő a maga vezérét akarja Isten helyére ültetni. A középkori és újkor elei uralkodók istenítésével szinte versenyre kelő kultusz veszi őket körül. A totális államrendszerek élén álló legtöbb diktátor olyan, mint Dániel próféciás könyvében az utolsó király, az Antikrisztus igazi mintaképe: *„A király a maga tetszése szerint cselekszik és felfuvalkodik, felmagasztalja magát minden isten felett és az istenek Istene ellen is vakmerően szól ... Nem gondol atyáinak istenével ... és egy istennel sem, hanem mindenek fölébe magasztalja magát”* (Dán 11,36–37). De az utolsó diktátornál is csak addig lesz mindez, „mígnem betelik a harag” (36. vers).

A bolsevizmus szeretné elhitetni a világgal, hogy vallási téren revideálta álláspontját. Ez csak látszat, rácsafolnak erre az utóbbi időkben uralma alá jutott országokban az egyházak és azok vezetői, igazi szolgálói ellen fokozatosan véghezvitt cselekedetei. Az egyházakat – fájdalom – nem egészen érdemtelenül sújtják ezek a megpróbáltatások. Az egyházaknak már a többi igazságtalanság észlelésénél, a többi alapvető szabadságjog megsértésénél fel kellett volna emelniük szavukat, nem csupán akkor, amikor a totális államok őket is támadják már. A vallásoktatás nagymértékű megszorítása, sok esetben egyenesen lehetetlenné tételével kapcsolatban is meg kellett volna bátran mondaniuk, hogy az az emberiség legnagyobb ellensége, aki ki akarja törölni nemcsak a felnőttek, de már a kisgyermek lelkéből is a hitet.

A mozgás és letelepülés szabadsága ellen vét a nemzeti szocializmus, de különösen a bolsevizmus. Mindkettő nehezen bocsát területére idegeneket, nemcsak állandóan, de még átutazás céljából is. Különösen a bolsevizmus nem engedi át őket a „vasfüggönyön”. A határokat drótkerítéssel, aknásításokkal zárják el.

A tanulás és tanítás szabadsága ellen a zsidókat az iskolákból csaknem egészen kirekesztő nemzeti szocializmusnál is többet vét a bolsevizmus. Az iskolákból eltávolítja az „osztályidegennek” minősített, vagy világnézeti szempontból „nemkívánatosnak” tartott családok gyermekeit. Viszont a fasizmus és a nemzeti szocializmus is egyetértett abban, hogy a tanítók között nem tűrtek olyanokat, akik nem fogadták el világnézetüket.

A munkavállalás és az érvényesülés szabadsága ellen megint a bolsevizmus vét a legtöbbet. Míg a másik két rendszer csak az állami hivatalokban és az iskolákban nem tűr más világnézet alapján állókat, itt a legtöbb hivatalban és egyes államosított vállalatnál sem alkalmaznak ilyeneket. Az állásban lévőket is rostálják, több ún. „szűrő vizsgálával”. A nemkívánatos elemeket, a leghetetlenebb címe-

ken, könyörtelenül kiteszik, legtöbbször máról-holnapra nyugdíj meg végkielégítés nélkül.

A tulajdonszerzés szabadsága ellen egyik rendszer sem vét annyit, mint a bolsevizmus. Míg a másik kettő inkább korlátok közé szorítja a tulajdonszerzést, és csupán bizonyos esetekben gyakorolja kárpótlás nélkül a kisajátítás jogát, a bolsevizmus kárpótlás nélkül veszi el nemcsak a földbirtokokat, de a jövedelmező ipari, kereskedelmi vállalatokat, bankokat, részvényeket, sőt államosított vállalatoknál az azok páncélszekrényeiben őrzött magánpénzeket és ékszereket is. Előbb az idegenek, meg a külföldön tartózkodók tulajdonában lévő ingatlanokat, épületeket veszi el, később már mindazt, amit a tulajdonos nem önmaga használ bizonyos korlátokon belül. A külföldről érkezett, vagy bármi módon szerzett idegen valutákat nevetségesen olcsó, kényszerárfolyamokon kénytelen mindenki beszovaltatni. Az ez ellen vétőket drákói szigorral sújtja.

A szeretet isteni parancsa szempontjából még szomorúbb képet mutatnak ezek a rendszerek. Többé-kevésbé éles különbséget tesznek azok közt, akik fenntartás nélkül elfogadják rendszerüket, és azok között, akik csak passzívan viselkednek azzal szemben: nem támadják, de nem is támogatják azt. Híveiktől teljes aktivitást követelnek, elvárják, hogy minden erejükkel támogassák és szolgálják rendszerüket. A kívülállókat nem meggyőzni akarják, hanem egyszerűen eltíporják. Gyűlölettel lehet sereget fanatizálni, de maradandót alkotni nem. Ebben a tekintetben is a könyörtelen osztályharcot hirdető bolsevizmus megy a legmesszebb.

Amint ezekből a bíráló megjegyzésekből kitűnik, a három totális rendszer sok tekintetben hasonló egymáshoz. Többé-kevésbé hasonlóak, számba vehető előnyeik, már kevésbé hasonlóak hibáik, részben hasonlóak elért eredményeik, több tekintetben hasonlóak eszközeik. Erős fokozati különbségek vannak köztük. Ha színeik mások is: az egyik fekete, a másik barna, a harmadik vörös, mindhárom szín több vonatkozásban hasonló belsőt takar. Éppen ezért nem érthetjük, mi joga nevezheti magát ezek közül az egyik „demokráciának”, méghozzá két azonos szóval „népi demokráciának”, mikor a másik kettőt az egész világgal együtt ő is „reakciónak” minősíti? Demokrácia az, ahol a nép önmagát kormányozza. De hol kormányoz ennél a nép? Mikor valósul meg ebben az, amit hirdetnek, hogy „minden hatalom a népé”, holott sehol sincs a népnek kevesebb joga, mint náluk? Ha ennek a rendszernek joga van „demokráciának” nevezni magát, több joggal ennek nevezhette volna magát akár a fasizmus, akár a nemzeti szocializmus.

A diktatúráknak – mint láttuk – több előnye, de még több hátránya van. Van még egy körülmény, amelyről nehéz eldönteni, előnyük-e, avagy inkább hátrányuk: a felmerülő ügyeket gyorsabban és sokszor a legnagyobb csöndben, úgy is mondhatnánk, titokban el tudják intézni, míg ezek parlamentáris elintézése lassú, emellett nem nélkülözheti a nyilvánosságot. Bizonyos kérdéseknél az is kiderül,

hogy a diktatúrákban mutatkozó látszólagos „egység” nincs is meg. Ne feledjük, hogy igazságos diktatúrát csak angyalok gyakorolhatnak és csak angyalok élhetnek bennük boldogan... De hol vannak az „angyal” diktátorok és az „angyal” alattvalók?

Befejezésül ne feledjünk el még egyet. A magunk, az emberek, a nemzetek közelmúltbeli életét elfogulatlanul és alázatosan vizsgálva rá kell jönnünk, hogy a három totális rendszer egyfelől többé-kevésbé büntető ostor volt, az egyik részben még ma is az Isten kezében az embereknek és a nemzeteknek az Ő törvényével szembehelyezkedő bűnei miatt, másfelelő Isten meg akarja tanítani rajtuk keresztül az emberiséget valamire. Aki olvasta volt külügyminiszterünk, Bánffy Miklós „Mégméréttél” című, legfelső rétegünk század eleji könnyelmű életéről írt, minden hazája jövődjéért aggódó magyart valósággal szíven ütő, kétkötetes korrajzát, be kell látnia, – bármilyen fájdalmas is ránk nézve ennek megállapítása – , hogy az első világháború borzalmas vége nem egészen érdemtelenül sújtott minket. Be kell látnunk, a két világháború között kapott „kegyelmi időt” nem használtuk fel elég jól. Nem teremtettünk hazánkban olyan állapotokat, hogy minden tőlünk elszakított testvérünknek szívvel-lélekkel vissza kellett volna vágyódnia hozzánk.

Ezért szakadt ránk a második világháború végének oly sok borzalma és mai nyomorúságos helyzetünk. Azt is be kell látnunk, hogy ha nemzetünk élni akar, a régi világ nem térhet vissza anélkül, hogy le ne vetközzük annak több kiáltó bűnét, és nem pótoljuk annak kiáltó hiányait. A múlt csak megtisztított formában és erőteljesebb szociális tartalommal térhet vissza. Hogy mást ne említsünk: nem térhet vissza az a század eleji állapot, hogy az ország területének 31,5 %-a legyen újra nagybirtok, 15,8 %-a középbirtok, 45,5 %-a kisbirtok, ebből 6 % törpebirtok. Ezekből nem lehet újból 34,56 % korlátolt forgalmú, kötött birtok. Nem lehet újból 316 ezer, 241 ezer, meg 232 ezer hold egy-egy család kezén. Be kell látnunk: ha élni akarunk, becsületes földreformot kell csinálnunk, nem olyat, mint az előző volt, amikor 640 ezer földigénylő számára 940 ezer hold föld, így egyre átlag másfél hold jutott, holott még mindig 4 millió 360 ezer hold, vagyis az egész földterület 30 %-a nagybirtok maradt. Nem térhet vissza az a képtelen állapot, hogy a század elején a nagybirtok után holdanként 0,1–1,5 korona adót fizettek, ugyanakkor a kisgazdák 10–20 koronát, ahelyett, hogy a nagybirtokokat adóztatták volna meg progresszív alapon.

Nem hangoztathatják többé a nagybirtokosok azt a két, egymásnak is ellentmondó valótlanságot, hogy egyfelől pénzért sem adhatnak földet a földnélkülieknek, mert egyedül a nagybirtok tudja biztosítani az ország ellátását kenyérrel, másfelelő, hogy a kisbirtok jogosan terhelhető meg magasabb adókulcs alapján, mert gazdája több mindent tud belőle kihozni, mint a nagybirtokból lehet. Csoda-e, ha ilyen körülmények között százezer számra vándorolt ki népünk a tengerentúli világba? Csoda-e, hogy míg népünk kezdett csöndesen elvérezni, nemzetisége-

ink kezdtek egyre jobban fölénk kerekedni? Csoda-e, ha kegyetlen földaraboltságunk után elvesztett területeinkről újabb magyar tömegek kezdtek kivándorolni a tengerentúlra, a veszített második világháború után pedig a világ minden tájára? Isten ugyanígy használta fel „választott népe” bűneinek megtorlására Egyiptomot, a babilóniakat, a rómaiakat. Így használ fel más népeknél másokat. Mik Nabukodonozor, egy-egy kegyetlen római császár, Attila, Dzsingisz kán, egy-egy vérengző szultán, Napóleon, Hitler, egy-egy „vörös cár”? Nem mások, mint „ostorok” az Örökkévaló Isten kezében. Tőle elforduló, szent és örök parancsait semmibe sem vevő népei számára. Talán létezését is tagadják, mégis megfellebbezhetetlen ítéleteit és még a világ fundamentumának megvettetése előtt eldöntött, sok ezeréves terveit rajtuk, mint vak és egészen mást akaró eszközökön keresztül viszi véghez. Mikor feladatukat elvégzik, elhajtja őket.

Mélységesen át kell éreznünk az Írás igazságát: *„Bármely büntetés jelenleg nem látszik örvendetesnek, hanem keservesnek, ámde utóbb az igazságnak békességes gyümölcseivel fizet azoknak, akik általa gyakoroltatnak”* (Zsid 12,11).

Isten kegyelme a három totális rendszer nyomán az emberiségre szakadt súlyos megpróbáltatásokból nagy dolgokat fog kihozni. A jeruzsálemi első gyülekezet üldözéséből az a jó támadt, hogy a menekülő tanítványok szétvitték Krisztus örömmüzenetét a szomszédos tartományokba és országokba. A római Colosseum porondján a vadállatok karmai között boldog örömmel meghalni tudó vértanúk tömegének véréből nőtt ki a hatalmas világbirodalom romjain Krisztus új világa. A három totális rendszer elleni harc biztonnal hatalmas lépéssel viszi közelebb a világot az emberi szolidaritás isteni örök törvényének megvalósítása felé. Mikor a papagájt valami új szóra, vagy mondásra akarják megtanítani, elsötétítik a szobát, sőt a papagáj fejét is letakarják, hogy ne lásson semmit, és úgy mondogatják neki a megtanulandó új szót.

Isten is így tesz velünk, már jó ideje sötétségben tart mindnyájunkat, a fejünket is letakarva tartja, míg meg nem tanuljuk ezt a mély értelmű új szót: „emberi szolidaritás”.

Súlyos ítélet, nehéz büntetés, komoly figyelmeztetés mind a három totális rendszer, de valamennyi csak átmenet: tartós berendezkedésre egyik sem alkalmas. Ez a megállapítás már beigazolódott kettővel kapcsolatban.

Hogyan várhatna a harmadikra más sors, mikor az Isten erkölcsi világrendje ellen a másik kettőnél is összehasonlíthatlanul súlyosabb lázadás? Az ég és föld Ura, Aki dicsőségét nem osztja meg mással, és Akinek tudta és beleegyező akaratára nélkül egy hajszálunk sem eshet le fejünkről (Lk. 10,30⁸⁹), mikor Tőle kapott feladatát – öntudatlanul – elvégezte, azt is elveti ...

⁸⁹ „Néktek pedig még a fejetek hajszálai is mind számon vannak.” (Mt 10,30)

Megvalósítható-e tartósan a vagyonszocializáció?

A Szovjetunióknak immár több évtizedes fennállása folytán többen azt gondolják, hogy a kommunizmus állandó berendezkedésre is alkalmas. Mi ezt – egyfelől a történelem bizonyosságaira, másfelől az emberek különböző adottságaira és ellenkező akaratára tekintettel – a leghatározottabban tagadjuk. Mielőtt ezek boncolgatására térnénk, arra is rá kell mutatnunk, hogy a teljes vagyonszocializáció csak nő- és gyermekszocializáció mellett valósítható meg. Erre már az első kommunizmus rendszer elgondolója, a nagy görög bölcselő, Platón is rámutatott. Valóban, amíg a család intézménye fennmarad, a magántulajdon sem szüntethető meg teljesen. Teljes vagyonszocializáció mellett, ha csak az egész világot meg nem hódítja, a nemzeti határoknak is le kell omlaniuk, mert lehetetlenség, hogy a magántulajdon alapján álló közösségek szomszédságában a magántulajdont megszüntető közösségek hosszabb ideig fennmaradhassanak, különösen manapság, mindenki tudhatja, hogy nemcsak szomszédságában, de a világ legtávolabbi részein is milyen állapotok uralkodnak. Mesterséges eszközökkel ideig-óráig vasfüggöny mögött lehet tartani a világ többi részéről mit sem tudó, tudatlan, vagy tudatosan félrevezetett tömegeket. Egyszer mégis csak kinyílnak a szemek. Hány orosz katoná mondta sokunknak: mennyire félrevezették őket, mikor arról beszéltek nekik, a borzalmas viszonyok közt élő magyarokat fel kell szabadítaniuk, s idejövét látták, hogy itt a legszegényebb emberek is jobb viszonyok között élnek, mint náluk a jobb módúak.

Meggyőződésünk szerint sehol, még a legelmaradottabb népek körében sem valósítható meg tartósan a vagyonszocializáció. Ezt bizonyítja egyfelől a történelem, másfelől az emberek különböző adottságai, végül az, hogy ezt – nagyon csekély kivételtől eltekintve – nemcsak maguk az emberek, de Isten teremtő-világrendje sem akarja.

A történelem folyamán egyetlen vagyonszocializációs kísérlet sem valósult meg tartósan: valamennyi inkább rövidebb, mint hosszabb ideig tartónak bizonyult. A Krisztus első követői körében mutatkozó, azután a kolostorok világában érvényesülő vagyonszocializáció, majd a cseh–morva atyafiak vagyonszocializációja, végül a Paraguay-állambeli, ún. kommunista közösség tartott aránylag hosszabb ideig. Ezek közül a Paraguay-államban bevezetett rendszer nem volt igazi kommunizmus.

A cseh–morva atyafiak vagyonszocializációja komoly volt: egyfelől nemcsak a termelés, de a fogyasztás kommunizmusa is volt, a másik csupán a szerzetesek világára szorítkozó. A történelem folyamán jelentkező, tartósabb és nagyon különböző színezetű vagyonszocializációs kísérleteknél hamarosan a polgárosodás jelei mutatkoznak. Ez a sors vár fokról-fokra a cseh–morva atyafiaknak aránylag leghosszabb ideig tartó vagyonszocializációjára is. Láttuk, hogy a múlt század derekán is többen tesznek kísérletet az Egyesült Államok szabad területein, vagyonszocializációra.

közösségen alapuló telepek létesítésére. Bár itt óriási földterületeket kapnak és a történelmi fejlődés sem áll útjukban, egyik kísérlet csúfosabb kudarcba fullt, mint a másik. Méltán kérdezhetjük, hogy ha a komoly vallásos alapon meginduló kommunisztikus kísérletek sem maradnak meg tartósan, hogyan lehetne ezt remélni az Isten nélkül, vagy egyenesen istentelen alapon felépülővel kapcsolatban.

Meg kell mondanunk, hogy a kommunizmus legtúlzóbb és legkönyörtelenebb eszközökkel dolgozó formája, a bolsevizmus nem igazi vagyonszövetség, annak mindenféle kivétellel és megalkuvással kevert torz kísérlete csupán, ami nagyon távol áll a teljes vagyonszövetségtől. Hogy mást ne említsünk, ha a földbirtokosoktól és a nagyobb gazdáktól azon a címen vették el a földet kezdetben a földnélküli parasztok számára, hogy azoknak földre van szükségük, ugyanilyen joga lehetett volna a parasztoknak arra is, hogy földjeik művelésére ingyen kapjanak állatokat, gazdasági felszereléseket, gépeket. Ugyanezen a címen el lehetne, sőt el is kellene venni a szabótól a ruhát, a cipésztől a cipőt, a hentestől és mészárosától a húst, a péktől a kenyeret, sőt magától a földművelőtől is a megtermelt gabonáját, zöldségét és gyümölcsét mások számára, mivel azoknak is szükségük van ruhára, cipőre, húsrá, kenyérré, élelmiszerre. Az államosított üzemeknek is ingyen kellene adniuk mindent. Ami jogos az egyik, jogos a másik számára is. A régi római jogi tétel is azt mondja: „*ued uni iustum, alteri aequum*”. Vagyis mindenkinek ingyen kellene dolgoznia, és ingyen kellene adnia mindent, viszont ingyen kellene kapnia is mindent, amire szüksége van. Erre az egyedül igazi kommunizmusra a bolsevizmus vezetői sem mertek vállalkozni.

J. S. Mill, a XIX. század derekának nagy angol közgazdásza is úgy véli, hogy a vagyonszövetség megvalósíthatatlan; üres és terméketlen agyremék szerinte a forradalmi szindikalizmus képviselőinek az a tanítása, hogy lehetséges volna az összes termelőeszközt köztulajdonba venni, úgyszintén mind a termelést, mind a termelt javak elosztását egyetlen központból irányítani. Ez teljes zűrzavart idézne elő a társadalomban, mindenki harca lenne mindenki ellen. Ehhez olyan jobb emberekre volna szükség, akik a kollektív rendszerben éppúgy érvényesítenék minden egyéni kiválóságukat, és éppúgy kifejtenék minden erejüket, mint amikor önmaguknak dolgoznak. Viszont ilyen emberek sohasem voltak, ma sincsenek és a jövőben sem lesznek.

A vagyonszövetség nemcsak megvalósíthatatlan, de az emberek óriási többsége nem is akarja, ha el is fogadja, hogy egyfelől a nagy vagyonok, másfelől a nagy szegénység nem kívánatos társadalmi végletek. Az embereknek bizonyos adottságaik vannak. Ilyen mindenekelőtt az, hogy távolról sem angyalok, hanem nagyon is gyarló, nagyon is önző teremtések. Már a régi, latin közmondás is megmondja: egyik ember a másiknak farkasa (*homo homini lupus*). Alaposan téved Rousseau, amikor azt képzei, hogy az embereket csak fel kell világosítani, mindjárt jobbak lesznek. A világhírű betörők, az „alvilág gengsterei” távolról

sem tudatlan emberek. Ha azok volnának, mindjárt első kísérletüknél rendőrkezőre kerülnének. Inkább B. Pascal-nak (1623–1662), a fiatalon elhunyt nagy francia gondolkodónak van igaza, ki *Gondolatok (Pensées)* című művében ezt írja: Az ember sem nem angyal, sem nem vadállat, és az a szerencsétlenség, hogy aki angyalnak akarja magát mutatni, vadállatként mutatkozik (L’homme n’est ni ange, ni bete et le malheur veut que qui veut faire l’ange, fait la bete; az 1947-es kiadásban G. Lewis jegyzetével, 297 l.) Más szavakkal, de úgyszólván ugyanezt írja már jóval előbb a XVI. század neves francia írója és pedagógusa, M. E. de Montaigne (1533–1592) is az *Essais* II. kötetének végén (1572): Az emberek „felül akarnak emelkedni önmagukon és menekülnek emberi mivoltuktól. Ez esztelenség: így nem angyalokká, hanem vadállatokká válnak: nem emelkednek föl, hanem alácsúsznak...” (Montaigne A. Gide válogatásában, Kürti Pál fordításában, az Officina könyvtár 5. 1941. III. könyv, 13. fejezet A tapasztalatról: Az élet értékéről).

Az emberek távolról sem olyanok, amilyeneknek szeretnék magukat mutatni, vagy amilyeneknek egyes álmódzó természetbölcselek szeretnék őket látni.

A legtöbb ember, ha munka nélkül meg tudna élni, feltétlenül ezt választaná. Bármely foglalkozási ágban a legtöbb ember csak annyit és addig dolgozik, amennyit és ameddig feltétlenül dolgoznia kell. A meggazdagodása után is szorgalmasan tovább dolgozó földbirtokos, iparos, kereskedő inkább tiszteletreméltó kivétel, mint típus.

A legtöbb ember inkább csak a másikat szeretné dolgoztatni, vagy biztatja munkára. Így volt ez nálunk is az első kommün idején. Mindenki a másikat szerette volna meggyőzni arról, hogy a „közös termelésből fakad a jólét” önmaga nem akarta ezt megpróbálni: inkább munkanélküli segélyből akart élni. A legtöbb ember egy szemernyivel sem dolgozik többet, mint amennyit okvetlenül muszáj. Ez a szó juttatja kifejezésre talán a leghívebben az emberek adottságát. A szovjet vezetői is hamarosan rájöttek erre. A munkaversenyek, az „élmunkás” kitüntetések, a „normák”, a munkateljesítménytől függővé tett fizetések rendszerének bevezetése mind ezt bizonyítja. És mit értek el a minden téren meghonosított munkaversenyekkel, ezekkel a szinte fantasztikus eredményeket felmutató „sztahanovistáival”? Egy sereg versenyző belebetegedett, idegromlás lett, egy csomó gép összetört, az egész termelést versenyképtelenné, kivitelre alkalmatlanná tevő selejt mennyisége feltűnően, szinte ijesztően megnövekedett, a vevőközönség és a munkásság elégedetlensége pedig sohasem tapasztalt fokra nőtt.

Az ebben a rendszerben szinte felburjánzó visszaélések, lopások, sikkasztások is ezt bizonyítják. A vezetők nem győzik, nem is tudják ezeket mind megtorolni az olyan rendszerrel szemben, amely csaknem mindenükből kifosztja az embereket, azután szinte utolsó csepp erejükig kiuzsorázza őket, a lopástól kezdve mindent megengedhetőnek tartanak. Örök igazság, hogy ha valami vonzóerő nem sarkall-

ja az embereket munkára, így a maguk és hozzátartozóik jobb megélhetési lehetősége, a gondtalanabb jövőjüket biztosító magántulajdon, egy kézmozdulattal sem végeznek több munkát, mint amennyit végezniük kell, hogy családjukkal együtt éhen ne haljanak, és a megtorló rendszabályok le ne sújtsanak rájuk. Oktalanság és álmodozás ennek az ellenkezőjét képzelni. Fokról-fokra mindenkinek rá kell jönnie arra, hogy az emberek lelkét távolról sem tölti el az a „szociális öntudat”, hogy a közösségért folytatott szorgos munkának örvendezni tudjanak, és önként beálljanak az ilyen munkát végzők közé.

Eleinte megszedíthet egyeseket az élmunkás jelvény, a „sztahanovista” cím elnyerésének vágya, de – testileg és lelkileg beteggé tett áldozatainak egész sora után – ez is hamarosan elveszti vonzó hatását.

Isten akaratával is ellenkezik a vagyonközösség rendszere. Ha Isten gépies egyenlőséget akart volna, nem teremtette volna a falevelek milliárdjait sem úgy, hogy nem találunk köztük két teljesen egyformát. A búzaszemek milliárdjai közt sincs két azonos. A növényvilághoz hasonlóan, az állatvilágban sem teremtett egyenlőséget. Nemcsak a fáknak, növényeknek, virágoknak, de ugyanannak az állatfajnak: a lovaknak, kutyáknak, macskáknak egész sereg egymástól eltérő egyede van. Az embereknek több, mint kétezer milliónyi tömegét is úgy teremtette, hogy – még ugyanannak a családnak a gyermekei között is – mindegyik más és más nemcsak külsejét, de még inkább szellemi és lelki világát tekintve. A természet nem ismer egyenlőséget: az egyenlőtenség elve uralkodik benne minden vonalon. A fejlődés is növeli a teremtett világon az egyenlőtleniséget. A természettől fogva való egyenlőség elve a legnagyobb valótlanság. Az utóbbi években az élettan és a hozzá tartozó tudományok meg is cáfolták ezt az elvet. Helyette az átöröklés elve került előtérbe. Csak ezen az alapon lehet megmagyarázni, hogy ugyanabban a társadalmi környezetben, sőt ugyanabban a családban mennyire különböző emberek születnek. Az emberek már születésükkor eltérnek egymástól mind testi, mind szellemi képességeik tekintetében. Ezeket a különbségeket az azonos nevelés és az azonos környezet sem tudja megszüntetni. Nincs két azonos testű és szellemi képességű ember.

Csak a rövidlátó ember nem látja meg ebben Isten mélységes bölcsességét. Ki így akarja az egyenlőtlen testi és szellemi képességekkel megáldott s az élet útjára elbocsátott emberek lelkében – akik csak abban egyformák, hogy mindnyájan bűnösök – az egymásrautaltságnak és egymás szolgálatának lelkét ébren tartani. Ez az egyik leghatalmasabb társadalomformáló és egybetartó erő. Hogy tudna működni az olyan társadalom, amelyben mindenki azonos testi és szellemi képességekkel volna megáldva? Mindenki csak vezetni akarna, de alacsonyabb rendű munkát senki sem akarna végezni. Ki lenne ott kanász, vagy városi helyen utcaseprő? Éppen olyan lehetetlenség ez, mint olyan hadsereg, ahol mindenki tábornok, vagy olyan gyár, ahol mindenki mérnök lenne.

Isten különböző képességekkel teremtett minket. Ezekkel a Tőle nyert képességeinkkel hűségesen sáfárkodnunk kell: „*Ki-ki amint kegyelmi ajándékokat kapott, úgy sáfárkodjatok azzal egymásnak, mint Isten sokféle kegyelmének jó sáfárai*” (I Pt 4,10). Isten azt akarja, hogy tudatára ébredjünk annak, mennyire másnak teremtett minket, mint embertársainkat: mennyire más tulajdonságokkal, más képességekkel bocsátott minket az élet útjára, milyen más hivatást, más feladatokat tűzött elénk. Isten adta belénk azt a vágyat is, hogy Tőle kapott képességeinket minél teljesebb mértékben kifejtsük: jobbak, különbek igyekezzünk lenni, valami olyat alkossunk, amit más még nem alkotott és boldogan mondhasuk el arról: Ezt én csináltam!

Isten adta belénk azt az ösztönös tudatot, hogy nem valósíthatjuk meg egészen földi rendeltetésünket, ha egyedül járjuk életünk útját, keresnünk kell valakit élettársul, meg kell találnunk azt, akit számunkra rendelt. Isten oldott belénk ezzel kapcsolatban olyan csodálatos érzést és a megtalálással az Ő törvénye szerint egy testté, egy lélekké forrásunkkal kapcsolatban olyan csodálatos boldogságot, amihez semmi más nem hasonlítható a földön, hogy örömmel mondhasuk el róla: Ez az én hitvestársam, az én párom!

Isten adta – minden teremtett lényhez hasonlóan – az édesanya szívébe azt a vágyat, hogy gyermekei legyenek, kik fájdalommal szakadjanak le szívéből, éppen ezért kimondhatatlanul szeresse, éjszakáit is nappallá tevő, minden más szeretetnél nagyobb édesanyai szeretettel nevelje fel azokat, és boldogan mondhasa róluk: Ezek az én gyermekeim!

Isten adta az édesapa szívébe azt a vágyat, hogy a maga és családja számára – madárhoz hasonlóan – fészket építsen, hol családjával együtt az időjárás viszonyosságai ellenében oltalmat találjon, és boldogan mondhasa el arról: Ez az én otthonom, az én váram!

Isten adta a családapapa szívébe azt a vágyat, hogy megfeszített munkával szerzett keretéből, nagy takarékoskodással annyit rakhasson félre, hogy abból legalább egy talpalatnyi földet szerezzen, vagy munkájához műhelyt rendezzen be, boldogan vethesse meg lábát földjén, boldogan tekinthessen körül műhelyében és Isten iránt érzett hálával tudja elmondani: Ez az én földem, az én műhelyem!

És Isten oltotta szívünkbe azt a felemelő érzést, hogy nemzetünket, földi hazánkat minden más népnél és országnál jobban szeressük, annak boldogságáért, szabadságáért képességeinket, sőt – ha kell – vérünket, életünket is feláldozzuk, hisz Ő teremtett minket nemzetünk tagjaivá.

Isten sem akarja, hogy az emberek egyformák legyenek, mert különböző nemzeteket formált, hogy azok más és más tulajdonságaikkal, értékeikkel vigyék előbbre az emberiség ügyét. Isten azt akarja, hogy azt a népet, amelynek körében

születtünk, minden más népnél jobban szeressük. Ő sem akarja, hogy az emberek világpolgárok (kozmpoliták), nemzetköziek (internacionalisták) legyenek.

Isten a Földet úgy teremtette, hogy azon becsületes munkával mindenki megtalálhassa és megszerezhesse a maga és családja kenyerét. Azt akarja, hogy a Föld, melynek Ő az igazi tulajdonosa, mi pedig csak sáfárai vagyunk, ne halmozódhassék fel egyesek kezében, hanem jusson abból mindenkinek, aki meg akarja és meg is tudja azt munkálni, ezért az Ótestamentum népe számára el is rendeli, hogy a jubileumi esztendőben: minden ötvenedik évben a föld visszaszálljon eredeti gazdája, illetve annak családja kezére (III Móz 25,8–16⁹⁰ és 23⁹¹). A földet nem lehet örökre eladni, hanem csak a termését, azt is csak a kürtölés esztendejéig (15–16 vers⁹²). A IV Móz 36.⁹³ része viszont arról beszél,

⁹⁰ „Számlálj azután hét szombat-esztendőt, hétszer hét esztendőt, úgy hogy a hét szombat-esztendőnek ideje negyvenkilencz esztendő legyen: Akkor fúvasd végig a riadó kürtöt a hetedik hónapban, a hónap tizedikén az engesztelés napján fúvasd végig a kürtöt a ti egész földetekben. És szenteljétek meg az ötvenedik esztendőt, és hirdesetek szabadságot a földön, annak minden lakójának; kürtölésnek esztendeje legyen ez néktek, és kapja vissza kiki az ő birtokát, és térjen vissza kiki az ő nemzetségéhez. Kürtölésnek esztendeje ez, az legyen néktek az ötvenedik esztendő; ne vessetek és le se arassátok, a mit önként terem a föld, és a metszetlen szőlőjét se szedjétek meg annak. Mert kürtölésnek esztendeje ez, szent legyen néktek, a mezőről egyétek meg annak termését. A kürtölésnek ebben az esztendejében, kapja vissza ismét kiki az ő birtokát. Ha pedig eladsz valami eladni valót a te felebarátodnak, vagy vásárolsz valamit a te felebarátodtól: egymást meg ne csaljátok. A kürtölés esztendejét követő esztendők száma szerint vásárolj a te felebarátodtól; a természetes esztendők száma szerint adjon el néked. Az esztendők nagyobb számához képest nagyobb árt adj azért, a mi veszesz, az esztendők kisebb számához képest pedig kisebb árt adj azért, a mit veszesz, mert a termések számát adja ő el néked.” (III Móz 25,8–16)

⁹¹ „A földet pedig senki el ne adja örökre, mert enyém a föld; csak jövevények és zsellérek vagytok ti nálam.” (III Móz 25,23)

⁹² „A kürtölés esztendejét követő esztendők száma szerint vásárolj a te felebarátodtól; a természetes esztendők száma szerint adjon el néked. Az esztendők nagyobb számához képest nagyobb árt adj azért, a mi veszesz, az esztendők kisebb számához képest pedig kisebb árt adj azért, a mit veszesz, mert a termések számát adja ő el néked.” (III Móz 25,15–16)

⁹³ „Járulának pedig Mózeshez az atyák fejei a Gileád fiainak nemzetségéből, a ki Mákirnak, Manasse fiának fia vala, a József fiainak nemzetségéből, és szólnak Mózes előtt és Izráel fiai atyáinak fejedelmei előtt. És mondának: Az én uramnak megparancsolta az Úr, hogy sors által adja ezt a földet örökségül Izráel fiainak; de azt is megparancsolta az Úr az én Uramnak, hogy a mi atyáinkfiának, Czélofhádnak örökségét adja oda az ő leányainak. És ha Izráel fiai közül valamely más törzs fiaikhoz mennek feleségül: elszakasztatik az ő örökségök a mi atyáink örökségétől, és oda csatoltatik az annak a törzsnek örökségéhez, a melynél feleségül lesznek; a mi örökségünk pedig megkisebbedik. És mikor Izráel fiainál a kürtzengés ünnepe lesz, az ő örökségök akkor is annak a törzsnek örökségéhez csatoltatik, a melynél feleségül lesznek. Eképen a mi atyáink törzseinek örökségéből vétetik el azok öröksége. Parancsot ada azért Mózes Izráel fiainak az Úr rendelése szerint, mondván: A József fiainak törzse igazat szól. Ez az, a mit parancsolt az Úr a Czélofhád leányai felől, mondván: A kihez jönnek látják, ahhoz menjenek feleségül, de csak az ő atyjok törzsének háznépéből valóhoz menjenek feleségül, Hogy át ne szálljon Izráel fiainak öröksége egyik törzsről a másik törzsre; hanem Izráel fiai közül kiki ragaszkodjék az ő atyái törzsének örökségéhez. És minden leányzó, a ki örökséget kap Izráel fiainak törzsei közül, az ő atya törzsebeli háznépből valóhoz menjen feleségül, hogy Izráel fiai közül kiki megtartsa az ő atyáinak örökségét. És

hogy az örökösödési joggal bíró lányok nem mehetnek férjhez más törzsbelihez, nehogy a föld azok kezébe kerüljön. A hetedik esztendőben el kell engedni az adósságot (V Móz 15,2⁹⁴), a fogságban lévő szolgát is el kell engedni (12–14 vers⁹⁵). Már az Ótestamentumban is megtalálható a magántulajdon és az örökösödési rendszer. Az V. Móz 19,14⁹⁶ azt mondja: A te felebarátod határát el ne told, az V Móz 21, 15–17⁹⁷ pedig az elsőszülött kétszeres örökösödési igényéről beszél.

Krisztus sem akarja az emberek gépies egyenlőségét, amit a francia forradalom szeretett volna megvalósítani. Klasszikus bizonyossága ennek bethániai megkenetése alkalmával mondott kijelentése: „*A szegények mindenkor veletek lesznek, és amikor csak akarjátok, jót tehettek velük...*” (Mk 14,7). Erről tanúskodik a táalentumokról szóló példázata (Mt 25,14–30⁹⁸). Isten, mint gazda, az egyik em-

ne szálljon az örökség egyik törzsről a másik törzsre, hanem Izráel fiainak törzsei közül kiki ragaszkodjék az ő örökségéhez. A miképen megparancsolta vala az Úr Mózesnek, a képen cselekedtek vala a Czélofhád leányai. Mert Makhla, Thircza, Hogla, Milkha, Hogla, Milkha és Nóa, a Czélofhád leányai, az ő nagybátyjok fiaihoz mentek vala feleségül; A József fiának, Manassé fiainak nemzetségéből valókhoz mentek vala feleségül; és lón azoknak öröksége, az ő atyjok nemzetségének törzsénél. Ezek a parancsolatok és vezgések, a melyeket Mózes által parancsolt az Úr Izráel fiainak, Moáb mezőségén a Jordán mellett, Jerikho ellenében.” (IV Móz 36, 1–13)

⁹⁴ „Ez pedig az elengedésnek módja: Minden kölcsönadó ember engedje el, a mit kölcsönadott az ő felebarátjának; ne hajtsa be az ő felebarátján és atyjafián; mert elengedés hirdettetett az Úrért.” (V Móz 15,2)

⁹⁵ „Hogyha eladja magát néked a te atyádfia, a zsidó férfi és zsidó asszony, és szolgál téged hat esztendeig; a hetedik esztendőben bocsássad őt szabadon mellőled. És mikor szabadon bocsádot őt mellőled, ne bocsásd el őt üresen; Hanem terheld meg őt bőven a te juhaidból, a te szérűdről, és a te sajtódból; a mivel megáldott téged az Úr, a te Istened, adj néki abból.” (V Móz 15,12–14)

⁹⁶ „A te felebarátodnak határát el ne told, a mely határt az ősök vetettek a te örökségedben, a melyet örökölni fogsz azon a földön, a melyet az Úr, a te Istened ad néked, hogy bírjad azt.” V. Móz 19,14)

⁹⁷ „Ha valakinek két felesége van, az egyik szeretett, a másik gyűlölt, és szülnek néki fiakat, mind a szeretett, mind a gyűlölt, és a gyűlöltnek fia lesz az elsőszülött: Azon a napon, a melyen az ő fiait örökösökké teszi a maga jószágában, nem teheti elsőszülötté a szeretettnek fiát a gyűlöltnek fia felett, a ki elsőszülött; Hanem az elsőszülöttet, a gyűlöltnek fiát ismerje el, két részt adván néki mindenből, a mije van; mert az az ő erejének zsengeje, övé az elsőszülöttség joga.” (V. Móz 21,15–17)

⁹⁸ „Mert épen úgy van ez, mint az az ember, a ki útra akarván kelni, eléhivatá az ő szolgálait, és a mije volt, átadá nekik. És ada az egyiknek öt táalentomot, a másiknak kettőt, a harmadiknak pedig egyet, kinek-kinek az ő erejéhez képest; és azonnal útra kele. Elmentén pedig a ki az öt táalentomot kapta vala, kereskedék azokkal, és szerze más öt táalentomot. Azonképen a kié a kettő vala, az is más kettőt nyere. A ki pedig az egyet kapta vala, elmentén, elásá azt a földbe, és elrejté az ő urának pénzét. Sok idő múlva pedig megjöve ama szolgálának ura, és számot vete velök. És előjövén a ki az öt táalentomot kapta vala, hozá más öt táalentomot, mondván: Uram, öt táalentomot adtál vala nékem; imé más öt táalentomot nyertem azokon. Az ő ura pedig monda néki: Jól vagyon jó és hű szolgám, kevesen voltál hű, sokra bízlak ezután; menj be a te uradnak örömébe. Előjövén pedig az is, a ki a két táalentomot kapta vala, monda: Uram, két táalentomot adtál volt nékem; imé más két táalentomot nyertem azokon. Mondá néki az ő ura: Jól vagyon jó és hű szolgám, kevesen voltál hű, sokra bízlak ezután; menj be a te uradnak örömébe. Előjövén pedig az is, a ki az egy táalentomot

bert öt, a másikat két, a harmadikat egy tálentummal bocsátja az élet útjára. Nem a gépies egyenlőséget, nem a vagyonközösséget, hanem a szeretetből fakadó, önkéntes segítséget akarja, amiről már a V Móz 15,11⁹⁹, később az I Jn 3,17¹⁰⁰ is beszél.

Bár Krisztus egyetemessé teszi a felebaráti szeretet törvényét és az egész bűnös világ megváltásáért ölt magára emberi testet, azt az országot, amelynek fiai körében emberi formában világra jön, mint hazáját, minden másnál jobban szereti. Virágvasárnapi bevonulása alkalmával könnyeket hullat Jeruzsálem fölött, megjövendöli annak szomorú végét, mert nem ismerte meg meglátogatása idején (Lk 19,41, 43–44¹⁰¹).

Pál apostol is beszél az adományok különböző voltáról (az I. Kor 12,4–11¹⁰², 28–30-ban¹⁰³), ezzel kapcsolatban pedig a test tagjainak egymásra utaltságáról a 12–

kapta vala, monda: Uram, tudtam, hogy te kegyetlen ember vagy, a ki ott is aratsz, a hol nem vetettél, és ott is takarsz, a hol nem vetettél; Azért félvén, elmentem és elástam a te tálentomodat a földbe; imé megvan a mi a tied. Az ő ura pedig felelvén, monda néki: Gonosz és rest szolga, tudtad, hogy ott is aratok, a hol nem vettem, és ott is takarok, a hol nem vettem; El kellett volna tehát helyezned az én pénzemet a pénzváltóknál; és én, megjövén, nyereséggel kaptam volna meg a magamét. Vegyétek el azért tőle a tálentomot, és adjátok annak, a kinek tíz tálentoma van. Mert mindenkinek, a kinek van, adatik, és megsaporítottatik; a kinek pedig nincsen, attól az is elvétetik, a mije van. És a haszontalan szolgát vessétek a külső sötétségre; ott léssen sírás és fogcsikorgatás.” (Mt 25,14–30)

⁹⁹ „Mert a szegény nem fogy ki a földről, azért én parancsolom néked, mondván: Örömet nyisd meg kezedet a te szűkölködő és szegény atyádfiának a te földeden.” (V Móz 15,11)

¹⁰⁰ „A kinek pedig van miből élnie e világon, és elnézni, hogy az ő atyjafia szűkségben van, és elzárja attól az ő szívét, miképen marad meg abban az Isten szeretete?” (I Jn 3,17)

¹⁰¹ „És mikor közeledett, látván a várost, síra azon. Mert jönnek reád napok, mikor a te ellenségeid te körülte palánkot építenek, és körülvesznek téged, és mindenfelől megszorítanak téged. És a földre tipornak téged, és a te fiaidat te benned; és nem hagynak te benned követ követ; mivel-hogy nem ismerted meg a te meglátogatásodnak idejét.” (Lk 19,41, 43–44)

¹⁰² „A kegyelmi ajándékokban pedig különbség van, de ugyanaz a Lélek. A szolgálatokban is különbség van, de ugyanaz az Úr. És különbség van a cselekedetekben is, de ugyanaz az Isten, a ki cselekszi mindezt mindenkiben. Mindenkinek azonban haszonra adatik a Léleknek kijelentése. Némelyiknek ugyanis bölcsességnek beszéde adatik a Lélek által; másoknak pedig tudománynak beszéde ugyanazon Lélek szerint; Egynek hit ugyanazon Lélek által; másnak pedig gyógyítás ajándékai azon egy Lélek által; Némelyiknek csodatévő erőknek munkái; némelyiknek meg prófétálás; némelyiknek pedig lelkeknek megítélése; másoknak nyelvek nemei; másnak pedig nyelvek magyarázása; De mindezeket egy és ugyanaz a Lélek cselekszi, osztogatván mindenkinek külön, a mint akarja.” (I Kor 12,4–11)

¹⁰³ „És pedig némelyeket rendelt az Isten az anyaszentegyházban először apostolokul, másodsor prófétákul, harmadszor tanítókul; azután csodatévő erőket, aztán gyógyításnak ajándékait, gyámolokat, kormányokat, nyelvek nemeit. Avagy mindnyájan apostolok-é? Vagy mindnyájan próféták-é? Avagy mindnyájan tanítók-é? Vagy mindnyájan csodatévő erők-é? Avagy mindnyájoknak van-é gyógyításra való ajándéka? Vagy mindnyájan szólnak-é nyelveken? Vagy mindnyájan magyaráznak-é?” (I Kor 12,28–30)

15¹⁰⁴ versekben. Isten különböző képességekkel és különböző hivatástudattal küld mindnyájunkat az élet útjára: ez tartja bennünk ébren egymásrautaltságunk tudatát. Szerinte is Isten oltotta belénk a vágyat, hogy a magunk és családjunk tagjainak eltartásáról, jövődjének biztosításáról gondoskodjunk. Ennek a vágnak leghatalmasabb eszközeül szolgálnak a fáradozásunk jutalmául szerezhető földi javaink. Bár a pogányok apostola és ő foglalja írásba az emberiség szolidaritásának krisztusi törvényét (I Kor 12,26¹⁰⁵), úgy szereti a prófétákat és a Messiást is megölő, őt magát is üldöző népét (I Thess 2,15¹⁰⁶), hogy ennek Krisztushoz vezetéséért készséggel vállalná még azt is, hogy „átok” legyen, elszakasztva Krisztustól (Róm 9,3¹⁰⁷).

Egyéniségünk, képességeink, hitvestársunk, gyermekeink, nemzetünk, hazánk: mindezek Istentől reánk bízott kincseink. Ezek gondos megőrzéséért, megvédelmezéséért számadással tartozunk Neki, ezért csak Ő veheti el ezeket tőlünk, senki más.

A magántulajdon szerzésére irányuló törekvésünkben, ebben az egyetemesnek mondható emberi vágyakozásunkban, rendkívül nagy erők szunnyadnak, mert nagy érdekek fűződnek hozzá: a magunk érvényesülési vágyának kielégítése mellett hitvestársunk, gyermekeink eltartásának, gondtalan jövődjének biztosítása. Aki a magántulajdon szerzésének lehetőségét kiveszi az ember kezéből, nagymértékben hátráltatja őt abban, hogy lelkének értékes erőit teljes mértékben kifejtthesse. Hátráltatja őt abban az igyekezetben, hogy Istentől kapott egyéniségét, a többiektől megkülönböztető, értékes tulajdonságait, képességeit napfényre hozza, és életében valami olyat alkothasson, ami övéi, barátai, ismerősei, vagy közössége tagjainak körében akkor is hirdethesse emlékezetét, mikor már elköltözött az élők sorából.

Ha sok hiúság, sok önzés tapad is ezekhez a vágyakhoz, – tagadhatatlanul – Istentől kapott, értékes erők forrásai.

Csak meghasonlott lelkületű emberek engedhetik meg maguknak azt a vakmerőséget, hogy az isteni rendeléseknek, ordinánciáknak a csodálatosan elrendezett

¹⁰⁴ „Mert a miképen a test egy és sok tagja van, az egy testnek tagjai pedig, noha sokan vannak, mind egy test, azonképen a Krisztus is. Mert hiszen egy Lélek által mi mindnyájan egy testté kereszteltettünk meg, akár zsidók, akár görögök, akár szolgák, akár szabadok; és mindnyájan egy Lélekkel itattattunk meg. Mert a test sem egy tag, hanem sok. Ha ezt mondaná a láb: mivelhogy nem kéz vagyok, nem vagyok a testből való; avagy nem a testből való-é azért?” (I Kor 12,12–15)

¹⁰⁵ „És akár szenved egy tag, vele együtt szenvednek a tagok mind; akár tisztességgel illetetik egy tag, vele együtt örülnek a tagok mind.” (I Kor 12,26)

¹⁰⁶ „A kik megölték az Úr Jézust is és a saját prófétáikat, és minket is üldöznek, és az Istennek nem tetszenek, és minden embernek ellenségei” (I Thess 2,15)

¹⁰⁷ „Mert kívánnám, hogy én magam átok legyek, elszakasztva a Krisztustól az én atyámfiáiért, a kik rokonaim test szerint;” (Róm 9,3)

világába bele merjenek nyúlni és kiforratlan, az eddigi próbálkozások során még soha be nem vált rendszerükkel fel akarják azt forgatni.

A vagyonszövetség eszméje veszített háborúk után jelentkezik a leggyakrabban. A háború elvesztésével rendszerint hitelét veszti az azt megindító uralom. A háborúval semmi szövetséget nem vállalt, alsóbb rétegek sodródhatnak azok helyébe, míg valahogy helyre nem áll az egyensúly. Így volt ez több országban, francia földön is a németekkel viselt háború elvesztése után 1871-ben. Így volt ez két világháború után nálunk is. Csak nagyon elmaradt népeknél tud az ilyen, nyilvánvalóan átmeneti rendszer tartósabban megmaradni. Az oroszok és az uralmuk alá tartozó ázsiai népek legalább egy századdal maradtak el Európa mögött. Amiről O. Spengler ír *Untergang des Abendlandes* című könyvében (I. kötet 1918, II. kötet 1921.), valóban Nyugat hanyatlásának kellene bekövetkeznie, hogy ez a rendszer a nyugati országokban is uralomra tudjon jutni. Bár hanyatlani mindig könnyebb, mint felemelkedni és a kommunizmus ügynökei a nyugati országokban is találnak egész csomó jóhiszemű, naiv ember mellett még több dolgozni nem szerető, éppen ezért nyomorúságban élő embert, akik készséggel vállalkoznak arra, hogy segítsék a jobb módúak vagyonát elvenni és a közösség irányítását – legalább látszatra – kezükbe venni. Az emberiség komolyabb és értékesebb többsége erőteljesen tiltakozik ez ellen mindaddig, míg gondolkodni és lélegezni tud.

Az emberek óriási többsége nem akar kommunizmust. Egyáltalán nem híve az emberek gépies egyenlőségének. Az emberek – joggal – tagadják, hogy egyformák volnánk, vagy egyformáknak kellene lennünk. Még az ellen is tiltakoznak, hogy mások, még ugyanazon a foglalkozási ágon belül is, egyenlőknek tekintsek magukat velük. Énük ágaskodása folytán egyesek már túlzásba is mennek. Gondoljunk csak arra, hogy nem régen még a hatökrös gazda milyen magasságban érezte magát nálunk a négyökrös gazdával szemben, a négyökrös meg a kétökrössel szemben, a vagyontalanokat pedig – akármilyen értékes emberek voltak – „jött-menteknek” tekintették.

Emellett az emberek óriási többsége nem hajlandó sem a maga, sem a hozzátartozói jövődjének biztosításáról, a magántulajdon szerzésének lehetőségéről lemondani. Inkább a dolgozni nem szeretők kívánják ezt, akiknek nincs semmiük. De ha egyesek mindhárom vagyonszövetségben akarnak élni, mi akadályozza őket abban, hogy szakadjanak el ezt ellenző társaiktól, és ha nem okultak volna még a számtalan, eredménytelen kísérlettől, az erre önként vállalkozók rendezkedjenek be a világ valamelyik, számukra alkalmasnak látszó helyén kommunisztikus közösséggé? Képtelen eszméiket ne akarják terrorisztikus eszközökkel ráerőszakolni az azokat ellenző, óriási többségre, főleg pedig ne akarjanak az azoktól törvénytelenül elvett javakból gondtalanul élni, míg a készlet ki nem fogy. Azt sem tartanánk helyesnek, ha a többség akarna ilyen eszméket

ráterőszakolni a kisebbségre, viszont ennek az ellenkezője ellen a leghatározottabban tiltakoznia kell a világ józanabb többségének. Tiltakoznia kell az ellen, hogy néhány lelkiismeretlen, vagy beteg agyú, vagy beteges ambícióktól fűtött ember fellátsza a vagyontalan tömegeket és terror szervezetté alakulva, minden ellenszolgáltatás nélkül elvegyék az emberek becsületes munkával, mértékletes étellel évtizedeken át gyűjtött vagyonát.

A legtöbb ember tudja, hogy igazi vagyonszűrés csak úgy volna fenntartható, ha szinte napról-napra újból meg újból felosztanák a vagyont, mert rövid időn belül újabb eltolódások mutatkoznának. Egyesek – akár könnyelmű életmódjukkal, akár iszákosságukkal, akár kevésbé lelkiismeretes munkájukkal – hamarosan eltékozolnák a rájuk eső vagyont, és újból és újból juttatni kellene nekik a másokéból. Az emberek tudják, hogy a vagyonszűrés kimagasló harcosai sem vetik meg, sokszor az általuk nyilvánosan annyira ócsárolt egyéni földi javakat. A magántulajdon „elszánt” ellenségei közül többen feltűnő ügyességet tanúsítanak a vagyonszerzés terén. Többen nagyon jól élnek, luxuslakásban laknak, „meseautókon” járnak. Az is megesik, hogy egyik-másik szinte rekordot teremt a másoktól elszedett pénzekből gyűjtött közpénzekkel való eltűnés terén.

Sok ember már azért sem híve a vagyonszűrés rendszerének, mert jól tudja, milyen veszedelmes dolog a közösség vagyonát néhány emberre, még hozzá az egyik osztálynak néhány olyan „bizalmi” emberére bízni, akik többször egymást nevezik ki a megfelelő területekre. Sokkal jobban vigyáz úgyszólván mindenki többször igazán nehéz munkával szerzett vagyonára, mint a közére.

Már Machiavelli megmondta, hogy csak az olyan állam virulhat, ahol a hatalmasok beérik a dicsőséggel, tevékenységük anyagi hasznát pedig átengedik az államnak.

A legtöbb ember azt sem helyesli, hogy a kommunizmus az értelmiséghez tartozókat és azok leszármazóit háttérbe akarja szorítani. Érti, hogy ez a szellemi erők könnyelmű, valósággal vétkes eltékozlása, igazi ellentétes szelekcióra vezetne. A gondolkodó emberek, még az egyszerűbbek is kérdezik, hova vezetne ez? Éppen így elborzadnak azoktól az embertelen kényszereszközöktől, terrorcselekedetektől, amelyek a kisebbségi uralmon alapuló rendszereknél elkerülhetetlenek. A legtöbb ember érzi, hogy az alacsony sorból sokszor erőszakosan felemelt új vezetőréteg is inkább a maga jólétét akarja biztosítani, mint elkeseredett osztályharcot folytatni. Az új vezetőosztály is méltán aggódhat amiatt, hogy mi lesz gyermekeiből, ha velük szemben éppúgy használni fogják azokat az eszközöket, amelyeket a régi értelmiség gyerekeivel szemben alkalmaztak?

A legtöbb ember azt is érzi, hogy a társadalom világában nem mellőzhetők az erkölcsi értékek. Érti, hogy erkölcsi erő nélkül a több fizetés csak azt jelenti, hogy sok munkás csak még többet iszik, sőt sokan a jótékonyságból kapott

pénzadományokat alkoholra költik. Azt is érzik, hogy jogokat csak olyanok számára lehet biztosítani, akiket az azokkal való élésre megtanítanak. Azt is tudják, hogy nem elég az embereket büntetni, hanem a bűnözés lehetőségét is korlátok közé kell szorítani, emellett meg kell mutatni az embereknek a bűnökbe merült élet hátrányaival és veszedelmeivel szemben a büntől szabaduló élet szépségeit és erejét. Mindezeket elsősorban a vallás táplálta bennük, ezért annak üldözése csak romboló következményekkel járhat a közösségre nézve. Éppen ezért a legtöbb ember nem kapható arra, hogy éppen most, amikor a tudomány – az atomkutatással kapcsolatban – szinte kézzelfoghatóan kimutatja az anyagelvűség, a materialisztikus világnézet teljes csődjét, lemondjon lelki igényeiről, az örökéletbe vetett hitéről, és elfogadja az anyagelvűség világnézetét.

Szinte érthetetlen, hogy mikor a marxizmus legtekintélyesebb képviselői feladták a materialisztikus világnézetet, sőt 1929-ben akkori szellemi vezérük, Kautsky Károly kijelentette, hogy a pártjukhoz tartozóktól sem kívánják meg többé a történelmi materializmus elvének elfogadását: ezt a csődöt mondott világnézetet akarják a tömegek lelkébe plántálni újból. Párturalmi érdekből ki akarják irtani az emberekből a vallásosságot, ahelyett, hogy nagyra értékelnék az egyházak munkáját, amely az embertömegeket önzetlenségre, a mások baján való segítségre: erre a két legértékesebb szociális erényre szeretné megtanítani. Egyre több ember lázad fel az ellen, hogy a hasa legyen neki az istene, gyalázata legyen neki is dicsősége, és mindig csak a földi dolgokkal törődjék. Egyre több ember érzi, hogy neki is magasabbra kell néznie, neki is azt kell vallania, hogy „a mi országunk a mennyekben van” (Fil 3,19–20¹⁰⁸).

A legtöbb ember nem hajlandó arra, hogy egy megvalósíthatatlan eszme kedvéért engedje szétzilálni a családját, ezt a legtermészetesebb és legszentebb földi közösséget. A családi kötelek meglazítását a marxizmus meg sem kísérelte. A szociáldemokrata párt vezetői is érezték, hogy egészséges családi élet nélkül az emberiség érzelmvilágának szinte helyrehozhatatlan károsodása következne be, a gyermekeket nem tanácsos, de nem is lehet a családból kiragadni. Érzik azt is, hogy a gyermekek családi nevelésének felbecsülhetetlen értékét semmiképpen sem lehet pótolni, különösen kicsiny korban. A családon kívüli gyermeknevelés nem is olyan könnyű. A napközi otthonok több káros erkölcsi befolyását – fájdalom – úgyiszlólván minden olyan család érzi, amely mindkét házastárs munkába járása miatt kénytelen gyermekeit odaküldeni.

Ezt ma már a szovjet pedagógusok is kezdik beismerni. Valóban: a család, az emberi közösség alapsejtje nélkül minden közösség széthullik. Krisztus követője azért is ragaszkodik családjához, mert tudja, hogy az Isten szerint való család

¹⁰⁸ „Kiknek végök veszedelem, kiknek Istenök az ő hasok, és a kiknek dicsőségök az ő gyalázatokban van, kik mindig a földiekkel törődnek. Mert a mi országunk mennyekben van, honnét a megtartó Úr Jézus Krisztust is várjuk” (Fil 3,19–20)

igazi kis gyülekezet, igazi közösség Krisztussal, Kiből csodálatos összetartó erők áradnak a családtagjaiba.

A legtöbb ember arra sem hajlandó, hogy a nemzeti érzést engedje kitépni szívéből. Érzí, hogy Isten maga plántálta belé Tőle kapott földi hazájával kapcsolatban ezt a megszentelt érzést. Tudja, hogy a hazátlanná vált ember mennyire vágyik haza után.

A kivándorolt magyar azért ragaszkodik úgy magyar templomához, mert ez pótolja számára elhagyott hazáját a messze idegenben. A marxizmus legtekintélyesebb képviselői közül is belátták többen a hazátlanság, a nemzetköziség lehetetlen voltát. Nemzeti imádságunk írója, Kölcsey szép hasonlaltal tette ezt érthetővé. Az emberi szív olyan, mint egy lámpás. Ha sötét éjszakában a kis lámpást kiteszük a nagy pusztaságba, fénye elvész, de ha bevisszük a szobába, áldásos fényt áraszt maga körül. Az emberi szív sem tud az egész világ számára világítani, de földi hazájáért, ezért a kisebb közösségért tud lángolni, honfitársai iránt áldozatos szeretetre tud buzdulni, és egyé tud formi velük.

A vagyonszövetség, ha átmenetileg megvalósul helyenként, de sehol sem jött létre még állandóan: hosszabb vagy rövidebb idő múltával mindenütt szétzilálódott és megszűnt. Nem is csoda, Isten nem erre teremtette az embereket. Az emberek óriási többsége sem vágyik ez után. Míg eleinte bizakodva néztek többen a Szovjetunió kísérlete elé, az utóbbi időkben egyre nagyobb tömegek kezdenek kiábrándulni belőle, mert megborzadnak nyilvánvalóvá váló eszközeitől. Egyre nagyobb tömegek kezdik belátni, hogy az emberiség színvonalát nem emelhetjük úgy, hogy a magasabb szinten élőkét lerántjuk az alacsonyabb szinten élőkhez, hanem csak úgy, ha az alacsonyabb színvonalon élőkét igyekezőnk felemelni. Az előző nem színvonal emelkedés, hanem süllyedés, és a kiáltó társadalmi különbségek megszűntetésének a legkevésbé kívánatos módja. Egyre több ember kezdi belátni, hogy míg a nyugati államok tiszteletben tartják és megvédik az egyének meg a kisebb közösségek számára biztosított szabadságjogokat, a vagyonszövészen alapuló, ún. népi demokráciák még az alapvető szabadságjogokat sem tartják tiszteletben. Egyre többen tudják, milyen igazság rejlik abban a nemcsak szellemes, de sokszor – fájdalom – nagyon igaznak bizonyuló megállapításban, hogy a nyugati és keleti demokráciák közt az a legszembeötlőbb különbség, hogy az egyik „félelem nélküli élelem”, a másik „élelem nélküli félelem”.

Nemzetközi összefogások a közösségek és az egyének érdekeinek megtalálására

Az első és a második világháború után több olyan kísérlettel találkozunk, amelyek nemzetközi összefogás útján, újból közelebb szeretné hozni egymáshoz a háború vérzivatarai közepette egymástól elszakadt nemzeteket. Ezek sorában az

első világháborút követően megalakuló Népszövetségről, a második világháború befejezése után alakuló Egyesült Nemzetek Szövetségéről, a legutóbb felvetődött regionális szerződések és az egyes világrészek egyesült államainak tervéről kívánunk röviden megemlékezni.

Ezeknek a kísérleteknek az a céljuk, hogy igyekezzenek megakadályozni a borzalmas vérontásokat: lehetőleg háborúk nélkül próbálják megoldani a nemzetek között felmerülő érdekelletéket. Ez a törekvés nagyon érthető, mert minden háború újabb borzalmas meglepetéseket tartogat a világ számára. Az első világháborút a tengeralattjárók, a másodikikat a front mögötti országrészek lakosságát a háborúba bekapcsoló légitámadások jellemezték. A kitörni készülő harmadik világháború az atombomba és az atomfegyverek jegyében indulna meg. Ez már szinte az egész föld lakosságát fenyegetné. Ilyen körülmények között érthető, ha az emberiség jövődjéért felelősséget érző vezetők lázasan keresik azokat az utakat és módokat, amelyekkel a nemzetközi viszályok – kellő szankcióval rendelkező nemzetközi fórum létesítésével – békés úton is elintézhetőek volnának.

A nagy német bölcsele, I. Kant (1724–1804) másfél századdal ezelőtt azt írta *Az örök béke (Zum ewigen Frieden)* című művében, hogy egyfelől a háborúk borzalmi, másfelől a közlekedési eszközök tökéletesedése közelebb hozták egymáshoz a nemzeteket és egyre nagyobb tömegeket hangolnak a háborús megoldások ellen. Prófécijának eddig, mintha éppen az ellenkezőjét láthatnánk, pedig a háborúk borzalmi ijesztő módon növekednek, és a régi eszközöket egyre csodálatosabb közlekedési eszközök és híradó készülékek váltják fel, az autó, a repülőgép és a nemzetek között az érintkezést szinte egy csapásra megoldó rádió. A fejlemények inkább Krisztus szavait igazolják: „*Hallanotok kell majd háborúkról és háborúk híreiről... nemzet támad nemzet ellen és ország, ország ellen*” (Mt 24,6–7). Úgy látszik, a bűnös ember háborúskodni fog mindaddig, míg áll a világ.

Egyfelől egyre nagyobb tömegek lelkét tölti el iszonyattal a szélsőséges túlzásba vitt nemzeti eszme, másfelől egyre nagyobb tömegek riadnak vissza a háborúk borzalmaitól, amelyek most már a békés polgári lakosságot sem kímélik meg: a nőket, gyermekeket, aggastyánokat éppúgy fenyegetik lakóhelyeiken, vagy otthonaikban, mint a fronton harcolókat. Ezeknek a bajoknak végét nem várhatjuk addig, míg az emberiség meg nem találja azokat a szankciókat, melyekkel lecsújthat a többi nemzet békéjét zavaró, nagy embertömegeknek nemcsak a békés munkáját akadályozó, de az életét is veszélyeztető nemzetekre. Így volt ez az egyesek között felmerült ellentétek elintézésénél a múltban is. Amíg minden férfi fegyverforgató volt és nem alakultak olyan bíróságok, amelyek megnyugtató elégtételt szolgáltatnak a becsületükben megbántottaknak, fegyveren kívül nem találtak más elintézési módot. Az angolszász világban már jó ideje ismeretlen a párbaj, mert az ottani bíróságok nemcsak súlyos pénzbeli, de komoly szá-

badságvesztés büntetéssel sújtják a mások becsületét akár élőszóval, akár írásban megbántókat. Mihelyt sikerül olyan nemzetközi fórumot létrehozni, mely ugyanilyen hatályos szankciókkal meg tudja akadályozni, hogy erős, vagy jobban felfegyverzett nemzetek minden komoly ok nélkül megtámadhassák a gyöngébbeket, háborúra sem lesz többé szükség. De éppen ezeknek a szankcióknak a megtalálásában rejlik a nehézség.

A Genfben székelő Népszövetségnél, az Egyesült Nemzetek Szövetségénél, az UNO-nál is az a baj, hogy hiányoznak még az ilyen szankciók. Ezek megteremtését és alkalmazását éppen a nagyhatalmak hiúsítják meg. Ezek, a legfontosabb ügyeket intéző, ún. biztonsági tanácsban vétőjogot biztosítottak maguknak, és ezzel lépten-nyomon él különösen az egyik nagyhatalom, a többi pedig szinte tehetetlenül szemléli ezt. Itt csak olyan megoldás segíthet, amely nem hagy figyelmen kívül három szempontot. Az első az, hogy a nemzetek ilyen szövetségében csak független és alkotmányos életet élő nemzeteket lehessen felvenni. Ilyen szövetségben nem volna szabad összekeverni az egymással nemcsak homlokegyenest ellenkező, de egyenesen egymás megsemmisítésére törő világnézeteit valló nemzeteket. Nem lehet összekeverni a tüzet a vízzel, az alkotmányosságot a diktatúrával, a szabadságot a zsarnoksággal.

A második, hogy egy nemzetnek se legyen sem a biztonsági tanácsban, sem más vonatkozásban a közgyűléshez meg nem fellebbezhető vétőjoga. Megengedhetetlen, hogy egy vétőjoggal rendelkező állam lehetetlenné tegye a többieknek többször egységes, jóakarátú igyekezetét. Meg lehet állapítani, hogy bizonyos súlyosabb szankciókat csak a közgyűlés alkalmazhasson, és pedig az összes szavazatok ilyen vagy olyan többségével, de megfellebbezhetetlen vétőjoggal egyik állam se rendelkezék. Amennyiben mégis meghagyná valamelyik tanácsban egyes nagyhatalmaknak ezt a jogát, és valamelyikük élne ezzel, minden ilyen ügyet meg lehessen fellebbezni a közgyűlésnek.

A harmadik az, hogy a kimondható szankciók olyan szigorúak legyenek, hogy minden állam meggondolja, szembehelyezkedjék-e a nemzetek többségének döntésével? Ilyenek lehetnek: a szövetséges nemzetek köréből rövidebb vagy hosszabb időre való kirekesztés, részleges vagy teljes gazdasági blokád, a legsúlyosabb esetekben pedig a többi nemzet, vagy a Szövetség külön szervezendő, állandó nemzetközi haderejének fegyveres megtorlása. Az is fontos, hogy az se mentesítthesse valamelyik tagállamot a szankciók egyikétől vagy másikatól, ha közben bejelentené, hogy a Szövetségből kilép. Nyilvánvaló, hogy ilyen feltételek mellett nehezebb lenne olyan nagyhatalmakat találni, amelyek hajlandóak ilyen szövetségbe lépni. Ez még mindig kisebb baj, mint abszolút vétőjog biztosításával minden nagyhatalmat bevenni, és ezek egyike vagy másika miatt az egész szövetséget tétlenségre kárthatni. Lengyelország sírját is a nemesek számára biztosított vétőjog (a „ne pozvolim”) ásta meg.

Még két kiegészítő megoldás lehetséges. Ezekkel próbálkoznak most a világ sorának földi intézői, akik érzik, hogy valahogy ki kell vezetni a világot abból a kátyúból, melybe jutott.

Az egyik kiegészítő megoldás a magukat nemzeti érdekeikben bármely vonatkozásban egyformán veszélyeztetettnek érző nemzetek külön összefogásai, regionális szerződésai. Ilyen az Észak Atlanti paktum, a Csendes-óceáni paktum, a Közel-Keleti paktum. Ezekben a paktumokban a csatlakozó nemzetek kötelezik magukat, hogy ha bármelyiküket megtámadja valamelyik kívülálló hatalom, egymás segítségére lesznek.

Ez – természetesen – feltételezi, hogy minden csatlakozó nemzet megfelelő erejű és kellően felfegyverzett katonaságot köteles tartani és az ezek fölött való rendelkezés jogát – saját parlamentjeiknek a szerződő nemzetek hozzájárulásával biztosított alkotmányos jogok csorbítása nélkül – közös hadvezetőségre ruházni.

A másik kiegészítő megoldás, hogy azonos nézeteket valló nemzetek megalkotják annak a világrésznek az egyesült-államait. Ha ilyen módon, a maga bizonyos fokú önállóságának és nemzeti jogainak biztosítása mellett több nemzet szoros államjogi kapcsolatba lép, a hozzájuk nem csatlakozó, akár más világnézet alapján álló, akár velük szemben hódító szándéktól vezérelt nemzetek meggondolják, megtámadják-e ezeket? Ilyen egyesült-államok alapítása megkívánja – természetesen – megfelelően kiképzett és felszerelt, közös parancsnokság alatt álló hadsereg biztosítását. Ilyen szervezettől még többet várhatunk, mert sokkal állandóbb természetű, mint az inkább alkalmi jellegű, bizonyos esetekre, vagy időre szóló regionális paktumoktól. Ha valamelyik világrészben megalakul az államok ilyen szövetsége, nem jelenhet meg olyan könnyen valami túlfeszített ambíciójú, vagy betegelelkű vezető, és nem boríthatja lángba nemcsak azt a világrészt, hanem szinte az egész világot. Nagy előnye az ilyen egyesült-államok alapításának az is, hogy nemcsak az egyének jogos érdekeinek sérelme nélkül valósítható meg, de egyenesen előmozdítja ezek fokozottabb védelmét. Az ilyen szövetség az alapító nemzetek autonómiájának biztosítása mellett sokkal jobban megvédheti őket, nemcsak minden külső támadás, de minden belső felforgató törekvéssel szemben is. Az így szövetségre lépő nemzetek jótékonyan hathatnak egymásra a szélsőséges kilengésektől való tartózkodás terén is. Az újabban olyan sok bajt okozó állami mindenhatóság gondolata jóval nehezebben tud így bármelyik nemzet körében erőre kapni, és aligha tud annyi értékes erőt megbénítani.

Még külön regionális hadseregek szervezése is alig elegendő, ha maga a Nemzetek Szövetsége nem rendelkezik szakemberekből és különböző fegyvernemhez tartozókból megfelelően megszervezett, kisebb, állandó fegyveres erővel. Mind-egy, hogy nemzetközi megfigyelő csapatnak, nemzetközi rendőrségnek nevezik is: az a fő, hogy az Egyesült Nemzetek Szövetsége rendelkezék ilyennel.

Több esetben a Nemzetek Szövetsége nem tud nyugodt lelkiismerettel dönteni a felmerülő és eléje terjesztett, vitás kérdésekben az ügy előzetes és alapos kivizsgálása nélkül.

Különösen abban az esetben válik ez feltétlenül szükségessé, ha nem nyílt támadásról, hanem titokban előkészített belső felforgatásról: az ország forradalmasításáról van szó, melyről sejtethető, hogy nem az ottani lakosok készítették elő, hanem ebben az országot a maga számára, avagy a maga pártjára megnyerni kívánó külföldi hatalom keze is benne van. Ezzel a jelenséggel – fájdalom – elég gyakran találkozunk. Minden gondolkozó ember megérezheti, hogy ezek, ha nem is egészen azonos, de nagyon hasonló módon jönnek létre: részben az erre az országban megnyert és megvesztegetett emberek, részben különböző idegen országbeli beszivárgók, ún. partizánok révén. Ezek többször súlyos terrorcselekményeket hajtanak végre, és kész helyzetet teremtenek. Az is megesik többször, hogy a belső forrongás erősítése érdekében nagyarányú fegyvercsempészség folyik a határokon.

Mind a panaszemelő, mind a bevádolt igyekszik az ügyet a maga érdekeinek megfelelő színben tárni az Egyesült Nemzetek elé. Így elkerülhetetlenné válik a vitás ügynek egyfelől elfogulatlan, másfelől lehető leggondosabb előzetes kivizsgálása. Alapos vizsgálatra szinte már lehetetlen gondolni akkor, amikor az ügy már komolyabb formában jelentkezik. Ilyenkor lehetetlen már az elfogulatlan helyszíni vizsgálathoz szükséges megfelelő szakembereket és fegyveres erőket az erre önként vállalkozó országokból esetről-esetre összeszedgetni. Az is kívánatos többször, hogy a vitás területeket, avagy fegyvercsempészési helyeket ne csak megfigyelők, de feltétlenül megbízható, semleges fegyveres erők foglalják el. Így az esetleges összeütközések is feltartóztathatók. Az sem kívánatos, hogy az önkéntes csapatok tagjait, az azokat rendelkezésre bocsátó országok időközben egy vagy más okból kivonhassák.

Éppen ezért magának az Egyesült Nemzetek Szövetségének kell megfelelő szakemberekből és fegyveresekből álló haderőt szerveznie. Ennek a tagjait a rendelkezésre álló szállítási eszközökkel szinte órák alatt a kívánt helyre küldhetik. Ezt egyetlen tagállam sem tagadhatja meg. Természetesen ilyen csapat fenntartása számottevő összegbe került. Minden áldozatot megér az, hogy ilyen gyors közbelépés több esetben biztosíthatja a háborús megoldás mellőzését, mely könnyen átterjedhet szélesebb körre is.

Az emberiség nyugodtabb és békésebb jövőbeli fejlődése érdekében a Nemzetek Szövetségének még egy szempontot nem szabad figyelmen kívül hagynia, ha komoly munkát akar végezni. A nemzetközi viszonyok megjavításán fáradozóknak be kell látniuk, hogy az emberiségnek ezek az égető nagy kérdései csak úgy oldhatók meg és intézhetők el, ha kellő figyelmet fordítanak az emberek jobbá tételére. Az új, összefogó, alkalminak vagy állandónak szánt keretek csak úgy

válthatják valóra a hozzájuk fűzött reményeket, ha öntudatos erkölcsi alapon álló közösség gondolatától áthatott, az erőtlének erőtlenségeit hordozó (Róm 15,1¹⁰⁹), Isten és emberek előtti felelősségüket átérző emberek töltik ki. Így megint beigazolódik, amit a társadalmi mozgalmakkal kapcsolatban a krisztusi világ alapvető igazságaként hangsúlyoztunk, hogy a kérdéseket nem kívülről és felülről, hanem belülről kell megoldani, hogy külsőleg is megoldódjanak.

Nem kívülről, vagy felülről lehet egy nemzetet megerősíteni, vagy megsegíteni, hanem sokkal inkább belülről: ki kell építeni annak lelki életét. Meg kell erősíteni benne azt a tudatot, hogy a nemzetek társaságában valami különleges szint és értéket képvisel. Így tud az a nemzet a kívülről jövő, nem kívánatos hatások ellenében sikeresen védekezni. Ilyen belső lelki építés útján tudott a kis testvér finn nemzet csodálatosan megmenekedni attól a veszedelemtől, hogy félelmetesen hatalmas szomszédja nem tudja tartósan bekebelezni. Nemcsak jobb társadalmat, de jobb nemzetközi helyzetet is csak jobb emberektől várhatunk. Üdvösek lehetnek az új törekvések, a létesített intézmények, de jobb emberek nélkül keveset javítanak a helyzeten.

Ezért minden üdvös nemzetközi törekvés megvalósításán fáradozóknak nagy figyelmet kell fordítaniuk arra, hogy a szövetségre lépő nemzetek sorában egyre nagyobb számmal legyenek kellő erkölcsi alappal rendelkező, a maguk jogos egyéni érdekei mellett a közösség nagy érdekeit is szem előtt tartó emberek.

A nemzetközi helyzet megromlása és a jövőbeli kilátások szempontjából nem hagyható figyelmen kívül az az aggasztó jelenség, amire Stoddard is rámutat *Küzdelem a civilizáció ellen* című, már említett könyvében, hogy a civilizált államokban az értékesebb elemek számaránya vagy változatlan, vagy egyenesen fogy, míg a közepes és csekélyebb értékű emberek száma rohamosan növekedik. Az értékesebb emberek – fájdalom – kevésbé szaporák. Nemcsak az egyes nemzetek, de az egész emberiség végtelen nagy kárára, a gyermekáldás korlátozása a műveltebb rétegeknél ölt egyre aggasztóbb méreteket. A XIX. század folyamán valamennyi művelt nemzet felső- és középosztályában erősen visszaesett a születési arányszám. Amerikában az Észak- és Nyugat-Európából bevándorlók családjai körében a születések száma rohamosan csökken, míg a Dél- és Kelet-Európából bevándorlóknál csak csekély visszaesést mutat. A kontinens két legnagyobb világvárosában, Párizsban és Berlinben, a szegényebb kerületekben háromszor annyi gyermek születik, mint a vagyonosokban, Londonban, Bécsben pedig csak harmad annyi. Európában a műveltebb elemek családjaiban a gyermekek átlagos száma 2–4, a közepes műveltségűek családjaiban 4–6, a kevésbé művelt családokban 6–7, a legkevésbé műveltek családjaiban 7–8. Némi vigasztul szolgálhat, hogy Európa lakosságának átlagos műveltségi színvonala össze-

¹⁰⁹ „Tartozunk pedig mi az erősek, hogy az erőtlének erőtlenségeit hordozzuk, és ne magunknak kedveskedjünk.” (Róm 15,1)

hasonlíthatlanul magasabb, mint századokkal ezelőtt volt. Ez némileg ellensúlyozza az emberiség szaporodásával kapcsolatban a műveltebb elemek megcsappant felelősségérzetét.

Az emberiség jövő boldogulása érdekében a műveltebb és jobb emberek arányának nemcsak a fenntartására, de a fokozására is nagy szükség volna: a világon sokkal több tanult és jobb ember kellene. Érthetetlen, hogy amikor egyes országok olyan nagy áldozatokat hoznak a növény- és állatfajok nemesítése érdekében, nem érzik, mennyivel fontosabb feladatuk volna, hogy az értékesebb embertípus biztosítását se hanyagolják el. Ezen a téren a legmesszebbmenő áldozatoktól sem volna szabad visszariadni.

Már az ókor két nagy gondolkodójának, Platónnak és Aristotelesnek a figyelmét sem kerülte el az értékesebb emberek szaporodásának kérdése. Platón azt ajánlja, hogy a jobbakat jobbakkal, a rosszabbakat rosszabbakkal párosítsák. Azt is kívánatosnak tartja, hogy a jobbakat bátorítsák szaporodásra, viszont az értékelenebbek leszármazottait el akarja pusztíttatni. Aristoteles is hangoztatja, hogy az államnak elő kell mozdítania az értékesebb elemek szaporodását.

A legújabb kori szexuáletikusok közül legfigyelemreméltóbb Forel Ágoston zürichi orvosprofesszor volt. A nemi kérdéstről írt (Fülöp Zsigmond fordításában, 1926-ban magyarul is megjelent), nemcsak természettudományi és lélektani, de egészségügyi és társadalmi szempontból is boncolgatja ezt a kérdést. Vallási vonatkozásoktól mentes megállapításai közül fontosabbak a következők: az egészségesebb és jobb társadalom kialakulása érdekében a degenerált embereket képtelenné kell tenni utódok nemzésére. Ezek sorában elsősorban a szadistákat és a hasonló neműekkel érintkezőket említi. Azt kívánja, hogy az erőszakos nemi közöszlést ne csak kiskorúakkal, de a felnőttekkel kapcsolatban is büntessék. Követeli a nemi fertőzés megbüntetését. Hangoztatja, hogy az apasági kereset – Napóleon ellenkező rendelkezésével szemben – feltétlenül megengedendő. Ha a természetes apa nem tudna fizetni gyermeke után, társadalmi munkára legyen kötelezhető. A családalapítás lehetővé tétele érdekében a kezdő fizetések fokozatos emelését követeli, még a magasabb kategóriákba tartozók fizetésének rovására is. A leánykereskedelmet és a kerítést nagyon szigorúan kívánja büntetni. Erősen küzd az új-malthusianizmus hívei ellen, kik válogatás nélkül korlátozni akarják a születések számát. Egyik apostoluk azt írta Forelnek: bünt követ el, aki négynél több gyermeket nemz. Forel szerint ez a magasabb rétegek elnéptelenedésére és a legalacsonyabb rétegekhez tartozók arányszámának még nagyobb arányúvá válására vezetne.

Gallon Francis-szal együtt az új-malthusianizmussal szemben az eugenetikát hangsúlyozza, mely a korlátozásoknál figyelembe veendőnek tartja a válogatást: a nem-kívánatos gonosztevőkre, elmebetegekre, iszákosokra, tüdőbajosokra, testileg nyomorultakra kívánja korlátozni, minthogy a testileg vagy szellemileg

nyomorékok összehasonlíthatlanul több kárt okoznak a társadalomnak, mint amennyi hasznot, emellett a nem dolgozó családok a népek elkorcsosodásához vezetnek.

Ne feledjük: nem Nietzsche Übermentsch-e, hanem az erkölcsi alapon álló és életünk legnemesebb hivatását a mások szolgálatában álló ember a legértékesebb és a legkívánatosabb elem. Ezeknek a nem csak szellemileg, de még inkább a jellemből fakadó értékes elemeknek a kiszemelésére és irányítására minden országban a tanügyi és az egyházi élet terén foglalatoskodóknak kell elsősorban figyelmet fordítaniuk.

Az iskoláztatást egészen ingyenessé kell tenni: nemcsak a tandíjat kell eltörölni, de az iskolába járókat tankönyvekkel, írószerekkel, füzetekkel is ingyen kell ellátni. Emellett a szétszórta és kisebb helyeken lakók számára a különböző iskolákkal bíró városokban és községekben diákotthonokat kell létesíteni, hogy az arra alkalmas vidékiek itt folytathassák tanulmányaikat. A valóban rászoruló, szegény sorsú tanulók élelmezéséről, sőt ruházatáról is gondoskodni kell. Ha ilyen módon ingyenessé válik a közoktatás, a legszigorúbb mértéket lehet alkalmazni: csak az arra érdemeseket szabad egyetemekre és főiskolára bocsátani. Így emelkedhetnek fel az alacsonyabb rétegek gyermekei közül az igazán tehetségesek és jellemesek, viszont így maradnak le a magasabb rétegek gyermekei közül is a felsőbb tanulmányokra alkalmatlanoknak bizonyulók. Ez az egyedül igazságos kiválasztás. Így nyer az ország vezetőrétege tudás és jellem tekintetében egyaránt értékes elemekből megfelelő utánpótlást. Minden nemzetnek érdeke, hogy egyetlenegy értékes fia vagy leánya se kallódjék el.

Az államok nemzetközi összefogásainak, küzdeniük kell minden ellen, ami fokozhatja az emberiség degenerálódását. Küzdeniük kell a csupán nemzetközi alapon leküzdhető leánykereskedelem, kábítószer kereskedelem ellen. Fokozott erővel küzdeniük kell az emberiség degenerálódását olyan veszélyes mértékben előmozdító nemi betegségek ellen.

A nemzetközi összefogásoknak, ha valóban eredményes munkát akarnak végezni, ezeknek a nagy és nehéz kérdéseknek a megoldásáról sem szabad megfeledkezniük. A megoldás érdekében céltudatos küzdelmet kell folytatniuk a felvilágosítás, a segítés fegyvereivel. Ez nemcsak egyes nemzetek érdeke, de az egész világé.

A nemzetközi jog világában, amennyiben egyáltalán beszélhetünk nemzetközi jogról, ma még elég zűrzavaros állapotok uralkodnak. Az emberiség józanabb és jobb felének össze kell fognia ezek megszüntetése érdekében, nehogy néhány nagyra törő, betegagyú ember lángba boríthassa megint a világot, és annak lángjaiban évtizedek erkölcsi és anyagi kincsei semmivé váljanak. Ma már alig lehetséges helyi jellegű háború: minden háború azzal fenyeget, hogy világháború-

vá szélesedik. A kisebb nemzeteknek össze kell fogniuk, hogy egyik nagyhatalmat se ejtse kísértésbe a háborús hódítás vágya. Ha az egész világ nem tud összefogni, fogjon össze annak józanabb, jobb – hisszük –, sokkal nagyobb fele és kényszerítse visszavonulásra a felforgató eszméinek diadalra juttatása érdekében a világot lángba borítani akaró, szerencsére, jóval kisebb felét. Amint nincs korlátlan egyéni jog, korlátlan nemzetközi jog sincs. Ha valamelyik ország mégis érvényesíteni akarná a maga korlátlannak vélt jogát, a többieknek – az emberiség érdekében – minden rendelkezésükre álló eszközzel meg kell ezt akadályozniuk.

Az egyén és közösség egyensúlya

Fejtegetéseink első részében láttuk a többbezredéves küzdelmet, amelyet azért folytat az emberiség, hogy szabadságjogait kivívja.

Láttuk, hogy sokan visszaéltek a kivívott szabadságjogokkal: embertársaik leigázására használták azokat. Fejtegetéseink második részében láttuk, hogy az elmúlt évtizedek során több országban úgy próbáltak védekezni ez ellen, hogy a közösség hatalmát korlátlanná, totálissá tették, s ezzel kapcsolatban az egyéni szabadságjogok nagy részét megszüntették.

Ezek közül a totális rendszerek közül kettő már megdőlt. Előbb-utóbb ez a sors vár a harmadikra is, bár vezetői még ma is arról álmodoznak, hogy a történelem tanúsága szerint megvalósíthatatlan rendszerüket újabb és újabb országokra terjeszthetik ki, és meghódíthatják számára az egész világot. Az emberiség többsége előreláthatóan meg fogja akadályozni ennek a rendszernek is nemcsak a továbbterjedését, de azt is, hogy saját országában is fennmaradhasson.

Minden államhatalomnak elsőrangú kötelessége, hogy megfelelő törvényes intézkedésekkel megvédje állampolgárait mások önző törekvései, így a tőkések túlkapásai ellenében is. Ezt a törekvést látjuk a ma leginkább kapitalistának mondható államokban: az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában. Ez nemcsak helyes, de szükséges is, mert egyik államhatalom sem vonhatja ki magát ez alól a kötelezettség alól. Viszont odáig már egyik sem mehet, hogy a közösség érdekeinek megoltalmazása érdekében áldozatul követelje állampolgárainak alapvető szabadságjogait. A közösség részéről éppen olyan túlkapás lenne ez, mint a tőkéseknek általunk is elítélt túlkapásai. Amilyen fontos a közösség érdeke, éppen olyan fontos a közösség tagjai szabadságjogainak biztosítása. Egyik sem érvényesülhet a másik rovására.

Az államhatalomnak éppen az a legfőbb feladata, hogy megteremtse és fenntartsa ennek a kettőnek egyensúlyát. A kettőnek ez az egyensúlya a kérdés egyetlen megoldása. Az élni és haladni vágyó emberiség nem hagyhatja figyelmen kívül sem az egyének, sem a közösségek érdekeit.

A különböző képességekkel megáldott egyének rendkívül nagy értékeket szolgáltatnak az emberiség javára: sok tudást, tengernyi munkát, képzelő erőt, teremtő akaratot, maradandó alkotásokat. Az emberek tömegéből kiemelkedő egyéniségek sok értékes színnel gazdagítják az emberiség lelki életét, szellemi világát, külső képét. De éppen így nem hagyhatjuk figyelmen kívül a közösség érdekeit sem. A közösségek sok ihletést, különleges és értékes gondolatot sugároznak magukból, döntő elhatározásokat érlelnek meg tagjaikban, csodás erő kifejtésre ösztönzik azokat, megvédelmezik őket hozzátartozóikkal együtt, irányítják gyermekeik fejlődését. Akár az egyén jogainak csorbítása, még inkább elvétele, akár a közösség jól felfogott érdekeinek háttérbe szorítása, vagy megtagadása szegényebbé, erőtlenebbé tenné az emberiséget, és elviselhetetlen robottá tenné mindannyiunk számára az életet. Eymagában egyik sem biztosítja az emberiségnek szélsőséges kilengésektől zavartalan fejlődését. Ezt egyfelől az egyén és a közösség jogos érdekeinek biztosítása, másfelől az egyén és a közösség jogtalan igényeinek megfékezése biztosítja. Ez az egyén és a közösség egyensúlya. A totális állam élén álló egyén abszolút érvényesülése diktatúrára, az egyének millióinak teljes megsemmisülésére, rabszolgasorba süllyedésére vezet. Ugyanoda, mintha a közösségnek semmi hatalma sem volna, és mindenki azt tehetné, amit akar: a bellum omnium contra omnes, a mindenek harca mindenek ellen ősállapota szakadna ránk újból. Az egyének visszaéléseinek meggátlása érdekében gondosan revideálni kell politikai és gazdasági jogait. De ugyanígy szükséges a mindenhatóvá válásra törekvő közösség jogainak korlátozása is, nehogy egészen elnyomja, megsemmisítse az egyént. Célt tévesztenénk, ha ebben a küzdelemben megfélemezünk, akár az egyén, akár a közösség valóban jogos igényeinek tiszteletben tartásáról.

Ezért a kérdés egyfelől: melyek az egyénnek azok az elvitathatatlan jogai, amelyeket minden közösségnek tiszteletben kell tartania, és meddig terjedhetnek ezek a jogok? Másfelől: melyek a közösségnek feltétlenül tiszteletben tartandó jogai, és mik ezeknek a jogoknak a határai?

Lássuk előbb az egyén elvitathatatlan jogainak biztosítása és jogosulatlan igényeinek megfékezése terén szem előtt tartandó kötelességeinket.

Az egyén elvitathatatlan és elidegeníthetetlen jogai közé kell sorolnunk mindenekelőtt, hogy alapvető szabadságjogait, melyek Istentől kapott értékes tulajdonságainak, képességeinek szabad érvényesülését kívánják biztosítani, mindaddig tiszteletben tartásuk, míg azok mások és a közösség jogos érdekeit nem sérti. H. Spencer úgy határozza meg ezt, hogy *„minden embernek joga van összes képességeinek érvényesítése érdekében olyan legteljesebb szabadságra, ami a többi emberek hasonló szabadságával összeegyeztethető, vagy még rövidebben: szabad az, ami mások hasonló szabadságába nem ütközik. Ide tartozik mindenekelőtt a véleménynyilvánítás szabadsága, a lelkiismereti- és vallásszabadság.”*

Az egyén másik elvitathatatlan joga a másokéval egyenlő érvényesülési lehetőségének biztosítása: azt a helyet foglalhassa el a közösség életében, amelyre képességei, erkölcsi élete és munkája mintegy predestinálják. Ezt szolgálja a tanulás szabadsága, az elhelyezkedés, a letelepedés és a költözés szabadsága.

Az egyéntől elvitathatatlan a munkához és munkája becsületes díjazásához való joga. A munka nem büntetés: ezt legfeljebb a nagyon megerőltető és nagyon fáradságos munkáról lehetne mondani. Lincoln Ábrahámmal az Egyesült Államok elnökével együtt nemcsak azt mondhatjuk, hogy a munka fontosabb, mint a tőke, de azt is, hogy a munka az igazi, az egyetlen vagyon. Éppen ezért mindenkinek nemcsak kötelessége dolgozni, de joga is van ahhoz, hogy – ha dolgozni tud és akar – munkája legyen. Elválaszthatatlan ettől az, hogy becsületesen végzett munkáját úgy fizessék meg, hogy abból nemcsak maga, de hozzátartozói is tisztességesen meg tudjanak élni. Az igazságos munkabért a Biblia is megköveteli: „*méltó a munkás a maga jutalmára*” (Lk 10,7¹¹⁰, I Tim 5,18¹¹¹). Aki többet dolgozik, annak többet kell kapnia, hasonlóképpen annak is, aki képzetlenebb szakmunkás. A munkabér nem függhet sem a munkanélküliségtől, sem a munkáshiánytól.

Elvitathatatlan joga az egyénnek a tulajdonszerzés szabadsága: hogy becsületes munkájával, takarékos életmódjával magántulajdont szerezhessen, azt gyümölcsoztethesse, halála esetére pedig családtagjaira, vagy ezek híján arra hagyhassa, akire, vagy amire akarja.

Elvitathatatlan joga az egyénnek, hogy ha nagycsaláddal áldotta meg Isten, a magánosokkal vagy kis létszámú családokkal szemben fokozottabb védelemben részesüljön egyfelől a nagyobb család számára szükséges tágasabb lakás biztosítása, másfelől a közösség terheihez való hozzájárulás csökkentése terén. Ahhoz is joga van az egyénnek, hogy betegsége, rokkantsága, öregsége esetére, amennyiben ezt akár saját, akár családjának anyagi körülményei nem tennék lehetővé, a közösség biztosítsa megélhetését.

Míg az egyénnek az elvitathatatlanul jogos igényei nincsenek kielégítve, könnyen válhat a közösségre nézve nem kívánatos elemmé. Sok ilyen egyén már veszedelmes a közösségre.

Ahogy az egyén elvitathatatlan jogainak biztosításáért síkra kell szállnunk, ugyanúgy küzdenünk kell az egyén jogosulatlan igényei ellen. Ki vitathatná, hogy más országok felforgató vagy ellenséges ügynökei és kémei, az ún. ötödik hadoszlop tagjai nem élvezhetnek szólás- és sajtószabadságot, továbbá egyes

¹¹⁰ „Ugyanazon házban maradjatok pedig, azt evén is iván, a mit ők adnak: mert méltó a munkás az ő jutalmára. Ne járjatok házról-házra.” (Lk 10,7)

¹¹¹ „Mert azt mondja az Írás: A nyomtató ökörnek ne kösd be a száját; és: Méltó a munkás a maga jutalmára.” (I Tim 5,18)

vallási közösségek fanatikus hívei a vallásszabadság cégére alatt nem becsmelhetik az eltérő nézetet vallókat? Ki igényelhetné, hogy erkölcstelen eszmék terjesztői szabadon folytathassák romboló munkájukat? Ki ne volna kénytelen belátni, hogy a legszentebb és legnemesebb eszmék világába is behatoló erkölcstelenséget, a mértéket nem ismerő üzleti szellemet korlátok közé kell szorítani? Hányan üzérkedtek már a krisztusi világ legszentebb igazságaival is, és hányan diszkreditálták a legszentebb eszméket is erkölcstelenségükkel, önzésükkel.

„Én”-ünk gyakran ágaskodik bennünk, amely ellen egész életünkben küzdenünk kell. A magunk erejéből nem volnánk erre képesek, ha Isten Szentleke Krisztusban újjá nem szülne minket, és ennek nyomán meg nem tapasztalnánk megszentelő kegyelmét. A megszentelődés útján egyszer csak érezni kezdjük: *„Élek többé nem én, hanem él bennem Krisztus”* (Gal 2,20¹¹²). Az Ő segítségével le tudjuk győzni, még mindig küzdeni próbáló énünket. A közösség szempontjából is rendkívül fontos gonosz énünk legyőzése. E nélkül nem biztosítható semmiféle közösség zavartalan működése. Az önző egyénnek meg kell magát tagadnia, hogy közösségének használható tagja lehessen.

Különösen gazdasági téren fontos önmagunk megtagadása, így elsősorban a magántulajdon világában. Egyikünknek sem szabad elfelednie, hogy ami emberi jog szerint tulajdonunk, nem csak velünk kapcsolatos, hanem a közösséggel is. Magántulajdonunknak nem csupán a magunk és családunk, hanem a közösség érdekeit is szolgálnia kell, mert a nemzeti vagyonnak is alkotórésze. Még ennél is fontosabb, hogy Krisztus igazi követőjének sohasem szabad elfelednie, vagyónának Mennyei Atyja az igazi Ura, ő csupán sáfára rábízott javainak. Azoknak nemcsak a maga, de embertársai, különösen a szűkölködők érdekében való felhasználásáért felelnie kell egyszer az azt reá Bízó előtt. A közösségnek is fűződik joga magántulajdonunkhoz, világosan kifejezésre jut abban, hogy megadóztatja, és különböző kötelezettségekkel terhelheti meg.

Ez a felelősségünk akkor nő meg kiváltképpen, ha vagyonunk jóval, vagy messze túlhaladja a magunk és családunk szükségleteinek kielégítését. Isten és embertársaink ellen vétkezünk, ha azt fényűző és esztelenül költekező módon a magunk céljaira költjük, helyesebben: pazaroljuk el. A jelentős vagyonok közül különösen nagyon fontosak a nagy földterületek. A föld egyfelől az azt megművelő embereknek legtöbbször egyetlen megélhetési forrása, másfelől embertársaink élelmezésének biztosítását szolgálja. Isteni jogon is megállapítható, hogy a föld, amelyet a Teremtő az egész emberiség számára alkotott, s amely kezdetben nem egyesek, hanem a törzsek és családok tulajdona volt (II Móz 25. rész). Elsősorban azoknak van joguk, akik azt megművelik. Nagyobb földterületek ennek

¹¹² „Krisztussal együtt megfeszítettem. Élek pedig többé nem én, hanem él bennem a Krisztus; a mely életet pedig most testben élek, az Isten Fiában való hitben élem, a ki szeretett engem és önmagát adta érettem.” (Gal 2,20)

a közösség szempontjából elsőrangú fontosságú igénynek a méltányos kielégítése után maradhatnak csupán egyesek kezén.

A magántulajdon kérdése a nagyüzemek és gyárak kifejlődésével kapcsolatban nélkülözhetetlen tőke révén vált a közösségre nézve rendkívül fontossá. A nagyüzemek többször a tőkék hihetetlen mértékű felhalmozódásához vezetnek. Ez nyilvánvalóan nem egészséges, nem is kívánatos. Még ha a legkifogástalanabb módon halmozódtak volna is fel a nagy vagyonok egyesek, vagy egy-egy család kezében, és ha azok az óriási vagyonból tekintélyes részt juttatnak is közérdekű, kulturális vagy emberbaráti célokra, akkor is nyugtalanítóan hatnak a vagyontalan tömegekre. Emellett tápot adnak egyes, kevésbé lelkiismeretes agitátoroknak arra, hogy kihasználják ezt a nyugtalanságot, akár a maguk, akár pártjuk szeke-rebe befogják, ami még kevésbé kívánatos.

Még inkább megtehetik ezt, ha a nagy vagyon erkölcsi korlátokat nem ismerve, csak a maga önző érdekeit szolgálja. A magántulajdonban lévő nagytőkét meg kell akadályozni abban, hogy korlátokat nem ismerve, anarchiához és kommunizmushoz vezessen. Nem megszüntetni kell a magántulajdont, hanem korlátozni. Fokozatos adókkal és fokozatos örökösödési illetékekkel fokról-fokra le kell morzsolni a nagy vagyonokat, hogy a nyugtalanító anyag méreggé ne váljon a vagyontalan tömegek lelkében. A nagy vagyonnal rendelkezőknek nagyon kell vigyázniuk, nehogy a közösségi érdekek önkéntes szolgálatának elmulasztásával önmaguk ingassák meg nagy vagyonhoz való jogosultságuk erkölcsi alapjait.

Kálvin is a pénz gyümölcsöztetését nem korlátoktól mentesen, hanem csak szigorú erkölcsi alapokon tartotta megengedhetőnek. A közösséggel szemben érzett felelősség nélkül a magántulajdon elveszti létjogosultságát. Kálvin tiltakozna ma a legerőteljesebben a legújabb idők kapitalizmusának csak a nagy önző érdekeit szem előtt tartó, sem Istent, sem embert ismerni nem akaró túlkapásai ellen. Friedrich List, a német nemzetgazdaságtan megalapítója méltán kelt ki a XVIII. század neves angol közgazdásza, Adam Smith túlzó gazdasági szabadelvűsége ellen. Méltán minősítette bizonyíthatatlannak, sőt egyenesen hamisnak azt az állítását, hogy amikor az egyén saját érdekeit követi, szükségképpen a közösség érdekeit is előmozdítja. Mi is tagadjuk ezt. Mi is szükségesnek tartjuk, hogy az államhatalom – a közösség érdekében – kísérelje figyelemmel a magánvállalatokat. Ebben a vonatkozásban nem tarthatjuk az egyén jogait az állami ellenőrzés gondolatával összeegyeztethetetlennek. Aki nemcsak a maga, hanem a közösség érdekeit is szem előtt tartja, a legkevésbé sem lehet kifogásolnia, ha figyelemmel kísérik gazdasági tevékenységét. XIX. századi kiváló angol, J. S. Mill is elismeri már, hogy az emberi szabadság nem lehet korlátlan, és az egyén a másokat is érintő cselekedeteiért a közösséggel szemben felelős. A szabadságról írt művében (Kállay Béni fordításában magyarul is megjelent 1867-ben) ő is keresi azt a határt, amin már nem léphet át a közösség az egyénnel szemben. Kutatja, milyen

korlátok között mozoghat az egyén a megszervezett társadalomban, és meddig terjedhet a közösség uralma az egyén fölött? Már ezek a kérdések is kifejezésre juttatják, hogy ő sem vallja korlátlanul az egyén szabadságát. H. Spencer ismert meghatározása a szabadságról magában foglalja szintén azt az igazságot, hogy szabadságunkat korlátozza mások hasonló szabadsága.

Ez a meghatározás jobban kifejezésre juttatja a mások szabadságának tiszteletben tartására vonatkozó kötelességünket, mint Montesquieu-é, aki még csak azt mondja, hogy szabad az, ami másnak nem árt. Már az is nehezen egyeztethető össze mások hasonló szabadságával, ami csupán egyeseknek használ, másoknak viszont nem, ha kifejezetten nem is árt.

Az egyén jogosulatlan igényeinek korlátozása terén az a legelső kötelességünk, hogy igyekezzük megakadályozni a gyöngébbek kizsákmányolását. Az utóbbi évtizedekben hihetetlen mértékben elterjedt a világon Nietzsche Übermenschének az a merőben pogány felfogása, hogy az erősnek joga van legázolni a gyöngét, és csak az erősnek van joga az élethez, a gyöngének pusztulnia kell. Ez ellen a régi pogányságot is túlszárnyaló, modern pogányság ellen elszánt küzdelmet kell folytatnunk. Az erősnek semmi körülmények között sincs joga eltiporni a gyöngébbet.

Küzdenünk kell a gyöngék kizsákmányolása ellen, bármely vonatkozásban és bárki részéről történjék is erre kísérlet. Küzdenünk kell az eleven hússal való üzérkedés, a prostitúció minden fajtája és a leánykereskedelem ellen. Küzdenünk kell nemcsak az italmérések számának korlátozásáért, de azok állandó nyitva tartása ellen is. Meg kell büntetnünk azokat, akik nyilvánvalóan ittas állapotban lévő embernek szeszes italt szolgáltatnak ki. Küzdenünk kell a kábítószerrel való üzérkedés, a pénzzel kapcsolatos játékszenvedély bármiféle lehetősége ellen. Küzdenünk kell a tőzsdei határidős ügyletek ellen, amelyek a munkanélküli jövedelem elriasztó példái. Küzdenünk kell a tőkés, az uzsorások mindenféle kizsákmányoló törekvései ellen. Viszont támogatnunk kell a munkástömegeknek minden olyan törekvését, amellyel meg akarják akadályozni, hogy a tőkés kihasználják őket. Jogos érdekeik érvényesítéséhez támogatnunk kell minden méltányos, a közösség érdekeit nem sértő lehetőséget. Ebben a vonatkozásban a legteljesebb elismeréssel kell megemlékeznünk egyes francia római katolikus papoknak amaz újabb vállalkozásáról, hogy az egyháztól elidegenedett munkástömegeket úgy igyekeznek visszahódítani Krisztus világába, hogy beállnak közéjük gyári munkásoknak és azonosítják magukat jogos igényeikkel. Küzdenünk kell a gyermek- és a női munka szigorú korlátozásáért, ezen a téren minden, a munkásság megrövidítését célzó kísérlet ellen.

Küzdenünk kell a rabszolgamunka minden fajtája ellen, akár egyesek, akár államok végeztessenek ilyet.

Küzdenünk kell: azért, hogy a vagyoniilag erősebbek nemcsak arányosan, de fokozatosan vegyenek részt a közterhek viselésében. Küzdenünk kell a valóban munkanélküli jövedelmek: a tőkésjükből élők, a magányosok és gyermektelen családok fokozottabb megadóztatásáért, sokgyermekes családoknál viszont számottevő adókedvezmények nyújtásáért.

Küzdenünk kell a nagy társadalmi különbségeket megmerevítő örökösödési jog illetékeinek igazságos rendezéséért: azért, hogy az örökösödési és ajándékozási illetékek, adók – az örökölt vagy ajándékozott vagyon nagysága és az örökösnek, illetve megajándékozottnak az örökhagyóhoz, ajándékozóhoz való rokonsági fokozata szerint – progresszív alapon kerüljenek rendezésre. Már Stuart Mill is követeli a nagyobb vagyonok örökösödési adójának progresszív alapon való megállapítását, a vagyoni egyenlőtlenség korlátozása érdekében. Ezt a mai brit törvényhozás példaadó módon meg is valósította. Az adás-vételi illetékek is emelhetők.

Küzdenünk kell az ellen, hogy egyesek akár tudatlanságukkal, akár könnyelműségükkel veszélyeztethessék mások egészségét. Küzdenünk kell a családalapítás előtti kötelező orvosi vizsgálatért, ragályos betegségek esetében az oltási-, gyógykezeltetési-, elkülönítési kötelezettség lelkiismeretes teljesítéséért.

Küzdenünk kell minden olyan törekvés ellen, amely a társadalmi különbségeket nemcsak állandósítani, de fokozni is akarja. Küzdenünk kell az ellen, hogy egyesek vagy egyes osztályok a kivívott előnyöket a maguk, családjuk, társadalmi osztályuk számára akarják lefoglalni. Küzdenünk kell egyfelől a földbirtokoknak egyesek kezében való felhalmozódása, a hitbizományok, a holtkézbirtokok, másfelől a trösztök ellen.

Mint hogy nemcsak egyének, de közösségi tagok is vagyunk, nemcsak nekünk vannak jogos igényeink a közösséggel szemben, de épp így a közösségnek is vannak jogos igényei velünk kapcsolatban.

A közösségnek az a hivatása, hogy a lehető legtöbb ember lehető legnagyobb boldogságát igyekezzék előmozdítani és biztosítani. A közösségnek ez az igyekezete sohasem valósulhat meg teljes mértékben.

Mindig lesznek elégedetlen emberek, kik elégedetlenségükben lázadozásra, sőt rombolásra is képesek. Ez a lázadozás és rombolni vágyás nagy forrongások és háborúk idején, még inkább vesztett háborúk után sokkal könnyebben kirobban, mint békés időkben. Egész sereg ilyen lázadó ember él közöttünk. Ilyenek a semmiféle közösség életébe beleilleszkedni nem tudók, az érvényesülőkkel és jobb sorban élőkkel szemben szívükben állandóan irigységet táplálnak. Az alacsonyabb rétegekhez tartozókat minden időben könnyen elfogja az irigység és az ebből táplálkozó gyűlölet a felsőbb rétegekhez tartozókkal szemben. Emellett – sajnos – minden időben akadnak és akadnak kevésbé lelkiismeretes emberek, kik

az elégedetlenkedők élére állnak, azokat megszervezik. Ezek egyfelől olyanokból kerülnek ki, akik úgy érzik, hogy a közösség nem méltányolta őket eléggé, vagy félreértette őket, másfelől olyanokból, akikre valami okból lesújtott a közösség, és ezt elfelejteni nem tudják.

Ezek a forradalmi vezérek, amikor erre alkalmas idő kínálkozik, így amikor a közösség valami okból megerőtlenedik, vagy egyenesen megbénul, lánggra lobbantják az elégedetlenséget. A kirobbanó forradalomban rendszerint elpusztul egy csomó igazi érték, de azokkal együtt többször megszűnik a régi világból is valami igazságtalanság.

Minden forradalom legtöbbször komoly figyelmeztetés a közösség számára, hogy nem teljesítette lelkiismeretesen valamilyen kötelességét, valamelyik hűrt a kellenél tovább engedte feszíteni. Egészséges, a hűrt soha túlfeszíteni nem engedő közösség életében – mint az evangéliumi többségű országok példája mutatja – alig van forradalom, míg a nem evangéliumi világhoz tartozó országokat sorjában rázkódtatják meg forradalmak. Evangéliumi többségű országokban – pedig azokban sokkal jobban elterjedt – a kapitalizmus sem tud annyira önző lenni, nem tudja annyira kizsákmányolni a tömegeket és a kapitalisták sem tudnak olyan fényűző és ezzel a tömegek ellenszenvét annyira kihívó életet élni, hogy az forradalmi kirobbanásokra vezethetne. Az evangéliumi világ kapitalistáira, ha nem hívei is az állami beavatkozásnak, mérséklően hatnak a bennük talán csak tudat alatt élő, de többé-kevésbé még mindig érvényesülő, azt a bizonyos „szociális olajcsöppet” kitermelő erkölcsi erők.

Ezért nem tudnak ezekben az országokban elterjedni a munkásmozgalmaknak az összes termelőeszközt a közösség tulajdonába venni akaró, a családdal, nemzettel, egyházzal szemben ellenségesebb érzületű, szélsőséges formái. Ezért nem tud ezekben az országokban a vagyonszövetség még átmenetileg sem megvalósulni.

Ami a közösség elvitathatatlan igényeinek biztosítását és jogosulatlan igényeinek korlátozását illeti, látnunk kell mindenekelőtt, hogy mihez van a közösségnek elvitathatatlan joga?

A közösség legelső elvitathatatlan joga az, hogy az erre leghivatottabbak kormányozzák: sem születése, sem vagyona ne predesztinálhasson senkit erre, hanem egyedül szellemi és jellembeli kiválósága. Nem érvényesülhet a francia forradalom nivelláló, gépies egyenlősítési törekvése. Ezzel függ össze a közösség elvitathatatlan igénye is, hogy vezető osztálya állandóan felfrissüljön szellemileg és jellemileg alkalmas egyénekké. Lengyelország vesztét vezetőrétegének elsatnyulása okozta. Nálunk is sok baj forrása lett, hogy sorvadó nemesi rendünk, mely századokon át vezette országunk ügyeit, nem gondoskodott kellőképpen egészséges utánpótlásáról.

A vezetést egyik osztály sem igényelheti magának: sem a középosztály, sem a tőkés csoportja, sem az ipari, sem a földmunkásság. A vezetőréteg nem rekrutálódhat egyik vagy másik osztályból. A vezetéshez sem a születés előkelősége, sem a vagyon nagysága, sem egyes társadalmi osztályok számaránya, vagy politikai beállítottsága nem adhat jogot, egyedül a szellem és a jellem kiválósága, arisztokráciája. Ez az arisztokratikus demokrácia. Az egyes osztályok számbeli többségük alapján igényelnék maguk számára a vezetést, ez ugyanaz lenne, mintha a madarak világában a verebek igényelnék, hogy a sasok helyett ők legyenek az uralkodók, avagy a rovarok világában a legyek, vizes tájakon pedig a szúnyogok.

A vezetőréteg soraiba való bekerülést egyfelől állandóan lehetővé, másfelől minden tekintetben igazságossá kell tenni. Sok bajt okozott nálunk, hogy egyik volt miniszterelnökünk másfél évtizedes uralma alatt mesterséges eszközökkel akarta fenntartani a birtokát vesztett, elszegényedett középosztály tagjainak vezető szerepét.

Míg az elszegényedett főúri rendből valók számára „sine cura” állásokat csinált, a minisztériumot úgyszólván teljesen középosztálybeliekkel (még hozzá jogászokkal) rakta tele, kik közül – sajnos – elég sok sem képzettsége, sem munkaszeretete folytán nem bizonyult erre alkalmasnak. Éppen ilyen, sőt még nagyobb hiba az, amikor az állam életében teljhatalmat gyakorló párt a maga tanulatlan embereit rakja mindenféle vezető állásokba.

Az egészséges és igazságos kiválasztás érdekében joga van a közösségnek ahhoz, ami felettébb kívánatos is, hogy a közoktatás egészen ingyenes legyen. Csak így biztosíthatjuk, hogy lehetőleg mindenki arra a helyre kerüljön, amelyre szellemi és jellembeli adottságai mintegy predesztinálják. Csak így nem kallódik el annyi Isten-adta tehetség, és így nem merülnek ki sokan addig, míg felküzdik magukat képességeiknek megfelelő állásokba.

A közösség másik elvitathatatlan joga, hogy szükségleteinek fedezéséhez igazságos alapon igénybe vegye az egyének hozzájárulását. Ez azt jelenti, hogy a tehetőseket nemcsak arányosan, de fokozatos kulcs szerint terhelhesse meg. Még inkább áll ez a munkanélküli jövedelmekre, az örökösödési- és ajándékozási illetékekre. A fokozatos megterhelés azért is fontos, hogy a közösség szempontjából sem kívánatos, nagy vagyoni különbségek ne csak növekedhessenek, de ne is merevedhessenek meg.

A közösségnek ahhoz is elvitathatatlan joga van, hogy szabadsága legyen az emberi szenvedélyekkel való visszaélések (mértéktelenség, a kábítószerekkel való üzérkedés, a prostitúció, a játékszenvedély) eredményes visszaszorítása érdekében.

Végül az is elvitathatatlan joga a közösségnek, hogy külső és belső biztonsága érdekében igénybe vegye erre alkalmas polgárainak katonai szolgálatát.

A közösségnek emez elvitathatatlan jogai mellett, bizonyos különleges kötelességei is vannak. Minél inkább teljesíti eme kötelességeit, annál inkább megszi-
lárdul igényeinek erkölcsi alapja. Ilyen kötelességei: polgárai számára munkale-
hetőségek biztosítása, a gazdasági élet világában az igazságos rend biztosítása,
az igazságos bérek és szükség esetén az igazságos árak megállapítása.

A közösség kötelessége az egyének munkához való jogának, a megfelelő mun-
kaalkalmaknak a biztosítása. Ez mindenekelőtt a földet megmunkáló és a földből
élő emberekkel kapcsolatban áll fenn. Ezen a téren múlhatatlan kötelessége a
közösségnek, hogy – tisztos feltételek mellett és a föld tulajdonosainak megfele-
lő kártérítésével – földet biztosítson művelőik számára. Ipari téren is fennáll a
közösségnek ez a kötelezettsége. A közösségnek kell gondoskodnia arról, hogy
akik dolgozni akarnak és tudnak, azoknak legyen is munkájuk. A közösségnek,
ha másként nem lehet, közmunkákkal is lehetővé kell ezt tennie. Mindkét eset-
ben – magasabb érdekektől vezéreltetve – a legmesszebb menő áldozatoktól sem
szabad visszariadnia. A röghöz ragaszkodó földműves nép földhöz juttatása
ellenállóbba teszi őket minden felforgató törekvéssel szemben, ipari téren vi-
szont rendkívül romboló hatású a munkanélküliség. Ennek a megakadályozása is
megér minden áldozatot. Csak akkor lehet nyugodt és zökkenőmentes minden
társadalom élete, ha tagjainak van emberhez méltó lakása, mindennapi kenyere,
tisztes ruházata. Csak az a munkás biztosíthatja mindezt önmaga és család-
tagjai számára, akinek állandóan van munkája. A munkanélküli segély nemcsak
nagy csábítás, de nagy veszedelem is a dolgozók munkaerkölcsé szempontjából.
Semmi esetre sem szabad, még ha egészen improduktív természetű munkáról
lehetne is csupán szó, bárkinek munkanélküli segélyt adni.

A közösség kötelessége az igazságos gazdasági rend biztosítása. A gazdasági
élet világában is kívánatos, hogy összhang jöjjön létre. A tervgazdálkodás még
nem közös (kollektív) gazdálkodás, ennek mellőzése pedig még nem szabad
gazdálkodás. A két szélsőség, a közösséggel szemben semmi felelősséget nem
érző gazdálkodás és a kommunizmus között mind a szabad, mind a bizonyos
mértékű tervgazdálkodás számára sok lehetőség nyílik még. A közellátás zavartalan
biztosítása érdekében bizonyos tekintetben kívánatos a tervgazdálkodás,
hasonlóképpen szükség esetén a fogyasztásnak bizonyos mértékű korlátozása. A
közösség feladata a termelt javak szabad kicserélési lehetőségének biztosítása.
Ez megengedhetlenné teszi egyfelől az egyedárúságot, másfelől a trösztöket,
az ipari vállalatok korlátlan összefogási lehetőségét. Igazságos gazdasági rend
az, amely – a krisztusi alapelveknek megfelelően – mind az egyéni szabadságot,
mind a közösség érdekeit figyelembe veszi, és a kettőt egyensúlyban igyekszik

tartani. Az evangélium világával az államszocializmus gondolata is nehezen egyeztethető össze.

Ettől elválaszthatatlan az államkapitalizmus. Ez viszont, ha parlamentáris államban valósul meg, még elfogadható, de a gazdasági életnek egyik legveszedelmesebb formája lehet, ha totális államban valósul meg. Ebben az esetben ugyanaz állapítja meg a törvényeket, ugyanaz hajtja is végre azokat: alkalmazza az összes alkalmazottakat, állapítja meg fizetésüket, hasonlóképpen – teljes monopóliumot élvezve – az árakat, aki bíraskodik is. Így korlátlanul kiuzsorázhatja a munkásokat, alkalmazottakat, elviselhetetlen közterheket állapíthat meg, és az érdekeltek hiába próbálnának bírósághoz fordulni sérelmeik orvoslása érdekében.

Az igazságos gazdasági rend biztosításának keretébe tartozik a közösségnek az a magasabb rendű feladata, ebben az esetben úgy is mondhatnánk, hivatása, hogy a munkaadók és a munkavállalók között igyekezzék jó viszonyt létrehozni, és fenntartani. Az igazságos és méltányos, igazán krisztusi lelkületű munkaadók nem úgy tekintik munkásaikat, mint bármikor elmozdítható, másokkal helyettesíthető gépeket, hanem mint munkatársaikat, akiknek alkalmas módon tudtára adják az üzem fontosabb terveit, a vállalat esetleges nehézségeit, és érdekeltté igyekeznek őket tenni az elérendő üzleti eredményben. Az ilyen bánásmód mellett a munkások sem úgy tekintenek munkaadóikra, mint kizsákmányolóikra. Ebbe a kényes és nehéz kérdésbe nagyon bajos a közösségnek kötelező erővel beleszólnia. Csak arról lehet szó, hogy a munkaadók kénytelenek legyenek a munkásság véleményét is meghallgatni, így nagyobb arányú munkás elbocsátásoknál, anélkül azonban, hogy kötelezve volnának az elhangzott vélemények elfogadására. Azt is megteheti a közösség, hogy a felmondási időt, mind a munkaadókra, mind a munkavállalókra nézve hosszabb lejáratúvá teszi, vitás esetekben pedig vegyes bizottság döntését írja elő, melyben mind a munkavállalók, mind a munkaadók, mind a közösség küldöttei egyenlő számban volnának képviselve. Kívánatos, hogy a hosszabb ideje szolgáló munkavállalók számára méltányos végkielégítést állapítson meg. Végül, hogy a munkavállalóknak juttatott haszonrészesedést adókedvezményben részesítse.

Sokkal határozottabb kötelezettség terheli a közösséget az igazságos munkabérek megállapítása körül. Ennek a megoldását nem tanácsos a munkavállalók szabad szervezkedéséről és ezzel kapcsolatos előnyösebb helyzetétől várni.

Ez előnyösebb helyzetet teremt a munkavállalók számára, mintha csak egy vagy néhány munkás állna szemben a munkaadóval: a munkásság a maga egészében egyenrangú tényezőként áll a munkaadójával szemben. Semmiképpen sem kívánatos, hogy szemben álljon. A közösség a bérminimumok megállapításával szükségtelenné teheti ezt. Sem a közösség, sem a munkaadók, sem a munkavállalók szempontjából nem kívánatos, hogy a munkások sztrájkokkal kényszerítsék ki jogosnak vélt bérköveteléseiket. A sztrájkjogot úgy kellene rendezni,

hogy ennek a kétélű fegyvernek a használatát minden esetben békéltető eljárásnak kell megelőznie. A közösségnek őrködni kell afölött is, hogy a munkaadók a munkanélküliség időszakát ne használhassák ki a munkabérek leszállítására.

Nagy figyelmet kell fordítani a közösségnek az igazságos árak alakulására is. A közösség nem engedheti meg, hogy az elsőrangú közszükségleti cikkeknel a kereslet és kínálat lehessen az áralakulás korlátlanul érvényesülő, egyetlen szabályozója. Nem engedheti meg, hogy ha ezen a téren valamelyik áruból kisebb készlet van, hogy egyenesen hiány mutatkozik, az élelmes eladók nyomban magasabb, ún. uzsora-árakat szabjanak. Nem szabad túrnie, hogy lelkiismeretlen eladók, kihasználják a vevők szorult helyzetét. Azt sem lehet tétlenül néznie, hogy az árubőséget áruhalmozásra használhassák ki egyes spekulánsok. Fontos, hogy az elsőrangú közszükségleti cikkekből állandó készletek legyenek, hogy azoknál a lehető legnagyobb keretek között érvényesülhessen a kereslet-kínálat törvénye.

Viszont elszánt küzdelmet kell folytatnunk a közösségnek minden olyan törekvések ellen, amely arra irányul, hogy a maga hatalmát korlátlaná, totálissá növelje, s ezzel kapcsolatban tagjainak alapvető szabadságjogait semmibe vegye. A közösség jogai, a végszükség esetét kivéve, sohasem érvényesülhetnek az egyének elidegeníthetetlen szabadságjogai rovására. Az egyéni jogok terén szükségesek bizonyos korlátozások, ezek egyikére-másikára rá is mutattunk, de az alapvető egyéni szabadságjogok semmiféle közösségi jog érdekében nem semmisíthetők meg. Ha a mérleg nyelve elbillenhet is kissé valamelyik oldalra, ez inkább az egyéni szabadságjogok oldala lehet. Ismételten hangsúlyozni kell, hogy az egyén az isteni örök érték, a közösség csak eszköz arra, hogy az egyén betölthesse Istentől rendelt hivatását. Nem az egyén van a közösségért, hanem a közösség az egyénért.

Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy a közösség senkit sem korlátozhat lelkiismereti-, vallási- és véleménynyilvánítási szabadságában, ezek semmiféle formájában, míg nyilvánvalóan nem sértik a közösség érdekeit.

A közösség egyik polgárát sem korlátozhatja becsületes érvényesülési lehetőségében. Megszorító intézkedésekkel nem korlátozhatja az egyének tanulási szabadságát. Sem a szellemi-, sem a munkásosztályból nem rekeszthet ki közülük senkit, aki tud is, meg akar is dolgozni, el kell ismernie minden polgárának a munkához való jogát. Saját polgárait nem korlátozhatja becsületes gazdasági tevékenységük folytatásában. A közösségnek feltétlenül kielégítendő szükségletét meghaladó mértékben nem kötelezheti azokat sem a mezőgazdasági, sem az ipari termelés terén bizonyos termelési rend követésére. Ajánlhatja és kedvezményekkel támogathatja ezt, a közteherviselés olyan módját állapíthatja meg, amely csak belterjes és tervszerű gazdálkodás mellett biztosítható, ennél tovább csak végszükség esetén mehet. Elsőrangú feladata a közösségnek, hogy az er-

kölcsi törvényeket semmibe sem vevő, a közösséggel szemben semmi felelősséget nem érző tőkéseket megfékezze, és a közösség érdekeinek tiszteletben tartására kényszerítse. A közösség inkább csak kivételes esetekben legyen vállalkozó, mert elsősorban arra hivatott, hogy a felügyelő és kiegyenlítő szerepét töltsse be.

A közösség békés időkben nem korlátozhatja polgárainak mozgási és letelepülési szabadságát. Egyes közveszélyes csavargókat, munkakerülőket illetőségi helyükre toloncoltathat és megtilthatja, hogy a nemkívánatos idegenek az országba szivároghassanak és állandóan ott tartózkodhassanak.

A közösség megfelelő kártérítés nélkül, egy tagjától sem veheti el ingatlan vagy ingó vagyonát. Az igénybevételi eljárás csak törvényben előírt esetekben indítható meg.

Így biztosítható a közösség és az azt alkotó egyének egyensúlya. Több ország sok küzdelem, sok könny és sok vér árán fog idáig eljutni, de akkor végeredményben a világot teremtő és kormányzó Istenhez és Egyszülött Fiához, az Úr Jézus Krisztushoz jut el.

Benne, mind az egyén, mind a közösség minden nagy kérdésére feleletet talál. Krisztus, „*akit az Atya Kyrios-szá, Úrrá tett a maga dicsőségére*” (Fil 2,9–11¹¹³), az egyetlen megoldás korunk és minden utánunk következő kor kérdéseire. A középkor lovagi világában az a mondás élt: nincs lovag Krisztus nélkül. Az emberi társadalom élete sem lehet nyugodt és boldog egy korszakban sem Krisztus nélkül. Ezért így kell módosítanunk ezt a régi mondást: Krisztus nélkül nincs nyugodt társadalmi fejlődés.

Az Istenben és Egyszülött Fiában, az Úr Jézus Krisztusban való hit a leghatalmasabb fékezőerő az önző emberi törekvések ellenében, amelyek minden gazdasági és társadalmi rendet felforgatással fenyegethetnek. Ezért legnagyobb oktalanság, ha bármelyik gazdasági vagy társadalmi rend hívei hadat üzennek a valásnak. Alig van addig baj az egyén szabadságával, míg kapcsolata van Istennel és Annak törvényei szentek számára. Mihelyt elszakad Istentől, a szabadság olyanná válik számára, mint a gyermek kezében a kés.

Minden egyén Krisztusban a „Szegeletnek Fejé”-ben (Mt 21,42¹¹⁴) találja meg korlátlanul érvényesülni akaró énje ellenében erkölcsi fékjét. Ha követni akarja, előbb meg kell magát tagadnia. Önző, egyéni törekvéseiről le kell mondania, életét embertársainak és Istentől nyert közösségeinek szolgálatába kell állítania.

¹¹³ „Annakokáért az Isten is felmagasztalá őt, és ajándékoza néki oly nevet, a mely minden név fölött való; Hogy a Jézus nevére minden térd meghajoljon, mennyieké, földieké és föld alatt valóké. És minden nyelv vallja, hogy Jézus Krisztus Úr az Atya Isten dicsőségére.” (Fil 2,9–11)

¹¹⁴ „Monda nékik Jézus: Sohasem olvastátok-é az írásokban: A mely követ az építők megvetettek, az lett a szegletnek feje; az Úrtól lett ez, és csodálatos a mi szemünk előtt.” (Mt 21,42)

A közösség is Krisztustól tanulja meg a követendő irányelveket, Tőle nyer erőt azok szolgálatára, és így mentesül a túlzó hatalmi vágytól.

A krisztusi világnak két földi alapja van: az egyén és a közösség. Egyik sem nyomhatja el a másikat. Egy egyénnek sem lehet olyan joga, amely veszélyezteti a közösség érdekeit, viszont egy közösségnek sem lehet olyan joga, amely nem tartja tiszteletben az egyénnek Istentől nyert szabadságjogait. Az egyén köteles nemcsak embertársai hasonló jogait, de a közösség érdekeit is szem előtt tartani, viszont a közösség azért alakult, hogy tagjainak lelki és testi értékeit a lehető legteljesebb mértékben biztosítsa. Az embernek belső életet is kell élnie. Enélkül az egyén elveszti Istentől nyert legszentebb jogainak erkölcsi alapját, a közösség pedig önmaga rombolja el létalapjait.

Az Ige azt mondja: „...*aki Krisztusban van, új teremtés az*” (II Kor 5,17¹¹⁵). Krisztus igazi követője nem elégszik meg azzal, hogy ő maga megváltozzék, hanem meg akarja változtatni maga körül az egész világot. Tudja, hogy szakítania kell a régi világ káini elvével „*Avagy őrizője vagyok-e én az én atyámfiamnak?*” (I Móz 4,9¹¹⁶). Tudja, hogy atyjafiai őrizőjének kell lennie, mert semmije, sem teste, sem lelke, sem képességei, sem ereje, sem ideje nem az övé, hanem Azé, Akitől ezeket nyerte, s Aki elvárja tőle, hogy mindezeket egyedül az Ő dicsőségére gyümölcsoztassa. Isten újjászületett gyermekei körül így születik újjá a világ, és így születik újjá a közösség. Így valósul meg mindenütt az „*új ég és új föld, amelyekben igazság lakozik*” (II Pt 3,13¹¹⁷).

Az újjászületett egyének új világot teremtenek maguk körül. Az új közösségek sohasem teremtenek újjászült, legfeljebb a közösség erejével egyoldalúságra kényszerített egyéneket, sokszor haraggal, gyűlölettel törnek a velük nem tartókra. Nem lehet megfordítani a sorrendet, mint a totális rendszerek szeretnék. Ezek a régi közösségeket okolják mindenért, míg Krisztus követői a bűnös embereket. Krisztus világa Isten Szentlelkétől újjáteremtett egyéneket vár, akik újjáteremtik maguk körül a világot. Az „új ég és új föld” csak így jöhet el: más út nincs. Ez az első nagy különbség a totális rendszerek és Krisztus világa között.

A másik nagy különbség az, hogy a totális rendszerek csak új földet várnak: új égről nem akarnak hallani. Isten gyermekei tudják, hogy új ég nélkül új föld sincs. Voltaképpen nem új ég ez, hanem az ég új meglátása. Tudatos meglátása annak, hogy Isten nemcsak teremtette, de kormányozza is a világot: Ő hoz létre és enged meg abban mindent. Tudta, hogy megengedő akarata nélkül semmi sem

¹¹⁵ „Azért ha valaki Krisztusban van, új teremtés az; a régiek elmúltak, ímé, újjá lett minden.” (II Kor 5,17)

¹¹⁶ „És monda az Úr Kainnak: Hol van Ábel a te atyádfia? Ő pedig monda: Nem tudom, avagy őrizője vagyok-e én az én atyámfiamnak?” (I Móz 4,9)

¹¹⁷ „De új eget és új földet várunk az ő ígérete szerint, a melyekben igazság lakozik.” (II Pt 3,13)

történhet a világon. Az új föld csak Ővele, Ő általa, Ő érette, vagy sehogy sem valósul meg.

A totális államrendszerek éppen ezért vallásellenesek. Az élükön álló diktátorok – talán az egy Mussolini kivételével – önmaguk akarnak istenek lenni, önmaguk akarják népük, fajuk, sőt az egész világ sorsát irányítani. Azt akarják, hogy az embereknek nemcsak a teste, de a lelke fölött is uralkodjanak. Az emberek lelke felett még Istennel sem akarják megosztani az uralmat. Jól tudják, hogy a vallásos lelkek előtt szentek Isten törvényei, azok viszont a legtöbbször éppen az ellenkezőjét parancsolják annak, amit ők akarnak.

Krisztus egyháza minden vezetőjének tisztában kell lennie ezzel, amit a legtöbben látnak is szerte a világon. Csak azok nem akarják meglátni nálunk is, akik egyes vezető helyeken lévők félreállítása folytán megüresedő helyekre jutottak, vagy szeretnének jutni, és ennek érdekében behódolnak az „antikrisztusi” hatalomnak. Krisztus egyházának hivatásuk magaslatán álló vezetői világszerte tudják, hogy a világ nagy kérdéseinek megoldásánál bármilyen hatalmas eszköznek bizonyul is ma még az ököl, az erőszak, a nagy hang, végül mégsem ezek diadalmaskodnak. Lüthi-vel együtt tudják, hogy *„a kis betlehemi hang és a kereszten elhangzó utolsó sóhaj és a feltámadó Krisztus diadalmos kiáltása el fogja némítani a nagyokat szóló száját”*. Azt is tudják, hogy az emberiség egét beborító sűrű fellegek mögött Krisztus arca rejtőzik. Stanley Jones-szal együtt látják, hogy *„bár annyi nyugtalanító jelenség van a világon, a felhőtenger közepén van egy fénylő arc: Krisztus arca. Ez az arc egyre élesedik, és lassanként betölti egész világunkat. Látják a világháborút? Az elsőt is, a másodikat is mindenki elvesztette. Csak egy Valaki került ki mindkettőből győztesen a két világháború vér- és szennyoszlopából uralkodói fenséggel. Azt is érzik, hogy a világ minden baja abban rejlik, hogy nem találta meg Krisztust. De Pünkösöd népe máris megtalálta, helyesebben: Krisztus találta meg őket.”*

Akik megtalálták, azoknak szent kötelességük, hogy embertársaikat is elvezessék Krisztus keresztyéhez és megértessék azokkal is, hogy „addig nem mehetünk előbbre, míg mélyebbre nem megyünk” Győzzük meg őket afelől, hogy Isten fiainak titokzatos szabadsága nélkül földi szabadságunk sem ér semmit: csak ott van szabadság, ahol az Úrnak lelke van (II. Kor 3,17¹¹⁸). Értessük meg velük, hogy addig nem növekedhet bennük sem Krisztus, míg ők is alább nem szállnak (Jn 3,30¹¹⁹). Értessük meg velük, hogy nem Krisztus vallásában van a hiba, hanem a bűnös emberekben, akik vagy nem akarnak, vagy nem tudnak Krisztus hűséges követői lenni. Értessük meg velük, hogy vallás nélkül kivész az emberekből minden nemesebb erkölcsi és közösségformáló erő: a szolgálat, az önzetlenség, az önfeláldozás lelke nem érvényesülhet a meggyőződése útját járó,

¹¹⁸ „Az Úr pedig a Lélek; és a hol az Úrnak Lelke, ott a szabadság.” (II. Kor 3,17)

¹¹⁹ „Annak növekednie kell, nekem pedig alább szállanom.” (Jn 3,30)

egyedül értékes embertípus, ezek nélkül pedig nem alakulhat ki egészséges, a lehető legtöbb ember számára boldogságot biztosító emberi közösség, mert a gyűlölet és az irigység csak rombolni, de építeni nem tud.

Krisztus igazi egyházának meg kell értenie, hogy a világi hatalom csak addig diadalmaskodhat fölötte, míg benne is föl nem ragyog egyetlen Fejének, Krisztusnak arca. Mihelyt fölragyog, nyomban elhomályosodik az Antikrisztus arca, és a csodák hosszú sora indul meg. Az egyház nem zárkozhat a félelem zárt ajtóinak mögé. Buzgón kell imádkoznia Isten Szentlelkének kiáradásáért, hogy be tudja tölteni újból hivatását a világon, mely *„sóvárogva várja Isten fiainak megjelenését”* (Róm 8,19¹²⁰). A népért élő egyház nem lehet uralkodó, hanem csak szenvedő egyház. A mártír sorsot ma is vállalnia kell: nem lehet ez elől sem vezetőinek, sem hűséges tagjainak kitérnie. Az egyház számára sokkal nagyobb veszedelmet jelentett mindenkor és jelent ma is a hatalom kegye és segítsége, mint annak üldözése. Az egyháznak egyetlen Urán és Fején kívül nem lehet más támogatója és irányítója. A hatalmasok kegye csak abban az egyetlenegy esetben fér össze az egyház Urának kegyével, ha a hatalmon lévők is Krisztust tartják Uruknek.

Krisztus örömmüzenetéből az egyén is, az egyház is csak annyit tud besugározni a világba, amennyit önmaga átél abból. És ki él egészen ennek az üzenetnek a világában? Az, aki Dániel prófétával együtt látja, hogy *„a fölemelt szarvat mindig letöri egy másik”* és *„a legszörnyűbb szarv hordozója sem lehet a föld ura: a föld Ura maga Isten”*. *„A világ bűneit hordozó Báránnyal szemben tehetetlenek és tanácstalanok ennek a világnak az állatai”*. Amelyik szembeszáll Véle, önmagával hasonlik meg, azután megverik mások.

És mikor találja meg az emberiség újból Istent és Egyszülött Fiát, Krisztust? Akkor, mikor valóban elhiszi, hogy tudta és megengedő akarata nélkül sem történhet a világon. Ő engedte meg, hogy az elmúlt évtizedek során a háború borzalmi rászakadjanak újból a világra. Egyfelől azért, hogy lássa a világ, hova jut Nélküle, és igyekezzék minél hamarabb visszatalálni Hozzá, másfelől, hogy a világ és egyes nemzetei megbűnhődjenek Tőle való elszakadásukért. A hadakozásban részt vett minden nemzetnek be kell látnia, hogy mindannyian vétkeztek Isten ellen, így nem ártatlanul szakadt sem a világra, sem reánk a sok megpróbáltatás, csapás, veszteség, nyomorúság.

Az egész világnak be kell látnia, hogy nemcsak az első háborút veszttette el mindenki, hanem a másodikat is. Az első világháború után végeredményben egyetlenegy győztes ország sem maradt. A „győztes” államok mindegyikében hihetetlenül megnőtt a munkanélküliség. A leggyőzött országok piacai bezárultak előttük.

¹²⁰ „Mert a teremtett világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését.” (Róm 8,19)

A legyőzhetetlennek hitt fontot és dollárt le kellett értékelni, hogy megindulhasson újból az egészségesebb gazdasági vérkeringés. A „győzteseknek” meg kellett tanulniuk, hogy senki sem lehet boldog más nemzetek boldogtalansága árán. A második világháborút is csak látszólag nyerték meg a „győztesek”. Íme, máris fejünk fölött a harmadik.

Az egész világnak meg kell tanulnia: *„Jaj annak, aki Alkotójával perbe száll, holott cserép a föld többi cserepeivel”* (Es 45,9). Meg kell tanulnia a két nagy parancsolatot: *„Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből”* és *„Szeresd felebarátodat, mint magadat”* (Mt 22,37 és 39). De meg kell tanulni a Krisztus új parancsolatát is: *„Új parancsolatot adok néktek, hogy egymást szeressétek, amint én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást”* (Jn 13,34). Aki megtanulja ezeket a parancsolatokat, és követni igyekszik ezeket, annak békességgel és örömmel telik meg a lelke. Megtapasztalja önmagán is, hogy Krisztus minden igaz követője örvendező lélek. Ennek az örömmel a világához képest eltölpül minden földi öröm. Akinek ilyen örömmel van tele a lelke, az egész világot magához tudná ölelni. Krisztus csodálatos békességével és hihetetlen munkabírással telítődik meg. Érti minden ember-testvéreivel való közösségét. Tudja, hogy *„egymásnak tagjai vagyunk”* (Ef 4,25¹²¹). Folyton fülébe cseng: *„Az éjszaka elmúlt, a nap pedig elközelgett; vessük el ezért a sötétségnek cselekedeteit és öltözzük fel a világosság fegyvereit”* (Róm 13,12).

Ha mindezeket megtanuljuk, az emberi társadalom igazi krisztusi alapokra helyezkedik: megvalósul benne az egyén és közösség egyensúlya, megoldódik az emberiségnek ez a többbezredéves, legnagyobb kérdése. És boldogan mondja el az egész világ: *„Az örökkévaló Királynak, a halhatatlan, láthatatlan, egyedül bölcs Istennek tisztesség és dicsőség örökkön örökké”* (I Tim 1,17). Minél hamarabb tanulja meg ezt az emberiség, annál hamarabb jön el az „új ég és új föld” boldog világa.

¹²¹ „Azért levettén a hazugságot, szóljatok igazságot, kiki az ő felebarátjával: mert egymásnak tagjai vagyunk.” (Ef 4,25)

IRODALOMJEGYZÉK

I. RÉSZ

EGYÉN ÉS KÖZÖSSÉG A MÚLTBAN

EGYÉN ÉS KÖZÖSSÉG KRISZTUS ELŐTT

Platón: Az Állam, 1904

Simon J. S.: Állam, 1904

Stanley Jones – Szabó J.: Krisztus India országútján (II. kiad., 1943)

EGYÉN ÉS KÖZÖSSÉG KRISZTUS TANÍTÁSÁBAN

E. Brunner: Gerechtigkeits (1943)

A. Harnack – Rácz L.: A kereszténység lényege (1906)

S. Keeble – Incze G.: A Szentírás szociális tanításai (1928)

F. G. Peabody: Jesus Christ and the Social Question (1907)

F. Thomas – Kováts J. I.: Az evangélium és a szocializmus (1910)

EGYÉN ÉS KÖZÖSSÉG A KÖZÉPKOR SZÁZADAIBAN

Artner Edgár: Az ősegyház kommunizmusa (Bp., 1923, Szent István Társulat)

A. Harnack – Benczés J.: A szerzetesség, ideáljai, története (1911)

K. Kautsky: Vorläufer des neueren Sozialismus (III. kiad, 1913)

F. Palacky: Die Geschichte des Hussitentums (1868)

EGYÉN ÉS KÖZÖSSÉG A RENESZANSZ ÉS A REFORMÁCIÓ KORÁBAN

N. Machiavelli: Il Principe (1514; újabb magyar ford.: Lányi M., A Fejedelem, II.kiad.1944)

A. Kuyper – Csűrös J. – Czeglédi S. – Sebestyén J.: A kálvinizmus lényege (II. kiad, 1922)

E. Troeltsch: Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen

AZ EGYÉN ELŐTÉRBE KERÜLÉSE A JOG VILÁGÁBAN

Balla Antal: A liberalizmus története (1926)

J. Locke: Two treaties of Government (1689)

T. Hobbes: Leviathan

Magyary Zoltán: Amerikai államelmélet (1934)

C-L. Montesquieu: De l'esprit des Lois (1748)

J. J. Rousseau – König F.: Társadalmi szerződés (1899)

AZ EGYÉN ÉRVÉNYESÜLÉSE GAZDASÁGI TÉREN

Balla Antal: A legújabb kor gazdaságtörténete (II. kiad., 1938)

D. Ricardo: The principles of political Economy and Taxation (1817)

Adam Smith: An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations (1776)

A NEMZETI GONDOLAT ELŐTÉRBE KERÜLÉSE

Eötvös József: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államhatalomra (II. köt., 1852–54)

J. G. Fichte: Reden auf die deutsche Nation (1808)

F. List: Nationale System der Politischen-Oekonomie (1840)

AZ IPARI FORRADALOM, MINT A KAPITALIZMUS ÉS A SZOCIALIZMUS SZÜLŐANYJA

Dávid Gyula: Kálvin gazdasági etikája (Theologiai dolgozatok társ. tud. köréből, 1931)

Pál Rezső: Akik százezreknek adnak kenyeret (1943)

Sebestyén Jenő: Kálvin és a kapitalizmus (1911)

M. Weber – Vida S.: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme (1923)

A MUNKÁSSÁG ÉRDEKEINEK MEGVÉDELMEZÉSÉRE IRÁNYULÓ MOZGALMAK

a.) Szociáldemokrácia

K. Kautsky: Das Erfurter Program (XI. kiad., 1912)

K. Kautsky: Die materialistische Geschichts Auffassung (1927)

K. Marx - Guth A.: A tőke (első rész, 1921)

Rácz L.: A történelmi materializmus és a vallás (1928)

W. Sombart: Der proletarische Sozialismus (X. kiad., 1924)

b.) Szindikalizmus

A. Labriola: Riforma e rivoluzione socialie

G. Sorel: L'avenir socialiste des syndicats (1897)

c.) Brit Munkáspárt

R. MacDonald – Tonelli S.: A szocialista mozgalom (Bp. Franklin, 1924)

R. MacDonald – Peterdi I.: Szocializmus és társadalom (Bp. Népszava, 1925)

d.) Keresztyén (római katolikus) szocializmus

Giesswein Sándor: A szociális kérdés és a keresztyén szocializmus (1924)

W. E. Ketteler: Arbeiterfrage und Christenum (1864)

XI. Pius pápa apostoli körlevele a társadalmi rend megújításáról (Quadragesimo anno, 1931)

e.) Evangéliumi szocializmus

R. Rauschenbusch: Christianity and the Social Crisis (1907)

R. Rauschenbusch: Christinizing the Social Order (1912)

J. R. Slotemaker de Bruine: Das Christentum und die sozialen Aufgaben (1926)

H.F. Ward: The social creed of the churches (1914)

Az egész történelmi részhez:

G. Adler: Geschichte des Socialismus und Kommunismus (1899)

Dános Á. – Kovács G.: A szocializmus története. A szociális eszmék fejlődése a modern szocializmusig (Bp. 1925)

Földes B.: A szocializmus története (1899)
Kováts J. I.: A kereszténység és a társadalmi kérdések (ref. parochiális könyvtár, 1933)

II. RÉSZ

LEGÚJABB TÖREKVÉSEK

TOTÁLIS ÁLLAMRENDSZEREK

A BOLSEVIZMUS

A szovjetunió szocialista (bolsevik) pártjának története (1945)
N. Bardiaeff – Kiss Z.: Marxizmus és vallás (1935)
A. Gide: Retour de L'U.S.S.S.
V. I. Lenin – Rudas L.: Állam és forradalom (1919)
S. Makarenko – Lányi S.: Az új ember kovácsa (VIII. k. 1952)
J. W. Sztálin: Dialektikus és történelmi materializmus (1945)
J. W. Sztálin: A leninizmus alapjai (1945)
L. Stoddard – Tamás K.: Lázadás a civilizáció ellen (Bp.1931)
G. Orwell: Animal farm

A FASIZMUS

Kemechey László: Mussolini (1927)
M. G. Sarfatti – Kosztolányi D.: Mussolini élete

A NEMZETI SZOCIALIZMUS

A. Hitler: Mein Kampf (Harcom címmel magyarul megjelent 1912-ben)
A. Rosenberg: Der Mythos des XX. Jahrhunderts (1930)

A TOTÁLIS ÁLLAMRENDSZEREK BÍRÁLATA

Halasy – Nagy József: Mai politikai rendszerek (1940)
Kovrig Béla: Az új Oroszország (1926)
W. Lüthi – Nagy I.: Az eljövendő egyház. Dániel próféta igehirdetése (1940)
Szeberényi L. Zsigmond: Marxtól Leninig. A modern pogányság a kereszténység ellen (1933)
H. G. Wella – Schöpflin A.: Mi lesz holnap? (1933)

MEGVALÓSÍTHATÓ-E TARTÓSAN A VAGYONKÖZÖSSÉG

Liefmann: Die kommunistischen Gemeinden in Nord Amerika (1921)
J. H. Morris – Forgács Gy.: Isten és az atom (1938)
Proudhommeaux: Ikarie, son fondateur, E.Cabet (1907)

NEMZETKÖZI ÖSSZEFOGÁSOK A KÖZÖSSÉGEK ÉS AZ EGYÉNEK ÉRDEKEINEK MEGOLTALMAZÁSÁRA

Immanuel Kant: *Az örök béke (Zum ewigen Frieden)*